

BENEDEK SZABOLCS
KÁDÁR
HÉT NAPJA

HELIKON
KIADÓ

*A szerző a könyv megírásakor
a Nemzeti Kulturális Alap alkotói
támogatásában részesült.*

Borítókép:
drMáriás: Kádár János Malevics műtermében
Borítóterv: Váradi Zsolt

© Benedek Szabolcs, 2018

© Helikon Kiadó, 2018

I.

Kádárt a Parlament déli kapujánál az autója várta. A szürke Pobeda. Akkor kezdte el használni ezt a járművet, amikor a Pest Megyei Pártbizottság titkára lett. Igazság szerint azóta járt volna neki egy másik, egy vagy akár több kategóriával is jobb gépkocsi. Mostanra pedig különösen kijárna, elvégre újra miniszter lett, ráadásul a párt első embere. A hozzá hasonló rangban lévő elvtársak már fekete szolgálati gépkocsival közlekednek – nem Pobedával, hiszen az általános vélekedés és a viccek ellenére a szovjetek fekete Pobedát nem szállítanak a Magyar Népköztársaságnak. Azokat megtartják maguknak. A magas rangú állami vezetők fekete autói, de az államvédeleméi is mind nyugati márkájúak. Például Mercedesek. A pesti utcán – jutott váratlanul Kádár eszébe – két éve azt suttogták, hogy a magyar futballválogatott azért veszítette el a világbajnokság döntőjét, mert a nyugatnémetek ötven Mercedest ígértek cserébe a Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Népköztársaság vezetőinek. Amelyekből

persze Puskás Öcsi meg a többi játékos is kapott. Az egészről persze – mélázott tovább Kádár, miközben kilépett a déli kapun – semmi nem igaz. Tény, hogy ő csak akkortájt szabadult a börtönből, ezért a barterüzletről akkor se értesülhetett volna, ha netán megtörténik, de hát az is tudott dolog, hogy a pesti utcán néha egészen elképesztő, olykor kimondottan förtelmes dolgokat terjesztenek. Puskás Öcsiről például újabban azt állítják, hogy elesett a harcokban. Ami megint csak lehetetlen. Egyrészt Öcsi külföldre utazott a Budapesti Honvéddal, hogy csapatával együtt eleget tegyen nemzetközi kötelezettségeiknek. Másrészt nem olyan fából faragták, aki csak úgy elesik.

Persze mire van manapság biztosíték? Mező Imrét pláne nem olyan fából faragták: a spanyol polgárháborúban harcolt, és részt vett a francia ellenállásban is, erre a Köztársaság téren, a Budapesti Pártbizottság épülete előtt lelövik, akár egy kutyát.

Kádár sóhajtott. A déli kaput őrző katona ezt talán magára, netán valamiféle szemrehányásnak vette, mert néhány másodpercen belül immár másodjára tisztelgett. Kádár futólag végigmérte. Tejfölös képű, pelyhedző állú suhanc. Olyan erővel szorította magához a fegyvert, mintha abba helyezte volna minden reményét. Ide-oda verdeső tekintetén látszott, hogy fél. Föltehetően vidéki srác, aki katonai szolgálatát töltötte, és egyszerre belecsöppent az események sűrűjébe.

A Parlamentet hozzá hasonló tapasztalatlan kölykök védtek. Már ha lehet ezt a látszatot egyáltalán védelemnek nevezni. Igazuk volt azoknak a felkelőknek, akik a napokban bejöttek tárgyalni a miniszterelnökkel. Hogy is hívták a parancsnokukat? Dudás? Az emberei nyakában egytől egyig dobtáras géppisztoly lógott – Kádár soha nem gondolta volna, hogy fegyverrel be lehet sétálni a Parlament épületébe, noha a reakciós időkben volt az ülésteremben lövöldözés –, egyikük meg is jegyezte, hogy két-háromtucatnyi elszánt fegyveres bármikor szétkergethetné itt a teljes párt- és állami vezetést.

Melyik napon is történt ez? Tegnap vagy tegnapelőtt? Kádár számára összefolytak az utóbbi napok. De mások is így voltak ezzel. Míg elhelyezkedett a Pobeda jobb hátsó ülésén – az ajtót saját kezűleg nyitotta ki, ehhez mindig ragaszkodott, ha valaki ajtót nyitott előtte, az a börtönöveket juttatta az eszébe –, Kádár megpróbálta kiszámolni, mióta tart ez az egész. Most csütörtök van, és múlt kedden kezdődött. Vagyis tíz kemény nap van mögöttük. Így, kimondva nem számít nagyon soknak, ám kétszer vagy háromszor ennyinek tűnt. Egyáltalán honnan szereztek a felkelők fegyvert? Múlt kedden este még békésen tüntettek a Parlament előtt, hajnalra meg már a fél város dobtáras géppisztollyal a nyakában mászkált. Még egy érthetetlen dolog, aminek majd idővel utána kell járni.

Az autó motorja megnyugtatóan duruzsolt. Bár célszerű lett volna az üzemanyaggal is takarékoskodni, Kádár ezt most nem vetette a sofőr szemére. Amúgy se szokott a szemére vetni semmit. Megbízható, nyugodt ember. És ami Kádár szemében különösen nagy erénynek számított: keveset beszélt. Csak akkor szólt, ha kérdezték, és akkor is legfőljebb töszavakban. Kádárral olyan régóta ismerték egymást, hogy pusztán egy-egy gesztusból vagy mozdulattól tudták, mit akar a másik. Még Kádár letartóztatása előtt kezdtek el együtt dolgozni, aztán amíg amaz börtönben ült, az akkor éppen a szakszervezeteknél lévő Mező Imre átkérte magához a sofőrt szolgálatba, aki kiszabadulása után ismét Kádárnak dolgozott. Onnantól fogva pedig, hogy Kádár megyei titkár lett, különösen sok időt töltöttek együtt ebben az autóban. Kádár föl akarta mérni a rá bízott régiót. Igazság szerint, ha – föltehetően megint csak a börtönének következményeként – nem kínoztta volna időről időre légszomj, nem a hátsó ülésre, hanem egyenesen a sofőrje mellé ült volna. Egyfelől megnyugtatónak érezte ennek a férfinak a közelségét, másrészt úgy gondolta, elég nagy hibát követett el a pártvezetés azzal, hogy távol tartotta magát a dolgozó tömegektől. Lám, most viselniük kell a következményeit.

– A Belügyminisztériumba megyünk, Moczár elvtárs.

Amaz bólíntott, és rácsúsztatta jobb lábfejét a gázpedálra. A Pobeda a tőle elvárható és megszokott könnyedséggel kigördült a déli kapu fölötti boltívek alól. Már jócskán besötétedett, régen rájuk szakadt a komor őszi éjszaka, ám a sofőr elővigyázatosságból nem kapcsolta be az autó lámpáit. Errefelé az egy héttel ezelőtti nagy tömegmészárlás óta nemigen dörögtek a fegyverek, a harcok talán kegyeleti okokból is elkerülték a környéket, különben meg mostanra az egész városban csitulni látszanak, de azért jobb az óvatosság. Bárhol akadhat egy állig fölfegyverzett felkelő, aki a most érkezett novemberi hidegben némi pálinkával vagy hasonló védőitalal melegíti magát, amitől még inkább úgy érzi, hogy most aztán végképp mindent megtehet, és ítélkezhet mások nevében, akár a történelem helyett is. Jobb nem kockáztatni. Különben is, nem mennek messzire, a sofőr úgy ismeri a környéket, akár a tenyerét, ezt a távot kivilágítatlanul is simán meg tudja tenni.

Kádár örült volna, ha a Nádor utcán hajtanak végig. Szeretett volna egy pillantást vetni az ottani pártobjektumokra is. Napközben nem érkeztek olyan hírek, amelyek aggodalomra adtak volna okot, de az is igaz, hogy minden erőfeszítés dacára nem jutott el minden információ a Parlamentbe. Az ember komolyan azt hiszi, most már csöndesednek a dolgok, konszolidálódik a helyzet, aztán hirtelen történik valami, például

mint tegnapelőtt a Köztársaság téren, és rögtön láthatóvá válik, hogy még messze vannak a megnyugvástól. Értesülések szerint a felkelők valamennyi kerületi pártházát megkaparintották, a Köztársaság téri volt az utolsó, amelyet bevettek – és hát maradt még az Akadémia utcai, ahonnan az elmúlt napokban kihurcolkodtak, ezzel is jelezvén, hogy szakítottak a múlttal, igaz, nem mentek messzire, csak a Nádor utca és az Árpád utca sarkára, ahol az új párt megalakult.

És amit most Kádár, bármennyire is szeretne volna, nem láthatott, mivel a kivilágítatlan, a városra telepedett éjszakai ködben félig-meddig láthatatlanná vált szürke Pobeda az Akadémia utcán készült végigsuhanni.

Ellenben megpillanthatta volna a régi pártházat, ám Kádár, hiába tapasztotta az ablakhoz az arcát, az orráig sem látott. Odakint áthatolhatatlan, a köd szürke gomolyagjaival keveredő sötétség honolt. Amíg ki nem gördültek a Kossuth térről, ahonnan már többé-kevésbé eltüntették az egy héttel ezelőtti vérengzés nyomait, szemből, a Duna túlsópartjáról még úgy-ahogy látszóttak Buda fényei – ha minden igaz, miután a szovjetek kivonultak a városból, immár a hidakon is könnyebben át lehet kelni. Ami azt jelenti – merengett Kádár –, hogy egyszer talán még haza is juthatnak. Vajon mi lehet a Lékai János téren? Ott is voltak harcok? Netán a felkelők az ő lakásába is bejutottak, és kifosztották, mint a többi pártfunkcionárius otthonát? Nem

valószínű. Kevesen tudják, hogy ott lakik. Az utóbbi két évben, mióta kikerült a börtönből, többször változtatta lakhelyét. Na, nem a saját kénye-kedve szerint, hanem mert a sors és a kényszer így hozta. Ennek viszont most megvan az a kétségtelen előnye, hogy nincs benne a köztudatban, hogy a Kádár merre lakik. Tehát attól talán nem kell félnie, hogy ha majd egyszer hazakeverednek Budára, a lakásukat netán megbecstelenítve találják. Csak jussanak egyszer végre haza. Az illegalitás évei alatt soha meg nem fordult a fejében, hogy egyszer huzamosabb időn át a Parlamentben fogja tölteni az éjszakákat. Arra pedig végképp nem számított, hogy ezt meg is lehet unni.

Persze az unalom számít manapság a legkevésbé.

A Pobeda végighajtott az emlékektől zsúfolt, ám most kivilágítatlan Akadémia utcán. Vajon szétlőtték vagy szétverték a lámpákat? Megsérültek a lámpatestek, amikor a felkelők államvédelmiseket húztak föl a lámpavasra? Netán valami félkegyelmű kikapcsoltatta erre felé is a közvilágítást? Ott, ahol a legnagyobb harcok folytak, vagyis a Józsefvárosban és a Ferencvárosban, immár második hete nem működött a közvilágítás, mint ahogy az áramellátás is ingadozott, de ez mégiscsak a belváros. Sürgősen szólni kell Király Bélának, hogy városparancsnoki minőségében intézkedjen a rendfenntartásról. Ha már megalakult a nemzetőrség, ne csak a géppisztolyaikat lóbálva

parádézzanak karszalagosan a városban, hanem ténylegesen csináljanak is valamit. Kádárnak olyan érzése volt, mintha az Angol, azazhogy a Vidám Parkban járnának, a szellemvasút sötét folyosóján. Ennek ellenére nem félt. Most nem. Tökéletesen megbízott az előtte ülő emberben. Nemcsak jó sofőr, hanem jó elvtárs is. Kádár semmi olyat nem tapasztalt a részéről, amit a szemére tudott volna vetni. Hátrahajtotta a fejét, tarkóját a Pobeda üléstámlájának nyomta, és behunyta a szemét. Nyúlfarknyi volt csupán az út, de ezt a néhány pillanatot is ki akarta használni a lazításra.

Az autó olyan puhán fékezett, hogy Kádár egyszer csak arra eszmélt, hogy állnak. Az is lehet, hogy elbóbiskolt, mint ahogy elképzelhető, hogy nem is közvetlenül az érkezést követően riadt föl. A Roosevelttér néptelen volt, és szintén sötét. A Lánchíd felől derengett némi fény, és ha nem lett volna egyre sűrűbb, és különösen a Duna fölött egyre áthatolhatatlanabb a köd, arrafelé talán alakokat is lehetett volna látni. Nyilván nemzetőröket, akik ki tudja, miféle és kitől származó fölhatalmazásból ellenőrzik a szovjetek helyett az átkelőket.

– Köszönöm – Kádár elnyomott egy ásítást, és kiszállt a járműből. Mielőtt becsukta volna az ajtót, még visszahajolt, és azt mondta a sofőrnek: – Várjon meg, Moczár elvtárs. Nem maradok sokáig. Utána visszamegyünk a Parlamentbe.

Minden porcikájában érezte a nyirkos hideget. Összebb húzta drapp ballonkabátját. Muszáj lesz hazamennie, és választania helyett egy másikat, egy melegebbet. Néhány másodpercig a József Attila utca és a Roosevelttér sarkán magasodó, tekintélyt parancsoló épületet nézte.

Nem fűzték hozzá különösebb emlékek. Amikor ő volt a belügyminiszter, a letartóztatása előtt, a minisztérium még fönt székelte a Várban. Mindazonáltal ez kétségtelenül tágasabb és impozánsabb hely neki. Jobban szem előtt is van. Az végtére is nem baj, ha a dolgozók nap mint nap látják, honnan irányítják őket, és hol döntenek az életükről.

Csupán néhány ablakból szűrődött ki fény. Bezzeg a Parlament szinte minden irodája ki volt világítva, mindenütt nyüzsgtek az emberek: a kormány tagjai és azok munkatársai, újságírók, valamint bárki, aki fontosnak érezte hallatni a hangját. A Parlament mostanság átjáróház. Ehhez képest a Belügyminisztérium maga volt a megtestesült nyugalom.

Kádár elindult a bejárat felé. Mintha csak erre vártak volna, az ajtó kinyílt, és egy egyenruhás férfi lépett ki rajta. Kádár önkéntelenül is hátrahőkölt az ismerős, szürkés-kék öltözkézlátán. Éppen csak a tányérsapkáról hiányzott a vörös csillag, egy lyuk tátongott a helyén, egyébként minden változatlan volt. A férfi bátor lehetett, vagy inkább merész: a derékszíjáról fityegő

jókora revolver nem védte volna meg egy orvlövész puskájától. Valószínűleg maga is tisztában volt ezzel, mert láthatóan nem akart sokat időzni a nyitott ajtó keltette bejárati fényben. Tisztelgett, aztán határozott udvariassággal, ellentmondást nem tűrő gesztusokkal jelezte, hogy Kádár menjen be. Miután becsukta maguk mögött az ajtót, ismételten tisztelgett, és azt mondta:

– Üdvözlöm, Kádár elvtárs. A miniszter elvtárs már várja. Kérem, jöjjön utánam.

Elindult az épület belseje felé. Kádár szótlánul követte. Közben azon töprengett, vajon milyen minőségben tartózkodnak rendőrök és államvédelmisek az épületben. És vajon tud-e erről a kormány többi tagja, vagy akár maga a miniszterelnök? Kizártnak tűnt. Nagy Imre csupán arról tud, amit elmondanak neki. Vagy ha tud is, mit tehet ellene? A Belügyminisztérium mégiscsak a rendőrség és bizonyos mértékben az államvédelem felettes szerve, és pozitívum, hogy az intézmény ezekben a nehéz napokban is képes volt megőrizni valamennyit arculatából. Mint minden más államigazgatási szervnek, természetesen ennek is megalakult a saját forradalmi bizottsága. Ugyanakkor föltehetően a felkelők is sejtik, hogy milyen arzenált halmoztak fel itt, és kik vannak a masszív falak mögött. Ezért nem tettek még csak kísérletet sem az épület elfoglalására.

Jól is teszik, ha nem ábrándoznak ilyesmiről. Nem lesz még egy olyan vérontás, mint amilyen tegnapelőtt volt a Köztársaság téren. A kormány még egy ilyet nem fog ölbe tett kézzel végignézni. Ha más nem, akkor majd ő tesz róla, hogy így legyen.

Erről ismét Mező Imre jutott Kádár eszébe, és újra könnybe lábadt a szeme. Talán még magának se vallotta meg soha, hogy mennyire szerette azt az embert. És nem csak azért, mert annak idején, amikor letartóztatták, amaz kiállt mellette. Mező pár évvel idősebb volt nála, de hasonlóan mélyről jött, mint Kádár, és noha a felszabadulás előtt a párt jó néhány későbbi vezetőjéhez hasonlóan ő is külföldön, emigrációban élt – de nem Moszkvában, hanem nyugaton, az ottani kommunista mozgalomban tevékenykedett –, a hasonló indíttatás okán Kádárral sok mindenben egyformán gondolkodott. A Mező házaspár egyike volt azon keveseknek, akikkel a Kádár házaspár a munkán és a hivatalos ügyeken kívül is találkozgatott.

Hát, nagyon sok minden mással együtt, ezeknek a vasárnap délutáni sakkozásoknak is vége van.

Kádár annyira elmerült a gondolataiban és a hullámokban rátörő érzelmekben, hogy észre se vette, hol és miféle folyosókon és lépcsőkön járnak. Aztán egyszer csak ott álltak egy vaskos, tükörsima ajtó előtt. Az egyenruhás férfi kopogott. Bentről mordulás hallatszott válaszul. Az egyenruhás benyitott.

Valószerűtlenül tágas irodába léptek be. Nem is iroda volt az: sokkal inkább terem, amelynek túlsó végéről egy természetes férfi emelkedett föl az íróasztal mögül, és döngő léptekkel, kerek arcán széles mosollyal, a szemüvege mögött megcsillanó szemmel elindult az érkezők felé:

– Államminiszter elvtárs! Jánosom! Végre itt! Rendben ment minden? Nem volt útközben semmi baj?

– Üdvözlöm, Münnich elvtárs! Ferenc... köszönöm kérdését. Sima utam volt – felelte Kádár, ám addig nem mozdult, amíg az egyenruhás magukra nem hagyta őket.

Ez kisvártatva be is következett. Ugyanakkor Kádár nem hallotta távolodni az egyenruhás férfi lépteit – amiből arra következtetett, hogy amaz kiment, ám megállt az ajtó előtt. Kérdés, hogy Münnich utasítására történt-e így, avagy ez csupán a férfi személyes akciója. Ezt manapság nem egyszerű se eldönteni, se kideríteni. Mint ahogy arra is jó volna választ kapni, hogy mennyire vastag ez az ajtó, és miről tudnak majd beszélni ilyen körülmények között.

Föltehetően Münnich is tisztában volt azzal, hogy négyszemközt vannak, ám még sincsenek egyedül, ugyanis amint az ajtó becsukódott az egyenruhás férfi mögött, karon fogta Kádárt, és elkezdte rángatni befelé, minél távolabb a bejárattól. Kádár hagyta, hogy vendéglátója egészen a teremnek is beillő iroda végén lévő szépen faragott, makulátlan lakkozású, ugyanakkor meglehetősen polgáriasan festő íróasztalhoz vezesse, ahol Münnich, ugyanazzal a határozottsággal, beletuszkolta Kádárt egy székbe, ő maga pedig

megkerülte az asztalt, és annak szemközti végén a saját jókora karosszékébe ült.

Kádár körbepillantott. Az iroda ablakait elfüggönyözték, majdnem olyan módon, mint annak idején, a háború alatt, légítamadáskor. Na de mit használ a sötétítő függöny, ha a helyiség közben fényárban úszik? Az iroda két oldalán ugyancsak ódivatú, század eleji szekrények sorakoztak – erősen hasonlatosak ahhoz, amelyeket az Akadémia utcai pártközpontban, Rákosi irodájában lehetett látni. Persze – futott át Kádár agyán – ennyit tesz a generációs különbség: ahogy Rákosi, úgy Münnich is felnőtt fejjel élte meg az ántivilágot, az Osztrák–Magyar Monarchiát, amelyről Kádárnak homályos kisgyerekkori emlékei se nagyon maradtak. És reakció ide vagy oda, valószínűleg önkéntelenül is éreznek valamiféle nosztalgiaát, ha nem is a polgári berendezkedés, de ifjúkoruk iránt. Ráadásul Rákosival ellentétben Münnich nem is szegénysorból származott: jogi egyetemre járt, volt idő, amikor nap mint nap efféle biedermeier bútorok és tárgyak között mozgott.

Az iroda berendezései közül a legföltűnőbb az volt, hogy az íróasztal mögötti falon a Kossuth-címer feszített. Ráfért volna egy kis polírozás, mielőtt fölteszik: föltehetően valami raktárból vagy tárolószekrény mélyéről került elő, fénye mostanra erősen megkopott. A címerpajzs alatt látszottak az előző, egészen más

formájú címer körvonalai – azon a helyen világosabb volt a fal.

Az asztalon néhány újság hevert: *Népszava*, *Magyar Nemzet*, *Igazság*, valamint a *Szabad Nép* utolsó, három nappal ezelőtti száma. Az asztal távolabbi sarkán egy rádió állt, továbbá egy szivardoboz, amelynek fedelét Münnich most fölhattintotta, és a dobozt Kádár elé tolta.

Amaz megrázta a fejét.

– Köszönöm, Münnich elvtárs, de engedelmével én maradok a jól megszokottnál – azzal a még mindig rajta lévő ballonkabátja zsebébe nyúlt, és egy csomag Terv cigarettát vett elő.

A gyufalángot viszont elfogadta. Münnich is meggyújtotta a szivarját, nagyot szívott belőle, majd a feje fölé eresztett egy jókora füstkarikát. Azután szólalt csak meg, kissé korholó hangsúllyal:

– Jánosom, mikor hagyunk már föl végre ezzel a magázódással?

Kádár körbenézett az asztalon. Münnich gyorsan eléje tolt egy durva kivitelű, négyszögletes, fém hamutartót, amely viszont sehogy nem illett ebbe a polgári enteriőrbe.

– Tudja, Münnich elvtárs... tudja, Ferenc, hogy nálam ez a tisztelet jele. Maga a munkásmozgalom sokat tapasztalt, régi, kiváló harcosa. Már akkor a fehérek és a reakció ellen harcolt, amikor én még elemi iskolába

jártam a Cukor utcába. Hát hogy jönnek én a tegeződéshez? Sehogy nem áll rá a szám.

– Értem én, Jánosom, sőt meg is értem, ugyanakkor remélem, hogy egyszer mégiscsak eljön az az idő, amikor tegeződni fogunk. Elvégre bármennyire is én vagyok az idősebb, régi bajtársak vagyunk, és bizonyosan még jó pár csatát fogunk közösen megvívni.

Kádár bólintott. Közben az járt a fejében, vajon miért hívatta magához Münnich. Épp egy kínai delegációval tárgyaltak, a miniszterelnök pont a kormány aznapi döntését magyarázta a diplomatáknak, amihez azért volt szüksége Kádárra, mert amaz két hónapja járt Kínában, az ottani kommunista párt kongresszusán, úgyhogy ismeretei egészen frissek a tekintetben, hogy jelenleg mi történik a hatalmas és távoli baráti országban. Ekkor lépett be valaki – Kádár nem is figyelte oda a nagy sürgés-forgásban, hogy kicsoda – azzal, hogy a belügyminiszter elvtárs sürgősen beszélni akar az államminiszter elvtárrsal, mégpedig személyesen. Kádár azonnal elindult. Még a miniszterelnöktől sem köszönt el. Attól tartott, hogy Münnich esetleg olyan hírek birtokába jutott, amelyek a Köztársaság térihez hasonló vérengzések rémképét vetítik elő (és amely esetében egyébként belügyminiszterként akár az ő felelősségét is lehetne firtatni). Konkrétan, hogy a vérszagtól megmámosodott felkelők újabb lincselésre és atrocitásra készülnek a kommunisták ellen. Nem

válogatnak: szegény Mező Imrét végképp nem lehetett azzal vádolni, hogy Rákosi híve lett volna, hiszen már akkor mások füle hallatára szidta a főtitkárt a Budapesti Pártbizottság épületében, amikor az ilyenek még komoly tétje volt. Ennek ellenére, amikor két nappal ezelőtt kilépett a pártházból, rálöttek, ma pedig jött a hír, hogy a kórházban meghalt... Egy szóval minden erővel meg kell akadályozni, hogy újra elszabaduljanak az indulatok. Így hát Kádár elindult. Olyan volt a szituáció, mintha Münnich a felettese lenne. Holott az igazság az, hogy Kádár ebben a pillanatban joggal érezhette fölötte lévőnek magát. Az államminiszter csak közelebb van a kormányfőhöz, mint a belügyminiszter. Ráadásul a levegőben lóg az újabb kormányátalakítás. Ahogy telnek a napok, úgy teszi ki Nagy Imre sorra a kommunistákat a kormányából, és helyettük visszahívja a tíz esztendővel ezelőtti koalíciós időszak prominenseit. Meglehet, ha nem áll meg a folyamat, a következőnél Münnich is kikerül: ugyan ő mondta a beszédet alig egy hónapja Rajk temetésekor – ki más mondhatta volna, elvégre együtt harcoltak a spanyolországi polgárháborúban –, azonban a munkásmozgalom veteránja, és ez manapság inkább hátrány, mint előny, netán erény.

Hovatovább – gondolta tovább Kádár – az is megeshet, hogy ő maga is kikerül a kormányból. Bármennyire is az újonnan alakult pártnak az első embere. Kérdés,

hogy ez a párt mekkora súllyal fog latba esni. Még az ő soraikban is vannak olyanok, akik meg vannak győződve arról, hogy amennyiben választások lesznek, a Magyar Szocialista Munkáspárt nem ér el öt százaléknál többet. Arról nem beszélve, hogy a régi pártnak is ő volt az első embere, egyben utolsó főtitkára, ami megint csak nem jó pont. A franciák óta tudni lehet, hogy a forradalom fölfalja gyermekeit.

– Hát hogy van, János? – törte meg a csendet Münnich. – Fáradtnak látszik. Épp most hallottam a beszédét. – A rádióra bökött. – Remek volt.

– Köszönöm, Münnich elvtárs – Kádárnak a nyelve hegyén volt, majdnem kibökte, hogy az elismerés nemcsak őt illeti, hanem azokat a kollégáit is, akik segítettek összeállítani a mondandóját. Végül megtartotta magának ezt az információt. – Kicsit furcsa volt az időzítés: éppen Mindszenty beszéde után.

– Az csak egy kurta beköszöntő volt. A bíboros az égvilágon semmit nem mondott. Épp csak jelezte, hogy itt van, és egyelőre tájékozódik arról, hogy mi folyik az országban.

– Kurta beköszöntő volt, és annál ravaszabb – Kádár hosszan szívott a cigarettából, a magasba fújta a füstöt, azután folytatta: – Világosan látszik, hogy a bíboros közéleti szerepre készül. Ezért egyelőre inkább megválogatja, hogy mit mond. Amit bizonyos szemszögből, ugye, csak helyeselni lehet. Börtönviselt ember

hosszú évekre kiesik a világ folyásából. Még úgy is, hogy néhány hír azért csak be-betéved a rácsok mögé. Noha jókora késéssel. Én például azt, hogy Sztálin meghalt, majdnem egy évvel utána tudtam meg. – Kádár egy pillanatra megállt a beszédben, és Münnichet fürkészte. A belügyminiszter rezzenéstelen arccal nézett vissza rá szemüvegének apró lencsái mögül. – Egyszóval a saját szempontjából nézve Mindszenty jól teszi, ha utánajár annak, hogy mi történik az országban, mielőtt mond valamit, amiről aztán kiderül, hogy ostobaság, és emiatt elfordulnak tőle azok, akik egyébként követni akarják. Bejelentkezett, tudatta az emberekkel, hogy kiszabadult, és tette kész. Kérdés, hogy mit fog cselekedni.

– Maga szerint mit, Kádár elvtárs? – Münnich hangja most egyszerűen nagyon hivatalosnak tűnt.

Kádár habozott a válasszal. Változatlanul igyekezett benézni Münnich szemüvege mögé, de továbbra se járt sikerrel. A belügyminiszter arcát novemberi ködként takarta el a szivar öles füstje.

– Az utóbbi napokban sorra érkeznek a hírek arról, hogy kezdenek fölbukkanni azok, akikről tizenegy évvel ezelőtt azt hittük, hogy örökre megszabadultunk tőlük. Egykori horthysta katonatisztek, reakciósok jelentek meg a felkelők soraiban. A bíborost is egy volt ludovikás, egy arisztokrata származású őrnagy hozta Budapestre, és most az ő emberei vigyáznak rá az Úri

utcában... Állítólag Bécsben meg a határ közeli osztrák településeken gyülekeznek az emigránsok, akik abban reménykednek, hogy visszatérhetnek Magyarországra, és újra élvezhetik régi kiváltságaikat. Ezt kell minden erőnkkel megakadályoznunk, Münnich elvtárs. Vagyis az most a legfontosabb, hogy a felkelés ne csapjon át reakcióba. Hogy ne veszítsük el a szocializmus vívmányait. Hogy ne térjenek vissza a nyilasok, a fasiszták, a reakciósook, a földesurak, a tőkésék és a nagyhatalmú papok, és ne kezdjék el visszavenni a földjeiket...

– Éppen erről beszélt a rádióban – bólogatott helyeslően Münnich.

– Erről is – pontosított Kádár. – Meg arról, hogy a felkelés elérte célját: megszabadultunk Rákosiék igájától. Most viszont már a békés építkezésnek kell következnie. Érti, Münnich elvtárs? Innentől ne a fegyvereké legyen a szó. Nem szabad az eseményeknek radikalizálódniuk, mert hamar eljutnak addig a pontig, amikor már nem lehet őket irányítani. A felkelés győzött, az elmúlt évek diktatórikus politikájával szakítottunk, most tegyük le a fegyvert, és kezdjük el helyette a munkát. Ezért alakult meg vadonatúj kommunista pártként a Magyar Szocialista Munkáspárt. Azt akarjuk mindenképpen tudatosítani mindenkiben, hogy ez a párt nem Rákosiék rezsimjének az örököse. Hallotta – Kádár az asztal sarkán terpeszkedő rádió felé bökött –, ezt is immáron hivatalosan bejelentettem. Mármost az

MSZMP megalakulását. Ezekben a percekben föltehetően már a nyomdában van a párt lapjának első száma. Reggelre az utcákon lesz. *Népszabadság* a címe. Magam is nagy kíváncsisággal fogom kézbe venni.

Néhány pillanatra csönd telepedett közénk. Amolyan kíváncsi csönd. A drága kubai szivar füstje elkeveredett a Terv cigaretta füstjével, és Kádár meg Münnich most ebben a füstfelhőben keresték egymás tekintetét.

Aztán a belügyminiszter fölállt, és a sarokban lévő nagy szekrényhez lépett. Üvegcsörgés hallatszott, majd Münnich egy bontatlan palackot tett Kádár elé. A két kis poharat merőben szokatlan helyről, az asztalfiók mélyéről varázsolta elő.

– Ez nem vodka – magyarázta, miközben elkezdte lecsavarni a kupakot. – Nyugati. Originál.

Kádár bólintott. Meg akarta kérdezni, hogy netán valamelyik nyugati segélyszállítmánnyal érkezett-e. Aztán az jutott eszébe, hogy a jugoszláviai látogatásból a delegáció több tagja is hasonló üvegekkel érkezett haza. Lehet, hogy ez is onnan való. Mármost Jugoszláviából. Meglehet, Piros László öröksége. Pár nappal ezelőtt még övé volt ez az iroda. Persze Münnichnek tőle függetlenül is lehetnek efféle palackjai még belgrádi nagykövet korából.

– Jól értem, János – szólalt meg most egészen bizalmas hangon Münnich, miközben végre sikerült

lecsavarnia a kupakot, és mindkettejüknek töltött –, hogy úgy gondolja, a miniszterelnök nem ura a helyzetnek?

– Mikor volt az? – csattant föl Kádár, majd mintha megbánta volna hirtelen kitörését, jóval csöndesebben folytatta: – A kormányülésen gyakran nem is ő, hanem Tildy a legharsányabb. Aki most élvezi, hogy tíz év után ismét hallathatja a hangját...

Azt csak magában tette hozzá, hogy bezzeg Dudás, amikor bent járt a Parlamentben, nem akarta megismerni az öreget, pedig a koalíciós időkben a kiscgazdák listáján indult a választásokon. Ám hiába szerette volna őt üdvözölni Tildy, Dudás kitért előle.

– Kormányülés? – kérdezte ingerülten Münnich. – Hát mondja már meg, miféle kormányülés az, amelyre engem, a belügyminisztert nem hívnak meg?

– Kabinetülés – helyesbített Kádár. – Nagy Imre egy szűkebb körre hallgat a kormány tagjai helyett. Ez a kabinet irányítja most az országot. Helyesebben akarná irányítani.

– Ebben a kabinetben maga is benne van...

– Benne vagyok – ismerte el Kádár. – Mint a kommunista párt első embere. De tartok tőle, ennek az idő múlásával egyre kevesebb súlya lesz. És az idő manapság nagyon gyorsan múlik.

Mielőtt Münnich bármit válaszolhatott volna, az asztal túlsó szélén lévő jókora telefonkészülék éktelen

lármaival csörömpölni kezdett. Münnich föltehetően ugyanerről telefonált Kádár parlamenti szobájába nem sokkal ezelőtt, csakhogy ő éppen ekkor nem volt jelen, mert Nagy Imrével közösen a kínaiak vélekedését próbálták kipuhatolni a magyarországi fejleményeket illetően. Most viszont csodálkozva nézte, ahogy Münnich fölpattan ültéből, és vigyázzba vágja magát. Oroszul szólalt meg, rövid tömondatokban. Természetesen folyékonyan beszélt a nyelvet – nem úgy, mint Kádár, aki a párt prominenseivel ellentétben nem moszkvai emigrációból tért haza a főlzabaduláskor, ezért csak utólag tanult meg úgy-ahogy oroszul. Érteni leginkább az írott szöveget értette, a beszédet nehezebben, azt pedig egyenesen kerülte, hogy oroszul megszólaljon.

Münnich nem sokat telefonált, és az idő alatt is, amikor a telefonkagylót nagy fejéhez szorította, leginkább hallgatott. Időnként elhangzott a szájából egy-egy rövidke szó vagy mondat, ám az is inkább helyeslés volt. Aztán hirtelen, köszönés nélkül letette a kagylót, Kádárra nézett, és néhány pillanatnyi hatásszünet után azt mondta:

– Andropov magához hívatott.

– Hogy micsoda?

– Jól hallotta, Kádár elvtárs: a Szovjetunió nagykövete beszélni akar velünk.

– Velünk? Mikor? Holnap reggel?

– Nem. Most. Fogja a kabátját. Azonnal indulunk.

Beletelt néhány, Münnich számára talán túlságosan is hosszúnak tűnő másodpercebe, mire Kádár fölfogta, miről van szó. Érteni azonban így sem értette. Ráadásul túl azon, hogy kimondatlan és nagyon is költőinek tetsző kérdések záporoztak a fejében, egyetlen porcikája sem kívánta a nagykövettel való újabb találkozást. Elvégre az elmúlt napokban folyamatosan kapcsolatban álltak vele, és még csak alig pár óra telt el a legutóbbi értekezésük óta. Jurij Andropov, ez a magas, szikár férfi sok mindenben különbözött azoktól a szovjet vezetőktől, akiket Kádárnak volt szerencséje – netán balszerencséje – moszkvai kiküldetése, illetve amazok budapesti látogatásai nyomán személyesen is megismerni. Fiatalos, energikus ember benyomását keltette. Más szovjet politikusoktól eltérően képes volt időnként mosolyogni is, és láthatóan volt érzéke a diplomáciához – ami azt jelentette, hogy ténykedése nem csupán utasítások és ukázok továbbításában merült ki. Ha nem annak a hatalomnak lett volna a nagykövete,

amelyet ezekben a nehéz hetekben képviselt, még akár azt is lehetett volna mondani rá, hogy sokak számára szimpatikus lehet. Ugyanakkor Kádár még a bebörtönzése előtt megtanulta, hogy a Szovjetuniónak épenséggel nem szimpátiára van igénye – sokkal inkább arra, hogy tartsanak tőle.

Amikor a felkelés megkezdődött, Moszkvából azonnal különleges megbízottakat küldtek Budapestre, egyrészt azért, hogy közvetlen közléről, élesben tájékozódhassanak a magyarországi helyzetről, illetve hogy első kézből tájékoztathassák arról a Szovjetunió Kommunista Pártjának vezetőit, másrészt pedig azért, hogy megpróbálják cselekvésre bírni a tehetetlen magyar pártvezetőket. Utóbbi erőfeszítés sikertelennek bizonyult: hamarosan kiderült, hogy az itteni események merőben különböznek mind a berliniektől, mind a lengyelországiaktól, és noha a pártközpontban dühögő szovjet küldöttek váltig állították, hogy amennyiben a magyar pártvezetés kellően erélyesen lépett volna föl már az első percektől fogva, meg lehetett volna akadályozni a felkelés kiterjedését, Kádárnak az volt a szilárd meggyőződése, hogy az első tüzeket talán el lehetett volna taposni, ám a parázs izzott volna addig, amíg a következő adandó alkalommal ismét lángra nem lobban.

A feszültség az elmúlt hónapokban tapintható volt az országban, vak és alkalmatlan vezető az, aki ezt

nem vette észre – ezzel együtt természetesen még azokat is meglepte az elementáris népharag, akik valamilyen szinten számítottak valamiféle robbanásra. A szovjet küldöttek (Szuszlov és Mikojan) tévedtek, amikor azt mondták, hogy kellő határozottsággal csírájában el lehetett volna fojtani az egészet – például azzal, hogy október 23-án a vezetés nem töketlenkedik oly módon, hogy előbb betiltja, aztán újra engedélyezi az egyetemisták fölvonulását. Lehet, hogy a vérontást meg lehetett volna gátolni, vagy legalábbis kisebbsé tenni. Az országban meglévő feszültség levezetésére mindazonáltal egyetlen módon lett volna lehetőség: az elmúlt évek politikájával való radikális szakítással. Amihez egy megújult pártra lett volna szükség, új vezetőkkel és új irányvonalal.

A szovjetek azt javasolták, hogy a vezetés előbb mutasson erőt, majd miután elfojtották a lázongást, és fölszámolták a góccokat, lehet újragombolni a kabátot. Persze ők végül is bent ültek a kényelmes pártirodákban, a kényelmes fotelokban, a párnázott ajtók mögött, nem voltak ott az utcán, és nem tapasztalták meg saját bőrükön az elszántságot, a minden másnál élesebb bizonyosságát annak, hogy az erő fitogtatásával már elkéstek. A felkelők még a Budapestre bevonuló szovjet tankoknak is nekimentek, és nem egyet megsemmisítettek a nehezen tájékozódó, nem az utcai harcokra tervezett, és amúgy is elavultnak számító T-34-esek közül.

Az egyetlen, valódi sikerrel kecsegtető lehetőségnek október 23-a után az mutatkozott, ha az elmúlt évek elhibázott politikája és bűnei ellen kirobbant népfelkelés jogossá nyilvánításával a vezetés az események élére áll, majd elkezdi konszolidálni a helyzetet.

Ez volt az, amit a moszkvai küldöttek képtelenek voltak fölfogni. Andropov ellenben talán igen. Évek óta Magyarországon tartózkodott, jól ismerte az itteni viszonyokat – már persze amennyire onnan, a Bajza utcai szovjet kontingensből kitekintése nyílott, és amennyit a moszkvai retorzióktól folyamatosan rettegő magyar pártelit megmutatott neki. Mindazonáltal a párt és a kormány vezetőivel is többször találkozott már a felkelés előtt is. Nagyon jól tudta, ki a sztálinista, és ki a reformer, mint ahogy azt is látta, kire lehet a jövőt építeni, és ki az, aki a szakítani való múltat testesíti meg. Ugyanakkor mégiscsak a Szovjetuniót képviselte, és nem a saját szakállára ténykedett, hanem aszerint, amire Moszkvából utasították.

Az elmúlt napokban megint csak több alkalommal járt a Parlamentben. Általában nem önszántából jött, hanem a magyar kormány kéréte be. Nevezetesen a miniszterelnök, a kabinetben ülő emberei tanácsára. Nagy Imre elsősorban a szovjet csapatmozgásokról akart tájékozódni. Miközben ugyanis Moszkva folyamatosan azt ismételtette, hogy kivonja egységeit, a Vörös Hadsereg tankjai és csapatszállítói ugyan

elhagyták Budapestet, ám az ország területéről újabb és újabb szovjet manőverekről érkeztek jelentések, mi több, az északkeleti határról egyre-másra telefonáltak az ott szolgálatot teljesítő vasutasok és határőrök, hogy a szovjetek folyamatosan özönlenek befelé az országba.

– Azok csak vasúti egységek – jelentette ki a miniszterelnök felvetésére Andropov. – A csapatkivonásokban segédkeznek.

– Állítólag nem csupán vasúti szerelvényekről van szó – mondta Nagy Imre. – Záhonynál befelé tartó tankokat láttak.

– Félreértés lehet – így Andropov.

A miniszterelnök egy gyűrött papírról a kézírásos jegyzeteit tanulmányozta.

– És azt mivel magyarázza excellenciád, hogy Szolnokot szovjet páncélosok vették körül?

Kádár fülét megütötte az „excellenciád” szó. Minden másnál élesebben jelezte Nagy Imre irányváltását az a tény, hogy miközben október 23-án este a Parlament erkélyéről még elvtársakként szólította meg az őt hallani akaró tömeget – kapott is érte fütyülést meg pfújolást –, immár a Szovjetunió nagykövetének sem jár ki ez a megszólítás. De nem is kell olyan messzire visszamenni: Nagy Imre két nappal korábban még Dudást is simán elvtársozta.

– Haderő-átcsoportosítás – közölte Andropov.

– A tököli katonai repülőteret is birtokba vették az önök egységei.

Andropov továbbra is faarccal állta a miniszterelnök tekintetét.

– Szó nincs arról, hogy birtokba vettük volna. Egyszerűen biztosítjuk sebesültjeink elszállítását.

(„Hogy is hívják az ilyet? Vízilóbőr? Vagy rino cérosz?” – futott át Kádár agyán. Elhatározta, hogy amint egyszer hazajut, utána néz ennek is a szerencsére újra gyarapodásnak indult házi könyvtárában.)

A miniszterelnökön látszott, hogy kezd indulatba jönni. Szabálytalan alakú, vörös foltok jelentek meg az arcán, légzése szaporábbá vált, bajusza rángatózott, és hevesen pislogott a polgári időkét idéző, vékony keretes szemüvege mögül. Mindazonáltal a számonkérésen kívül sokkal többet nem tehetett. Andropov egyre-másra ugyanazokat a paneleket ismételte logisztikáról és szállítmányozásról. Közben újra meg újra kiült az arcára a régről ismert mosoly. Azt pedig egyszerűen tagadta, hogy a Vörös Hadsereg újabb egységei lépnek át a magyar–szovjet határt. Hiába erősödött Nagy Imre, hogy Záhonynál több szemtanúja is volt a belépésnek, Andropov félreértésnek nevezte az egészet. Különben is, itt a november, s vele együtt a köd. Rosszabbodnak a látási viszonyok.

A Szovjetunió nagykövete részt vett a kormány szerepét betöltő ideiglenes kabinet délutáni ülésén is.

Erre a miniszterelnök kérte meg, sőt egyenesen föl szólította rá. Andropov rezzenéstelen arccal végig is ülte a tanácskozást. Hogy mit értett meg belőle, az nem derült ki, a megbeszélés ugyanis magyarul folyt, és bár Andropov magával hozta az egyik nagykövetségi tolmácsot, ő azonban nem tudta egy az egyben átültetni az olykor fölcsattanó heves indulatokat. Egyedül Nagy Imre váltott időnként oroszra, amikor közvetlenül Andropovhoz intézte a szavait, vagy direkt azt akarta, hogy ő is tudja, miről van szó. Régi moszkovitaként Nagy Imre folyékonyan beszélt a nyelvet, most viszont az ingerültségtől időnként elakadt, kereste a szavakat, a megfelelő kifejezéseket. Közölte, hogy nem tudja elfogadni a nagykövet úr válaszait, a tények ugyanis egészen mást sugallnak: nevezetesen, hogy miközben a szovjet fél csapatkivonásokról beszél, a Vörös Hadsereg egységei az ország belseje felé nyomulnak. A Magyar Népköztársaság kormánya – emelte föl hangját a miniszterelnök – nem mellébeszélést, hanem konkrét magyarázatot vár. A Szovjetunió kormánya barátságatlanul, sőt egyenesen precedens nélküli módon viselkedik a törvényes és demokratikus magyar kormánnyal szemben, amit ő mint a Minisztertanács elnöke, és egyben mint az újonnan megalakult Magyar Kommunista Párt tagja különösen nehezen tűr. Akár arra is utasíthatná a Magyar Néphadsereget – ütött meg tőle szokatlan

módon éles hangot Nagy Imre –, hogy támadják meg az ország szuverenitását folyamatosan megsértő szovjet csapatokat. Ami viszont beláthatatlan következményekkel járna.

Ez utóbbival mindenki, aki jelen volt az ülésen, ki mondatlanul is egyetértett.

Érdekes módon – állapította meg Kádár – a kommunistának messze nem nevezhető Tildy ütötte meg a legmérsékeltebb hangot. (Érdekes volt a fölállás: Nagy Imre tíz évvel ezelőtt tagja volt Tildy kormányának, azt viszont senki nem gondolhatta volna józan ésszel, hogy ez fordítva is bekövetkezik.) Az öreg arról beszélt, hogy egyelőre ne vonjanak le messzemenő következtetéseket, és ne is keltsenek pánikot. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni az ország minden tájáról érkező lakossági bejelentéseket, ugyanakkor engedjék meg némi bizalom is a szovjet fél iránt. „Egyikünk se katonai és hadászati szakember – szögezte le Tildy. – Nem tudjuk, hogy egy olyan nyilvánvalóan komplikált művelet, mint a csapatkivonás, mivel jár. Azt viszont józan paraszti ésszel is be kell látnunk, hogy egy efféle manőver akkor vihető végbe a leggyorsabban és a legegyszerűbben, ha az országban szerteszét állomásozó szovjet egységeket előbb minél nagyobb tömegekbe összevonják, majd utána indítják el őket. Ehhez azonban idő és rengeteg munka szükséges. Óvatosnak kell lennünk, ám a szovjet fél az

elmúlt napokban nem mutatkozott barátságosnak az irányunkban, ezért nem kell egyből a legrosszabbat föltételezni.”

Persze – gondolta az államminiszter kolléga szavait hallgatván Kádár – Tildy az elmúlt nyolc évet házi őrizetben töltötte, egyszer se rendelték Moszkvába, és nem ismerte a Kreml tárgyalási stratégiáit. Ráadásul lehet, hogy Andropov se ismeri a teljes igazságot, azt ugyanis neki se föltétlenül kötötték Moszkvából az orrára. Egyszerűen végre kell hajtania, illetve hajtatnia az onnan érkező direktívákat.

Természetesen Kádár sem hagyhatta szó nélkül az ülésen elhangzottakat. Az új kommunista párt első embereként amúgy se tehetne volna meg, hogy nem nyilvánít véleményt. Időnként harsány vita alakult ki: az ülés résztvevői egymás szavába vágva, egymást túlkiabálva hangoskodtak, és különösen bosszantó volt, hogy a szovjet nagykövettel szemben oly határozottan föllépő miniszterelnök a saját emberei között képtelen volt, vagy talán nem is akart rendet tenni. Valaki azt harsogta – magyarul, ami kissé nevetségesnek tűnt annak fényében, hogy minden bizonnyal Andropovhoz intézte a szavait –, hogy amennyiben ismét megjelennek Budapest utcáin a szovjet tankok, ő a saját szolgálati revolverével fogja őket megállítani.

„Vajon hány kormánytagnak van szolgálati revolvere?” – tűnődött Kádár, mielőtt szót kért. Mindenesetre

nem is rossz ötlet, a jövőre vonatkozóan érdemes megfontolni.

Röviden és lényegre törően igyekezett beszélni. Először is elmondta, hogy egyetért a miniszterelnökkel: a szovjet félnek mielőbb magyarázatot kell adnia arra, hogy konkrétan milyen tevékenységet folytatnak a Vörös Hadsereg egységei az országban. Amennyiben valóban csapatkivonásokról van szó, úgy azoknak tervszerűen, kétoldalú egyeztetések alapján kell folyniuk. Az is világos, hogy hetekbe vagy akár hónapokba telhet, mire a Szovjetunió nemcsak az utolsó katonáját is hazaviszi Magyarországról, hanem leszereli minden hadi létesítményét.

– Egyébiránt – Kádár ekkor már egyenesen Andropovhoz intézte a szavait, amit testtartásán túl azzal is jelzett, hogy a szokottnál is lassabban, tagoltabban beszélt, és igyekezett megvárni, amíg a tolmács halkán duruzsolva mindent eljuttat a nagykövet füleibe – én a magam részéről egy dolgot nem is bánnék: amennyiben a szovjet csapatok egyelőre nem is hagyják el az országot, úgy nem volna rossz, ha nyugati határaink irányába összpontosítanák őket. Azok ugyanis tárva nyitva állnak, és nemcsak a sajtó munkatársai meg a nyugati államok által küldött segélyszállítmányok jönnek be rajtuk keresztül, hanem ellenőrizetlenül áramolhat vissza a felszabadulás után Nyugatra szökött imperialista és klerikális reakció, volt horthysta, nyilas

és fasiszta elemek, akik a Szabad Európa Rádiónál is jobban uszítanak a Magyar Népköztársaság kormánya ellen. A legfontosabb dolgunk most az, természetesen a szovjet csapatok manővereinek tisztázása mellett, hogy megakadályozzuk, hogy a felkelés ellenforradalomba csapjon át. Tudatosítanunk kell a még fegyverekkel rendelkező felkelő csoportokban, hogy ők és a kormány egy oldalon állnak: a népi demokratikus forradalom oldalán. Ami messze nem jelenti azt, hogy az úri Magyarország világát és a fasizmust akarjuk visszaállítani. Még csak az kellene, hogy Horthy Miklós is visszatérjen! Úgyhogy én azt javaslom a Minisztertanácsnak, hogy a Szovjetunióval haladéktalanul megkezdett tárgyalások mellett törekedjünk a belső rend biztosítására is, és ehhez állítsuk vissza a jelenleg őrizetlenül álló nyugati határaink védelmét.

Az utolsó mondatoknál Kádár már elfordult Andropovtól, sőt egyenesen a miniszterelnökre nézett. Nagy Imre szemüvegének apró, kerek lencséi mögül pislogott vissza rá, enyhe pírban égő arca mozdulatlan maradt, csak régimódi bajuszának széle rángott meg időnként kissé, indikátorként jelezvén a miniszterelnökben forgyogó indulatokat.

A semlegesség kimondása nem érkezett váratlanul. Csak az lepődhetett meg rajta, aki nem követte figyelemmel az elmúlt napok eseményeit. (Van egyáltalán ilyen ember Budapesten?) Nagy Imre közvetlen,

bizalmas munkatársai köréből már korábban is lehetett hallani, hogy föl kellene mondani a Varsói Szerződést. Ezzel ugyanis megvonná a jogalapját egy újabb, az október 24-eihez hasonló szovjet beavatkozásnak, másfelől semleges országgént erősebben lehet reménykedni az ENSZ és a nagyhatalmak segítségével – még akkor is, ha az Egyesült Államok most épp az elnökválasztással van elfoglalva, az angolok és a franciák pedig a Szuezi-csatorna fölötti felügyelettel. Nem beszélve arról, hogy Budapest utcáin mindenütt ott vannak a „Ruszkik, haza!” feliratok, és Nagy Imre legutóbbi, Kossuth téri nyilvános beszéde közben is ezt követelte a tömeg. A kormány egy hét tehetetlenség után most azon van, hogy magáévá tegye a felkelők egyes céljait, és ezek közül a szovjet csapatok végleges hazaküldése különösen fontosnak tűnik.

Márpedig ehhez a semlegesség kimondása a legrövidebb és legegyszerűbb út.

Andropovból egyetlen konkrétumot sikerült kicsikarni: nevezetesen, hogy napokon belül összeül a szovjet csapatok kivonásáról egyeztető kétoldalú vegyes bizottság. A miniszterelnök kijelentéseit, beleértve azt is, hogy a Magyar Népköztársaság kilép a Varsói Szerződésből, elengedte a füle mellett. Föltehetően nem vette komolyan.

Talán még akkor sem, amikor a fölbőszült és az immár teljes mellszélességgel a felkelőkkel egy platformon

álló Nagy Imre rögtön a kabinetülést követően bejelentette a rádióban, hogy táviratot intézett az ENSZ főtthkárához, amelyben tudatta, hogy Magyarország-ra folyamatosan érkeznek a szovjet csapatok, egyúttal deklarálta az ország semlegességét, és azt, hogy a Magyar Népköztársaság fölmondja a Varsói Szerződést.

Mindezek után Kádárt hidegzuhanyként érte Andropov telefonhívása.

Első kérdésként rögtön az fogalmazódott meg benne, vajon a nagykövet honnan tudja, hogy ő is itt van a Belügyminisztériumban. Netán előtte a Parlamentben kereste, és ott közölték vele, hogy idejött? Valószínűtlen, elvégre ezt egy-két embert leszámítva nem tudta senki. Elképzelhető persze, hogy pont ezek vették föl a telefont és válaszoltak Andropov hívására. Mindenesetre elhatározta, hogy az első adandó alkalmmal meg fogja kérdezni Münnichtől. Egyelőre azonban sürgetőbb volt azt megtudni, hogy mit is akar tőlük a szovjet nagykövet.

– Mondtam: tárgyalni akar velünk – válaszolta Münnich, aki mielőtt elindult volna az iroda túlsó, ajtóhoz közeli felébe, gyorsan kihörpintette poharának tartalmát. Az ajtónál aztán leakasztotta az ott álló kovácsoltvas fogasról a kabátját.

– Velünk? De miről?

– A szovjet csapatkivonásokról. Tudtommal az most a legégetőbb kérdés a két ország viszonyában.

– És miért pont velünk akar erről tárgyalni?

– Ezt nem tudom. Csak sejtem, hogy valamiért bennünket tart e téren kompetens személynek. Csofálkózik, Kádár elvtárs? Én nem. De igyekezzünk. Hamarosan kiderül.

A belügyminiszter kinyitotta az ajtót, amely előtt ott állt az egyenruhás férfi, és mintha csak rájuk várt volna, tisztelgett, majd ahogyan néhány perccel korábban Kádárt fölvezette ide, most ugyanúgy lement velük az épület bejáratáig.

Útközben egy szót sem szóltak, odakint azonban Kádárnak azonnal föltűnt, hogy jókora fekete autó áll duruzsoló motorral a bejárat előtt. Hogy milyen márkájú, azt a rohanásban és az éjjeli sötétséget egyre határozottabban fölvtáltó Duna-menti ködben Kádár nem tudta megállapítani.

– A gépkocsi előállt. Parancsoljanak beszállni az elvtársak – mondta az egyenruhás férfi, és kinyitotta előbb az autó egyik, majd a másik oldalán lévő hátsó ajtaját.

Kádárnak kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy most nekiálljon bosszankodni ezen.

– Ott a saját autóm, én azzal jöttem – bizonytalanul a fehér lepelben lassacskán eltűnő szürke Pobeda irányába bökött.

– Az autójuk előállt, Kádár elvtárs – közölte az egyenruhás férfi.

Kádár Münnichre nézett, aki már be is ült a hátsó ülésre, onnan nézett ki várakozásteljesen Kádárra.

– Moczár elvtárs – szólt át a sofőrjének Kádár –, ha visszatért a Parlamentbe, legyen szíves megmondani a feleségemnek, hogy el kellett mennem egy másik tárgyalásra. Utána szállítsa el őt a szokott helyre.

– Úgy lesz, Kádár elvtárs.

Abban a pillanatban, ahogy Kádár is elfoglalta helyét Münnich mellett, a fekete autó motorja földübörgött. A jármű a Belügyminisztérium épülete előtt neki-vágott az elmúlt napokhoz képest ezúttal szokatlanul csendes pesti éjszakának.

– A felesége is a Parlamentben szokta tölteni az éjszakát, János?

– Nem. Esténként a sofőr elszállítja Róna Ottóékhoz.

– Róna Ottó – Münnich tűnődve a homlokát ráncolta.

– Róna elvtárs a munkásmozgalom régi harcosa.

– Kádár kis szünetet tartott, mielőtt befejezte volna a gondolatsort: – És a feleségem első férje.

– Nem rémlik, hogy hallottam volna ezt a nevet. Persze az is igaz, hogy kopik a memóriám. Nem vagyok már mai gyerek, és hát, ennyi évtized alatt annyi emberrel találkoztam a mozgalomban, de azon kívül is...

Münnich kurtán fölnevetett.

Kádár kinézett az ablakon. A Deák téren jártak, közel a Sztálin úthoz, amelyet mostanság óriási hiba lett volna ekként nevezni – újabban mindenki igyekezett Magyar Ifjúság útjaként emlegetni. Ahogy távolodtak a Dunától, egyre ritkább lett a köd. A környék már nem burkolózott egységes tejfehér lepelbe, látni

lehetett a házak sötét sziluettjeit. Itt-ott lámpák is égtek, nemcsak az utcán, hanem a lakásokban is.

Egyébként csönd honolt a városban. Az utolsó napokhoz képest szokatlan, békés csönd. Kádárnak az jutott eszébe, hogy csütörtök éjszaka van, rövidesen itt a péntek, azután a hétvége. Hétfőn pedig, ha minden jól megy, föl lehet venni újra a munkát: az emberek fegyverek helyett végre megint szerszámokat vagy iskolai eszközöket fognak majd kézbe. Az élet visszatérhet a régi kerékvágásba. Nem pont olyanba, amilyen az eddigi volt, hiszen az elmúlt évek világának nem szabad visszatérnie. Ám a harcokat, a káoszt és a kiszámíthatatlanságot fölválthatja a békés építkezés.

Kádár elfordult az ablaktól. Hátradőlt az ülésen.

Bár néptelen és üres volt az út, a gépkocsi lassan haladt. Mivel a közvilágítás errefelé is megbízhatatlanul üzemelt, a sofőr kénytelen volt legalább a helyzetjelzőket fölkapcsolni. És noha a Sztálin, helyesebben a Magyar Ifjúság útja – az embernek nehezen áll rá a nyelve az új dolgokra – jóval szélesebb a szűk belvárosi utcáknál, nem tanácsos száguldozni rajta: az aszfalt tele van törmelékkel, láncaltapok ütötte kátyúkkal és a harcok egyéb maradványaival. Az előbb például egy kiegészítő és elhagyott szovjet csapatszállító járművet kellett a sötétben kikerülni, amely föltehetően már napok óta eltorlaszolja azon a ponton a sugárutat – jó,

ha a kiskatonák tetemeit kiszedték belőle, és az elmúlt napok szokásai szerint elkaparták valahol az út mentén. A November 7. térnél pedig egy magányos villamos várta, hogy a tömegközlekedés újraindításával az ő sorsa is jobbra forduljon.

– Róna elvtárssal régóta ismerjük egymást – Kádárt most kivételesen nyomasztotta a csönd, és egyébként is úgy érezte, hogy Münnich magyarázatot vár tőle. – A háború alatt egy ideig náluk laktam. Voltak olyan szívesek menedéket nyújtani nekem a legnehezebb hónapokban. De Máriát, aki akkoriban a felesége volt, nem ekkor ismertem meg. Évekkel korábban találkoztunk egy szakszervezeti könyvtárban.

Hirtelen elhallgatott. Amikor a párt és a munkásmozgalom háborús időszakáról kényszerült valamit mondani, mindig óvatos lett: még most se tudta, ki hányadán áll az akkor történetekkel. Ha megbocsátottak is neki, mi több, hivatalosan is fölmentették a vádak alól, egyesekben még maradhatott neheztelés. Azt talán már kevesen gondolják, hogy mindazt, amit tett, a horthysta rendőrség utasítására cselekedte, ám még mindig sokan helytelenítik – különösen azok, akik abban az időben Moszkvában voltak, és nem ismerték az itteni viszonyokat –, hogy abban a feszült és vészterhes helyzetben, a fasizmus és a háború tombolása idején Kádár a párt ideiglenes feloszlatairól döntött.

Münnich hallgatott. Kádár nem tudta eldönteni, folytassa-e tovább, majd úgy gondolta, ha már belekezdett, mond még néhány mondatot.

– Később megromlott Mária viszonya a férjével. El is költözött tőle. De ez a megromlás csak házastársi szempontból értendő. És nem is miattam történt. Egyébként továbbra is szívélyes elvtársi kapcsolatban maradtak. Ugyanúgy, ahogyan én Róna elvtárssal. Megbízunk egymásban, hiszen régi harcostársak vagyunk. Úgyhogy ezekben a nehéz napokban megkértem, hogy átmenetileg fogadja be a lakásába a feleségemet. Most nem könnyű átjutni Budára, nekem pedig mindennap a Parlamentben vagy a pártközpontban van dolgom. A Minisztertanács tagjai amúgy is folyamatosan a Parlamentben tartózkodnak.

Megint elhallgatott. Mérgében az ajkába harapott: ez kicsit úgy hangzott, mintha neheztelés lenne. Vagy esetleg célzás arra, hogy Münnich hiába belügyminiszter, mégse tartozik a vezetés legszűkebb körébe, hiszen ő például nem tartózkodik állandóan a Parlament épületében.

Amaz továbbra is hallgatott, így aztán Kádár, enyhítendő az utolsó mondat vélelmezett élet, folytatta tovább:

– A Parlamentben elég nagy a jövés-menés. Meg hát, kevés az éjszakai szállásra használható szoba. És amúgy se biztonságos. Időnként fegyveres csoportok

jönnek be, mert tárgyalni akarnak a miniszterelnökkel. Róna elvtárs pedig a Bródy Sándor utcában lakik.

– Pont a Bródy Sándor utcában?

– Igen. De az most már biztonságos helyszínnek számít. Amióta a felkelők az első éjjel bevették a rádiót, ott nyugalom van. Az épületet annyira szétlőtték, hogy használhatatlanná vált. Nem is foglalkozik vele senki. A felkelők másutt alakították ki az állásaikat, mert az amúgy egy stratégiailag lényegtelen, félreeső utca. A harckocsik se nagyon bírnak bemenni. A stúdió is átköltözött a Parlamentbe. De hát ezt maga is tudja, Münnich elvtárs... Szóval a feleségem napközben általában a Parlamentben van, az éjszakákat pedig Róna Ottóék lakásán tölti. Bátor asszony, például, bár én ezt nem pártolom, időnként kimegy a városba is, tegnap például meglátogatta a kórházban Mező Imrét... Most viszont nem is szóltam neki, hogy hova megyek. Csak megüzentem a sofőrrel, hogy egy másik tárgyalásra. Pedig egyébként mindent megbeszélék vele.

– Igaza van, János. Fő dolog a bizalom. Az nagyon fontos.

Kádár hirtelenjében nem értette, Münnich ezt mire mondja: arra reagált, hogy ő mindenbe beavatja a feleségét, vagy arra, hogy Mária a volt férjénél tölti mostanában az éjszakákat.

– Egyébként én is jól ismerem azt a lakást – Kádár olyan hangsúllyal mondta ezt, mint aki úgy érzi,

valamiféle magyarázattal szolgál. – Merthogy ez ugyanaz a hely, ahol annak idején albérlőként laktam. Mármint a házban mindenkinek azt mondtuk, hogy albérlet, de igazából elvtársi segítség volt. Akkoriban elég sokszor meggyűlt a bajom Horthy rendőreivel... Kellott egy hely, ahol elrejtőzhetek. Szóval konspiráció szempontjából is jól jött. De képzelje csak, volt ott egy valódi albérlőjük. Mármint Ottónak és Máriának, akik akkor ugye házasságban voltak. Egy velem nagyjából egykorú fiatalember. Aki viszont nyilas volt. Azt, hogy milyen jól működött a konspiráció, jól jelzi, hogy meg se fordult a fejében, hogy kommunistákkal lakik egy fedél alatt, ráadásul még pénzt is ad érte. – Kádár kurtán fölnevetett. – És ami még kerekébbé teszi a történetet, az az, hogy ez az ember a napokban fölkereste a feleségemet a Parlamentben azzal, hogy ott volt 23-án a Rádiónál, az államvédelmisek igazoltatták, utána meg a nagy fölbolydulásban elkeveredtek a papírai. És azt akarta, hogy mi, mint régi ismerősei, segítsünk neki új igazolványokat szerezni.

– És segítettek?

– Én nem beszéltem vele. Azt meg nem tudom, hogy a feleségem pontosan mit mondott neki. Elhiheti, Münnich elvtárs: a kisebb dolgom is nagyobb annál, hogy egy nyilasnak az iratai ügyében intézkedjem.

Kádár még hozzá akarta tenni, hogy „különb en se én vagyok a belügyminiszter”, aztán meggondolta magát.

Lehet, hogy Münnich rossz néven venné ezt a humort. Vagy nem is értené. Mármint nem akarná megérteni. Mert egyébként bírja a tréfát, köztudottan jó kedélyű, nagy dumás és bohém ember. A csipkelődést viszont, amikor saját magáról van szó, nem mindenki kedveli.

Arra gondolt, hogy ha tudná, vajon mit szólna most ehhez a helyzethez Mária. Itt robog egy fekete autóban, a még feketébb pesti éjszakában a szovjet nagykövetség épülete felé, oldalán azzal a Münnich-hel, akivel igazából a fene tudja, hogy milyen viszonyban vannak. Az biztos, hogy nem tartozik a közeli ismerőseik közé. Olyanból amúgy sincs sok, most pedig, hogy Mező Imre meghalt, eggyel kevesebben vannak. (Tényleg! Friss Istvánék például merre lehetnek? Időnként ők is benéztek Kádárékhoz vasárnap délutánonként. Föltehetően őket is elmenekítették Moszkvába más pártfunkcionáriusokkal együtt.) Münnichet amúgy se nagyon lehet sehova besorolni. Egyéniség, különáll minden klikktől. Magas funkciót töltött be a Tanácsköztársaság alatt, ugyanúgy, mint Rákosi, és a felszabadulás után szintén a Szovjetunióból tért haza. Bár ő is moszkovita volt, nem tartozott azok belső köréhez. A szó szoros értelmében fegyverrel harcolt a fasiszták ellen. Előbb – Mező Imréhez hasonlóan – a spanyolországi polgárháborúban, utána partizánként a Nagy Honvéddő Háborúban. Állítólag megesett, hogy egy sátorban aludtak Hruscsovval. Vagy az valami hadgyakorlat

volt? Mindegy is, a lényeg, hogy a szovjetek talán éppen ezért akarnak pont vele beszélni, nem pedig mással. Azért, mert Hruscsov személyes ismerőse.

Mária nyilván szokás szerint korholó tekintettel ránézne, majd megint csak a maga megszokott, fegyelmezett, mégis szeretetteljes szavajárásával azt mondaná: „Kicsi fiam, bármit csinálsz, aztán nagyon vigyázz magadra, mert ha valami bajod esik, azon túl még mi is számolunk”. Ő is nagyon jól tudja, hogy Kádár még mindig nem ismeri eléggé a szovjeteket. Nem látja át az észjárásukat, és nincs mindig tisztában vele, hogy amit mondanak, azt éppen miként kell érteni. Nem töltött éveket Moszkvában, és hiába küldték ki delegációval a Szovjetunióba, az nem volt elég ahhoz, hogy valódi tapasztalatokat szerezzen.

Kádárnak félbe kellett szakítania merengését. Az autó hatalmasat fékezett. Akkorát, hogy a hátul ülőknek meg kellett kapaszkodniuk, nehogy beverjék fejüket az elülső ülésekbe. A sofőr bizonyára nem számított arra, hogy hirtelen rá kell lépnie a fékpedálra. Pedig továbbra se haladtak gyorsan. Már csak azért sem – állapította meg Kádár, ahogy kinézett az ablakon –, mivel a Bajza utcában jártak. Közel a szovjet nagykövetség épületéhez.

– Elnézést, elvtársak – a sofőr arcának halotti féhérsége élesen elütött a környező sötétből. – Hirtelen elém vágtak.

– Kicsoda?

– Két autó. Keresztbe fordultak előttem az utcán. Azt se tudom, hogy kerültek ide. Az előbb még híruk-hamvuk sem volt.

– Felkelők? – Münnich a sofőr vállai mellől a szélvédőn kipillantva igyekezett fölmérni a helyzetet.

Nem felkelők voltak, ez pillanatokon belül kiderült. Az egyik fekete autó ajtaja kinyílt, és egy szovjet tiszt szállt ki a kocsiból. Határozott léptekkel elindult Kádár és Münnich autója felé. Mögötte nyomban érkezett egy másik. Aztán egy harmadik is.

– Mit akarhatnak? – dünnyögte Münnich.

Nem derült ki, kihez intézte a kérdést. Föltehetően nem is várt rá választ. Volt viszont annyi harctéri rutinja, hogy tudja, ebben a helyzetben nem szabad kiszállniuk. Egyelőre nem. Meg kell várni, amíg am azok erre fölszólítják őket. Ellenkező esetben minden mozdulatot azonnal támadásnak tekintenek, és lőnek.

Kádár pedig azért volt képtelen megmozdulni, mert az üléshez szögezték a szituáció keltette fájdalmas emlékek.

Tavaszi volt. Verőfényes áprilisi nap, öt évvel ezelőtt. Már jó ideje a Cserje utcában laktak, sőt az úszómedence is elkészült a villa épülete mögött. Langyos meleg volt, a nap kellemesen süttött, hófehér bárányszőnyeg úsztak a ragyogó és tiszta kék égen. Béke volt, és nyugalom. Legalábbis látszat szerint. A nyugalom álarcá mögött ugyanis feszültség húzódtott. A csend is baljós volt az egész Rózsadombon, ahol – egymáshoz meglehetősen közel – a párt prominensei laktak. Nem lehetett tudni, melyik pillanatban mi fog történni. Kádárnak később, már a börtöncellában jutott eszébe, hogy a jakobinus uralom lehetett ilyen a francia forradalom idején: valaki délelőtt még elmondott egy beszédet a konventben, délután pedig már vitték is a guillotine alá.

Kádár hazament ebédelni. Ez amúgy is szokásában állt. Legalábbis, ha a munkája megengedte, mindig hazajárt. Jólesett erre az egy-két órára kiszellőztetni a fejét, élvezni a nemrég megszerzett otthon nyugalomát.

Ami azonban éppen ekkor súlyos félelmekkel volt terhes. Az előző napon holtan találták Zöld Sándort, aki Kádárt követte a belügyminiszteri székben. De nemcsak őt találták holtan, hanem az egész családját: a feleségét, a gyerekeit, sőt még az édesanyját is. A kommuniké szerint képtelen volt szembenézni bűneivel, ezért előbb végzett a családjával, azután saját magával is. Ugyanakkor mindjárt a holttest megtalálásának napján azt is suttozták, hogy az állambiztonsági szervek gyilkolták meg a legfelső pártvezetés parancsára.

Ezen a napon Kádárnak más oka is volt hazautazni délben. Mint ahogy félni is volt egyéb oka. A felesége pár napja került ki a kórházból egy kisebb műtétet követően. Még lábadozott. Már tervezgette, hogy visszamegy a munkahelyére – az állambiztonsági levélosztályán dolgozott, nap mint nap meglehetősen sok ellenőrizendő magánlevél ment át a keze között, amelyek tartalmáról azonban a szolgálati titokra hivatkozva még odahaza sem beszélt –, ám a férje egyelőre igyekezett visszatartani, mondván, a munka ráér, az van bőven, nem rohannak sehova, a legfontosabb, hogy Mária épüljön föl teljesen. Kádár nem mondta ki, de féltette a feleségét – helyesebben mindkettőjüket féltette, még pontosabban azt az ideálisnak nevezhető miliőt, amelyet együttesen itt, a Cserje utcában fölépítettek. Időnként elmerengett azon, hogy amennyiben nem lennének a körülmények olyanok, amilyenek,

akár boldognak is vallhatná magát. Végre van egy háza, nem is akármilyen, életében először olyan körülmények között lakik, amilyenekre vágyott, amióta a világra eszmélt, ráadásul egy olyan nő mellett, akire nyugodtan rábízhatja életének minden egyes pillanatát egészen a halála napjáig. Mindezek mellett az országot a kommunisták vezetik, immár nem is csak 133 napra, mint 1919-ben, hanem évek óta, és vezető szerepük megkérdőjelezhetetlennek látszik. Épül a szocializmus, teljes valójában megvalósult az évszázados álom, itt a proletárdiktatúra...

Ennél a pontnál azonban kénytelen volt félbeszakítani a merengést. Ilyenkor megkeseredett a szájíze, és eszébe jutottak mindazok a körülmények, amelyek lehetetlenné tették a boldogság megélését. Hiszen, ahogy mondani szokták, az osztályharc fokozódik, az ellenség főszámolása azonban egyelőre leginkább a pártot érinti. Sorra tartóztatják le azokat az elvtársakat, akikről eddig azt hitték, hogy a munkásmozgalom régi, megbízható és elszánt harcosai, most azonban egyre-másra derül ki róluk, hogy imperialista kémek.

Rajkkal kezdődött, azzal a Rajkkal, akivel együtt dolgoztak az illegalitásban, aki a fasizmus elleni harc során súlyos sebesülést szerzett a spanyolországi polgárháborúban. Igaz, hogy Rajknak volt egy nála jóval idősebb fivére, aki magas pozíciót töltött be a nyilas pártban, ennek ellenére senki meg nem mondta volna

róla, hogy az imperialisták ügynöke és a jugoszlávok kémje. A per során azt is a fejére olvasták, hogy az illegalitás idején a rendőrség beépített embere volt.

A kivégzést Kádárnak is végig kellett néznie. Október volt, odakint kellemes, langymeleg idő, rozsdabarna ős, az utcákon térdig lehetett gázolni a színes falevelekben. A Conti utcai börtön addigra az államvédelemhez került, a kivégzésre az udvarán került sor. A párt delegáltjai a parancsnoki szobában gyülekeztek, annak ablakából nézték végig a borzalmas aktust. A szűk börtönudvaron, a sima és egymáshoz közeli falak között minden szó visszhangzott és felerősödött. Tisztán lehetett hallani, hogy mielőtt Rajk alól kirúgták volna a zsámolyt, azt kiáltja:

– Éljen Sztálin! Éljen Rákosi! – a következő pillanatban pedig már nyakszegetten, élettelenül lógott vagy fél méterre a föld fölött.

– Ez a szemét spicli – mondta Farkas Mihály, aki ekkor a honvédelmi miniszteri posztot töltötte be – még holtában is provokálni akar.

– Aljas gazember mind – tromfolt rá Péter Gábor, az államvédelem parancsnoka. – Megérdemlik a sorsukat.

Rajkkal együtt két másik elítéltet is kivégeztek. Szőnyi egy szót sem szólt, halálsápadtan tűrte, hogy a hóhér a nyakába tegye a kötelet, talán nem is volt már egészen magánál, úgy kellett a segédeknek megtartaniuk. Szalai ellenben az ártatlanságát hangoztatta,

olyan hévvel, hogy neki is minden szava fölhallatszott a parancsnoki szobába.

Miután a kivégzés véget ért, odafönt szendvicseket és italokat szolgáltak föl. Kádár egyikből se fogyasztott. Nem érezte helyénvalónak, hiszen bármit is vallottak az elítéltek az eljárás során, mégiscsak régi elvtársakról volt szó. A Conti utcai börtön amúgy se megfelelő helyszín egy dínomdánomnak. Kádár jól ismerte az épületet és annak komor légkörét, maga is raboskodott itt pár évvel ezelőtt.

Feltehetően föltűnt másoknak is, hogy kimaradt az eszem-iszomból, és inkább csak magában ácsorgott a szoba egyik szegletében, szándékosan kerülve, hogy az udvarra pillantson, mert két nappal később Rákosi hívatta. A pártfőtitkár rögtön azzal kezdte, hogy hetek óta látja rajta, hogy mennyire levert.

– Nagyon rosszkedvű vagy, János. Mi a baj?

Kádár kifelé nézett. Odakint rendületlenül tartott a csodaszép ősz. A város fürdött a napsütésben.

– Nyomaszt egy-két dolog, Rákosi elvtárs.

– Hát mondd el szépen, hogy micsodák. Hátha lehet rajta segíteni.

– Maga is tudja, Rákosi elvtárs... Ez a per engem nagyon megviselt.

Amióta két évtizeddel azelőtt a szegedi Csillag börtönben összeismerkedtek, ez a fajta csendőrpertu alakult ki közöttük. Avagy másként tekintve, úgy

beszéltek egymással, mint apa és fia: Rákosi tegezte Kádárt (és egyébként mindenki mást a pártban), Kádár viszont magázta Rákosit.

– A Rajk-per?

Kádár Rákosira nézett. Nem látta pontosan a vonásait, mert amaz az ablak előtt ült, szemben a délutáni nappal, így aztán végképp nem tudta eldönteni, hogy a főtitkár vajon mire gondolt, amikor visszakérdezett. Mintha lett volna más, ami a pártot és rajta keresztül a közvéleményt az elmúlt hónapokban ennyire foglalkoztatta volna. Hiszen mindenki erről beszélt. Az újságok a címlapjukon hozták a nyomozás és a per eseményeit, a rádió pedig egyenes adásban közvetítette, ami a tárgyaláson elhangzott.

– Egyszerűen képtelen vagyok elhinni...

– Mit?

Mit is? Hát, ezt az egészet. Hogy ilyen megtörténhet. Hogy ez a valóság. Hogy a régi harcostársat, elvtársat és barátot egyszer csak fogják, és a bitófára viszik. Minden előzmény nélkül. Ráadásul ugyanabban a börtönben, ahol nem is olyan régen a kommunisták raboskodtak Horthy alatt.

A legszívesebben ezt válaszolta volna Kádár. Ám inkább csak jó darabig hallgatott. Megint kifelé nézett, közben érezte magán Rákosi fürkésző tekintetét.

– Rákosi elvtárs, komolyan lehet azt gondolni, hogy a jugoszlávok ideküldik az egyik legfőbb emberüket,

aki aztán egy csőszkunyhóban konspirál a Rajk el...
mármint a Rajkkal?

– Ő maga vallotta ezt – felelte színtelen hangon Rákosi.

– Na de hát ez lehetséges? Nem féltek attól, hogy valaki fölismeri őket? És amikor a Laci... a Rajk elindult Pestről, eszébe se jutott, hogy megkérdezhetik tőle, hogy hová megy, és mit keres a déli határnál? Éppen ott, ahol olyan szigorú a határőrizet, és ahol nem lehet csak úgy találkozgatni? Ráadásul pont ő megy oda, aki annyira népszerű, akit szerte az országban ismernek...

– Ezek sötét gazemberek. Mindenre elszánt gazfickók – Rákosi most fölemelte a hangját. – Bármilyen kitaláljuk. Rajkot annak idején kiképezték több dologra is Horthy rendőrei. És az amerikai kémektől is tanult egyet és mást. Tudott konspirálni. Ennek ellenére a mi éberségünket nem tudta kijátszani. Rajtakaptuk, ő eleinte tagadott, azután bevallott mindent. Nagyon jól tudom, hogy ti régóta közeli kapcsolatban álltok. De ebben a helyzetben nem szabad érzelgősnek lenni, mert az ellenség pont ezt akarja kihasználni: a gyöngeségünket. Akkor csap le a leginkább, amikor az érzéseinkkel vagyunk elfoglalva, és hagyjuk, hogy a szívünk irányítson az eszünk helyett. Rajk elárult minket, és rajtunk keresztül az egész munkásmozgalmat. Hidd el, fiam, nekem is ugyanolyan nehéz volt ezt belátni, mint neked. Hiszen éveken keresztül

együtt dolgoztunk. De a tények azok tények. A mi hibánk, hogy közénk férközhetett, és beépülhetett a párt soraiba, sőt magas pozícióba került. Most leginkább arra kell koncentrálnunk, hogy ez többé ne ismétlődjön meg. Sokkal éberebbnek kell lennünk, és határozottan, keményen le kell csapnunk azonnal az ellenség ügynökeire. Mert Rajk esete bizonyítja a legélesebben, hogy itt vannak közöttünk.

„Hogy ez többé ne ismétlődjön meg.”

Másfél évvel később, azon az ugyancsak gyönyörű tavaszi napon Rákosi e mondata csengett vissza Kádár fülében.

Egymást érték a letartóztatások. Az államvédelem fekete autói sorra vitték el az elvtársakat.

Kádár nem sokkal a Rajk-per után lemondott a belügyminiszteri posztról, amelyet éppenséggel Rajktól örökölt meg. Személyesen Rákosinál kérte a fölmentését, aki tulajdonképpen megértéssel fogadta, közben azonban néhány szó erejéig megint előszedte azt a régi történetet, amikor Kádárt első ízben tartóztatták le Horthy rendőrei, és ő némi kényszer és kelepce hatására mindent bevallott nekik. Elmondta a többiek fedőnevét és szerepét az illegális mozgalomban. Vagyis gyöngének bizonyult. Nem sokkal később, amikor a szegedi Csillag börtönben először találkozott Rákosi-val, amaz ezt föl is rótta neki. Vagyis hogy a gyöngesség a munkásmozgalomban bűn. Egy kommunista soha

nem lehet gyöngé. De akkor ott, Horthy börtönében, Rákosi látszólag mégis megbocsátott. Közölte, hogy Kádár még fiatal és tapasztalatlan, ezért el kell nézni neki, amit tett. A kijelentésnek a börtön falain kívül is híre ment. Amikor Kádár kikerült, már senki nem emlegette föl a gyöngeségét. Csak majdnem húsz évvel később Rákosi megint, amikor Kádár benyújtotta a lemondását a belügyminiszteri posztról.

Ebédelték azon a szép áprilisi napon, és miközben Kádár az egészségi állapotáról faggatta a feleségét, az járt a fejében, hogy vajon azzal, hogy sorra viszik el mellőle azokat az elvtársakat, akik a legközelebb állnak hozzá, joggal érzi-e azt, hogy szorul körülötte a hurok.

Az ebédet most nem a gyengélkedő Mária, hanem a bejárónő készítette, aki nap mint nap föl járt hozzájuk főzni, mosni, takarítani, és ellátni a háztartást. A krumplilevesszel végeztek, a grízes tészta volt soron, amikor egyszer csak bántóan és élesen csörömpölni kezdett a telefon.

Kádár fölállt, és elindult a készülék felé. Vajon a pártközpontból keresik? Valakinek szemet szúrt volna, hogy hosszú időre eltávozott? Eddig soha senki nem tette szavá. A munkáját rendesen elvégzi, az ebéd-idő pedig jár. Különben is, a felesége most került ki a kórházból, erre aztán végképp tekintettel lehetnének.

A telefon azonban rendíthetetlenül követelőzött, úgyhogy Kádár átment a másik szobába. Mielőtt az

íróasztalhoz ért volna, megfordult a fejében, ne csukja-e be maga mögött az ajtót. Gyorsan elhessegette a gondolatot. Mária nem értené. Azt hinné, valamit titkol előtte. Netán azt gondolná, hogy van valakije. Vele nem osztotta meg a legújabb félelmeit. Természetesen tudott Zöld tragédiájáról, de nem beszéltek róla. Kímélni akarta feleségét a kórház után.

A készülékhez lépett, és fölvette a kagylót. A vonal túlsó végéről máris nekiszegezték a kérdést:

– Kádár elvtárs?

– Igen.

Kádár azon tűnődött, kié ez a tompa, már-már visszafojtott hang. Nem ismerte föl. Vagy az illető szándékosan torzította el?

– Otthon van?

„Milyen hülye kérdés! – futott át Kádár fejében. – Hiszen ezen a készüléken beszélek.”

Mindazonáltal válaszolt:

– Igen.

Egy bántóan éles kattanás. Bontották a vonalat.

Kádár néhány pillanatig még a füléhez szorította a kagylót, mintha arra várt volna, hogy történjék valami, esetleg kiderüljön, mi volt ez az egész, azután letette.

Visszament az étkezőbe.

– Ki volt az? – kérdezte Mária.

– Nem tudom. Azt kérdezte egy férfi, hogy itthon vagytok-e.

– És mit mondtál neki?
 – Hát, hogy itthon.
 – Na és aztán?
 – Aztán letette.
 – De hát ki volt?
 – Fogalmam sincs. Talán valaki a pártközpontból.
 Lehet, hogy Rákosi titkárságáról telefonáltak. Lehet,
 hogy valakinek nem tetszik, hogy hazajöttem.

– A Központi Vezetőség titkára vagy – mondta határozottan Mária. – Felelősségteljes munkát végzel. Gondosan ellátod a feladataidat. Egy szavuk se lehet az ellen, hogy hazajössz ebédelni.

– Eddig nem is volt – mondta Kádár.
 – Rádásul szombat van. Igazából vissza se kellene menned dolgozni.

Egy ideig szótlanul kavargatták még a grízes tésztát, ám egyiküknek sem esett jól az étel. Nem mondták ki, de a furcsa telefonhívás járt az eszükben. És melléje a halott Zöld Sándor.

Kádár nem sokkal később fölállt az asztaltól.
 – Mennem kell.
 – Nem akarsz maradni inkább? – kérdezte Mária.
 Kádár egy pillanatig habozott:
 – Nem jól érzed magad? Akarod, hogy maradjak?
 – Én jól érzem magam. Hétfőn már megyek dolgozni. Neked viszont lehet, hogy maradnod kéne. Nagyon sápadt vagy.

Kádár megtapogatta az arcát.
 – Mennem kell.
 Mária a grízes tésztát nézte.
 Kádár fölvette a felöltőjét a szék háttámlájáról.
 Megkerülte az étkezőasztalt kifelé.
 – Szervusz, fiam.
 – Szervusz, fiam – az asszony még mindig ülve maradt, onnan tartotta oda csókra az arcát.
 Kádár egy pillanatra úgy látta, könnyek csillognak Mária szemében. De lehet, hogy tévedett. Lehet, hogy csak a tavaszi napsütés tükröződött ott is.
 Amilyen gyorsan tudott, kisetett a házból. Nem nézett vissza. Ahogy a kertkapu felé haladt, érezte a hátán az ablakból Mária tekintetét.

Beült az autóba. Moczár elvtárs azonnal indított.
 Nem mentek sokat. Éppen csak leértek a Cserje utcán, majd kikanyarodtak belőle, amikor elébük vágott két fekete autó – két frissiben beszerzett, még tükörfényes Vauxhall Velox. Moczár elvtárs reflexmozdulattal a fékre lépett, aztán megnyomta a dudát. A következő pillanatban föltehetően megbánta, amit tett, mert halásápadtra válva nézte, ahogyan a másik két járműből sorban szállnak ki az államvédelmisek kék egyenruháját viselő fegyveresek. Utoljára maga Péter Gábor, az ÁVH parancsnoka.

„És az esküvői tanúm” – tette hozzá gondolatban Kádár. Aki az utóbbi hónapokban minden létező

ügyben és helyen igyekezett keresztbe tenni neki, és ahol csak alkalmá nyílt rá, fölhánytorgatta az ő régi ügyeit. Ezek szerint végül teljes sikerrel járt.

Maga Péter Gábor nyitotta ki neki az autó ajtaját. Kesztyűs kézzel integetett, hogy szálljon ki.

– Szervusz – mondta Kádár.

Nem tudta hirtelen eldönteni, mit kellene ebben a helyzetben csinálnia: nyújtsa a kezét, vagy inkább kímélje meg attól a lépéstől Péter Gábort, hogy ne viszonozza a kézfogást.

– Át kell ülnöd hozzánk – mondta amaz köszönés helyett.

– Értem – válaszolta Kádár, és egyszeriben megkönnyebbülést érzett. A szorongása, mintha ott se lett volna, eltűnt.

Már nincs mitől félnie. Bekövetkezett.

Öt és fél évvel később pedig majdnem ugyanez ismétlődött meg a novemberi pesti éjszakában. Azaz a különbséggel, hogy a fekete autókból most nem az államvédelem emberei szálltak ki, hanem szovjet tisztek.

És Kádár most kezdett el igazán szorongani.

6.

Az autó közelébe érve az egyik szovjet tiszt pontosan úgy kezdett el a kesztyűs kezével integetni, hogy szálljanak ki, ahogyan annak idején Péter Gábor. München mozdult először. Kinyitotta az ajtót, és nagyokat szuszogva kigyömöszölte kövér testét. Helyét csípős éjszakai hideg foglalta el.

Kádár egyelőre nem mozdult. Az duruzsolt a fejében, hogy bár ezt a marxista tanítások tagadják, bizonyos helyzetekben mégiscsak igazuk lehet azoknak, akik azt állítják, hogy a történelem körforgás, és egyes események ismétlik egymást, legföljebb a szereplők és a helyszínek változnak közben. Sok évvel ezelőtt ő követte Rajkot a belügyminiszteri székhelyben, azután pedig a börtönben. Igaz, a végkifejlet más lett, de ebben mondjuk szerepet játszott az a körülmény is, hogy Sztálin meghalt, és előbb a Szovjetunióban, utána pedig Magyarországon és a többi szocialista országban is elkezdtek kiengedni a politikai foglyokat. De az autós jelenetek között kétségkívül kísérteties a párhuzam

– megint csak némi eltéréssel, hiszen öt és fél évvel ezelőtt Kádár pontosan tudta, hogy őt most letartóztatta az államvédelem, és a protokollnak megfelelően először az ÁVH által elrekvirált egyik rózsadombi villába szállítják, ahol meg fogja kapni az első ütle-
geléseket. Ezúttal viszont fogalma se volt arról, hogy kik ezek itt, az autó körül, mire készülnek, és hová fogják vinni.

Figyelte, ahogy Münnich beszél velük. Helyesebben a tiszt beszélt, Münnich jobbra hallgatott. Kádár próbált legalább egy-egy szót elkapni a sebesen pergő, mély hangú beszédből, de ezúttal végképp nem értett egy kukkot se belőle. Bár nemrégiben elvégeztettek vele egy honvédelmi tanfolyamot, most nem ismer-
te föl egyértelműen a Vörös Hadsereg rangjelzéseit, így nem tudta, hogy a tiszt és társai milyen rangban vannak. Az is megfordult a fejében, hogy ezek esetleg nem is katonák, hanem a szovjet államvédelem, a KGB emberei. Azt a halovány reményt viszont az első pillanattól fogva elhessegette a fejéből, hogy esetleg pusztán a szovjet épületkomplexumokat védik, és némi igazoltatás után hamarosan a nagykövetség fűtéssel és árammal bizonyára ezekben a nehéz napokban is megfelelően ellátott irodájában lesznek. Nem, ha e téren sok kérdésben analfabéta volt is, annyit azért konyított Kádár a harcászathoz, hogy épületeket bajosan lehet fekete Pobedákból megvédeni.

Mert ezek azok voltak: fekete Pobedák. Vagyis olyan járművek, amelyekből a Szovjetunió egyet se szállított a baráti szocialista országoknak. A szovjetek minden egyes darabot megtartottak maguknak.

– Át kell ülnünk – hajolt be Münnich az autóba.

Kádár engedelmesen kiszállt. Amennyire csak tudta, összébb húzta magán az őszi ballonkabátot.

– És hova visznek minket?

Münnich nem válaszolt.

„Vagy ő se tudja – gondolta Kádár –, vagy nem akarja megmondani.”

Elindult Münnich mögött a közelebb álló autó felé, ám a szovjet tiszt éles hangon rákiabált. Kádár azonnal megállt.

Ezt a fölszólítást nem lehetett nem érteni.

Ebben a pillanatban akár azt is el tudta volna kép-
zelni, hogy beléjük lőnek egy sorozatot. Ám semmi efféle nem történt. A szovjetek még csak a fegyverek irányába se nyúltak. Ehelyett a tiszt azt mutatta, hogy Kádár a másik autóba szálljon. Ne ugyanabba, ame-
lyikbe Münnich.

Világos. Ezek szerint foglyok. És nem akarják, hogy útközben konspiráljanak.

A motorok földübörögtek, az autók nekivágtak egy-
előre titokzatos útjuknak.

A Pobedában csak a motor zakatolása hallatszott. A szovjetek nem szóltak sem egymáshoz, sem Kádár-

hoz. A levegőt megtöltötte a kemény anyagból készült egyenruhák nehéz szaga. Kádár egészen kicsinek érezte magát e komor arcú, óriásnak tűnő, néma emberek között. Igyekezett arra gondolni, hogy elvileg nem tehetnek vele semmit: ő a magyar kormány egyik minisztere, és a frissen megalakult Magyar Szocialista Munkáspárt vezetője. Bármilyen történelem, skandalumnak számítana, kész diplomáciai botrány.

Ugyanakkor nagyon jól tudta, hogy akármit megtehetnek. Azt, hogy ki van a magyar kormányban, és ki nincs, évek óta Moszkvában döntenek el. Nagy Imre az első, aki fölírta ezekben a napokban ezt a protokollt.

Annak idején – jutott eszébe Kádárnak – azt suttogták, hogy Nagy Imre is rajta volt Rákosiék listáján. Talán előrébb is szerepelt rajta a neve, mint Rajkék. Az is lehet, hogy eredetileg rá akarták osztani a vezéráldozat szerepét, és akkor Rajk akár meg is menekülhetett volna. Végül azért vetették ezt el, mert Nagy Imre is moszkovita volt, és megvoltak a szovjet kapcsolatai. Most viszont a szovjetek nyilvánvalóan megharagudtak rá azért, mert fölmondta a Varsói Szerződést, és időnként tőle szokatlan vehemenciával veri az asztalt, hogy a Vörös Hadsereg egységei haladéktalanul hagyják el az országot. Holott józanul nézve mindkettő képtelenség. Egy nemzetközi szerződést nem lehet csak úgy, egyik pillanatról a másikra fölírni. Mint ahogy ennyi katonát és hadi felszerelést sem lehet egyik napról

a másikra hazaszállítani. Mindezeket gondos, alapos és józan tárgyalásoknak kell megelőzniük. Nagy Imre bizonyos dolgokban elveszítette a fejét. A felkelés kezdetekor még statáriumot hirdetett, és követelte, hogy a felkelők azonnal tegyék le a fegyvert. Mostanra viszont melléjük állt. És elsősorban a saját belső köréhez tartozó emberek sugallataira hallgat.

A kormányfő nagyon nagy mértékben felelős azért – töprengett tovább Kádár –, hogy a dolgok idáig fajultak. Különösen azért, hogy ennyire kiszámíthatatlanok lettek.

Az autó sötétbe borult mellékutcákban haladt. Föltehetően szándékosan kerülték ki a fontosabb útvonalakat és azokat a góccokat, amelyeket a felkelők az ellenőrzésük alatt tartottak: nem akartak tűzharcba keveredni. Két fekete Pobeda a forradalmi mámorban úszó pesti éjszakában olyan tényező, amelyet, ha észrevesznek, nem lehet figyelmen kívül hagyni. A sofőrök ellenben láthatóan jól ismerték a várost, és olyan utcákon robogtak végig, hogy Kádár hiába pislogott szorgosan kifelé, időnként nem is tudta, hogy merre járnak.

Na de hol van most Nagy Imre, amikor éppen két miniszterével packáznak a szovjetek?

Kádárnak az jutott eszébe, hogy a miniszterelnök belső köréből Vásárhelyi Miklóssal beszélt utoljára. A Parlament folyosóján, kora délelőtt. Véletlenül futottak össze. Köszöntek, aztán Vásárhelyi ment volna

tovább, ám Kádár karon ragadta, és behúzta az egyik ablakmélyedésbe.

– Gratulálok, Miklós – mondta. – És őszintén örülök.

A jó kiállítás, fiatalos külsejű férfi – egyébként tényleg fiatalabb volt Kádárnál öt évvel – kicsit mintha zavarba jött volna ettől. Nem tudta eldönteni, hogy még egyszer kezet fogjon Kádárral, vagy inkább polgáriasan meghajolva köszönje meg a gratulációt. Végül utóbbinak egy enyhébb változata mellett döntött: a fejét megbiccentette Kádár felé.

Vélhetően az keltett benne némi megütközést, hogy Kádár bizalmaskodva a keresztnévén szólította. Pedig épp az előző napon volt közöttük nézeteltérés. A Magyar Szocialista Munkáspárt alakuló ülésén szóba került, hogy Nagy Imre és Kádár János túl sokat szerepel mostanában a rádióban, jószerivel minden nap megszólalnak. Ami nem föltétlenül jó, mert egyrészt a gyakori megszólalásokkal elveszik mondanivalójuk érdekessége és fontossága, inflálódhat a néphez és a dolgozókhoz intézett üzenetük, másrészt lehetőséget kellene adni másoknak is. Így például az MSZMP megalakulását Losonczy Géának kellene bejelentenie. Ez mindjárt jelezné, hogy az új kommunista párt nem csupán nevében nem ugyanaz, mint amelyik a Magyar Dolgozók Pártja volt, hanem valóban gyökeresen szakít a múlttal. Ennek hangsúlyozására pedig Losonczy az egyik legalkalmasabb személy. Hiszen róla széles

körben tudni lehet, hogy három évet töltött Rákosi börtönében, és azóta Nagy Imre legszűkebb köréhez tartozik. Az első egyike volt, aki a felkelés kitörését követően azt javasolta a miniszterelnöknek, hogy ellenforradalmi lázadás emlegetése helyett inkább álljanak a felkelők mellé, és jelentsék be, hogy a kormány is a demokratikus és független Magyarország létrejöttéért harcol.

Az ötlettel Kádár is egyetértett – legalábbis, mint fogalmazott, elvileg. Ahogy fölszólalásában jelezte, valóban szükség van arra, hogy a dolgozók jobban megismerjék az új párt vezetőit, ily módon is garanciát adva arra, hogy azok nem Rákosi klikkjéből kerülnek ki. És erre Losonczy Géza tényleg megfelelő személy, noha – emlékeztette Kádár a többieket, mintha azok megfélemlkeztek volna róla – ő is ült Rákosi börtönében, nagyjából ugyanakkor, mint Losonczy. Viszont a munkásosztály vezető erejének, egy új kommunista pártnak a megalakulása olyan horderejű esemény, amit az új párt első emberének, jelesül a főtitkárának kell bejelentenie. Utána visszatérhetnek azon ötlethez, miszerint a jövőben mások is nagyobb megszólalási lehetőséghez jussanak.

Kádár sejtette, hogy miért lett volna fontos egyeseknek akár Losonczy, akár más, Nagy Imre bizalmasának számító személyek szerepeltetése: mert ezzel is hangsúlyozni akarták az egyre nyilvánvalóbb határt a párt

és a kormány között. Vissza akartak térni a koalíciós időkhöz, a többpártrendszerhez, amelyben értelem szerűen nem mosódhat össze a kormány és egyetlen párt vezetése. Ráadásul, ha nyíltan nem is mondták még a szemébe, a Parlament folyosóin már terjedőben voltak olyan pletykák – legalábbis Mária füleibe eljutott ilyesmi –, hogy nem biztos, hogy hosszú távon Kádár a megfelelő személy a Magyar Szocialista Munkáspárt élére. Átmenetileg jó lehet, ám ha választások lesznek, teljesen új alapokra és új arcokra lesz szükség. Kádár mégiscsak belügyminiszter volt a Rajk-per idején, és igaz, hogy Rákosi börtönbe zárta, ám miután kiengedték, megint pozíciókba került, mi több, a felkelés kirobbanását követően, ha csak néhány napig is, de ő volt a régi pártnak, a Magyar Dolgozók Pártjának a főtitkára. Ha nem is lehet egyértelműen azt mondani, hogy kompromittálódott, a választásoknak nem lehet nekimenni a régi pártelit prominenseivel.

– Régi pártelit? – morgott Mária beszámolóját hallgatva Kádár. – Hiszen az új párt megalakulására alig akartak engem beengedni. Az ajtónállók nem ismernek fel.

A fenti elgondolásnak volt a híve Losonczy és mások, köztük Vásárhelyi is. Aki Kádár földije volt, merthogy mindketten Fiumében születtek – vagyis, mint a nagy jugoszláviai körútja során Kádár megtudta (ahonnan pont a felkelés kitörésének napján tért haza a párt más

vezetőivel együtt), mai nevén Rijekában. Ennek ellenére csak viszonylag későn találkoztak, a felszabadulás után. Vásárhelyi széles látókörű, nagy műveltségű ember volt, több nyelven beszélt, ezért egy időben, amikor még lehetett, viszonylag sokat járt külföldön, és olyankor Rákosi mindig behívatta, és megkérte, meséljen, milyen volt, mondja el a benyomásait. Ezt, mármint a világlátást és a nyugati utakat irigyelte is Kádár, aki mindeddig csak kelet és dél felé lépte át az ország határait. Egyébiránt úgy ismerkedtek össze, hogy ugyanoda jártak oroszot tanulni: egy Lenocska nevű orosz nőhöz, akinek a férje egy kiadónál dolgozott lektorként, ő maga pedig orosz nyelvre oktatta azokat, akik – nem lévén moszkoviták – nem beszélték a nyelvet, de egyszerűen szükségesnek érezték megtanulni.

Az idő múlásával Vásárhelyi fokozatosan szembefordult Rákosival. Aztán amikor egy gyűlésen azt követelte, hogy vizsgálják felül a Rajk-perben hozott ítéleteket, kizárták a pártból. Ez nagyjából akkor történt, amikor ő meg Losonczy minden követ megmozgattak, hogy Nagy Imrét összehozzák Kádárral. Persze nagyon összehozni nem kellett őket, elvégre ismerték egymást, de ekkor már új szelek fújtak: Nagyot félreállították, Kádár pedig frissen szabadult a börtönből, kereste a visszailleszkedés lehetőségeit a megváltozott körülmények között. Volt egy rosszul sikerült találkozó Nagy Imre Orsó utcai házában, ahova a hozzá hű

emberek, így Losonczy, Vásárhelyi és mások rendszeren följártak. Kádárt addig nógatták, míg végül kötélnak állt, és elment az Orsó utcába, noha tudta, hogy ezzel a lépéssel nem fog jó pontokat szerezni magának. De úgy volt vele, ha már ennyit piszkálták ezzel, csak eleget tesz a meghívásnak, még akkor is, ha a házat az államvédelmi hatóságok folyamatosan figyelték, és Rákosi rögtön tudni fogja, hogy ő Nagy Imrénél volt. Legföljebb megnézi, miről is beszélnek ezeken az összejöveteleken, és lehet, hogy ha ily módon túlesik a dolgon, utána nem fogják hívni. A találkozó ennek megfelelően alakult. Nagy Imre arról beszélt, hogy őt kizárták mindenhonnan, keresztülnéznek rajta, és úgy viselkednek vele, mintha nem is létezne – de nem ezért kell megbuktatni a Rákosi-féle pártvezetést, hanem azért, mert az országnak és a pártnak egyaránt ez az érdeke. Kádár ennél sokkal óvatosabban fogalmazott: azt mondta, hogy a párt súlyos hibákat követett el, és most azon kell dolgozni, hogy azokat kiküszöböljék, és a jövőben ne kövessék el.

Kádár később eltöprengett Nagy Imre indulatain. Nem igazán értette őket. Úgy gondolta, hogy őt személy szerint sokkal több sérelem érte. Hiszen Nagyot nem vitték soha akarata ellenére fekete autókkal, börtönbe se került, de az illegalitás alatt sem kellett átélnie a bujkálást és a folyamatos rettegést. Igaz, leváltották és félreállították, mert azok, akik a legfőbb tisztségekről

döntéseket hoznak – legyenek akár Moszkvában, akár Budapesten – nem értettek egyet az első miniszterelnöksége alatt tett intézkedéseivel, mi több, sokaknak az útjában állt. Az is csípte Rákosiék szemét, hogy népszerű – de hát persze hogy az volt, hiszen lazított a terheken, és igyekezett tompítani az előző évek elhibázott politikája által keltett feszültségeket. Csupa olyan intézkedést hozott, amelyek óhatatlanul, az adott személytől függetlenül is népszerűséggel járnak. Még így is sokkal olcsóbban megúsza, mint Rajk, aki szintén népszerű volt, sokkal népszerűbb, mint bármelyikük, és akinek föltehetően ezért kellett meghalnia. Egyszóval, az Orsó utcai találkozó úgy ért véget, hogy nem hozott semmiféle credményt – föltevé, hogy bárki is reménykedett eredményben. A két fő szervező, Losonczy és Vásárhelyi igen. Nekik csalódást jelentett ez az egész. De hát ők nem politikusok: újságírók, értelmiségiek, a toll emberei, akik az ideák rabságában élnek, és nem ismerik ki magukat a politika útvesztőiben. Hogy Nagy Imre mit gondolt, és később mit beszéltek a háta mögött, az Kádárt akkor egy fikarcnyit se érdekelt. Ő a maga részéről megnyugodva távozott az Orsó utcából. Rákosinak minden köntörfalazás nélkül azt jelenthetik az ügynökei, hogy a frissen szabadult Kádárt megkörménykezték Nagy Imre emberei, ő azonban a párthűséget választotta az opportunizmus helyett.

Történt utána még egy hamvába holt kísérlet: Nagy Imre 60. születésnapjára meghívták Kádárt és Mező Imrét az Orsó utcába. Rákosi akkor még hatalmon volt, noha már csak hetei voltak hátra – ám nem ezért nem ment el egyikük se a születésnapra. Hanem mert nem akartak beállni Nagy Imre mögé. Vásárhelyivel pedig Kádár legközelebb a felkelés ki-
robbanása után találkozott, amikor az ismét miniszterelnökké kinevezett Nagy Imre behozta a bizalmasait a Parlamentbe. Kádár időnként (bár ezt nem osztotta meg senkivel, még Máriával sem) haragudott ezekre az értelmiségiekre, mert úgy gondolta, őket ábrándok vezérlik, álmvilágban élnek, és ezekben a különösen nehéz napokban nem mindig találják meg a realitást. Amivel aztán rossz irányba befolyásolják a miniszterelnököt, és ezáltal veszélyeztetik az ország jövőjét. Azon különösen mérgelődött, hogy Vásárhelyi nem vállalta el a rádió elnöki posztját. Évekkel korábban már betöltötte ezt, igaz, rövid ideig, de akkor ténylegesen is ifjú ember volt, jóval fiatalabb, mint most. Amióta a stúdió a szétlőtt székházból beköltözött a Parlamentbe, a rádiót Nagy Imre belső köre irányítja, szóval Vásárhelyi nyugodtan igent mondhatott volna a felkérésre. Neki aztán testhez álló feladat lenne: kora ifjúkora óta a sajtóban dolgozik, ismeri a külföldi viszonyokat, és hát nem árt a rádió körül rendet tenni, és megerősíteni, hiszen az a leggyorsabb és egyben

legfontosabb kommunikációs csatorna a kormány számára, ott lehet azonnal reagálni, és hozzászólni a dolgokhoz, miközben a felkelők szerte az országban több saját rádióállomást üzemeltetnek, és a Szabad Európa Rádió is a harcok folytatására és a kormány elleni erőszakos fellépésre uszít.

Vásárhelyi ezt nem vállalta, helyette azonban vállalt mást: ő lett a kormány sajtófőnöke.

– Jó lett volna, ha hamarabb elszánja magát – mondta Kádár a gratuláció után, és hangjából immár szemrehányás csengett. – Mert most már nemcsak szavakra meg sügásokra van szükség, hanem arra, hogy valaki, helyesebben valakik ténylegesen is dolgozni kezdjenek.

Vásárhelyi arcán árnyék suhant át. Kádár nem akart vitázni vagy veszekedni, úgyhogy enyhültebben hozzátette:

– De hát az a legfontosabb, hogy maga most már csinálja. Meg kell mutatnunk a népnek, hogy mi, kommunisták igenis rendes emberek vagyunk, és meg lehet bennünk bízni, mert az ország javát akarjuk. Maga azok közé tartozik, akiknek a múltja meg egész személye bizalmat ébreszt. Szerencsére több ilyen van még.

– Kikre gondol? – kérdezte gyanakodva Vásárhelyi.

Kádár egy pillanatra várt, mert a kérdés végéről valahogy hiányzott az, hogy „Kádár elvtárs”. Így túlságosan távolságtartónak hatott. Föltehetően szándékosan. De ezt nem tette szóvá.

– Szerencsére sokakat föl lehet sorolni – válaszolta. – A Pénzügyminisztériumban például a dolgozók beválasztották a forradalmi bizottságba Tímár Mátyást és Pulai Miklóst. Akik ugyancsak tisztességes, makulátlan múltú kommunisták. Vagy itt a katonák parancsnoka, ez a Maléter. Ugyancsak kommunista, ám a felkelők is elfogadják, mert a legradikálisabb csoportjukkal, a Corvin köziekkel is megtalálta a közös hangot. Tudja, Vásárhelyi elvtárs – szándékosan ezt a megszólítást használta a Miklós helyett –, nekünk most össze kell fognunk, és noha lehet olykor vitázni, alapvetően egy platformon kell állnunk. Mert nagyon sok munka vár ránk. Mindent előről kell kezdenünk. Rosszabbul állunk, mint negyvenöt után, amikor a kommunista párt azért elért egy tisztességes eredményt a választásokon. Most nem érne el annyit, mert Rákosiék nagyon sok rosszat csináltak, és a nép haragszik rájuk. De meg kell nekik mutatnunk, hogy itt személy szerint bizonyos emberekkel volt a baj, nem pedig a dolgozók egészével. Vissza kell nyernünk a dolgozók bizalmát, megmutatni, hogy igenis jól akarunk, és jó úton járunk, és mindent megteszünk azért, hogy az elhajlások többé ne ismétlődjenek meg. Ért engem, Miklós? – váltott át Kádár újra bizalmasabb hangnemre. – A legjobb kommunistáknak és baloldaliaknak kell összefogniuk, és megtalálnunk a módját annak, hogy megértessük magunkat az emberekkel,

és elfogadtassuk velük magunkat és a politikánkat. Nagyon sok munka vár ránk. De én bizakodó vagyok. Mert ez az új párt egy erős párt lehet, ha olyan tiszta elvtársak dolgoznak benne, mint például maga. Na, hát csak ezt akartam magának mondani. Hogy félre most már az ellentétekkel, mert munkába kell állnunk, és az eredményességhez összefogás kell.

Vásárhelyi egyik lábáról a másikra állt. Látszott rajta, hogy a pokolba kívánja az egész kényszerű beszélgetést.

– Hát, igazán köszönöm, miniszter... úr... János... – mondta végül, és derűsebb arckifejezést öltött. – Hová siet egyébként ilyen korán?

– Korán? – Kádár nevetett. – Hiszen órák óta talpon vagyok. Gondolom, maga is. Ebben a helyzetben nem engedhetjük meg magunknak az alvás luxusát. Na de majd csak egyenesbe jönnek a dolgok, és akkor kialusszuk magunkat... Megyek, kinézek a kapuhoz, megnézem, megérkezett-e már a feleségem. Addig a technikusok kerítenek egy nyugodt helyiséget, ahol viaszlemezre veszik a beszédemet. Ma valamikor sugározni fogja a rádió. Tudja, a Magyar Szocialista Munkáspárt megalakulásáról... Ezt most végül is én mondom el. De utána jöjjenek a többiek is. Maga meg mások. Dolgoznunk kell, Vásárhelyi elvtárs – utóbbi szót különösen megnyomta. – Sok munka vár ránk. A bizalmat kell helyreállítanunk. A hitet az eszméinkben. Amelyeknek én minden tévút

ellenére rendíthetetlenül híve vagyok. És bizakodom. Most már, annyi rossz után, jó irányba kell fordulniuk a dolgoknak.

Vajon Vásárhelyinek mondta ezt, vagy inkább saját magának?

Kádár ezt se akkor, se órákkal később nem tudta eldönteni. Ott ült ismét egy fekete autóban, ám ezúttal fogalma se volt, hová robnak vele a sötét és hideg éjszakában.

„Legalább Máriának szólhattam volna” – jutott eszébe, és most egyszeriben különösen sajnálta, hogy nem tud rendesen oroszul, mert akkor most – bármilyen dőre ötletnek tűnik is – megkérhetné a tiszteket, hogy kanyarodjanak a Bródy Sándor utcába. Föltéve, hogy a felesége már ott van egyáltalán, és nem a Parlamentben keresi őt, hogy elköszönjön tőle éjszakára.

De vajon hány éjszakára?

Ez a kérdés olyan rémisztő távlatokat nyitott meg előtte, amelyekbe Kádár már nem mert belenézni. Az jutott eszébe, hogy ott maradt Münnich íróasztalán a teli pohár konyak. Neki is meg kellett volna innia, mielőtt elindulnak. Nemcsak a hideg ellen védett volna: talán valamelyest a félelmek ellen is.

Az autók egy ideig a belvárosi utcákban bolyongtak, azután először határozottan nyugatnak, majd délnek vették az irányt. Ha nem is tudta pontosan, Kádár azért sejtette, hogy merre járnak: azt követően, hogy kiverelkedték magukat a belső kerületekből, nagy kerülővel megérkeztek Kőbányára, ahonnan viszont már egyértelműen délnek tartottak. Sötétbe burkolózott gyártelepek és raktárak mellett suhantak el, az Üllői utat pedig a Határ útnál vágták át. Azon robnak tovább, és ahogy annak végénél rákanyarodtak a Soroksári útra, Kádár előtt egyre nyilvánvalóbbá vált az úti cél.

Menet közben senkivel nem találkoztak. Se nemzetőrökkel, se civilekkel, se emberrel, se gépjárművel. Az utak és a terek néptelenek voltak, a város nyugalmat árasztott magából. Ha egy nyugati újságíró most érkezett volna Budapestre, és ezeket az utcákat járta volna be ezekben az éjjeli órákban, csodálkozott és egyúttal bosszankodott volna, amiért olyan helyre küldték a főnökei, ahol minden jel szerint nem történik semmi.

Ebben az első novemberi éjszakában a forradalomnak híre-hamva sem volt. Időnként kutyák csaholtak az elrobogó autók után a gyártelepek kerítése mögül, olyan hangosan, hogy azt a Pobedák motorjának zúgása mellett is hallani lehetett, egyébként minden azt a képet mutatta, mintha az elmúlt hetek eseményei meg sem történtek volna. Ugyanakkor az is igaz – állapította meg az ablakon kinézve Kádár –, hogy bár egy laikusnak talán úgy tűnt volna, mintha a sofőr nem ismerné pontosan Budapestet, ezért kering összevissza, és tesz időnként meglepő kanyarokat, valójában pont az ellenkezőjéről volt szó. Kádár magában elismeréssel adózott a szovjet hírszerzésnek, amely a folyamatosan változó körülmények között is naprakészen tudta, hogy hol tartózkodnak a fegyveres csoportok, merre vannak a felkelés gócpontjai, és miként lehet őket a legbiztosabban elkerülni. Az is világos volt, hogy ezek az autók nem először teszik meg ezt az utat.

Mármint azt, amelyik Tököl felé vezet.

Az elmúlt napokban innen indultak azok a repülőgépek, amelyek a Magyar Dolgozók Pártjának prominenseit a Szovjetunióba menekítették. Először a vezetés tagjait, a legismertebb arcokat, mindjárt a felkelés kitörését követően. Utána azok kerültek sorra, akik talán nem voltak annyira ismertek a közvélemény széles köre előtt, ám elég volt egyetlen személy – egy szomszéd, vagy mondjuk egy boltos, akihez addig

jártak – feljelentése ahhoz, hogy máris fegyveresek menjenek értük. A Parlamentben és a pártközpontban szájról szájra terjedt a hír, hogy éppen melyik elvtársat hurcolták el rózsadombi vagy belvárosi otthonából. Egyszer csak géppisztolyos suhancok csöngettek be hozzá, közölték vele, hogy a forradalom nevében le tartóztatják, majd vitték is a ki tudja, honnan rekvirált dzsipeken és teherautókon a felkelők mellé átállt rendőri egységek fogdáiba, vagy egyszerűen egy lelakatolt krumplispincébe, ahol napokon át fogva tartották. És még örülhetett, hogy megúsza ennyivel, és nem járt úgy, mint az az elvtárs – és nem egy ilyen volt –, akit az utcán valaki fölismerni vélt, rámutatott, hogy az ott egy államvédelmis, és máris tömeg gyűlt köréje, majd hiába próbált tiltakozni a szerencsétlen, hogy ő csak egyszerű fogalmazó volt a Belügyminisztériumban, mindjárt fölhúzták a legközelebbi lámpavasra.

Amikor a felkelők nem várt elszántságát és az események hirtelen fordulatait látva a szovjet csapatok kivonultak Budapestről, Kádárt is megkereste bizalmasan valaki, hogy nem akar-e élni a szovjetek által minden pártvezető számára fölkinált lehetőséggel. Csak a tököli katonai reptérre kell valahogy eljutnia, onnan sima az út. A légiteret ugyanis magyar légierő hiányában teljes egészében a szovjetek ellenőrzik. Kádár a leghatározottabban visszautasította ezt. Máriának meg se említette, annyira biztos volt a döntésében.

Nem érezte veszélyben magát. Legalábbis egyelőre nem. Persze ha a felkelés radikalizálódik – mint ahogy általában a forradalmak szoktak –, és valóban bekövetkezik az a fordulat, amelytől ő személy szerint tartott (most, Mindszenty megjelenésével különösen), akkor egy idő után, még mielőtt visszatér a Horthy-rendszer, meg kell fontolni a távozást. De ez egyelőre nincs napirenden, az elmenekülésével pedig azt a látszatot keltené, mintha ő is azokkal volna egy platformon, akik miatt a felkelés kirobbant, és akiknek valóban van mitől tartaniuk. Ugyanakkor az is igaz, hogy az elmúlt napokban olyanok is elhagyták az országot, akik nem tartoztak közvetlenül Rákosiék köréhez, és akiknek elvileg nem kellett tartaniuk a felelősségre vonástól. Ám a felkelők nem válogattak. Jött egy hirtelen ötlet, egy sugallat, hogy itt és itt lakik ez és ez, akik nemcsak hogy a Magyar Dolgozók Pártjának a tagjai – ilyen alapon rengeteg embert el lehetne hurcolni –, hanem valamelyik pártirodában dolgoztak, és már indultak is a fegyveresek a megadott címre. Az ember nem akar félelemben és bizonytalanságban élni, úgyhogy Kádár megértette az elvtársakat – akik amúgy mind ideológiailag, mind személyüket tekintve közel álltak hozzá –, hogy inkább a biztonságot választották, még akkor is, ha olyanokkal kellett együtt ülniük a Moszkvába tartó gép fedélzetén, akikkel egyébként nem akartak egy követ fűjni.

Hiszen ők maguk sem tartózkodnak otthon – gondolta Kádár. – Merthogy bármelyik pillanatban eszébe juthat valamelyik felkelőparancsnoknak, hogy: „hozzuk már be a Kádárt is, és beszélgessünk el vele!” Talán már jártak is nála, keresték is a budai lakásukban. Ahonnan egyébként – amennyiben megmarad Kádár miniszteri és pártfőtitkári posztja – mindenképpen el kell majd költözniük. Az nem megfelelő hely egy állami és pártvezetőnek.

A tököli katonai repteret a feléje vezető úttal egyetemben a szovjetek ellenőrizték. Errefelé már nem voltak felkelőcsoportok, legfőlegb a Magyar Néphadsereg reguláris egységei tűntek föl időnként a reptér körül, nekik azonban a miniszterelnök határozottan megtiltotta, hogy fegyveres harcba keveredjenek. Így aztán a reptér olyan volt, akár egy darabka szovjet enklávé. A hangárok és a kisegítő egységek, valamint a kifutópályák mellett a Vörös Hadsereg páncélos járművei sorakoztak, és azt követően, hogy a két Pobeda a repülőtér betonjára gördült, Kádár és Münnich kizárólag orosz szavakat hallott.

Kádár talán még soha nem érezte ennyire elveszettnek magát. Még Horthy vagy Rákosi börtönében sem, ahol, bár olykor egymaga ült a priccsen, tudta, hogy a szomszédos cellákban hozzá hasonló bebörtönzöttek vannak. Akkor is, amikor Budapestről megszökött, majd immár a városon kívül, anélkül, hogy fölismerték

volna, vagy akár csak sejtették volna, hogy az illegális kommunista mozgalomban dolgozik, beteretlék egy zömmel munkaszolgálatosokból álló, Németország felé tartó menetoszlopba, hiába voltak körülöttük magyar csendőrök és német katonák, Kádár tudta, hogy vész esetén számíthat a sorstársakra. Itt azonban csak Münnich volt, aki túl azon, hogy ki tudja, mennyire volt ezekbe a dolgokba beavatva, a reptér reflektorainak fényében tőle szokatlan módon maga is megszéppentnek tűnt. Egyébiránt mindenütt szovjet katonák és tisztek nyüzsögtek, és olyan sebesen beszéltek egymással, hogy Kádár még csak egy-egy szót sem tudott elcsípni.

Amint az autók megálltak, a bent ülők elkezdték noszogatni őket, hogy azonnal szálljanak ki. Kádár szó nélkül engedelmeskedett. Ekkor már engedték, hogy egymás mellé kerüljenek, úgyhogy igyekezett szorosan Münnich mellett maradni, és a hirtelen kavargásban egyetlen pillanatra sem veszíteni őt szem elől. Érdekes módon itt nem volt köd, sőt ellenkezőleg: kristálytisza, csillagokkal teli volt az ég. És közben csípősen hideg. Bár a kalendárium még csak november legelejét mutatta, talán ez volt az első igazi, már téliesen hideg éjszaka – legalábbis Kádár, aki lassan tíz napja nem mozdult ki Budapest akolmelegéből, ezt gondolta.

Az őket ide hozó tisztek föltehetően magasabb rangban voltak, mint amazok, akik fogadásukra előjöttek

a reptéri épületekből, ugyanis utóbbiak tisztelegtek az előbbieknél, majd vigyázzba vágva magukat hallgatták a rövid, pörgő és harsány tömönatokokat. Nagyon fülniük kellett, hogy mindent megértsenek, mert óriási volt a hangzavar. A sofőrök nem állították le az autók motorjait, melyeknek zaja összekeveredett a repülőtér monoton, egyszerre több forrásból származó zúgásával.

Kádár félig Münnich háta mögül kihajolva figyelte az eseményeket. Öntudatlanul is menedéket és védelmet keresett e nagydarab ember mögött. Fázott, és ezen már az se segített, hogy igyekezett minél szorosabbra összehúzni magán a ballonkabátot. Semmire nem ment vele. A kabát még az őszt idézte, ez viszont már maga a megtestesült, sötét zimankó, amikor a csillagok is hideg, szikár és érzelmek nélküli fehér fénnel csillognak a térben és időben egyaránt végtelen és beláthatatlan éjszakai égbolton. Ha már a szavakat nem értette, Kádár megpróbált legalább az arcokból olvasni. Úgy tűnt, mintha a reptéren állomásozókat is meglepte volna az ő érkezésük. Az arcok és a tekintetek csodálkozást és értetlenséget tükröztek, amit persze nem lehetett szavakba önteni: a parancs az parancs, a feljebbvaló minden körülmények között feljebbvaló.

A korábbi kimenekítő akcióknál bizonyára máshogy zajlottak az események. Azért a mostani se érthette teljesen váratlanul a reptéren szolgálatot teljesítőket: vagy ötven méterre tőlük légcसारok dűbörögtek, jelezvén,

hogy a repülőgép, amelyhez tartottak, készen áll az indulásra. Ezekben – vonta le a következtetést magában Kádár, és „ezek” alatt azokat az alacsonyabb rangú tiszteket értette, akik eddig vigyázzállásban hallgatták az utasításokat, most azonban, azok elhangzása után egyszerűen elkezdtek mozgolódni és tevékenykedni is – az kelthetett megütközést, hogy csak ketten jöttek: Münnich meg ő. Így, egy szál maguk. Se családtagok, se kofferek. A vak is láthatja még ebben a jégbe boruló, sötét éjszakában is, hogy ez nem a szokványos menet. A követségről ide telefonálnak azzal az utasítással, hogy azonnal készítsenek elő az indulásra egy gépet, majd nemsokára érkezik két civil, akiket ráadásul külön autóban hoznak, és abban az egy szál pendelyben, amiben vannak, fölteszik őket a sürgősen előállított repülőre.

Igen, ez nem a szokványos ügymenet. Senki számára nem az. A repülőtér személyzete nem tudhatja, hogy ez a két zavart és ijedt tekintetű férfi a Minisztertanács, a magyar kormány tagja, akiket – és Kádárban most egyszerűen minden addiginál nyilvánvalóbban fogalmazódott meg a gondolat – ezekben a percekben készülnek a Szovjetunióba hurcolni. Ha úgy tetszik: elrabolni. Hiszen az eddigi elvtársak önként mentek. Ha nem is önszántukból, elvégre a körülmények kényszerítették őket erre, de saját elhatározásukból választották az utazást. (Jó, Rákosi talán nem, neki a nyáron, miután minden funkciójából fölmentették,

a leghatározottabban megüzenték Moszkvából, hogy jobb lesz, ha lelép, és egy ideig nem kelti a feszültséget Magyarországon.) Bárhogy is nézzük, ez emberrablás. Ráadásul két állami vezető elhurcolása egy idegen nagyhatalom által. Diplomáciai botrány. Casus belli lehet sok mindenre.

Már ha kiderül egyáltalán.

A kérdés továbbra is az – pillantott Kádár a melléte nagyokat szuszogó Münnichre, miközben kísérik a reptér betonján várakozó repülőgép felé tuskolták őket –, hogy a belügyminiszter elvtárs tudott-e erről az egészből, amikor sürgősséggel áthívta a minisztériumába. Ebben a pillanatban Kádár hajlott arra, hogy nem. Arról talán tudott, hogy Andropov beszélni akar velük. Az a telefonhívás nem érhetette váratlanul. Ám hogy az úti cél nem a Bajza utca, hanem a tököli katonai repülőtér lesz, arról, meglehet, még magának a nagykövetnek sem volt információja. Aki talán azóta is várja őket az irodájában. Az akciót a KGB itt állomásozó emberei hajtották végre.

Talán egyszer – gondolta Kádár – lesz mód ezt alaposabban megtudakolni és utánajárni.

De hogy mikor, az egyelőre beláthatatlan távolságokban volt.

– Elvisznek minket – szólalt meg hirtelen az eddig szokásával ellentétben hallgatag Münnich. – A Szovjetunióba.

Nem úgy mondta ezt, mintha éppen újságolná. Azal föltehetően tisztában volt, hogy erre időközben Kádár is rájött. Úgy mondta, mintha panasznál.

– A Szovjetunióba – ismételte rezignáltan Kádár. Valahogy úgy, ahogyan annak idején, nem is olyan sok évvel ezelőtt a Rákosi listáján szereplők is tudomásul vették az ellenük fölhozott vádakát. – Csak az a baj, hogy semmi nincs nálam. Éppen csak az, ami ebben a pillanatban rajtam van. Még váltógatyám sincs, amit cserélhetnék.

– Az elvtársak tisztában vannak ezzel, János – mondta Münnich. – Nincsenek kétségeim afelől, hogy ki fognak segíteni.

– És hát – folytatta Kádár –, ráadásul csak ez az egyre rosszabb állapotban lévő ballonkabát van rajtam, egyébként meg a nyakunkon a nagy, orosz tél.

Az utolsó mondatot már nem biztos, hogy hallotta Münnich, mert Kádár szavait elnyomta a légszavar és a repülőgép motorjának dübörgése.

A gép ajtaja nyitva volt. Egyenesen rájuk várt. A szovjetek intettek, hogy igyekezzenek. Kádár még egyszer vissza akart nézni az édes anyaföldre, de erre már nem volt lehetőség. Belökték a gép olajszagú belsejébe. Néhány pillanattal később beszíjázva ültek az ülésekben, és a repülő döcögve-billegve úton volt az éppenhogy megvilágított kifutópálya felé.

8.

Ha a dolgok úgy alakultak volna, ahogyan azt egyesek tervezték, Kádár életében először jugoszláv földön lépett volna az országhatáron túlra.

A világháború utolsó szakaszában történt, hogy az illegális kommunista mozgalomban feletteseitől azt a feladatot, mi több, parancsot kapta, hogy menjen át Jugoszláviába, és vegye föl a kapcsolatot Tito partizánjaival, megtudakolni tőlük, hogy mi lesz a teendő, amennyiben a Vörös Hadsereg egységei átlépik a magyar határt, illetőleg addig is milyen módon lehet harcolni a fasiszták ellen – netán van-e arra lehetőség, hogy Titóék segítséget nyújtsanak az ellátás és kellő elszántság nélkül meglehetősen gyér és nehezen kibontakozó magyar partizánmozgalomnak.

A feladat kétségkívül izgalmasnak hangzott, noha az igazsághoz hozzátartozik, hogy abban az időben izgalomban egyáltalán nem szenvedtek hiányt. Az életük olyan volt, akár egy testet öltött detektívregény

– csak éppen annak nem az olcsóbbik, filléres ponyvaformája, hanem maga a dermesztő és véres valóság. A rettegett politikai nyomozó, Hain Péter emberei folyamatosan a nyomukban voltak, úgyhogy a magyar kommunisták az illegálitáson belül is még egy plusz illegálitásban voltak. (Mekkora elégtétel volt néhány évvel később Haint vasba verve látni, miután a Németországba menekült főrendőrt az amerikaiak átadták a magyar hatóságoknak, akik Budapestre hozták, és nem sokra rá háborús bűnök vádjával ki is végezték!) Kádár ekkor álneven rejtőzködött Budapesten – már-mint egy második álneven, hiszen mind az eredetit (Csermanek), mind a mozgalmi nevét (Kádár) ismerték, és mindkettőn körözték is a hatóságok.

Az asszony, akit a küldetés során melléje rendelték, szintén úgy tudta, hogy ennek a különben jóképű és jó kiállású, markáns vonásokkal rendelkező, kese hajú, alig harmincas fiatalembernek Lupták a neve. Kádár se tudott sokat a nőről, mindössze annyit, hogy jugoszláviai magyar, beszéli a szerb nyelvet, és nagyjából ismeri a helyi viszonyokat. Legalábbis – így mondták – elegendőek a földrajzi ismeretei arra, hogy tudja, miként kell eljutni Tito partizánjaihoz, de az is elképzelhető, hogy az összeköttetést is képes velük megteremteni, mindez majd akció közben kiderül. (A történelem különösnek tűnő, ám a közép-európai térségben korántsem meglepő csavarja, hogy ekkor bizonyos

tekintetben, születési helye révén Kádár is vallhatta volna magát jugoszláviai magyarnak, noha neki sem a szerbhorvát nyelvről, sem a délszláv államról nem voltak megfelelő ismeretei.)

Nem sokkal azután, hogy Budapesten bemutatták őket egymásnak, neki is vágtak az útnak. Vonaton utaztak addig, ameddig megítélésük szerint föltűnés nélkül lehetett, utána gyalog mentek tovább. Az éjszakát egy csőszkunyhóban töltötték. Kádár pár évre rá mesélt az útról Rákosinak, nem feledkezve meg a csőszkunyhóról – meglehet, a főtitkárnak innen jött az az elképzelése, miszerint Rajk egy, a jugoszláv határhoz közeli csőszkunyhóban találkozott Tito ügynökeivel. Ami végül is majdnem meg is esett, csak éppen nem Rajk, hanem Kádár volt a történet főszereplője, és nem ügynökökkel éjszakázott a kunyhóban, hanem a jugoszláviai magyar asszonnyal. Aki egyébiránt azon az éjjelen meglehetősen ragaszkodó természetnek bizonyult. Persze az se zárható ki, hogy mégse volt annyira járatos és tapasztalt a partizánkodásban, mint amennyire azt Pesten mondták róla, és félt, amikor a csillagtalan éjszakában, a csőszkunyhóban hallgatták a kinti hangokat, és próbálták megkülönböztetni a szél okozta neszeket a föltételezett közelgő léptekétől. Szó se róla, Kádár se érezte túlságosan jól magát, hiszen bár már volt tapasztalata az illegálitásban és a bujkálásban, ilyen hideg és barátságtalan helyen még soha

nem kellett rejtőzködni. Azt azonban valahogy mégse vélte hirtelenjében helyénvalónak, hogy a nő, akivel alig ismerték egymást, teljes testével hozzátapadt hátulról, sőt nem sokkal később a karját is betuszkolta az ő karja alá, ujjai pedig a mellkasát kezdték cirógatni. Kádártól nem állt távol az elvtársias légkör, és megesett már, hogy valamely elvtársnőjével az osztályharc adta közös platformon felül bizalmas viszonyba került, ám azt hosszú hónapok közös előkészítő munkája előzte meg. A jugoszláviai magyar nő azonban roppant állhatatosnak bizonyult, úgyhogy Kádár végül engedett, már csak azért is, mert úgy vélte, így hamarabb szabadul. Jól tippelt, mert a kielégülés után a nő mindjárt át is húzódott a csőszkunyhó túlsó végén lévő eredeti fekhelyére, majd hamarosan elaludt. Kádár még egy ideig fülelt, majd miután valahogy sikerült megnyugtatnia magát a tekintetben, hogy csak a szélfútt növényzet zörög órák óta, nem pedig Hain rendőrei készülnek rájuk törni, ő is elszenderedett.

Reggel alig hagyták el a csőszkunyhót, mindjárt belegyalogoltak egy csendőrzáróba, amelynek tagjai hosszasan tanulmányozták a Lupták János tizedes nevére kiállított iratokat, majd miután úgy találták, hogy nevezett személy civil ruhában van, tehát jogosan föltételezhető róla, hogy katonaszökevény, letartóztatást foganatosítottak ellene. A jugoszláviai út ily módon – legalábbis akkor – elmaradt, Kádár egyelőre

nem lépte át az országhatárt, helyett az elkövetkező időszakot a Conti utcai börtönben töltötte. Az ügy egy másik, tíz évvel későbbi folyománya pedig az lehetett, hogy vélhetőleg ennek a kalandjának is köszönhetően Kádár partizán emlékérmét kapott.

Álmában se fordult meg a fejében, hogy pár év múlva harcostársa és az illegalitásban felettese, Rajk László az immár épülő szocializmus időszakában ugyancsak a Conti utcai börtön celláiban fog raboskodni egy másik, Rajk által beismert, ám legalábbis Kádár szemében valószínűtlennek tűnő, szintén Jugoszláviát és Titót megcélzó, de ugyanúgy kudarcba fulladt kiruccanás miatt.

Hogy a jugoszláviai magyar asszonnyal mi történt, azt Kádár soha nem tudta meg. Igaz, nem is töprengett rajta, s nem is kérdezősködött felőle. A helyzet annál jóval élesebbé vált, mint hogy az ember az efféle futó ismeretségek utózóngéjén törje a fejét. Az angolok és az amerikaiak egyre sűrűbben bombázták Budapestet, és egyszer találat érte a börtönt is, mi több, egyenesen azt a cellát, ahol Kádár – továbbra is Lupták János tizedes és katonaszökevény álcája mögött – raboskodott. A rácsokat, a priccset, az ordító öröket addigra már úgy-ahogy meg tudta szokni, hiszen nem először tartóztatták le, szerzett tehát némi börtönrutint – az ilyesmit nem is föltétlenül bánja az ember, elvégre emeli a respektjét a többi elvtárs előtt –, a közeledő bomba sívítása, a becsapódás éktelen robaja, majd

a leomló mennyezet és a megroggyant falak látványa azonban bizonyára másokat is sokként ért volna. Más körülmények között örült volna, ha a feje fölött, ahol rendszeren további épületszintek sorakoznak, egyszer csak láthatóvá válik az ég, ám Kádárra sírógörcs és zokogásroham tört, és még órákkal azután is reszketett, hogy az őrség épségben maradt tagjai összeszedték, és biztonságosabbnak ítélt helyre vitték a bombatámadást túlélő rabokat.

Ám a kimenekítés ezzel még nem ért véget – és ezen a ponton ismételten majdnem sor került végre arra, hogy Kádár, jócskán a felnőtt korba érve, átléphesse az országhatárt. Megint csak nem önszántából.

Az ezután történeteket Kádár később többeknek is elmesélte. Nem föltétlenül azért, mert dicsekedni akart vele, noha ez se kérdőjelezhető meg egyértelműen. Ugyanakkor neki inkább az volt a szándékolt és nem egyszer ki is nyilvánított célja vele, hogy megmutassa és érzékeltesse, hogy megfelelő furfanggal a szorult helyzetekből is ki lehet evickélni.

A börtön épülete a bombatámadást követően olyan nyira megsérült, hogy jelentős része használhatatlanná vált. Az szóba se jöhetett, hogy a megmaradt rabokat átvigyük a Margit körúti hasonló intézménybe, hiszen annak cellái is zsúfolásig tele voltak. Ráadásul a Vörös Hadsereg egységei már mélyen Magyarország területén jártak, és a magyar vezetés mindenféle vérmes

reményei ellenére közeledtek Budapest felé. Az a döntés született hát, hogy a foglyokat menetoszlopban útnak indítják nyugat felé.

Amikor ennek híre ment, a rabok rögtön tudták, hogy ez mit jelent: viszik őket tovább Németországba, ahol végérvényesen elnyeli majd őket valamelyik munkatábor.

Kádár még a börtönben, indulás előtt elhatározta, hogy megszökik. Egyáltalán nem kecsegtette az a lehetőség, hogy életében először átlépheti az országhatárt. Egyetlen porcikájával sem vágyott közről megismerni a Harmadik Birodalmat. Ráadásul az alkalom biztatónak kínálkozott: egy, a szabad ég alatt vonuló menetoszlopból könnyebb meglépni, mint a cella falai közül. Úgyhogy ki is használta az első lehetőséget, és amikor az egyik pihenőnél, egy majorságon az őrség figyelme ellankadt, csupán egy kerítéssel kellett átvetnie magát ahhoz, hogy ismét megízlelje a szabadság levegőjét.

És ekkor jött a leleményesség.

Még mindig nem érezhette magát biztonságban, hiszen az utakon mindenfelé magyar csendőrök és német katonák járőröztek. Mindennek tetejében őt immár háromszorosan is körözték: mint Csermaneket, aki a kommunistákkal gyanús kapcsolatokat ápol, mint Kádárt, a bujkáló kommunistát, és mint Luptákot, a katonaszökevényt. Úgy találta, hogy a legbiztonságosabban

továbbra is Budapesten rejtőzködhet el, ott, annyi ember között mégiscsak kevésbé lesz szem előtt. Mi több, ott voltak az elvtársai is, akiknek a segítségére számíthatott. Továbbá az is nagyban esett latba, hogy a várost úgy ismerte, akár a tenyerét. Könnyebben kiigazodott benne, mint bárhol vidéken.

– Ahogy bolyongtam egyik éjjel valahol Nyergesújfalu környékén – mesélte évekkel később hol a kötött, hol a kötetlen pártösszejöveteleken Kádár –, és azon tanakodtam, miként juthatok el a legbiztonságosabban Budapestre, egyszer csak a sötétben megbotlottam valamiben. Képzeli csak, elvtársak, ott hevert keresztben az úton egy jókora deszka, lehetett vagy kétméteres, a vastagsága meg olyan félcolos. Majdnem át is estem rajta, kis híja volt, hogy a lábam ki nem fordult miatta. Na, mondom, ez most kapóra jött. Mármint nem a lehetséges lábtörés, hanem ez a darab fa. Ha hinnék az efféle népbutító badarságokban, akár azt is gondolhattam volna, hogy a gondviselés küldte a lábam elé ezt a deszkát. Fogalmam sincs, hogyan kerülhetett oda, ki hagyhatta el ott, a lakott területen kívül, valahol a tarlón. Talán valami társzekérről pottyanhatót le. Mindenesetre nem töprengtem sokat, hanem fogtam, és szépen a vállamra vetettem – Kádár ennél a pontnál többnyire meg is mutatta, miként menetelt tovább onnantól fogva a deszkával a jobb vállán. – Az a helyzet ugyanis, elvtársak, hogy a dologtalan

ember mindig gyanús. Az föltehetően valamiben sántikál. Mi tagadás, én is sántikáltam, és nem csupán azért, mert majdnem kifordult a lábam, hanem mert, ugye, vissza akartam jutni Budapestre, és folytatni a harcot a fasiszták ellen. Hát, innentől fogva már biztonságban éreztem magam. Ugyanis annak a deszkának a segítségével szépen elmenetelhettem egészen Budapestig. Persze még így is inkább éjjel mentem, napközben elbújtam az erdőben, ám ha mondjuk hajnalban valaki leszólított (amire volt is példa), hogy mit csinálok, és ki vagyok egyáltalán, annyit mondtam neki, hogy engedjen utamra, reggel hatkor munkába kell állnom. Sikeresen át is jutottam mindenféle ellenőrzésen, és az igazoltatásokat is megúsztam. Nem telt bele egy hét sem, és ismét Budapesten voltam. Itt aztán fölkerestem az egyik elvtársat, ahol átmenetileg, nem kockáztatva az ő biztonságát, meghúzhattam magam. Az elvtárs megetetett, megitatott, utána két napon és két éjszakan keresztül aludtam, mielőtt megint munkába álltam volna, és folytattam volna a fasiszták elleni harcot.

Akkorra már megtörtént a nyilasok hatalomátvétele, aminek következtében az igazat megvallva a kommunisták viszonylagosan nagyobb biztonságban érezhették magukat, mint Horthy idején, aki megrögzötten gyűlölt, és ennek megfelelően elszántan üldözött mindent, ami a bolsevizmussal kapcsolatos. A nyilasok azonban ezekben a hetekben nem a kommunistákra

és az egyéb politikai ellenségeikre koncentráltak, hanem arra, hogy miután a vidéki zsidóság deportálása már korábban megtörtént, a fővárosból is németországi táborokba küldjék a zsidókat. Ráadásul, ha azt nem is lehet kerek perec kijelenteni, hogy Rajknak a nyilas pártban és kormányban magas posztot betöltő fivére révén a kommunisták mentesültek az üldözésektől, de a nyilas hatóságok átmenetileg legalábbis szemet hunytak a ténykedésük és egyáltalán a létezésük fölött.

Amúgy se lehetett akkoriban ténylegesen illegális kommunista tevékenységet folytatni. Az ország és különösen Budapest vértengerré változott. A fővárosban utcáról utcára, házról házra folyt a harc a Wehrmacht és a Vörös Hadsereg között. A lakosság a pincékben bujkált, és annak, hogy ki vallja kommunistának magát, és ki nem, csak azután lett jelentősége, hogy a háború végén Rákosi és a társai hazatértek Moszkvából.

Onnan, ahova három esztendővel később egyszer csak meghívás érkezett, mégpedig mindenkinek, így az érintetteknek is nagy meglepetésére, Rajk László és Kádár János elvtársak részére.

Rákosi alig tudta leplezni dühét és értetlenségét. Amikor az utazás előtt bekérte az irodájába a két delikvenst, és lelkesítésnek álcázott szónoklatot és példabeszédet rittyentett nekik arról, hogy mit fognak majd a Szovjetunióban látni és tapasztalni, apró

malacszemében láthatóan gyanakvás ült, és tekintete ide-oda cikázott Rajk és Kádár között. Nagyon úgy tűnt, hogy nem érti a dolgot, és a többiekhez hasonlóan fogalma sincs arról, hogy ezúttal miért pont ők ketten részesülnek abban a kegyben és megtiszteltetésben, hogy első számú barátjukhoz, védelmezőjükhöz és megmentőjükhöz utazhatnak. Amúgy is ingatagnak érezte helyzetét. Moszkvában változóban volt a széljárás, ami természetesen a szovjet érdekszférához tartozó összes államra kihatott. A moszkoviták kint tartózkodásuk alatt megtanulhatták, hogy a szovjeteknél fennálló hatalmi viszonyok csak kívülről tűnnek szilárdnak, valójában roppant képlékenyek, és amilyen könnyen fölemelkedhetnek egyesek a magasabb polcokra, ugyanolyan simán és váratlanul el is tűnhetnek a süllyesztőben. A Szovjetunió nagyhatalmi tényező lett, és a világháborút követő világrend egyik meghatározó formálója. Így aztán a moszkvai pártelit immár nemcsak embereket emelhetett a magasba, majd ejthetett el, hanem országokat is – mint ahogy azokban a hetekben éppenséggel Tito Jugoszláviájával tette, amelyet azzal vádolt meg, hogy letért a szocializmus útjáról, majd látványos dekrétumokkal szakított vele.

– Van talán valami ismerősötök, elvtársatok odakint? – érdeklődött Rákosi erőltetett mosollyal, amellyel épp-hogy leplezni bírta harapásra kész fogait.

– Nincs senki – válaszolta mindkettejük nevében Rajk. – Hidd el, Rákosi elvtárs, hogy bennünket is ugyanolyan váratlanul ért a meghívás, mint téged.

Kádárral ellentétben ő visszategezte Rákosit. Úgy érezte, letett már annyit az asztalra, és kellően népszerű mind a pártban, mind a párton kívül ahhoz, hogy ezt megengedheti magának.

– Csak azért kérdeztem – magyarázta Rákosi –, mert hátha esetleg ő invitált benneteket, és őt látogatjátok meg.

– A meghívás a Szovjetunió Kommunista Pártjától jött – mondta kimérten Rajk. – Munkalátogatásra hívnak minket. És nagyon köszönjük, hogy ennyi figyelmet fordítasz az utunkra, Rákosi elvtárs. Nagyon hasznosak a tanácsaid, ugyanakkor mi magunk is igyekszünk alaposan fölkészülni. Nem kétséges, hogy rengeteg új tudással és tapasztalattal gazdagon fogunk majd hazatérni, amit idehaza hasznosíthatunk.

– Hát, csak nézzetek meg alaposan mindent – így Rákosi. – Aztán igyekezzetek haza. Sok munka vár mindnyájunkra. Rátok is.

Hosszú az út Moszkváig, pláne, ha vonaton teszi meg az ember. Rajknak és Kádárnak bőven volt ideje és módja beszélgetni. Különösen úgy, hogy a vonatke-rék zakatolása és a vagonok rugóinak ütemes nyikorgása lehetetlenné tette, hogy rajtuk kívül bárki vagy bármi – esetleg egy lehallgató készülék – kéretlen fül-tanúja legyen a beszélgetésüknek.

Rajk elmondta Kádárnak, amit az nagyjából már amúgy is tudott, hogy a szovjetek a jugoszlávokkal való szakításon túl a többi szövetséges állam kommunista pártjaihoz is kemény bírálatot intéztek. A szemükre vetették, hogy túl sokat pepecselnek a változás folyamátával, és túl hosszúra nyúlik a demokráciából való átmenet a proletárdiktatúrába. Annak idején, '19-ben ez villámgyorsan ment – magyarázta Rajk. – A polgári kormány lemondott, Kun Bélák átvtették a hatalmat, és már meg is született a Tanácsköztársaság. Ma persze sok tekintetben más a helyzet, és hát Kun Béláról sem ildomos beszélni azok után, hogy Sztálin szemében még a háború kitörése előtt kegyvesztett lett (azt viszont nem tudni, hogy a börtönkörülmények okán halt-e meg, vagy kivégezték). A magyar kommunistákat pedig történetesen a burzsoá befolyás miatt bírálták. Vagyis túl sokat kokettálnak a polgári politikussokkal. Na persze a szovjetek nem tudják, hogy miként működik a koalíciós kormány és a többpárti parlament, mindenesetre Rákosi veszélyben érzi magát. Attól tart ugyanis, hogy a bírálat csak a kezdet, a folytatás az lesz, hogy Sztálin kirántja a lába alól a szőnyeget.

– Nézd csak meg, János, hogy mi történik mostanában például a román testvérpártnál – mondta Rajk. – Hiába vannak ott is jelentős munkásmozgalmi és nemzetközi tapasztalatokkal rendelkező elvtársak, a szovjetek mégis Dejt helyezik előtérbe. Azért, mert

ő született román. A proletárdiktatúrához pedig elengedhetetlen megnyerni és magunk mellé állítani a tömegeket. Tizenkilencben ez nem sikerült. Moszkvában most azt mérlegelik, nem volna-e jobb nálunk is egy nacionalista fordulat. Mármint abban az értelemben, hogy olyanok kezébe kerüljön az irányítás, akiket a szélesebb tömegek nem tekintenek tőlük idegennek, hanem éppen ellenkezőleg, a magukénak érznek.

Bár a külpolitikában sokkal járattanabb és tapasztalatlanabb volt nála, és a nemzetközi viszonyokat sem tudta úgy átlátni, mint ő, Kádár értette, hogy Rajk miről beszél. Eszerint ez a tanulmányút mindkét fél számára tanulságokkal szolgál majd. A szovjetek valójában azért akarják közelebbről megismerni őket, mert arra kíváncsiak, adott esetben föl lehet-e váltani velük Rákosiékat. A proletárdiktatúrába való átmenet kétségkívül az egyik legfontosabb lépcsőjéhez érkezett: napirenden van a két munkáspárt, a szociáldemokraták és a kommunisták egyesülése, amely folyamatban Kádár mint a Budapesti Egységbizottság elnöke komoly szerepet játszik. Rajk pedig a munkásmozgalom nemzetközileg elismert, nagy tekintélyű harcosa. Teljességgel világos, hogy amennyiben a szovjetek más vezetőben gondolkodnak a magyar kommunisták élén, a legnagyobb eséllyel ők ketten jöhetnek szóba.

Kádárt ekkor, a vonaton érte a megvilágosodás. Ez tehát a meghívás célja és indoka: az ismerkedés,

a tapogatózás, a puhatolózás. Amivel Rákosi is tökéletesen tisztában van. Ezért verdesett olyan riadtan apró malacszeme, és ezért vizslatta őket annyira idegesen, miközben jól begyakorolt széles protokollmosolyával arról beszélt, hogy mennyi megvalósult, testet öltött csodát láthatnak majd a Szovjetunióban, ahol végre közvetlen közletről tanulmányozhatják, hogy mi is az a kommunizmus, és mi az, ami az elkövetkező években Magyarországra vár.

Pont abból – jutott nyolc és fél évvel később Kádár eszébe azon a november 1-jéről 2-ára virradó éjszakán a Szovjetunió felé tartó, kissé viharvert, és a levegőben nagyokat bukdácsoló repülőgép fedélzetén –, ami Magyarországra várt, éppenséggel nem láttak semmit. A szovjet elvtársak addigra túl voltak a nagy likvidálási hullámokon, amelyeknek majdnem az egész ország áldozatául esett, amikor a fasiszta támadás előestéjén Sztálin lefejeztette a Vörös Hadsereg tábornoki karát. A következő hullám pedig azért nem tudott már elkezdődni, mert időközben Sztálin meghalt.

A Szovjetunió amúgy is az újjáépítés lázában égett. Négy év telt el azóta, hogy Hitler tankjait sikerült kiszorítani az országból, ám a Moszkva felé tartó vonat ablakából sok helyütt még mindig romokat, szétlőtt és elhagyatott falvakat, a városokban lebombázott ipari létesítményeket és összedőlt lakóépületeket lehetett látni. Annak ellenére is, hogy közben mindenütt ott

voltak az újrakezdés látványos jelei. A háborús sebeket még nem mindenütt takarították el, de mellettük egyre-másra épültek az új blokkházak, lakótelepek és gyárak. A bombatölcsérek körül kalászosok serkentek, és miközben a szovjet emberek munkába igyekeztek, nem felejtettek el néhány perces kitérőt tenni a Nagy Honvédő Háború áldozatainak nemrég fölhumizott emlékműveihez, ahol mindig dúsan volt a koszorú és a friss virág.

Kádár csak később tudta meg, hogy a vonat egy szakaszon veszélyes területen haladt át velük: az ukrán fegyveres nacionalisták, akik annak idején egyszerre harcoltak a Wehrmacht és a Vörös Hadsereg ellen, itt-ott még megbújtak az erdőkben, és túl azon, hogy fosztogatásból és rablásokból éltek, nem riadtak vissza attól sem, hogy szabotázsakciókat hajtsanak végre vasúti létesítmények ellen: hol fölszedték a síneket egy kanyar után, amit a mozdonyvezető már csak akkor vehetett észre, amikor a vonat kisiklott, hol hidakat és alagutakat aknáztak alá a háborúból visszamaradt robbanóanyagokból. Kádárék akkor erről természetesen semmit nem hallottak. Az ilyesmiről nem írtak az újságok, és nem esett szó róluk azokon a szívélyes hangvételű elvtársi találkozók és fogadásokon sem, amelyeket a vendéglátók a tiszteletükre rendeztek. Sok évvel később, már a börtön után, Pest megyei titkár korában beszélt erről valaki Kádárnak. Akinek akkor

az jutott eszébe, hogy ez mennyire képtelen ötletnek tűnik: bevenni magukat az erdőbe, a hegyekbe, időtlen időken át barlangokban és kunyhókban éjszakázni, és úgy folytatni a harcot a náluk jóval erősebb ellenség ellen, hogy tudják, semmi esélyük nincs a győzelemre, ráadásul nem is fogják megúszeni, előbb-utóbb fölmorzsolják, likvidálják vagy felelősségre vonják őket... Ugyanakkor, bármennyire is nem tudott azonosulni velük, saját maga számára is meglepő módon Kádár egyfajta respektet mégis érzett irántuk. Ezek az emberek a biztos bukás tudatával is egy számukra fontos eszméért küzdöttek kitartóan és elszántan. Ami – ha figyelmen kívül hagyjuk az ideológiát, és pusztán a tényekre koncentrálunk – minden kétséget kizáróan tiszteletre méltó. Valahol – gondolta Kádár egy évvel a felkelés kitörése előtt – ilyenek lehettek egykor az igazi forradalmárok is.

Moszkvában jártak a Vörös téren, voltak a Kreml épületében, megnézték a mauzóleumban a bebalzsamozott Lenint. (Akkor még senkiben komolyabban föl nem merült, hogy pár évvel később Sztálin holtteste is ott fog nyugodni az államalapító mellett. A vezérek halhatatlannak és minden tekintetben megrendíthetetlennek tűntek.) Leningrádban megmutatták nekik a Néva partjánál horgonyzó Aurórárt, és látták a 872 napos német ostrom okozta borzalmas sebeket. Még Tbiliszibe is elvitték őket, hogy megcsodálhassák az újonnan épülő hatalmas ipari negyedeket. Magas szintű párt- és állami vezetőkkel azonban nem találkoztak. Az szóba se került, hogy lássák Sztálint, netán kezét is szorítsanak akár vele, akár Molotovval, Vorosilovval és másokkal. Mindenütt csak a második vonal. Nagyjából olyan rangú elvtársak, mint ők: titkárok és miniszterek. Ekkor már nem beszéltek egymással bizalmas dolgokról, hiszen nem tudhatták, ki és mikor figyel és hallgatja őket, a fölöttébb szívélyes vendéglátók

között minden bizonnyal ott voltak a KGB emberei is, úgyhogy Rajk és Kádár ennek megfelelően igyekezett viselkedni. Nemcsak megnézték, de meg is csodáltak mindent – Kádár ezt a maga részéről egyébiránt teljes őszinteséggel tette: valódi tisztelettel adózott annak a heroikus erőfeszítésnek, amellyel a szovjet emberek a háború okozta rettenetes pusztítás után igyekeztek újjáépíteni az otthonaikat, a munkahelyeiket, egyúttal az egész életüket, de talán Rajk is így volt ezzel –, és igyekeztek mindenre nagyon odafigyelni, és mindent megjegyezni, hogy odahaza minél több dologról számolhassanak be részletesen. Ez, mármint az odafigyelés nem ment mindig könnyen, mert a szovjet elvtársak nem mindenütt biztosítottak melléjük tolmácsot, úgyhogy kénytelenek voltak a Lenocskától szerzett nyelvtudásra hagyatkozni. Ám amit nem értett meg az egyikük, azt megértette a másik, így aztán a két részletből valahogy csak össze tudták rakni az egészet.

Az útnak folyománya nem volt. Legalábbis abban az értelemben nem, hogy az esetleges kádercsere bármilyen módon szóba került volna. Erről Rajk és Kádár egymás között sem beszélt többet. Lehet, hogy nem keltettek jó benyomást a szovjetekben, lehet, hogy az ügynökök minden igyekezetük ellenére mégiscsak negatívumokat jelentettek róluk az SZKP legfelső vezetésének – de az is lehet, hogy egyszerűen Rákosi erősödött vissza. Megtörtént a két munkáspárt egyesülése, megalakult

a Magyar Dolgozók Pártja, ami azt jelentette, hogy a szociáldemokratákat bekebelezték a kommunisták. Rohamléptekkel zajlott a többi párt leszalámizása is. A hosszú és meglehetősen fárasztó szovjetunióbeli utazást követően pedig Rajkot a Belügyminisztérium éléről áthelyezték a Külügyminisztérium élére, a belügyminiszteri székbe Kádár került. Egyesek ugyanakkor már akkor azt beszélték, hogy Rajk megbukott. Félreállították, hiszen – különösen a proletárdiktatúrába való átmenet idején – a Belügyminisztériumnak sokkal nagyobb jelentősége volt, mint a mindenben a szovjet irányvonalat követő, súlytalan Külügyminisztériumnak.

Jöttek a perek, a letartóztatások, a kivégzések, a börtön. Nyolc évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy Kádár ismét átlépje az államhatárt.

Ami megint csak meglepetésként érkezett.

A nyár folyamán érkezett a meghívó Kínából az ot-tani kommunista párt kongresszusára. Nem volt kérdés, hogy delegációt kell küldeni. Kína roppant távol van, de a Szovjetunió után a második legnagyobb a baráti szocialista országok közül, mi több, a legnagyobb népességgel rendelkezik, a kínai kommunisták hatalmas eredményeinek pedig ilyen messziről is visszhangja lett.

– Kádár elvtárs fog menni – jelentette ki kertelés nélkül a Politikai Bizottság ülésén Gerő, mutatóujját nyílegyenesen Kádárra szegezve.

„Miért pont én?” – akarta kérdezni Kádár, aztán inkább visszafojtotta magába a szót. Két évvel a börtön után éppen csak visszakerült a pártvezetés legfelső szintjére, még a látszatát is kerülni akarta annak, hogy esetleg le akarná rázni a munkát és a feladatokat.

A PB tagjainak arcán azonban ugyanez a kimondatlan kérdés jelent meg: miért pont Kádár?

– Szeptemberben szabadságra megyek – valószínűleg maga Gerő is úgy érezte, hogy magyarázattal tartozik, hiszen a meghívás egyenesen a párt főtitkárának szólt. – Hosszabb szabadságra. Kicsit elfáradtam, elvtársak. Föl akarok tölteni. Mi tagadás, az elmúlt időszak kicsit megviselt. És mindannyian tudjuk, hogy a kedélyek még korántsem nyugodtak meg.

Gerőnek nem kellett hosszasan ecsetelnie, hogy mire gondol. Alig egy hete ült bele a párt első embe-rének székébe, rögtön azután, hogy Rákosi lemondott. Akinek muszáj volt mennie, mert elfogyott körülötte a levegő. Moszkvából az az ukáz érkezett, hogy ezentúl nem lesz elegendő, ha politikai hibáiért és a körülötte fölépült személyi kultuszért önkritikát gyakorol, ahogyan három évvel korábban tette. Ezúttal ténylegesen távoznia kell.

Valami közelebbről megfoghatatlan mozgolódás kezdődött el a szocialista táborban. Egyelőre mindenki ódzkodott attól, hogy néven nevezzen bármit is, de a lengyeleknél már forrt a levegő. És Magyarországon

sem volt nyugalom. A nyár azzal telt, hogy értelmiségiek vitákat szerveztek, amelyeken időnként több száz ember jelent meg, és kinyilvánították véleményüket a szocializmus jövőjéről. Az írók memorandumokat és kiáltványokat írtak. A jelentések szerint a Nagy Imre körüli értelmiségiek is aktivizálták magukat: egyre gyakrabban találkoztak, és egyre nagyobb létszámban. A szovjetek még időben lépni akartak, mielőtt a fortyogó víz kifut az üst fedele alól. Ezért menesztették Rákosit. Ami elsősorban szimbolikus gesztus volt, hiszen a helyére kerülő Gerő Ernő Rákosi legbelőbb köréhez tartozott, és föltétlen hívének számított. Ugyanakkor az is érthető – gondolta Kádár, amikor a plénum előtt elfogadta a delegálást a kínai pártkongresszusra –, hogy ebben a feszült helyzetben Gerő nem akarja hosszú hetekre elhagyni az országot. Indoknak tökéletes a szabadság, onnan bármikor azonnal vissza lehet térni. Pekingből nehezebb.

– Mikor jössz haza, kisfiam? – kérdezte Mária, amikor Kádár fogta a két jókora koffert (nem engedte, hogy Moczárt elvtárs feljöjjön értük, inkább levitte a bőröndöket maga), és elindult a bejárat ajtótól a lépcsőház felé.

Kádár megtorpant. Most tudatosult benne igazán, hogy milyen hosszú útra megy. Nem csak távolságban, hanem időben is. Mióta kiengedték a börtönből, ilyen sokáig, ameddig most lesz, még nem volt távol

Máriától. Egy pillanatra eszébe jutott az a jelenet, amikor öt évvel ezelőtt a Cserje utcából elindult, és nem akart visszanézni, mert tudta, hogy Mária az ablakból figyeli őt. Pedig sejtette, hogy most hosszú ideig nem fogja látni a feleségét.

Könnybe lábadt a szeme. Letette a koffereket, megfordult, és megölelte Máriát.

Az asszony meghökkent, egy pillanatra hátra is hőkölt, aztán egy sóhaj kíséretében Kádár karjaiba simult.

– Nem tudom pontosan – mondta Kádár, amikor néhány pillanattal később elengedte Máriát. – A kongresszus szeptember végéig tart. De hát maga az utazás is eleve több nap. És az is lehet, hogy körbevisznek az országban. Abban bízom, hogy október elejére itthon leszek. Majd írok. Remélem, rendben megérkeznek a levelek.

Írt is. Néha, amikor csak arra volt lehetősége, egy üdvözlőlapot küldött, egyébként pedig hosszú leveleket, amelyekben minden apró részletről beszámolt Máriának. Kezdve onnan, hogy milyen fárasztó és rettenetesen hosszú volt a vonatút, előbb Moszkváig, onnan meg Pekingig. Szerencsére a fáradalmakért bőséggel kárpótolta az az irányukba megnyilvánuló figyelmesség, amit az út során végig tapasztaltak, kezdve a Szibériában és Mongóliában tett kitérőkön át egészen Kínáig. Ahol aztán Kádár tágra nyílt szemekkel rácsodálkozhatott egy egészen másik világra

– egy másfajta szocializmusra, amely a célokat tekintve természetesen ugyanaz volt, mint amit ismert, csak éppen más módon igyekezett elérni azokat.

Kinek a mondása is volt az, hogy a hegy tetejére többféle úton föl lehet jutni? Lehet, hogy pont egy kínai bölcsé? Kádárnak Pekingben többször eszébe jutott ez a gondolat.

Úgy röptek velük a hetek, észre se vették az idő múlását. A pártkongresszus délutánonként ülésezett, a kínaiak azonban gondoskodtak arról, hogy ezen időszakokon kívül se unatkozzanak a küldöttek: délelőttre és estére programokat szerveztek. Mégpedig nem csupán – valljuk be: egy idő után mindenképpen unalmas – gyárlátogatásokat, hanem színházba, moziba, kulturális estekre, kirándulásokra és nagy közös étkezésekre vitték a távolról érkezett elvtársakat. Akiknek közben módjuk nyílt megfigyelni a kínai hétköznapiakat, és rácsodálkozni mindenre. Kádárt leginkább az fogta meg, hogy mekkora alázattal, zokszó nélkül viseltetnek a kínaiak a saját szegénységük iránt. Merthogy szegények voltak, az tisztán látszott, és nem is lehetett kérdéses a hosszú gyarmati és imperialista múlt után. Ám a szegénység mellett mindenütt patyolattisztaság uralkodott. Schol egy eldobott papírcetli, egy mosdatlan arc, egy foltos ruha, egy koszos kéz. Ehelyett mindenhol folyamatosan a mosoly, a hajlongás. Időnként már-már bántóan szolgálatkészek voltak. Minden egyes delegációt

önálló épületben szállásoltak el, és külön személyzet állt a rendelkezésükre, akik nemcsak arról gondoskodtak, hogy azt főzzenek nekik, amit kívánnak (a kínai kosztot nem mindenkinek vette be a gyomra, Kádáré speciel igen, bár nem mindig akarta tudni, hogy éppen mit eszik), hanem arról is, hogy a levetett ruháik azonnal a tisztítóba kerüljenek. Mi több, ki tudja, milyen módon, de a szállásukként szolgáló egyemeletes épület földszinti társalgójában minden reggel a *Szabad Nép* egy-egy példánya várta a háromfős magyar delegációt – természetesen olyan friss, amilyen friss ilyen távol-ságból egy napilap lehet.

A legfurcsább az volt, hogy nőkkel alig találkoztak. Mindenhova férfiak kísérték őket, és a kongresszus résztvevői is majdnem kizárólag férfiak voltak. Férfiak főztek rájuk, és takarították a szállásukat. Kiruccanásaik során látták a nőket az üzemekben a gépsorok mellett, a földeken hajlongani, színházban szerepelni, vagy egyszerűen az utakon, többnyire biciklin vagy autóbuszon ülve. De egyébiránt nem találkoztak velük. Furcsa látvány volt: a kongresszus ülésein a pultra, az aznap tárgyalandó témák anyagát tartalmazó papírhalom mellé mindenki számára gondosan odahelyeztek egy-egy legyezőt, amelyet a délutáni hőségben rendre használtak is. Kádár időnként, amikor körbepillantott, alig bírta leplezni a mosolyát: míg a szónok beszélt, a teremben körben ülő férfiak nagy elánnal igyekeztek

hűsíteni magukat a színes, virágokkal és kínai írásjelekkel ékesített bambuszlegyezőkkel. Kádárnak az jutott eszébe, hogy ilyen lehetett az antik színház is, amikor a női szerepeket is férfiak alakították. Persze nem volt ok csodálkozni: Kádár nem tudta, hogy ez ilyenkor érrefelé mennyire általános, de az a szeptember különösen forró volt Kínában. Olyan hőség volt, mint Magyarországon aratás idején. A kongresszusi küldöttek eleinte megrökönyödve fogadták, hogy a vendéglátók a jeges italok helyett forró teát szolgáltatnak föl az ülések előtt és szüneteiben – ezek szerint mégse akarnak mindenben a kedvükben járni? Aztán kiderült, hogy nagyon is: a forró tea enyhítette a hőségérzetet.

Az egyetlen nagyobb problémát megint csak Kádár hiányos oroszudása jelentette. Meg is fogadta, hogy odahaza ismét föl fogja keresni Lenocskát, akivel még a börtönbe kerülése előtt nem sokkal minden kapcsolata megszakadt. A kongresszusnak az orosz volt a nyelve, és a kínai elvtársak is oroszul fordultak hozzájuk. Szerencsére a delegáció egy másik tagja, Szántó Zoltán kiválóan beszélt a nyelvet, és szükség esetén vállalta a tolmács szerepét. Márpedig szükség adódott. Mao Ce-tunggal egyszer találkoztak, a kézfogásról fotó készült, és a kínai elvtársak gondoskodtak róla, hogy a kép eljusson a *Szabad Nép* szerkesztőségébe. Maón kívül azonban inkább a többi kínai elvtárral

érintkeztek – ezek szerint a vendéglátók, ha ezt nem is mutatták ki, és még véletlenül se tették szóvá, valamilyen szinten mégiscsak zokon vették, hogy a magyarok nem a főtitkárukkal érkeztek Pekingbe –, akik mind a kongresszuson, mind a kétoldalú tárgyalások során elmondták, hogy természetesen nagy tisztelettel viselkednek a Szovjetunió iránt, nemcsak azért, mert a világ első számú szocialista állama, s egyúttal a földkerekség leghatalmasabb országa, nélküle nem lehetett volna legyőzni a fasisztákat, hanem azért is, mert látják és elismerik a szovjet nép és a szovjet vezetők hatalmas munkáját és erőfeszítéseit, amelyeket a szocializmus fölépítése és a világbéke megteremtése érdekében tesznek. Azonban engedjék meg nekik, hogy ők eme tisztelet mellett is egy másik utat válasszanak. Alaposan tanulmányozták Hruscsov elvtársnak a XX. kongresszuson elmondott, a személyi kultusz hibáit és elhajlásait leleplező beszédét, ugyanakkor arra hívták föl a figyelmet, hogy minden tévedése ellenére tekintettel kell lenni Sztálin vitathatatlan érdemeire. Elvégre az ő irányítása alatt lett igazán jelentős ország a Szovjetunió, mi több, világpolitikai tényező, és neki köszönhető, hogy a szocializmus eszméje immár számos más országban is diadalmaskodott. A kínai kommunisták tehát elfogadják, ha az új szovjet irányvonal a kollektív vezetés elvének szigorú megtartása mellett teszi le a garast, ám arra is fölhívják a figyelmet, hogy

amennyiben ilyen körülmények között a múltban elkövetett hibákról beszélünk, óhatatlanul fölmerül a kérdés, miszerint vajon Sztálin egy személyben követte-e el azokat a hibákat, vagy hibáztak vele együtt mások is. Elvégre nemcsak a vezetésnek, hanem a felelősségnek is kollektívnak kell lennie.

Ez a gondolatmenet különösen megfogta Kádárt. Egyszerűen nem lehetett félreérteni a gyöngéd és elvtársi figyelmeztetést, az analógiát, amelyet Magyarországra rá lehetett húzni. A célzás konkrét volt, és a kínai szóvirágok és hajlongások mögött is világosan érthető: ha már úgy döntöttetek, hogy szovjet segítséggel megszabadultok Rákositól, akkor miért nem menesztitek az ő embereit? Mennyiben különb, vagy legalábbis mennyiben más hozzá képest Gerő, akinek a nevét éveken át közvetlenül Rákosié után emlegettétek? Ha már ezt az utat választottátok, akkor miért nem járjátok végig? Vagy akkor mi értelme volt egyáltalán erre az útra lépni? Miért nem maradtatok a másikon?

Hosszú volt ez a pár hét. Hosszú és fáradságos. De – gondolta Kádár a visszafelé, Moszkva felé tartó vonaton – minden pillanatában megérte. Nemcsak azért, mert annyi mindent láttak ebből a távoli és különleges országból. És nemcsak amiatt, hogy egy csomó érdekes és fontos emberrel megismerkedhettek. Hanem azért is, mert a kínai elvtársak világossá

tették, hogy amibe valaki belekezd, azt rendesen végig is kell csinálnia. A félbehagyott munkának nincs értelme. Az csak elkeni a dolgokat, ráadásul mélyíti a problémát, és elfedi a gondokat, mert azt hisszük, hogy megoldottuk a dolgot, holott pusztán odakentünk egy fedőréteget a tényleges lépések helyett. Teng Hsziao-ping és a többi kínai vezető, akikkel a magyar vezetés többször tárgyalt, világossá tették, ők hisznek abban, hogy a szocializmust többféle módon föl lehet építeni, és általánosságban véve egyik útról sem lehet azt állítani, hogy az jobb volna, mint a másik – egyszerűen meg kell találni az adott helyzethez a legmegfelelőbbet. Nem mondtak neveket, hiszen attól ódzkodtak, hogy bárkit megsértsenek, és bármibe beleavatkozzanak, ám kijelentéseik azt a fölvetést sugallták, hogy amennyiben Rákosi nem volt jó, akkor Gerő miért lenne az.

Ugyanez a kínzó kérdés járt Kádár fejében akkor is, amikor közvetlenül a hazautazás előtt a magyar delegáció a moszkvai megálló során a szovjet elvtársakkal ült tárgyalóasztalhoz.

Elképesztő volt érzékelni a hirtelen támadt kont拉斯tot. Moszkvában nyoma sem volt udvariasságnak, de még mosolynak sem. A szovjeteket az érdekelte, hogy miről beszéltek velük a kínai elvtársak, ám természetesen nem a kongresszuson, hiszen az a hivatalos kommunikékból kiderül, hanem a kétoldalú

találkozókon, netán a négyszemközti megbeszélések során. A hangulatra és a benyomásokra voltak kíváncsiak. Kádár nem adott konkrét feleletet, hiszen akkor óhatatlanul is elő kellett volna hozakodnia azokkal a kérdésekkel, amelyek a hazaúton megfogalmazódtak benne. Ráadásul nem is akart sokat időzni Moszkvában, mert tartott attól, hogy a Kremlben vagy valahol másutt összefutnak Rákosival, akivel egyetlen porcikája sem kívánta a találkozást. Sablonválaszokat adott, szívélyes elvtársi légkörről, tapasztalatcseréről és a kínai emberek hatalmas szorgalmáról és megfeszített munkájáról beszélt. Közben azonban már az foglalkoztatta, hogy odahaza milyen lehet a hangulat. Moszkvába gyorsabban eljutottak a *Szabad Nép* példányai, mint Pekingbe, itt frissebb lapszámokat vehetett kézbe, amelyekből kiderült, hogy miközben ők a szovjet elvtársakkal tárgyaltak, odahaza újratemették – helyesebben végre tisztességesen eltemették – Rajkot és társait. Kádárnak az járt a fejében, hogy mi lett volna helyes: ha elmegy a temetésre, vagy ha nem. Nemcsak a tekintetben, hogy melyik változathoz mit szólnának mások. Hanem a saját lelkiismeretét figyelve is. Elvégre Rajkot az ő belügyminisztersége alatt tartóztatták le, ő is kihallgatta, nem beszélve arról a borzalmas élményről a Conti utcai börtön parancsnoki irodájában. Szerencsére ez a hosszúra nyúlt külföldi tartózkodás megmentette attól, hogy döntenie kelljen.

Azt pedig álmában se hitte volna, hogy két és fél héttel később ismét találkozni fog moszkvai tárgyalópartnereivel – vagy ha úgy tetszik, kihallgató tisztjeivel –, Mikojannal és Szuszlovval. Igaz, akkor majd Budapesten, és egészen más körülmények között.

Mária örült férje érkezésének, és a Kínából hozott ajándékok is tetszettek neki, egyébiránt viszont meglepően tartózkodón viselkedett: igen, megkapta a leveleket, nagyon érdekesek voltak („látom, kisfiam, sok mindent láttál és tapasztaltál”), az ölelést még úgyahogy viszonzta, majd inkább szelíden eltolta magától Kádárt, és invitálta, hogy egyen most végre valami rendet. Pedig Kádár abban reménykedett, hogy Mária előbb fölveszi a selyemruhát, ugyanis nagyon kíváncsi lett volna rá, vajon az ő feleségén is olyan feszesen áll-e, mint a ritkán látott, ám akkor nagyon bájosnak talált kínai elvtársnőkön. Végül reményeiben csalatkozva kénytelen-kelletlen leült a konyhában a viaszos vászonnal borított asztal mellé.

Mária szedett mindkettejüknek. Gulyáslevest csinált, szerzett marhahúst, föltehetően a pártvezetők számára fenntartott exkluzív élelmiszerboltból, a Nádor utcai pártkomplexumban. Itt, a Lékai János téren

nem volt bejárónőjük, mint a Cserje utcában. Amit amúgy sűrűn és szeretettel emlegettek, hiszen nagyon jól érezték magukat ott, úgyhogy Kádár el is határozta, kicsit még vár, amíg eldől, hogy merre tartanak a dolgok, és amennyiben jó irányba, úgy lépéseket tesz a villa visszaszerzése felé. Addig a Lékai János téri lakást Mária egyedül is fenn tudja tartani, még úgy is, hogy naponta bejár dolgozni a Magyar Távirati Irodához. A börtönévek után nem voltak különösebb igényeik, és ahhoz, hogy esténként fáradtan lerogyjanak egy fotelba, reggel meg korán elmenjenek hazulról, egy ekkora helyhez nem kellett bejárónő.

Egy darabig csöndben ettek, majd Mária egyszer csak megszólalt:

– Hát, most már tényleg nagy ember lettél, fiam.

Kádár letette a kanalat. Mária hangjában keserűség csengett, ami fölöttébb meglepő volt, hiszen korábban semmi jelét nem adta annak, hogy bármit is nehezményezne férje előmenetele kapcsán. Miért is nehezményezné? Hiszen a munkásmozgalom régi harcosaként ő is tudta, hogy a posztok nem pusztán rangot jelentenek, hanem a dolgozók és a nép érdekében megvalósítandó feladatokat. Kádár tehát meglepetten nézett Máriára, aki egy kanál levest tartott maga előtt, azt fújogatta hosszú másodpercekig, míg végül megtörve a teátrális hallgatást mégiscsak magyarázattal szolgált:

– Alig pár napot leszel itthon. Mész Jugoszláviába.

A Politikai Bizottságnak a távollétében hozott döntéséről Kádár a másnapi ülésen értesült, közvetlenül azután, hogy beszámolt kínai tapasztalatairól. Mária neheztelése tehát alapvetően nem Kádárra irányult, hanem a PB-re. Nem egészen négy héttel később, a Tökölről Ungvárra tartó szovjet katonai repülőgép fedélzetén Kádárnak eszébe is jutott, hogy az ősz kezdete óta ez a vasárnap délután volt az utolsó alkalom, amikor a feleségével néhány órát kettesben rendesen eltölthetett (és a dolgok állása szerint egyelőre megbecsülni se lehet, mikor lesz a következő ilyen). Szép délután volt. Mária végül megbékélt, és bár kicsit kérte magát, végül fölvette a kínai selyemruhát. Utána sétáltak egyet, nézték a rozsdabarna októberi alkonyt, közben Mária halkán beszámolt arról, amit a Rajk-temetésről hallott. Hogy olyan volt, akár egy néma tüntetés. Rengeteg ember, halálos csend, tapintható feszültség. Ebben a helyzetben pedig nem bölcs lépés, hogy a teljes vezetés elvonul egy többnapos külföldi útra. Hiszen ki tudja, mire érkeznek haza.

A látnok szólt akkor Máriából – merengett Kádár a Szovjetunió felé tartó repülőn. Merthogy Jugoszláviából egy másik tüntetésre érkeztek haza. Egy sokkal zajosabbra, mint amilyen amaz volt.

Jöhettek volna korábban is, elvégre az út hivatalos része a vártnál hamarabb véget ért. Tito kurtán-furcsán

berekesztette a megbeszéléseket. Igazság szerint, amikor a tárgyalóasztalnál ültek, akkor is jobbra csak hallgatta, amit mások mondanak, közben járatta körbe a tekintetét. Mindenkit alaposan szemügyre vett: mintha arra lett volna kíváncsi, hogy mi rejlik az elvtársi mosolyok mögött. Kádárnak eszébe jutott, hogy tizenkét évvel ezelőtt vele kellett volna találkoznia, ha a csendőrök nem ütnek rajtuk a határ előtt. Ez az ember azonban láthatóan haragszik rájuk, amit nem is rejt véka alá. Föltehetően még nem tudta megbocsátani, ahogyan ők éveken keresztül beszéltek róla. Az ellenségből pedig nem lesz néhány nap leforgása alatt jó barát.

A harmadik tárgyalási napnál tartottak, amikor Tito egyszer csak megszólalt, és közölte, hogy este vár mindenkit a megbeszéléseket lezáró állófogadásra. Gerőnek a döbbenettől és a haragtól elakadt a száva. Lezáró? Hiszen még csak most ültek le tárgyalni. Máris kirakják őket? Hát micsoda bumfordi stílus ez!

Persze csak magában dohogott, meg a delegáció többi tagja előtt, a házigazdákkal szemtől szemben nem. Elvégre egy partizánvezérrel vannak nap mint nap egy fedél alatt, aki ki tudja, milyen fegyverarzenált rejteget még mindig az irodájában a konyakos üvegek mögött. Igyekeztek jó képet vágni, ám mire elérkezett a vacsora ideje, Gerőnek megvolt a bosszúterve. Néhány tányérnyi vadpástétom, szarvasgomba,

hússaláta és lazacfilé, na meg pár pohár Cezar Vinjak elfogyasztása után, amikor Tito a búcsúitalokat készült kitölteni, Gerő szélesen rámosolygott, és a töle telhető legbarátságosabb hangon közölte vele, hogy a magyar delegáció tapasztalatszerzés céljából szívesen fölkeresné Jugoszlávia más tájait is. Elvégre annyi év hűvös viszony után itt az alkalom az ismerkedésre és a barátkozásra, ami mindkét fél számára kölcsönösen előnyös lehet.

Titónak arcizma se rezdült. Kiitta a poharát, biccentett, majd kezet fogott Gerővel, jelezvén, hogy az este az ő részéről véget ért. Hátat fordított, és nem is találkozott többet vele. Gerő földúlva ment vissza a szállásra. Magából kikelve dühöngött megint, hogy ez a partizán milyen megalázóan bánik vele. A többiek csöndben hallgatták, és arra gondoltak, hogy inkább csomagolni kellene, hiszen hamarosan indulnak haza.

Ami viszont egyelőre mégse következett be.

Korán reggel ugyanis egy magas, szakállas férfi kereste fel őket a szállodában, és tökéletes magyarsággal közölte velük, hogy ő Tito elvtárs személyes megbízottja, és nagyon jó, hogy a magyar elvtársak összehakoltak, mert máris indulnak Zágrábba.

– Zágrábba? – kérdezte kikerekedett szemekkel Gerő, mintha nem értette volna, hogy a szakállas mit mond.

– Így van, Zágrábba. Onnan pedig tovább. – A férfi egy papírlapot lobogtatott, amelyre, mint kiderült, egy

gondosan megtervezett útiterv volt cirill és latin betűkkel gépelve. – Megmutatom az elvtársaknak a mi gyönyörű hazánkat, Jugoszláviát.

Az elkövetkező bő egy hetet tehát kirándulással töltötték. Mégpedig ezúttal igazi kirándulással, ami nem üzemlátogatásokból és kétoldalú eszmecserekből állt. Kísérőjük kitett magáért. Hogy is hívták? – merengett hetekkel később a szovjet repülőgép fedélzetén Kádár. Ziganovic? Zelmanovic? Zanadovic? Ezek a jugoszláv nevek időnként annyira egyformának tűnnek. Annyi biztos, hogy újságírónak mondta magát, de a jelek szerint az idegenvezetéshez is értett, mivel ha nem is mutatta meg nekik teljes egészében Jugoszláviát, hiszen ahhoz az idő kevés volt, a legízesebb falatokat főlshozgálta a magyar vendégeknek. Akik a végén már bánták Gerő ötletét, merthogy útikalauzok alaposan meghajtotta őket, hosszú időn keresztül egyetlen pihenőnapot sem engedélyezett nekik: egyik éjjel Szarajevóban, a másikon Ljubljanában aludtak. Úgy érezték magukat, mint boldogult cserkészkorukban: hegryől le, völgyből fel, erdők, mezők, szántók, városok, havasok... Egy idő után nem is tudták követni, merre járnak.

Már azon voltak, szólnak Gerőnek, hogy beszéljen kísérőjükkel, tudakolja meg tőle, miként rendelkezett Tito, meddig akarja a magyar elvtársakat az országban föl-alá buszoztatni, amikor amaz Karlovacban egyszer

csak közölte velük, hogy itt véget ért a menet. Innen még elviszi őket Szabadkáig, ahol majd fölszállhatnak a Budapestre tartó gyorsvonatra, amelyen különkocsi áll a rendelkezésükre.

Megkönnyebbülten fölsóhajtottak, mire kísérőjük, akár egy tanár a felügyelete alatt lévő nebulóknak a kiránduláson, Kádár felé fordult, és ellentmondást nem tűrő hangon közölte:

– Amíg a többiek kifűjják magukat, Kádár elvtárral elmegyünk Rijekába.

– Hogy hova? – Kádár hirtelen tényleg nem tudta, miről van szó.

– Rijekába. Úgy tudom, Kádár elvtárs ott született. Persze maguk Fiumének mondják.

– Igen – válaszolta bizonytalanul Kádár, mert nem teljesen értette, hogy a „maguk” alatt kit ért a jugoszláv újságíró. Föltehetően a magyarokat, ám ilyen alapon beszélhetett volna többes szám első személyben is, elvégre – mint már kiderült – ő is magyar anyától született.

A férfi följánlotta, hogy amennyiben a többiek is érdeklődnek az alig negyven évvel korábban a magyar Szent Korona ékköveként is emlegetett tengerparti város iránt, természetesen velük tarthatnak. Ám azok nem éltek a lehetőséggel, inkább a váratlanul, de nagyon is jól jött szabadidőt és pihenőt választották. Így hát Kádár egyedül ült be az autóbuszba az újságíró

mellé. Aki az odavezető úton tőle szokatlan módon takarékra kapcsolta magát, és fejét az autóbusz kemény panorámaablakához nyomva aludt. Kádár magára maradt töprengésével, hogy vajon honnan tudják a jugoszláv elvtársak, hogy ő hol született, és miért kerítenek ekkora feneket neki. Sok lehetősége azonban nem maradt ezen gondolkodni, mert most, hogy nyugalom honolt körülötte, hiába megint csak a mesésép, vadromantikus vidék, bizony ő is elbóbiskolt.

Arra riadt fel, hogy a másik férfi a vállát rázza.

– Ébredjen, Kádár elvtárs. A szülővárosában vagyunk.

Kádár zavartan föltápaszkodott. Az autóbusz egy keskeny belvárosi utcában parkolt, orrával az emelkedő irányába. Balkéz felől hatalmas épület látszott, amelynek földszinti rácsos ablakai azt sejtették, hogy börtönnel összekötött bíróság lehet. Ezt erősítette meg a Monarchia korát idéző homlokzatán lengedező piros-fehér-kék sávok, vörös csillagos jugoszláv lobogó is. Jobbra viszont egy ligetecske terült el, Kádárnak fogalma se volt, milyen fákkal, de az látható volt, hogy bár már az október közepén is túl voltak, nem vesztették el dús lombkoronájukat.

A ligeten keresztül fölfelé kellett kapaszkodni, a fák közé. Kádár azt remélte, hogy a lenti házak között kitekintve megláthatja a tengert. Ám az egyelőre elbújt előle. Kísérője ellenben a liget közepén egy kúriaszerű épülethez vezette. El is mondta, mit kell tudni róla:

– Ez itt Habsburg József főherceg hajdani villája. A liget pedig az ő arborétumának a maradéka. A főherceg bolondult a növényekért. Az idős rijekaiak közül sokan még emlékeznek rá – Kádárra nézett, mintha amaz is idős rijekai lenne, vagy mintha neki is tudnia kellene erről, majd mondta tovább: – Manapság a városi levéltár működik az épületben. Igyekezzünk, várnak minket.

A bejáratnál egy nyúlánk, szőke hajú ifjú hölgy fogadta őket egy vele egykorúnak látszó, keskeny bajszot viselő fiatalember társaságában. Miután szívélyesen üdvözölték egymást, a hölgy egy mappát nyújtott át a bajszosnak, aki azt rögtön továbbadta az újságírónak. Amaz fölnyitotta a fedelet, és a mappát Kádár elé tolta:

– Nézze csak, Kádár elvtárs, mit kotortak elő szívos munkával a levéltár mélyéről az elvtársak. Ez itt a maga születési bizonyítványa.

Kádárnak remegni kezdett a keze. Alig bírta kibetűzni a régies kézírással rótt sorokat. Pedig magyarul – na meg Fiume akkori többségi lakóinak nyelvén, azaz olaszul – írták őket. Ott állt a megsárgult, vékony, kis-sé szakadozott papíron a neve, a születési ideje, valamint az anyja neve, foglalkozása és munkahelye – azaz a villa, ahol Borbála szobalányként dolgozott. Az adatai üresen tátongtak.

– Az elvtársak meg tudják mutatni Kádár elvtárs pontos szülőhelyét is – tette hozzá büszkén kísérelve.

Kádár némán bólintott, amit a többiek beleegyezésnek vettek. Elindultak. Elöl az ifjú levéltáros pár, mögöttük Kádár, oldalán az újságíróval, aki idegenvezetői énjéhez visszatérve egyfolytában mutogatott és magyarázott. Hogy ez a palota itt például, mindjárt a Habsburg-villa mellett, a hajdani magyar kormányzók rezidenciája, Hauszmann Alajos tervei alapján épült. Ha balra tekint, Kádár elvtárs, ott a Korzó felé vezető utca tetejéről végre megpillanthatja a tengert, de most inkább tovább kellene haladni a Via Pomerión, majd utána le lehet menni a kikötőbe. És igen, ez itt a hajdani szegénykórház, ahol Kádár elvtárs megszületett, pár sarokkal odébb meg a kaszárnya, ahol a születési anyakönyvről hiányzó papa a császári-királyi hadsereg besorozott katonájaként állomásozott. A kedves mamával talán pont az említett Korzón találkoztak először, egy árnyas vasárnap délutánon, amikor a cselédek és szobalányok kimenőt kaptak, és a társadalmi különbségekről átmenetileg megfeledkezve járkálhatk a föl-alá a város első számú sétálóutcáján.

Kádár nézte a hajdani szegénykórház vörös téglás falait, és kereste magában a megrendültséget, amit a szülőháza láttán kell éreznie annak az embernek, aki alig pár hónaposan elkerült a szülővárosából, és csak negyvennégy év elteltével vetődik oda vissza. Kereste, de nem találta. Az izgalom, ami a születési anyakönyve láttán elkapta, elmúlt, és helyébe az a fásult levertség

lépett, amely minden alkalommal úrrá lett rajta, amikor megpróbálta földézni az anyjával töltött időt. Amihez pedig az abból fakadó értetlenség párosult, hogy a vendéglátók ekkora figyelmet fordítanak rá. Vajon ha Gerő vagy Hegedüs is a mai Jugoszlávia területén született volna, nekik is előkeresték volna a születési anyakönyvi kivonatukat? Elhatározta, hogy az első adandó alkalommal megkérdezi ezt útikalauzuktól.

Megrendülés helyett Vásárhelyi Miklós szavai jutottak eszébe. Réges-rég, még akkor beszélgettek erről, amikor másokkal egyetemben ők is Lenocskához jártak orosz tanulni, és ahogy egyszer szó szót követett, kiderítették, hogy mindketten Fiumében születtek. Vásárhelyi akkor hirtelen támadt bizalommal azt mondta neki, ő bizony sajnálja, hogy a szülei annak idején úgy döntöttek, hogy elköltöznek onnan, hiszen úgymond igazán élni mediterrán tengerparti városban lehet.

Nem sokkal később, ahogy kalauzaival Fiume, azaz-hogy Rijeka szűk utcáin bolyongott, Kádár egyszerre érezte otthonosnak és idegennek ezt a helyet. A házak ismerősek voltak, úgy néztek ki, mint bármelyik lakóépület Budapest belvárosában, fölöttük sirályok rikoztotak, csak éppen sokkal nagyobbak, mint odahaza, a Duna fölött, a szél viszont folyamatosan fúj, és vitte szerteszét azt az egyszerre sós és édeskés illatot, amelyről Kádár a macskaköveken haladva még nem tudta, hogy a tengeré. Néhány perccel később viszont,

amikor végre ott álltak Rijeka kikötőjében, szembesült vele, és egyszeriben szokatlan mámort érzett.

Hallgatta a hullámok morajlását, nézte, ahogy újra és újra nekicsapódnak annak a hosszú és keskeny mólónak, amely az újságírónak valahonnan a távolból jövő magyarázata szerint szintén a magyar uralom idején épült. Kádár engedelmesen megtekintette azokat a kikötői bako-
kat is, amelyek magyar nyelvű feliratuk tanúsága szerint Skull Mátyás vasöntödéjében készültek 1893-ban – és közben azt kívánta, hogy ez a mindeddig nem tapasztalt érzés ne múljon el soha. Vagy jó, az ember végtére is ne kíváncsi lehetetlen, de akkor legalábbis tartson az érzés minél tovább. Az ugyanis a szabadságról és a végtelenről szólt. Kádárnak az járt a fejében, hogy az ember a saját élete köré olyan korlátokat húz, amilyeneket akar, legföljebb, ha rosszul érzi magát közöttük, egy idő után megpróbál helyettük másféléket csinálni. Ám a világ egészét képtelenség befolyásolni, hiszen vannak dolgok, amelyek örök érvényűek, és messze túlmutálnak rajtunk. Közben éppenséggel ez a legmámorítóbb benne: az ember újra meg újra háborúzik saját magával és a társaival vélt igaza védelmében, és miközben hol ez az eszme, hol amaz kerekedik felül, a tenger rendíthetetlenül mossa a partokat – pontosan ugyanúgy, ahogyan tette évezredekkel ezelőtt, és tenni fogja évezredek múltán is, amikor a ma fontosnak tartott ideáknak és embereknek már a hírnevük is régen elhamvadt.

– Ideje visszamennünk a buszhoz, Kádár elvtárs – szölt idegenvezetője udvarias, ám határozott figyelmeztetése.

Kádárban ekkor tudatosult, hogy hosszú percek óta állnak a mólón szótlanul. Útikalauza is elhallgatott, és már nem akarta nagy elánnal elmesélni, hogy a kikötőben sorakozó épületek közül melyikben szállt meg hajdan Jókai Mór magyar író, és melyik volt a Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság székháza. Várakozással teli türelemmel fordultak felé. Kádár lassan bólintott. A mappát előhúzta a hóna alól, és átnyújtotta a fiatal levéltárosoknak. A bajszos egy pillanatra az újságíróra nézett, majd megrázta a fejét, és egy elhárító mozdulattal jelezte, hogy Kádár tartsa meg a mappát. Amaz biccentett, aztán elfordult a tengertől, intett, hogy menjenek, és anélkül hogy bármelyikük is visszafordult volna, elindultak a belváros felé.

II.

Arra végül nem került sor, hogy Kádár megkérdezze, mire fel volt az a nagy szívélyesség, amivel elvitték Rijekába, sőt még arról is intézkedtek, hogy az egykori Habsburg-villában berendezett levéltárból előkeressék a születési papírjait. A visszaúton Karlovacig az újságíró megint aludt – úgy látszik, nem csupán a magyar delegációt, de saját magát is sikerült kifárasztania –, azt követően pedig már nem volt alkalom a kérdezősködésre. Kádár kofferja mélyébe rejtette a fedeles mappát, nem akarta, hogy bárki, pláne Gerő megkérdezze, hogy az micsoda, és hogyan került egyáltalán hozzá – elvégre egy mappa mindig gyanús, bizalmatlanságot és kíváncsiságot szül. Idegenvezetőjükkel többé nem váltott egyetlen szót sem. Sőt, voltaképpen el se búcsúztak tőle, se amaz tőlük: amikor az autóbusz a szabadkai állomásra hajtott, és valamennyien leszálltak, a jugoszláv férfi úgy eltűnt mellőlük, akár a kámfor. Mintha soha ott se lett volna. Egyszeriben ott álltak egy szál magukban a peronon, és csak reménykedni

tudtak benne, hogy valóban fenntartottak számukra egy különvagont a hamarosan érkező gyorsvonaton.

Lett különkocsijuk. A kofferekkel és az ajándékokkal felpakolva, ha szűkösen is, de elfértek. Huszonharmadikán délelőtt érkeztek vissza Budapestre, amikor a város már az egyetemisták tüntetésétől volt hangos. Arra nem is kerülhetett sor, hogy értékeljék a jugoszláviai látogatást, és a tapasztalatokról beszámoljanak a Politikai Bizottságnak. Mindezt elsodorták az elementáris lánggal föllobbanó események. Hamarosan nem csupán PB nem létezett, hanem Magyar Dolgozók Pártja sem. Kádárnak épp csak annyi ideje maradt, hogy hazavigye a koffert, amely azóta is ott van kicsomagolatlanul a gardróbszekrény előtt. Még a Máriának szánt ajándékokat sem tudta kivenni belőle: egy Boszniában vásárolt, népművészeti motívumokkal ékesített blúzt, valamint egy turbános szerecsenfigurát ábrázoló medált, amit Rijekában vett, és amelyről azt mondták kalauzai, hogy a város egyik jelképe van rajta. A mappa is ott rejlik a használt és gyűrött ingek és nadrágok alatt. Föltéve, hogy nem törtek be a lakásba azóta, és vittek el mindent.

Bár a repülőgép meglepően kicsi volt, és nem is látszott túlságosan újnak – nem nagyon értett hozzá, de Kádár úgy saccolta, felderítő gép lehet, és minden biztonnyal bevetették a világháborúban is –, egy-két éles kanyartól és váratlan bukkanótól eltekintve útjuk sima

volt. Kádár még akár élvezhette is volna első repülését, ha közben nem nyomasztják vészterhes gondolatok. A magasban még inkább azt érezte, hogy kirántották a lába alól a talajt. Bár az elmúlt napokban is többször azon kapta magát, hogy az eddigiektől eltérően, a többi állami és pártvezetőhöz hasonlóan, nem ő irányítja cselekedeteit, hanem külső történések, a levegőben mindennél jobban tudatosult benne, hogy mennyire kiszolgáltatott. Másoktól függ, mások rángatják, és még annyi esélye sem maradt, hogy kövesse az eseményeket. Az egyedüli lehetőség számára most csupán az engedelmesség. Fogalma se volt, hova viszik, és mit csinálnak vele, de úgy vélte, ha ellenáll és nemet mond, azzal csak növeli a bajt.

Nem mintha bármi ilyesmire készült volna: az ellenállás soha nem volt az ő fegyvere. Már az illegálitásban is tudott dolog volt mindenki számára, hogy ez az egyik legfőbb gyöngesége: ha úgy tetszik, a gyávaság. A Horthy-rendőrség is tisztában volt ezzel, ezért is körözték időről időre Kádárt: tudták róla, hogy egy kevés kényszer hatására azonnal vallani fog. Szervezni tudott, ideológiai síkon is képzett, ám vész esetén mindig meghunyászkodott.

Szerette volna most már tényleg megkérdezni Münnichet, hogy ő mennyit tudott erről az egészről, de a belügyminisztert távolabbra ültették, a köztük lévő üléseket pedig szovjet állambiztonsági tiszték

foglalták el. Kádár az órájára nézett, és csodálkozva látta, hogy megállt. A karóra mementóként nagyjából azokat a perceket mutatta, amikor elindultak a Belügyminisztériumból a szovjet nagykövetség felé. Nem telhetett el azóta túlságosan sok idő, mégis, Budapest és az egész akkori helyzet most egy örökkévalóságnyi távolságra esett. Kádárnak fogalma se volt, hány óra lehet. Jócskán benne jártak az éjszakában, föltehetően éjfél is elmúlt – moszkvai idő szerint különösen –, amikor a gép egyszer csak ereszkedni kezdett.

Kádár kinézett az ablakon, de odakint csak a kormosítetet látta, meg néhány apró fényt. Látta, hogy Münnich is kifelé tekintget. Szerette volna megkérdezni tőle, hogy hol lehetnek. Vélhetőleg nem Moszkvában, hiszen ahhoz túl keveset mentek. Kérdés persze, hogy egy ekkora repülővel el lehet-e jutni egyáltalán Moszkvába. Minden valószínűség szerint igen – válaszolta meg rögvest magának Kádár –, hiszen '19-ben Szamuely egy ennél jóval gyengébb géppel jutott el Leninhez, szóval bizonyára ezzel is sikerrel járnának, csak éppen tankolni kell legalább egyszer. Könnyen elképzelhető, hogy most éppenséggel emiatt szállnak le. De vajon hol? Elhagyták már Magyarországot? Ahogy az ablaküveghez tapasztotta a homlokát, és egyre közeledtek a landoláshoz, Kádár már több mindent ki tudott venni a kinti világból. A szaporodó fényekből kitűnt, hogy nagyobb település, talán egy

város fölött vannak. Vajon melyik fölött? Világosban könnyebben meg lehetne tippelni, mint ahogy azt is ki lehetne deríteni, hogy azok a távoli foltok valóban hegyek-e, még inkább besötétítve az éjszakai égboltot, vagy egyszerűen az ott a horizont legfeketebb pontja.

A gép egy nagy zökkenőt követően földet ért. Egy darabig még gurult a betonon, majd megállt. Kádár hangárokat és egyéb repülési létesítményeket pillantott meg, a távolban pedig őrtornyokat. Föltehetően egy katonai objektum területén landoltak, nagy valószínűséggel a Szovjetunióban. Vagy ha Magyarországon, akkor Tökölhöz hasonlóan megint csak szovjet ellenőrzés alatt álló területen. Aminek viszont kevés az esélye.

Kádár arra számított, hogy hamarosan tartálykocsi gördül a gép mellé, amelyet föltöltenek üzemanyaggal, majd indulnak tovább. Nem így történt. Még forogtak a repülő légcsavarjai, amikor a velük utazó szovjet tisztek kicsatolták magukat az ülésekből, kinyitották az ajtót, és intettek a két magyarnak, hogy szálljanak ki.

Odakint mellbevágóan csípős hideg fogadta őket. Kádárnak a régi vicc jutott eszébe, miszerint az új lengyel–orosz határ kijelöléséhez figyelembe veszik a lakosság igényeit is, ezért a környéken mindenkit végigkérdeznek, hogy melyik államban szeretne lakni, amire a paraszt bácsi azt válaszolja, hogy Lengyelországban, és amikor azt mondják neki, hogy rendben, de azért

indokolja meg a döntését, azt feleli, hogy azért, mert Oroszországban olyan kutya hidegek a telek. Az analógia természetesen jelen esetben nem teljesen stimmelt, hiszen legalábbis a kalendárium szerint még odébb volt a tél, és olyan mélyen nem is repülhettek be a Szovjetunióba, hogy érezni lehessen a sztyeppék hidegét, de valamennyi belőle azért érezhetően jelen volt. Kádár, amennyire tudta, még inkább összehúzta magán a kabátot. A repülőn se volt melege, ám az itteni klíma csontig hatolt. Láthatóan Münnich is reszketett, a zimankó nem kímélte az ő erőteljes testalkatát sem. Vagy félt volna? Kádár ezt nehezen tudta volna elképzelni. Ez az ember több ütközetben is szemtől szemben harcolt a fasisztákkal. Miért félt volna a saját elvtársaitól?

Ugyanezzel biztatta saját magát is – nincs mitől tartaniuk, hiszen a baráti Szovjetunióban vannak –, amikor valaki megszólította őket:

– Üdvözlöm az elvtársakat Ungváron.

Egy alacsony termetű, usankát viselő férfi várta őket a repülőtér betonján. Miközben kedvesen mosolygott, mongol metszésű szeme keskenyre húzódott, és széles arcán még jobban kiütözköztek az ázsiai vonások. Ami azonban a legfontosabbnak és egyben a legkülönösebbnek tűnt: ha erős akcentussal is, de érthetően beszélt magyarul.

A két érkező érzékelhető gyanakvással méregette, úgyhogy a férfi, ügyelve arra, hogy egyetlen pillanatra

se hervadjon le arcáról a mosoly, gyorsan lekapta vastag bundakesztyűjét, és kézfogásra nyújtotta jobbját:

– Nyikolaj Dzjuba vagyok. Én leszek a kísérőjük és kalauzuk moszkvai útjuk során.

– Moszkva? – kérdezte Münnich. – Ezek szerint Moszkvába megyünk?

– Természetesen – felelte Dzjuba. – Hiszen az elvtársak is így tudják, nem? Vagy erről nem kaptak tájékoztatást?

„Nem kaptunk” – akarta válaszolni Kádár, ám Münnich megelőzte:

– Miért szálltunk le? – Hátuk mögé, a repülőgépre mutatott. – Ha jól sejtem, Moszkva innen még messze van. Technikai megálló?

– Úgy is lehet mondani. De nem ezzel a géppel fogunk utazni. Igyekezzenek, elvtársak. Várja önöket az autó.

„Autóval Moszkváig?” – Kádár megint kérdezni próbált, ám ezúttal Dzjuba fojtotta belé a szót azzal, hogy sarkon fordult, és nagy lendülettel elindult egy, a repülőtér betonjának szélén várakozó, járó motorú dzsip felé. A repülőgéppel ellentétben ez meglehetősen új darabnak tűnt, a reflektorok fényében itt-ott még csillogott rajta a fényezés. Kádárnak eszébe jutott, hogy néhány nappal ezelőtt Maléter Pál azt mondta neki, amikor bent járt a Parlamentben, hogy a háború alatt az amerikaiak látták el korszerű hadi

eszközökkel a szovjeteket, akik viszont azóta annyit fejlődtek a technikát illetően, hogy amennyiben kitörne a harmadik világháború, azt a dolgok jelen állása szerint a Szovjetunió és a szövetségesei nyernék meg. Föltéve, hogy az ellenség, azaz a nyugatiak nem vetnék be az atombombát. Amit föltehetően nem lehetne megúszni, a Varsói Szerződés ugyanis annyival erősebb a NATO-nál, hogy amazok csupán egy nukleáris csapással tudnák ellensúlyozni a béketábor fölényét. Mindazonáltal – magyarázta Maléter – a nyugatiak éppen az adott erőviszonyok miatt nem fognak beavatkozni a magyar felkelésbe.

Mindez azonban, noha alig néhány órával ezelőtt történt, itt, ebben a különösen hideg novemberi éjszakában elképesztő messzeségbe tűnt.

A dzsip motorja földübörgött, és a sötétben láthatatlan sofőr azonnal indított. Az autó kigördült a repülőtér mellől, és noha ezek már nem voltak megvilágítva, Kádárék figyelmét nem kerülhette el az út mentén sorakozó megannyi tank. Amelyek már nem T-34-esek voltak, amelyek az elmúlt napokban olyan csúfos kudarcot vallottak Budapest utcáin, hanem korszerű T-54-esek. Oldalukon olyan büszkén feszített a hatalmas vörös csillag, mintha most festették volna föl őket. Elképesztően sok volt belőlük, nemcsak a tankokból, hanem az egyéb páncélozott és csapatszállító járművekből is. Kádárnak óhatatlanul eszébe jutott

a kérdés, miszerint ennyire jelentős hadi bázis lenne Ungvár? Nem tudott arról, hogy itt, a határ közvetlen közelében ilyen sok katonát állomásoztatna a Vörös Hadsereg. Normális körülmények között bizonyára nem is szokott. Csakhogy ezek most nem normális körülmények.

Előrehajolt, és megkocogtatta kísérőjük vállát.

– Dzjuba elvtárs, ne haragudjon... Mielőtt nekivágunk Moszkvának, nem chetnénk pár falatot? Idejét se tudom, mikor ettem utoljára.

– Ezzel én is vagyok – mormogta Münnich. – Mosztanában nem igazán lehetünk elégedettek a központi ellátóval.

– Ráadásul nézzen rám – folytatta Kádár –, itt vagyok egy szál ruhában. Majd' megfagyok. Még csak egy váltógatyám sincs, amivel biztonságban nekivághatnánk ennek a hosszú útnak.

Dzjuba hátrafordult, és a dzsip sötét belső terében is látható volt széles mosolya:

– Nyugalom, elvtársak. Pánikra nincs ok. Minden rendben lesz. Minden igény ki lesz elégítve. És különben se Moszkvába megyünk. Csak ide, a szomszédba, Munkácsra. Legalábbis egyelőre. Aztán ott majd megkapjuk a további utasításokat.

Kádár is hallotta a viccet az egyszeri emberről, aki elmeséli, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában született, Csehszlovákiában járt iskolába, a Magyar Királyságban katonáskodott, és most a Szovjetunióban dolgozik – majd amikor hallgatósága lelkesen megjegyzi erre, hogy milyen sokfelé járt a világban, emberünk közli: „ugyan kérem, de hiszen mindvégig Munkácson laktam”. Igazság szerint – jutott Kádár eszébe –, ha az anyja annak idején nem hagyja el Fiumét, hóna alatt a féléves csecsemővel, most ő is elsüthetne egy hasonló tréfát saját magáról, elvégre szülővárosa is átesett néhány tulajdonoscserén, mire Rijeka lett belőle. Ilyenkor persze óhatatlanul adódik a kérdés, hogy vajon a jelenlegi állapot meddig fog tartani, elvégre a határok a világ eme felén az elmúlt évszázadban annyira képlékenynek bizonyultak, hogy azt csak a már idézett viccen keresztül értheti meg egy nem idevalósi, teszem azt, nyugati ember. Remélhetőleg a szocializmus megszilárdulásával bizonyos dolgok

kevésbé lesznek változékonyak, mindenestre egyelőre még van pár újdonság, amit szokni kell. Itt van mindjárt Kárpátalja, amelyet mostanság Kárpát-Ukrajnának neveznek, noha az ukránoknak mindeddig kevés köze volt ehhez a területhez. Legfőljebb annyi, hogy lakóinak többsége a ruszinok közül kerül ki, akiket kárpát-ukránoknak is mondanak. Ezzel együtt ez a térség ezer esztendőn keresztül Magyarországhoz tartozott, ahonnan az első világháborút követően Csehszlovákiához került, annak szétverésekor pedig Horthy csapatai egyszerűen elfoglalták. A Magyar Királyi Honvédség még egy gyors lefolyású villámháborút is megvívott a szlovákokkal, mire rendeződött a kérdés, és a németek is rábólintottak arra – vagy legalábbis tudomásul vették a kialakult helyzetet –, hogy Kárpátalja visszakerült Magyarországhoz. Igaz, ezúttal csupán néhány évre: 1944 őszén a Vörös Hadsereg szállta meg a területet, kiszorítva onnan a még egy külön védvonalat is fölépítő magyar csapatokat, majd pár hónappal később hivatalosan is annektálták Kárpátalját, amely azóta Kárpát-Ukrajna néven a Szovjetunió részét képezi.

Az utazás nem tartott sokáig. Hegyi utakon kanyarogtak, és az autó állandó ringásának köszönhetően, merengése közepette Kádárt elnyomta a fáradtság. Felszínesen, néhány percre aludt el, és miközben feje a kanyarodás szerinti ütemben kocogott a dzsip ablaküvegén, futó, zavaros álmok peregtek félig csukott

szemhéjai mögött. Ha egy-két pillanatra föl is ocsúdott belőlük, a következő másodpercben Máriát látta ismét, ahogy föl-alá szaladgál a Parlament folyosóin, amelyek ezúttal is emberekkel voltak tele: az egyik szegletében Nagy Imre emberei beszélgettek egymással, a másikon Maléter Pál, ez a hajdani ludovikás tiszt magyarázott valamit a történelmi Magyarország és a határon túl rekedt magyar véreink szomorú sorsáról, a szomszédos sarokban Mindszenty tűnt föl, ahogy mutatoujját rászegezve kertelés nélkül közli, hogy márpedig a földeket, a házakat, a gyárat, mindent vissza fognak venni, és visszajuttatják őket eredeti tulajdonosaiknak, és miközben Mária kétségbeesetten kérdezősködik mindenkitől, aki csak szembejön vele, hogy mit tudnak, hol lehet az ő kisfia – a férje –, a Parlament épülete egyre csak telik és telik újabb és újabb emberekkel, felkelőkkel és szovjet katonákkal, akik a tágra nyitott kapukon keresztül folyamatosan áramlanak befelé.

– Nagy elvtárs, tudja, merre van a férjem? – kérdezi Mária a miniszterelnököt is, mire amaz tehetetlenül széttárja a karjait, a körülötte nyüzsgő tömeg pedig pontosan úgy, ugyanazzal a dörgedelemmel vágja rá, ahogyan tette azt huszonharmadika estéjén:

– Nincs többé elvtárs!

– Tényleg, hova lett Kádár? – kérdezi Nagy Imre, és választ várva körbejáratja tekintetét a körülötte lévőkön.

– A jugoszlávok elvitték Fiumébe – feleli Vásárhelyi. – De hát amúgy is kár volt onnan eljönnie. Én megmondtam neki: igazán élni csak mediterrán városban lehet. Ráadásul olyan helyen, ahol nap mint nap látni a tengert.

– Fiumébe? Már megint Fiumébe? Hiszen most volt Fiumében. Azelőtt meg Kínában. Folyton utazik. Mikor lesz már idehaza?

És Mária egyszerre aggódó és számonkérő arca egyszer csak átváltozik egy másik arcra, Borbála, a hajdani fiumei szobalány arcává, aki csípőre tett kézzel áll Kádár, azazhogy a kis Csermanek Jani előtt, és éles hangon, vöröslő képpel azt rikoltozza:

– Ha te nem születesz meg, én már rég Amerikában lennék! Fölszálltam volna egy hajóra a többi kivándorlóval együtt, és meg se álltam volna az óceán túlsó partjáig! És akkor nem itt rohadnék meg ebben az ágrólszakadt, mocskos nyomorúságban! Hogy dögleszsz-e szanaszét az Isten az egész elbaszott világot avval a szarfaszú bakával egyetemben, aki engem fölcsinált! Neked meg miért kellett egyáltalán a világra jönnöd? Tönkrement miattad az egész életem!

Borbála utolsó szavai haragból sírásba fúlnak

– Miért kellett világra jönnöd? – dörgi egyöntetűen az immár teljesen megtelt Parlament, ahol egy gombostűt se lehetne leejteni: annyian vannak, mint egy futballmeccsen a Népstadionban, amikor Puskás Öcsiék

verik az angolokat, amiről különben Kádár lemaradt, mert ő azalatt börtönben ült, és csak utólag értesült az évszázad mérkőzéséről, meg annak visszavágójáról.

A következő pillanatban Kádár a szürke Pobedájában találta magát, amely szokás szerint világítás nélkül suhant hol a ködbe burkolózó pesti utcákon, hol a kárpát-ukrajnai serpentineken, mígnem egyszer csak fékezésre kényszerült, és Kádár döbbenet nézte, hogy az utat újra csak fekete autók torlaszolja el előttük, amelyekből egyszerre szállnak ki a magyar és a szovjet államvédelem emberei, és komótos, de határozott és visszafordíthatatlan léptekkel elindulnak feléje.

– Mi történt? – akarta kérdezni Kádár, miközben Moczár elvtárs ábrázata átalakult valami mássá. Az illető nem is a Pobeda vezetői ülésében ült, hanem ott állt közvetlenül előtte, és valamit mondott. Kádár nem értette, hogy mit, arcának látványától azonban önkéntelenül hátrahőkölt.

Dzsingisz kán mongoljai nézhettek így ki egykór, amikor bekebelezték a fél világot. Meg még talán előbb a honfoglaló magyarok.

– Ha őseink ott maradtak volna Ázsiában, most mi is az orosz bolsevikok uralma alatt sanyarognánk – hallotta még Kádár egykori tanára hangját a Wesseléni utcai polgári iskolából, majd Nyikolaj Dzsuba határozottan megrázta a vállát:

– Ébredjen már, Kádár elvtárs! Munkácson vagyunk.

Mint akit megcsíptek, Kádár azonnal föl pattant üléstől. Ezt a képességét is a börtönnek köszönhetette: ott habozás nélkül, rögvést föl kellett ugrani a priccsről, akkor is, ha aludt az ember, amikor a börtönőrök rányitották a zárkaajtót. Nem volt idő eszmélésre és tápázkodásra, ha nem mozdult egyből, záporoztak az ütések.

Kiszállt az autóból, és körbenézett. Dzsuba állt mellette, széles protokollmosollyal az arcán, pár lépéssel arrébb Münnich igazgatta a kabátját. Arra viszont, hogy pontosan hol vannak, Dzsuba kijelentésén túl másból nem lehetett következtetni. Kádár az álom utolsó foszlányaként emlékezett arra, hogy annak idején a budapesti Wesseléni utcai polgári iskolában a tanárok, a többi elcsatolt várossal együtt, mekkora megrendültséggel emlegették Munkácsot mint a magyar történelem egyik legendás helyszínét. A várat azonban – amelyet annak idején az amazonként küzdő Zrínyi Ilona védett hősiezen a Habsburg-császár ostromló csapataival szemben – nem lehetett látni: hiába meresztgette Kádár a szemét, az éj sötétje a távoli horizontokat eltakarta előle.

Vár helyett egy gyéren kivilágított épület előtt álltak. Kissé roszkatag volt ugyan, ám látszott rajta, hogy ifjúságában – valamikor az Osztrák–Magyar Monarchia idején – szép lehetett. Dzsuba követte Kádár pillantását, és mielőtt bementek volna a széles, ám ezúttal csak az egyik szárnyával megnyitott ajtón (fölötte a Szovjetunió

zászlaja lengett, de az is lehet, hogy a munkásosztály vörös lobogója, végtére is majdnem egyre megy), rossz kiejtéssel, de egészen szabatos nyelvhelyességgel elhadtarta, hogy ez a városi pártbizottság székháza. Itt kicsit átmelegednek az elvtársak, kapnak némi harapnivalót, aztán továbbautóznak a katonai repülőtérre.

„Katonai repülőtér? – futott át Kádár agyán. – Hát hány katonai repülőtérük van ezeknek a határ mellett? Ennyire nem bíznak meg bennünk?”

Dzjuba egy tágas földszinti terembe vezette a két magyar minisztert, ahol terített asztal és egy ismeretlen férfi fogadta őket. Előbbi kínálata meglehetősen szegényes volt: csupán pár szelet zsíros kenyér árválkodott egy tálcán, igaz, legalább alaposan megpaprikázva, valamint egy kanna tea. Utóbbi pedig a Vörös Hadsereg egyenruháját viselte, tiszti váll-lapokkal és kitüntetésekkel dúsan megspékelve. Termetes, tagbaszakadt ember volt. Kádárt első pillantásra a férfi dús szemöldöke ragadta meg. Soha nem látott még egyszerre ennyi szörzetet valakinek a szeme fölött. A tiszt szétvetett lábakkal, de korántsem ellenségesen állt előttük – kíváncsian méregette őket, miközben arcának és testtartásának feszültségéből világosan látszott a rá ruházott felelősség.

– Ez itt Brezsnyev elvtárs – jelezte széles mozdulattal, majdhogynem burzsuj módra meghajolva Dzjuba. – Moszkvából érkezett, és az a feladata, hogy a Kremlbe vigye önöket.

– A Kremlbe? – szakadt ki önkéntelenül is Kádárból a kérdés.

– Igen, a Kremlbe – válaszolta a magyarul elhangzott kérdésre oroszul Brezsnyev. – Egyenek, igyanak, azután indulunk. Több elvtárs is mielőbb beszélni kíván önökkel.

Furcsa módon Kádár most egész jól értette a dörmögő orosz szavakat.

Münnich-hel egyszerre indultak a zsíros kenyerekkel megpakolt asztal felé. Kádár félúton megállt. Nemcsak azért, hogy maga elé engedje Münnichet, hanem azért is, mert a cigarettás dobozt kereste bal-lonkabátja zsebében. Megtalálta, és szerencsére még lötyögött is benne néhány szál. Csak éppen gyufát nem lelt hozzá egyik zsebében sem. Lehet, hogy a nagy sietségben ott maradt Münnich íróasztalán, a kitöltött konyak mellett?

Tanácsstalanul nézett körbe, amikor Brezsnyev elébe lépett, és öngyújtót dugott az orra alá.

Kádár közelebb hajolt a fölpattintott lánghoz. Míg várta, hogy rendesen meggyulladjon a szájában lévő Terv cigaretta, közelről láthatta az öngyújtót. Amerikai volt. Az is látszott rajta, hogy nem új darab. Meglehet, világháborús emlék. A lényeg, hogy még mindig tökéletesen működik.

– Köszönöm, Brezsnyev elvtárs – mondta Kádár, kissé bizonytalanul, de oroszul.

A munkácsi katonai repülőtér a harmadik volt a hasonló objektumok sorában, amelyet ezen az éjszakán fölkerestek. Éppen olyan volt, mint a másik kettő. A meglepetést az jelentette, hogy a betonon valaki várt rájuk. Mégpedig egy harmadik magyar, akire Kádár legalábbis nem számított – azt pedig, hogy Münnich esetleg tudott-e róla, a nagy sietségben Kádárnak megint csak nem állt módjában megkérdezni.

Bata Istvánnal több mint egy héttel korábban találkozott utoljára. A dátum is rögtön Kádár eszébe jutott: október 24-e volt, a Magyar Dolgozók Pártja vezetőinek ülése az Akadémia utcai pártközpontban. Rendes körülmények között ekkor kellett volna beszámolniuk a jugoszláviai út tanulságairól és eredményeiről. Amiről viszont érthető módon egyetlen szó nem esett. A megbeszélés témájául az előző napon kezdődött tüntetés, illetve a békésnek indult demonstrációból kirobbant fegyveres felkelés leverése és a rendcsinálás mikéntje szolgált. Gerő akkor közölte,

hogy behívta Budapestre a szovjet csapatokat. Ez formálisan azt jelentette, hogy a magyar kormány azt kéri a Magyar Népköztársaság területén állomásozó szovjet csapatoktól, hogy a Varsói Szerződés értelmében vegyenek részt a rendfenntartásban. „Ehhez meg fogjuk szerezni a miniszterelnök aláírását” – tette hozzá a szokásosnál nyúzottabbnak és meggyötörtebbnek látszó Gerő, aki szemlátomást nem pihente még ki a jugoszláviai kirándulás fáradalmait, amit tetézett, hogy ezen az éjszakán, a többiekhez hasonlóan, ő sem aludt.

A miniszterelnöki aláírás megszerzése Nagy Imre személyét érintette, aki a demonstrációk hatására éppen ekkor került a leváltott Hegedüs András helyett a kormány élére, abban a reményben, hogy ezzel a lépéssel sikerül elvenni, vagy legalábbis tompítani az események élet – Gerő ugyanakkor rögvest neki is látott a régi-új kormányfő faragásának, hiszen tudta: ama tény, hogy az ő nevéhez fog kötődni az, hogy a szovjet páncélosok megjelennek Budapest utcáin, jócskán elvesz majd Nagy Imre mindenki által irigyelt, Rajkéhoz hasonló népszerűségéből. Az ülésen az is elhangzott, hogy hamarosan érkezik két magas rangú szovjet pártvezető, akik már úton vannak ide Moszkvából, azzal a megbízatással, hogy tájékozódjanak a kialakult helyzetről, és tanácsokat adjanak annak kezelésére, illetve megoldására.

Gerő indítványozta azt is, hogy a felkelés leverésére hozzanak létre egy Katonai Bizottságot. Ennek az egyik tagja lett Bata István, aki immár több mint három éve töltötte be a honvédelmi miniszteri posztot. A leváltott Farkas Mihálytól vette át a stafétát, noha bizonyos értelemben annak kreálmánya volt, hiszen eredetileg Farkastól jött az az ötlet, miszerint tisztítsák meg a hadsereget a reakciós múlttól. Ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy mindenkit, akinek bármi köze volt a hajdani Magyar Királyi Honvédséghez, vagy akár a Ludovika Akadémián végzett, eltávolították a Magyar Néphadseregből, és helyükbe népi kádereket tettek. Köztük Batát, aki akkoriban, lévén villamoskalauz, nem sokkal értett többet a katonai dolgokhoz, mint a később honvédelmi tanfolyamot végzett, és ezáltal tartalékos ezredesi rangot kapott Kádár, akivel egyébként először az illegalitás éveitől találkoztak, oly módon, hogy Bata a szociáldemokratáktól nyergelt át a radikálisabb vonalra, azaz igazolt át a kommunistákhoz. A hadseregben mindazonáltal villámkarriert futott be: rögtön ezredesként kezdett, majd pár év leforgása alatt vezérezredessé avanszált. Igaz, hogy ne lógjon ki a lóláb, közben elvégeztették vele a Moszkvai Katonai Akadémiát, aminek talán legfontosabb eredménye az lett, hogy magyar részről honvédelmi miniszterként Bata aláírása díszelgett a Varsói Szerződés alapító okiratán.

És most ott állt a munkácsi repülőgép betonján a Magyar Honvédség vezérezredesi egyenruhájában, és amint meglátta a dzsipből kiszálló Brezsnyevet, összezsapta a bokáját, majd eltűzött karlendítéssel tisztelgett neki. Amaz sokkal kisebb mozdulattal viszonzotta, és már ment is tovább. Bata ugyanakkor Kádár és Münnich irányába beérte egy kézfogással is.

– Bata elvtárs! – Münnich megigazította a szemüvegét, mintha nem hinné el, amit lát. – Ez aztán a meglepetés.

– A részemről is – biccentett Bata. – A szovjet elvtársak említették, hogy lesznek útítársaim, de bevallom őszintén, önökre számítottam a legkevésbé.

– Kikre gondolt, Bata elvtárs?

– Semmiképpen nem kormánytagokra. Legalábbis nem olyanokra, akik ebben a percben is kormánytagok.

– Hogy ebben a percben kormánytagok vagyunk-e, azt nem tudnám teljes bizonyossággal megmondani – jelentette ki Münnich. – Attól tartok, hogy más, talán maga a miniszterelnök se. Mindenesetre, amikor eljöttünk Budapestről, még azok voltunk. De hát ott óráról órára változik a helyzet.

– Látja, Münnich elvtárs, én valamivel jobb helyzetben vagyok, mint maguk – Bata gúnyosan fölkacagott. – Én legalább tisztán és világosan tudom, hogy már nem vagyok miniszter. Amikor Nagy Imre közölte

ezt velem, akkor döntöttem el véglegesen, hogy nincs már maradásom, és semmi közöm nincsen ahhoz, ami nemcsak a pártvezetésben, de az egész országban történik. Ezt akartam kifejezésre juttatni azzal, hogy dobbantottam. Nem volt egyszerű eljutnunk Tököldre, de szerencsére sikerült. Maguk egyébként mikor indultak el?

– Pár órával ezelőtt.

– Mit ne mondjak, elég sokáig húzták. Én jóval korábban megelégteltem a dolgokat. Persze az a lényeg, hogy az embernek végül csak fölnyílik a szeme, és meglátja, mi folyik körülötte. Örülök neki, hogy egyre több és több elvtárs veszi észre, hogy Magyarországon tombol a fehérterror, az pedig egyenesen vérlázító, hogy fölосzlatják a pártot, aztán a kormány maga is az ellenforradalmárok mellé áll.

Kádár közbe akart szólni, hogy a Magyar Dolgozók Pártját formálisan senki nem oszlatta föl, szétcsett magától néhány nap alatt. Végül jobbnak látta csöndben maradni, és elkerülni az értelmetlen vitát. Batával soha nem szimpatizált: Rákosiék hívei közé tartozott, ugyanakkor sikerült túlélnie azok bukását, és egyik utolsó intézkedésével, honvédelmi miniszteri minoltában, a Gerő által létrehozott Katonai Bizottság – amelybe Mező Imre is bekerült – tagjaként Budapestet három katonai körzetre osztotta, mert szerintem ezzel egyszerűbbé válik a felkelés leverése körüli

adminisztráció. Nem sokkal később leváltották, neki pedig nyoma veszett. Persze sejthető volt, hogy másokhoz hasonlóan a Szovjetunióba emigrált. Mindazonáltal a jelek szerint nem jutott túlságosan messzire – alig ötven kilométerre a magyar határtól.

De legalább biztonságban érezhette magát. Nem úgy, mint Kádár.

– Tudja, hogy mi lesz most? – Kádár kerülte Bata megszólítását, az elvtársat különösen.

– Megyünk végre Moszkvába. Én itt dekkolok napok óta, mit mondjak, végül is nem panaszkodhatok, kapok enni, inni, van hol aludnom, biztonságban vagyok, nem kell tartanom attól, hogy rám törik az ajtót a fasiszták, és visznek kivégezni, de tudják, ismernek, elvtársak, nekem ez egy idő után kevés. Dolgozni akarok, cselekedni, végezni a munkámat! A szovjet elvtársak most is nagyon rendesen bántak velem. A családom már Moszkva mellett van, egy üdülőfaluban, de én itt akartam maradni, közel a határhoz, hogy ha teendő van odahaza, azonnal intézkedhessek. Aztán ma éjjel bezörgettek az elvtársak, hogy öltözzek, mert itt az alkalom, csak éppen nem Budapestre, hanem Moszkvába megyünk. Azonnal kipattantam az ágyból. Higgyék el, elvtársak, nincs nekem semmi bajom a hajnali keléssel, mondhatni megszoktam, hiszen annak idején, amikor a közlekedési cégnél dolgoztam, volt, hogy hajnal kettőkor meg háromkor kellett eljőnnöm

otthonról, hogy az első villamos indulásakor munkára kész legyenek. Szóval nehogy azt gondolják, hogy bármit is morogni akarnék én most magukkal, vagy mit tudom én. Dehogy is! Örülök, hogy végre mehetünk! Rádásul így, együtt, mindnyájan. Reggelre Moszkvában leszünk. A többiek már nagyon várnak bennünket. Addig a gépen majd elmesélik, hogy mi van pontosan odahaza, mert ide csak szórványosan jutnak el a hírek.

– Többiek? – kapta föl a fejét Kádár. – Miféle többiek?

– Hát, mindenki, aki eljött Budapestről a tomboló fasiszmus miatt: Rákosi elvtárs, Gerő elvtárs meg mások. A szovjet elvtársak leülnek velünk tárgyalni, és szépen megbeszéljük, hogy mi a teendő. Mármint az után, hogy leverték a fasisztákat. A rendteremtés feladatát a Varsói Szerződés keretében a szovjet elvtársak magukra vállalták. A mi dolgunk az lesz, hogy utána ismét a kezünkbe vegyük az ország gyepölőjét, és gondoskodjunk arról, hogy hasonló események a jövőben ne forduljanak elő.

Kádár megborzongott. Csípős volt a hajnali szél.

Többet nem tudtak beszélni – helyesebben nem hallgathatták tovább Bata fecsegését –, mert Brezsnyev, aki pár percre magukra hagyta őket, ismét fölbukkant mellettük. Néhány kurta szót mondott, amelyekből Kádár is megértette, arra utasítja őket, hogy induljanak. Akkora léptekkel haladt, hogy alig győzték követni.

Szerencsére nem kellett messze menniük, vagy száz méterrel odébb már ott várakozott a repülőgép.

Rádásul nem is egy, hanem kettő. Hasonlóak ahhoz, amellyel Ungvárig mentek, csak annál újabbnak és korszerűbbnek tűntek.

– Kádár elvtárs – mondta Dzjuba, aki ugyancsak előkerült megint –, még egy kis türelmet kérnék öntől. Brezsnyev elvtárs már intézkedett: Moszkvában teljes felszerelés várja majd önöket: fehérnemű, váltásruha, tisztálkodószerek. Kérem, szálljanak be. Hamarosan virrad, mire világos lesz, Moszkvában leszünk.

Batának és Münnichnek nem kellett kétszer mondanivaló, már indultak is a közelebbi repülőgép bejárata felé. Kádár készült követni őket, amikor Brezsnyev hirtelen elébe állt:

– Várjon. Hadd szálljanak föl. Mi ketten – a másik, a távolabbi gépre mutatott – azzal megyünk.

Kádár nem szólt semmit.

Amíg az első gép felszállására vártak, Brezsnyev katonai zubbonyának belső zsebébe nyúlt, és elővett egy csomag cigarettát. Kádár elfogadta a feléje nyújtott szálát.

Annál jobbat a dolgok jelen állása szerint amúgy se tehetett.

Batának az a mondata jutott eszébe, hogy az embernek végre fölnyílik a szeme. Hát az övé is most

fölnyílt. Lehet, hogy Bata és Münnich tárgyalni készülnek, de Kádár ekkor már biztosan tudta, hogy legalábbis ő fogoly. Igaz, most más módon, mint annak idején Horthy és Rákosi börtöneiben. De akkor se ura a cselekedeteinek.

14.

Mindazonáltal a szemfelnyílás furcsán hangzott pont Bata István szájából, lévén hogy a világháborúban a későbbi honvédelmi miniszternek bombaszilánk fúródott az egyik szemébe – nem a fronton, hanem akkor, amikor a szövetségesek Budapestet bombázták, meglehet, éppen a Budapest Székesfőváros Közlekedési Rt., azaz a Beszkárt villamosremízében érte a találat –, amelyre az orvosi erőfeszítések ellenére is megvakult. A sebesülés külsőre nyom nélkül elmúlt, Bata szeme látszólag sértetlen maradt, vagyis nem kellett fekete pánttal elfödnie a sebesülés helyét, ahogyan azt hajdan a kalózok, később pedig egyes német tisztek tették, ezáltal is fokozva az elrettentést, ám onnantól fogva Bata azzal az egyetlen megmaradt szemével nézett bele a világba.

Akárhányszor találkoztak, a Beszkárt-alkalmazottból lett miniszter e fogyatékosága, kissé faramuci módon, rendre az anyját juttatta Kádár eszébe. Csermanek Borbálának is gondok voltak a látásával,

mégpedig nem is csupán a szó átvitt, hanem a legszorosabb értelmében véve: annyira rövidlátó volt, hogy időnként csodaszámba ment, hogy képes volt baj nélkül átkelni az utca egyik oldaláról a másikra. Nem egyszer óvta meg a gondviselés a bajtól – vagyis a kommunista terminusok mellett maradvá inkább azt kellene mondani, hogy szó szerint a vakszerencse volt személyének őrzője és egyúttal megmentője számtalan alkalommal, amikor is az egyébként szabályosan közlekedő autó vagy villamos vezetője, utasai testi épségét nem kímélve, hirtelen rátaposott a fékre, és az utolsó utáni pillanatokban – előbb nagy ijedelmek, később pedig átkozódások közepette – megállt alig pár centiméterre Borbálától. Aki viszont jószerivel foltokat és árnyalatokat érzékelt a körülötte nyüzsgő világból, így aztán gyakran csupán utólag tudta meg, hogy mekkora veszélyben volt. Később, a folszabadulás után, amikor már megengedhették volna maguknak, Kádár többször is el akarta rángatni az anyját a szemorvoshoz, hogy írássanak föl neki szemüveget, ám Borbála rendretiltakozott, mondván, ő már ilyennek szokta meg az életet, ködösnek és bizonytalannak, képtelen volna megbarátkozni az erős kontúrokkal.

Vaksisága azonban nem gátolta meg abban, hogy konokul, merev nyakkal, nem nézve se jobbra, se balra – elvégre úgyse látna semmit – törtessen előre a saját elképzelései szerint. Nem volt már túlságosan

fiatal, húszas évei vége felé járt, amikor világra hozta elsőszülött fiát, aki később az anyja kifakadásaiból és indulatos megjegyzéseiből nagyjából össze tudta rakni az eseményeket és azok előzményeit is. Eszerint Borbála családja valahol a Felvidéken gyökerezik, szláv ősök között, legalábbis erre utal az eredeti családnév, a Czermanik, ami a könnyebb kiejtés végett Csermanekre változott. Borbála mindazonáltal Budapesten szolgált cselédlánként. Hogy pontosan merre, arról nem beszélt. Az viszont bizonyosnak tűnik, hogy a jobb élet reményében ment le számtalan honfitársához hasonlóan az Adria partjára, ahol arra készült, hogy valamelyik óceánjáróval „kitántorogjon” Amerikába. Addig is azonban, leginkább azért, hogy megkeresse a hajójegyre valót, munkát vállalt, mégpedig a jugoszláv újságírótól kapott iratok tanúsága szerint nem is Fiumében, hanem a szomszédos Abbáziában, ezen az arisztokraták és nagytőkések által különösen kedvelt nyaralóhelyen, azon belül is a Villa Austriában. Szobalánként dolgozott, nyilván volt gyakorlata az effélében, másutt már megtanulta, miként kell az ágyat gyűrődésmentesen megvetni, és a szobákat meg az egyéb helyiségeket az úri közönség kényes ízlésének megfelelően patyolatra kitakarítani és elrendezni.

Borbála szerette a nagyvárosi életet, annak lüktetését, színes forgatagát, dacára annak, hogy életének nagy részében ő leginkább a nyomort tapasztalhatta

meg közvetlen közléről belőle, minden egyebet távolról volt kénytelen szemlélni (már amennyire persze a vaksi szeme azt engedte). A vágy azonban ettől csak erősödött, és bizonyára ezért (meg talán azért is, hogy az Amerikába menő óceánjárókat bámulja) villamosozott be szabadidejében rendszeresen Fiumébe, ahol egybek mellett a nagykanizsai honvédgyalozezred 1. számú százada is állomásozott. Az apa személyéről nem beszélt Kádárnak, aki a dühkitörésekből és az átkokból, valamint a billegő, pucér asztalra könyökölve elzokogott panaszokból később annyit bírt kihámozni, hogy Somogyból származott, és néhány évvel fiatalabb lehetett Borbálánál, mivel amaz időnként „a nyomorult kölyökként” emlegette. Az is kiderült az indulathullámokból, hogy hiába állított be később hóna alatt csecsemő fiával Borbála ennek a kölyöknek a családjához, azok nem fogadták, sőt anélkül, hogy kidugták volna orrukat, a legnagyobb határozottsággal megüzenték a napszámosokkal a tanyát övező nyárfák egyike tövében várakozó nőnek, hogy hordja el innen az irháját, mielőtt kihívják a csendőroket, vagy ráuszítják a kutyákat.

– Otthagytalak egy kosárban a fa alatt – mesélte egyszer egy őszinteségi rohamában, kikerekedett és a messziségbe révedő, ám ott föltehetően, szokás szerint, semmit nem látó szemmel Borbála –, és elindultam a vasútállomás felé. Arra gondoltam, csak megesik

rajtad apád családjának szíve, elvégre az ő vérükből vagy. Ám a tanyáról nem jött ki senki. Pedig biztos voltam benne, hogy figyelnek az ablakból. Erőt kellett volna vennem magamon, és végigjárnom a dolgot. Elvégre nem lehetnek annyira szívtelenek, hogy engedjék, hogy egy kicsi gyerek csak úgy ott feküdjön, odakinn, ráadásul ősszel... Végül visszamentem érted. Attól tartottam, ezek hagyják, hogy szétmarcangoljon valamelyik loncsos kutyájuk. Fogtam a kosarat veled, és elkezdtem futni az állomáshoz. Épphogy elértem a vonatot.

Hogy az elkövetkező éveket Borbála hol töltötte, arról megint csak nem árult el a fiának semmit, akit viszont azokra az időkre a gyámhivatal segítségével és annak kontójára nevelőszülőknél helyezett el, nem is olyan messze a vér szerinti rokonság tanyájától. Kádár ezeket az esztendőket már úgy-ahogy föl tudta eleveníteni az emlékezetében: rémlett neki, hogy időnként eljött hozzá egy asszony, aki jól megtapogatta, és minden alkalommal elmondta, hogy hamarosan elviszi magával Budapestre – amit viszont ő egyáltalán nem akart, mert nagyon jól érezte magát Sándor bácsiéknál, akik úgy bántak vele, mintha az édes gyermekük lett volna. Jánoskának naphosszat semmi más dolga nem akadt, mint élvezni tavasszal a friss virágokkal teli rét illatát, nyáron a szikrázó napsütést és a fürdőzést a közeli patakban, ősszel azt, hogy a szomszédos erdő

szélén a többi falubéli gyerekekkel együtt térdig gázolhat a színes avarban, télen meg a nagy szánkózásokat a somogyi dombokon. Aztán amikor Borbála beváltotta az ígéretét, és tényleg magával vitte Budapestre, a kis János végtelen keserűséget érzett, és olyannyira erőtt vett rajta a félelem és a bánat, hogy a vonaton egyetlen szót sem bírt az anyjához szólni, amaz hiába nógatta, majd hiába fenyegetőzött. A bajokat csak tetézte, hogy amint Budapesten fölszálltak a villamosra, ellopták azt a kis kosarat, amelybe Sándor bácsiék (akik maguk is megkönnyezték a fájdalmas búcsút) takarosan összehajtogatottak a hatéves fiúcska holmiját – aki így aztán ugyanúgy egy szál pendelyben érkezett meg Budapestre, mint évtizedekkel később Moszkvába.

A nagy háború utolsó hónapjait éltek, az utcák a javarészt üresen tátongó élelmiszerboltok előtt sorban állókkal és lábaikat meg karjaikat elveszített, kéregető hadi rokkantakkal voltak tele. Nem sokkal azután pedig, hogy Jánoska elkezdte járni a Cukor utcai elemi iskolát, jöttek a forradalmak, és időnként akkorát pukkantak a puskalövések, hogy visszhangzott tőlük a környék. Borbála hol fáradt, hol ideges volt, hol mind a kettő. Állandóan munka után kajtatott, amit ha sikerült is szereznie, ritkán bírta huzamosabb ideig megtartani. Annak idején az iskolát is épp csak elkezdte, a második osztálynál tartott, amikor lemondtak róla a tanítók, mondván, ilyen rossz látással a későbbiekben

sem tudja majd rendesen olvasni a betűket, fölösleges is kínlódni azzal, hogy akár arra, akár bármi másra megtanítsák – boldoguljon úgy az életben, ahogy tud. Hát, Borbála így tudott: rettenetes kínlódások és lemondások árán. Egyik albérletből a másikba költözött, hol itt vállalt el éhbérért, a szaporodó ráncjaival és a lassacskán őszbe boruló fejével egy konyhalányi vagy szobalányi, esetleg mosónői állást, hol amott. Az élet számára tényleg állandó küzdelmet jelentett. Folyton harcban állt a világgal, ám ez a harc nem ideológiai alapon folyt, hanem önnön fennmaradásáért. Na meg persze a fiáéért, aki hirtelen koloncként szakadt a nyakába, amiért rosszabb perceiben egyszerre átkozta mind őt, mind saját magát.

Sérelmeit időnként úgy próbálta levezetni, hogy Jánoskát időről időre jól elagyabugyálta, akár volt rá oka, akár nem. És közben vörös arccal, éktelen, fülrepestő hangon, potyogó könnyek közepette egyre csak azt üvöltözte:

– Ha te nem lennél, én már régen Amerikában volnék!

Jánoska fülét-farkát behúzza, meghunyászkodva tűrt-fogadta az anyai dühkitöréseket. Borbála időnként fölkapta, ami a keze ügyébe akadt, hol egy sodrófát, hol egy fakanalat, és azzal tángálta el, de olyan elánnal, hogy az eszköz néha el is tört. Máskor Jánoskának csupán az anyja rossz szagú, olcsó mosószappantól és

levakarhatatlan zsírrétegtől bűzlő kezével való találkozást kellett elszenvednie, ám az is rendre nyomot hagyott rajta. Az effélével azonban nem volt egyedül. Az osztálytársai is nem egyszer kék-zöld foltokkal és vöröslő tenyérynnyomokkal mentek iskolába, ahol aztán egy-egy rossz felelet vagy a kötelező némaság megszégyesítésén ugyancsak megkapták a beosztásukat.

A somogyi idill emlékei idővel a kisgyerekkor távoli kódébe veszttek. Ahogy teltek az évek, eltűntek az ízek, a képek és az illatok. Jánoska nem tudta pontosan, mi után vágyakozik, mi az, amit elveszített, és mi él tovább édes-keserű ábrándként az emlékezetében, ám világosan érezte, hogy az a valami merőben más, mint az, amit nap mint nap megélni és megtapasztalni kényszerül Budapesten. Abban a másik világban nem voltak pofonok, bántó zajok, sem nyüzsgő embertömeg. Nem volt kosz, penészfoltos, ragacsos padló és ajtókilincs. Nem egy szűk, dohos és sötét odúban kellett kuporognia, hanem ott volt előtte a fű- és virágillatú tér, ahol kedvére hemperegphetett és futkoshatott anélkül, hogy bárki ráripakodott volna. Mindezek akkor, kisgyerekként még nem, csak később tudatosultak benne, ám a hiányt világosan érezte, és ha nappal igyekezett túrni – hiszen körös-körül egyre csak azt látta, hogy mindenki túr, és mindenki kibírja valahogy –, éjjelente, a szomszéd ágyról az anyja horkolását hallgatva, a rossz szagú paplanba burkolózva sírta csöndesen álomba magát.

Nyolcesztendő volt, amikor Jenő megérkezett. Hogy honnan, azt az anyja megint csak nem árulta soha el. Egyszer csak Jánoskának tudomásul kellett vennie, hogy onnantól fogva van egy öccse. Akire ráadásul gyakran neki kellett vigyáznia. A többiek az utcán vagy a gangon futballoztak, ám ő nem tarthatott velük, mert az anyjuk elment dolgozni, és neki otthon kellett maradnia a nyöszörgő Jenővel. Az osztálytársai és az utcabeli gyerekek ezen nagyokat nevettek:

– A Csermanek dajka lett! Csermanek, dajkálod a gyereket? Kivakarod a seggéből a szart? A pöcsét is megmosod? Meg is szoptatod?

Jánoska olyankor vöröslő arccal ódalgott arrébb. Hiszen a srácoknak igazuk volt: ha szoptatásról természetesen nem is lehetett szó, minden más téren neki kellett ellátnia az öccsét, amibe a fenéktörlés és az álomba ringatás is beletartozott. A bánatba és a kétségbeesésbe pedig aztán ő is belealudt. Odakint, az udvaron nyaranta késő estig, sötétedésig pattogott a rongyokból varrott labda, Borbála azonban nem egyszer úgy érkezett haza, hogy fiait – a csecsemőt meg a kisiskolást – már az ágyban találta, összeölelkezve, odaszáradt könnyekkel az arcukon szuszogva.

Az anyai pofonok a későbbiekben sem maradtak el. Jánoskából időközben János lett, elvégezte az elemi, majd a polgári iskolát, közben alkalmi gyermekmunkát vállalt, azután írógépműszerésznek tanult. Közben

olyan emberekkel hozta össze a sors, akiket Borbála gyanakodva fogadott. A fia titkos összejövetelekre és gyűlésekre járt, ahonnan könyvekkel megpakolva érkezett haza. Borbála eleve idegenkedve fogadott mindent, ami betű – az nem az ő világa volt, távol állt tőle, nem értett belőle lényegében semmit. Újságot nem olvasott, rossz szeme miatt moziba sem járt (ahol pedig legalább a filmhíradót láthatta volna), így aztán a híreket se ismerte, legföljebb annyit, amennyit az utcákon a rikancsok kiáltásaiból meghallott. Különben is, minek tudni, hogy mi zajlik a világban meg másokkal, ha magunknak is van épp elég bajunk? De mert mégiscsak a fiáról volt szó, megkérdezte tőle, hogy mi van azokban a brosrákban, amelyeket a petróleumot nem kímélve olvasni szokott – a legfurcsább és legborzalmasabb azonban az volt bennük, hogy rejtegetni kellett őket.

– Igen, mama – mondta Kádár, aki igazából még nem volt Kádár, de már rálépett arra az útra, amely nem sokkal később azzá tette –, sajnos ma még rejtegetni kell. De talán már nincs messze az az idő, amikor nem.

– Na de mégis micsoda? – sápítozott Borbála, és gyanakodva húzta össze rövidlátó szeméit, azt remélvén, talán így élesebben lát. – Valami szégyentelen dolog? Te disznó könyveket olvasol?

– Nincs benne semmi szégyentelen, édesanyám – a későbbi Kádár patetikusan kihúzta magát. – Ezekben

a könyvekben eszmék vannak. Mégpedig az emberiség valaha volt legszebb és legszentebb eszméi.

– Biblia? – érdeklődött tovább Borbála, noha maga is sejtette, hogy a kérdés nem volt észszerű, elvégre a Bibliát nem kellett rejtegetni.

Legalábbis akkor éppen nem.

– Nem Biblia. Annál sokkalta szebb – Csermanek János nagy levegőt vett, mintha szónokolni készülne: – Ezekben a könyvekben arról van szó, mama, hogy mivel minden ember egyenlőnek született, mindenkinek egyenlően is kellene részesülnie a megtermelt javakból. Ami sajnos ma még nem valósul meg. Ma még azok, akik birtokolják a hatalmas vagytonokat, nem akarnak belőlük adni azoknak, akik nélkül pedig nem is mondhatnák gazdagnak magukat. Ezek ma még tiltott gondolatok. Legalábbis nálunk. Mert szerencsére van már olyan ország, ahol megvalósultak ezek az eszmék. Sőt, egy időben nálunk is a valóságot jelentették. Csak aztán jöttek a burzsoák meg az imperialisták, és leverték.

– Mit vertek le, édes fiam?

– A mozgalmunkat, amely akkor Magyarországot irányította. Hát nem emlékszik, mama? Akkor már mindketten itt laktunk Pesten. A kommunisták elvették a gazdagoktól azt, amit amazok összeherdáltak, és szétosztották a szegények, vagyis a mifélnék között.

Hogyne emlékezett volna Csermanek Borbála a kommunistákra. Elvégre annak idején mindenki róluk beszélt. Többnyire félve, mert akiket elvittek a kommunisták, azok nemigen kerültek vissza. A homlokzaton vörös zászlókat lengetett a szél, éppen olyat, mint amilyenell azok a borostás, rossz arcú, bőrkabátos férfiak hadonásztak a szuronyos puska mellett, akik időről időre megjelentek az utcákon, és szétkergették a sorban állókat, majd megdézsmálták az üzletek amúgy is szűkös készletét. Folyton népgyűléseket tartottak, és aki nem akart volna azon részt venni, erővel rángatták oda. Egyébként viszont pisszenni se lehetett, mert mindenből baj lett, amit csak az ember kimondott. Szerencsére mindez nem tartott sokáig, a vörös zászlókat hamarosan fölváltotta előbb a román, utána a magyar trikolor, de a kommunistákat azóta is emlegetik, leginkább elrettentés gyanánt, a rikkancsok mindig kikiabálják, hogy megint letartóztattak néhányat közülük.

Igaz, mindennek lehetett volna egy jó oldala is. Azon a nyáron, amíg tartott, híresztelték, hogy szegény gyerekeket visznek Abbáziába nyaralni. Borbálának megfordult a fejében, hogy odaadja Jánoskát, hadd lássa a tengert, elvégre mégiscsak a szülőföldjéről van szó. Sőt, utána arra is gondolt, hogy vele megy, de akkor már nem is jönnek vissza, hanem végre fölszállnak együtt az óceánjáróra, és irány Amerika. Ám végül az egészből nem lett semmi. Mire Borbála alaposan

végigrágta volna a dolgot, netán tett is volna lépéseket, a kommunistákat elkergették.

Ám nem olyan messzire. Lám, itt is akad egy, ebben a kicsinyke, szűk lakásban, ahol kényszerűségből még mindig az öccsével osztja meg az ágát, de már mindenféle titkos iratokat olvas, és arról ábrándozik, hogy elveszi a gazdagok vagyonát, és szétosztja a szegények között.

Ő? Éppen ő? Ez az ártatlan tekintetű, jámbor és szelíd gyerek? Ez a szerencsétlen, aki annyira fél mindentől, hogy a légynek se tudna ártani?

Borbálának az jutott eszébe, ennek az lesz a vége, hogy majd az ő fiának a nevét is kiabálni fogják a rikkancsok, meg a fényképét mutogatják az újságok, ő pedig pironkodhat a ház lakói és a környékeliek előtt, amiért bűnözőt nevelt.

Nem, ennek mihamarább véget kell vetni. Ha János rossz társaságba keveredett, akkor ki kell onnan rángatni. Még az elején, idejében ki kell húzni az egésznek a méregfogát, mielőtt nagyobb baj lesz belőle. Különben is, más fiatalember az ő korában már udvarolni jár, kajtat a szoknyák után, minden útjába kerülő nőnek csapja a szelet, emez pedig állandóan titkos gyűlésekre jár. Nem érdekli semmi, csak az ágya alatt, az éjjeliedény mögött rejtegetett könyvek. Előbb-utóbb a munkáját is el fogja hanyagolni emiatt az ostobaság miatt. Lépní kell, mielőtt még nagyobb lesz a baj.

És akkor Borbálában megszólalt az anyai szív.

Sok-sok évvel később Kádárnak úgy mesélte, hogy egyáltalán nem lepődött meg, amikor becsöngettek a rendőrök. Sejthető volt, tulajdonképpen várta is őket. Egészen megkönnyebbült, amikor ott állt az a pár ember az udvari keramiton, a földszinti lakás előtt, és a vezetőjük – aki a többiekkel ellentétben nem viselt egyenruhát, ellenben igencsak fess férfi volt, úgy nézett ki, akár egy színész a moziplakátokon – papírokat kezdett mutogatni.

– Csermanek Jánost keressük.

– Itt lakik – hadarta Borbála, és gyors kézmozdulatokkal invitálni kezdte az egész társaságot befelé. Nem számít, hogy kicsi a lakás, valahogy el fognak férni, csak kerekedjenek befelé, mielőtt az egész ház összezsugorodna a gangon.

János természetesen nem tartózkodott odahaza. Megint titkos ügyekben járt el. A nyomozó kifaggatta Borbálát, hogy mit tud róla, hol és kikkel szokott találkozgatni a fia, és együttérzően bólogatott, sőt maga is megerősítette, hogy a fiatalember sajnos rossz társaságba keveredett. A hazájáén túl a saját érdeke is, hogy megszakítson velük minden kapcsolatot, mert ezek az aljas gazemberek sötét dolgokra képesek. Semmi szükség arra, hogy az ilyen szépreményű fiúk, akik épp csak most léptek a felnőttkor küszöbére, minden mást elhanyagolva velük töltsék az idejüket.

– Ugye? – mondta sírva-reménykedve Borbála, majd lekuporodott a fiai ágyához (a kisebbik gyerek az iskolában volt), félretolt néhány limlomot, és előrángatta a titkos iratokat.

A rendőrök szinte egyszerre kezdtek el morogni. A nyomozó egyetlen pillantással megint elcsitította őket, majd megköszönte Borbálának a segítséget (így kellene viselkednie minden honanyának, ilyen felelősségteljesen, és akkor meg lehetne menteni a hazát), és biztosította, hogy aggodalomra semmi ok, most már minden a legnagyobb rendben lesz.

Miután távoztak, Borbálából – legalábbis így mesélte fiának már a felszabadulás után – előtörték a kétségek, hogy helyesen cselekedett-e. Rövidesen kiderült, hogy nem föltétlenül. Azt ugyanis a maga szűk látókörű gondolkodásával is meg tudta állapítani, hogy összefüggés lehet fia első bebörtönzése és a között, hogy ő önként és dalolva a nyomozó kezébe nyomta a kommunista iratokat. Persze meglehet, amúgy is megtalálták volna, annyi ember pillanatok alatt szétkapta volna a lakást. Mindenesetre jobbnak látta hallgatni a történetekről. Legalábbis egy darabig. Másfél évtizeden keresztül rejtegette magában a titkot, hogy bizony ő is sáros lehetett Kádár első letartóztatásában. Csak akkor árulta el, sűrű könnyek közepette, amikor a világháború véget ért, és a fia érte jött, hogy hazavigye Budapestre.

Kádárnak jutott eszébe Sándor bácsi. Nagy ritkán egy-egy levél megfordult közöttük, ám nem lehetett teljesen biztos abban, hogy nem sodorta-e el őket a háború. Mégis nekivágtak. A front még valahol Erdélyben meg a Tiszántúlon járt, de lehetett tudni, hogy előbb-utóbb Budapestig is elér. A vonatok az ország közepén és nyugati felében még közlekedtek, legfőlegb a menetrendben megszabott idő csúszott, amikor meg kellett állniuk valahol, mert angol és amerikai bombázók röpültek föléjük. Olyankor leszállították az utasokat, akiknek be kellett menekülniük a közeli erdőbe, vagy ha olyan nem volt, hasra vetették magukat a vasúti töltésen.

Fél éven keresztül nem tudtak egymásról semmit. Mióta Borbála kézen fogta a hatéves Jánoskát, és elindult vele, hogy hazavigye Budapestre, csak annyi időre váltak meg egymástól, amíg Kádár a börtönben ült. Most viszont ő ment az anyjáért és az öccséért Somogyba, hogy Pestre vigye őket. Nem is akárhogy: fekete autóval, kifogástalan öltönyben, kisimult arccal. Nyoma se volt rajta se a meghíúsult jugoszláviai kirándulásnak, se a Conti utcának, se a becsapódott bombának, se a menetoszlopból való szökésének. Amikor Borbála meglátta, alig ismerte meg, és nem csak a gyöngé látása miatt. Az állami járműből egy jóképű, fess férfi szállt ki. Miután rájött, kiről van szó, Borbála közelebb ment, hogy jobban lássa, sőt meg

is tapogatta az arcát. Aztán elsírta magát, és a zokogástól el-elcsukló, szaggatott beszéddel, ám mégis olyan érzékletességgel gyónta meg másfél évtizeddel korábbi bűnét, hogy Kádárnak közben olyan érzése volt, mintha könyvben olvasná vagy filmen látná a jelenetet, annyira tiszta volt előtte a kép, amelyet Borbála fölfestett. Fegyelmezetten, csöndben végighallgatta, és még utána se tudott sokáig szólani. Kereste az érzéseket, a gondolatokat, ám azok nem voltak sehol. Egyetlenegy dolog vibrált benne, és azt meg is mondta ennek a láthatóan összetört asszonynak:

– Ezentúl minden másként lesz, anyám. Meglássa, minden másként.

Azt viszont nem árulta el, hogy példának okáért immár hivatalosan is megváltoztatta a nevét: már érvényes anyakönyvi bejegyzése van arról, hogy mostantól Kádárnak hívják, a Csermaneket pedig, legalábbis a részéről, mielőbb el kell felejteni.

Dzjuba igazat mondott: alig landoltak, és szálltak ki a gépből, egy jól megtermett, kissé szélfúttá frizurájú, makulátlan egyenruhát viselő, érdemrendekkel és egyéb kitüntetésekkel jócskán ellátott elvtársnő kisebb koffert nyomott Kádár kezébe, majd anélkül hogy egyetlen szót is szólt volna, tisztelgett, és férfiasan döngő léptekkel távozott.

– Az elvtársnő a lehető legnagyobb körültekintéssel állította össze ezt a csomagot, Kádár elvtárs. – Dzjuba úgy beszélt, mintha kommunikét olvasna föl. – Hajnalban kinyitatták azt az üzletet, amelynek az a feladata, hogy ellássa a politikai bizottság tagjait. Az elvtársnő személyesen válogatta a holmikat. Remélhetőleg mind mérethben, mind minőségben meg fognak felelni. Viselje egészséggel őket.

Kádár nem akarta mindjárt ott, a repülőtér betonján kinyitni és föltúrni a bőröndöt, de könnyű súlyából máris megállapította, hogy minden bizonnyal ruhák

lehetnek benne. Már maga a koffer anyaga is kiváló minőségű volt. Föltehetően a többire sem lehet semmi panasz.

– Köszönöm – mondta, és Brezsnyevre nézett.

Amaz, mióta találkoztak, először mosolyodott el. Vonásai megenyhültek, nemcsak arcán, hanem egész testtartásán látszott a megkönnyebbülés. Már nem azokkal a szögletes mozdulatokkal húzta elő a cigarettát, és kínálta meg Kádárt, mint eddig, hanem mintha némi kis fölszabadult vidámság is megjelent volna a mozdulataiban. Nyilvánvalóan nagy kő esett le a szívéről. Parancsba adták neki, hogy hozza el őket Moszkvába, és noha a feladat Munkácsról indulva egyáltalán nem tűnt kivitelezhetetlennek, a jelenlegi, folyton változó állapotokat figyelembe véve azért járt némi kockázattal is.

Brezsnyev maga is nagyot szívott a cigarettából, füstkarikákat eregetett a fejük fölé, majd mély, de barátságos hangon mordult valamit. Ezúttal olyan sebesen beszélt, és úgy nyelte el a szótagokat, hogy Kádár nem értett semmit.

Dzjuba sietett a segítségére:

– Brezsnyev elvtárs azt javasolja, hogy ha fázik, vegye föl az új kabátját.

– Fölveszem – mondta Kádár, és közben Brezsnyevre nézett –, csak kerüljünk kicsit beljebb.

Amaz megint dörmögött valamit.

– Brezsnyev elvtárs azt mondja – így Dzjuba –, hogy odabent meleg lesz. Hideg idekint van. Itt kell viselni a kabátot. Bent majd levenni kell.

Brezsnyev szélesen mosolygott, aztán intett, hogy csak nyugodtan, ő most már ráér.

A koffer mégis kinyílt tehát a reptéri betonon. Dzjuba tartotta, Kádárnak pedig nem kellett mélyre nyúlnia, mindjárt legfölül, gondosan négyszögbe hajtogatva, egy kabát lapult. Kádár kivette, és mielőtt Dzjuba visszacsukta volna a bőröndöt, egy pillantást vetett a többi holmira: ingek, nadrág, fehérnemű, zokni. Valamint egy kisebb csomag, föltehetően tisztálkodószerekkel.

Meddig akarják őket Moszkvában tartani?

És vajon honnan ismerték centire pontosan az ő méreteit?

A kabátot személyesen Brezsnyev segítette föl. Úgy passzolt Kádárra, mintha egyenesen rá szabták volna. Igazság szerint itt, Moszkvában valahogy nem volt annyira hideg, mint a Kárpátokban. Sőt, kimondottan elviselhető volt az időjárás. Némi szél fújdogált, egyébként süttött a nap, és egyetlen felhő sem takarta el az eget. A reggel szép volt, akár egy kemencéből frissen kivett, pirosra sült, illatos cipó.

– Köszönöm – ismételte Kádár, majd visszavette Dzjubától a megkezdett cigarettát, és ő is mélyet szívott belőle.

Brezsnyev megint mondott valami érthetlent, aztán zubbonyának belső zsebébe, a csörgő kitüntetéseik mögé nyúlt, és kihúzott egy lapos fémkulacsot. Olyat, amilyen a katonák felszereléséhez szokott tartozni. Már persze nem mindegyikéhez, csak azokéhoz, akiknek jár. Lecsavarta a kupakot, és a kulacsot Kádár elé tartotta, akinek orrát megcsapta a vodka szaga.

Nem akarta Brezsnyevet megsérteni, és megtörni a hirtelen támadt jó hangulatot, különben is, jutott eszébe, ráfér, így hát meghúzta a kulacsot. A vodka erős volt. Égette, csípte a nyelvét és a torkát, aztán egyetlen szempillantás alatt szétáradt a tagjaiban. Kádárnak el kellett nyomnia magában egy kitörni készülő hirtelen köhögésrohamot. Gyorsan szívott megint egy hosszút a cigarettából, és az jutott eszébe, azt nem is nézte, tettek-e az elvtársak néhány paklit abba a kofferba.

A bőrönd után nyúlt, ám Dzjuba elhárító kézmozdulattal jelezte, hogy annak cipelése most az ő reszortja. Brezsnyev megint dörmögött valamit.

– Azt mondja Brezsnyev elvtárs – hadarta máris Dzjuba –, hogy remélhetőleg most már jól indul a nap. Kádár elvtárs készüljön föl, mert sok munka vár önre.

A nap bizonyos tekintetben jól indult, noha a kétségek és az általuk gerjesztett félelmek egyetlen pillanatra sem csillapodtak. Kádár azonban igyekezett most nem azon agyalni, hogy mi várhat rá. Igazság szerint fáradtnak kellett volna éreznie magát, hiszen az elmúlt

éjjelen csupán perceket töltött alvással, hol ennek, hol meg annak a járműnek a fedélzetén, ugyanakkor a mögötte lévő napok és éjszakák sem a pihenésről szóltak, szervezete pedig legalábbis átmenetileg hozzászokni látszott a megterheléshez. Így aztán a körülményekhez képest ruganyos és friss léptekkel vonult be Brezsnyev mögött és Dzsuba előtt a reptéri váróba. A napsütés meg a cigaretta és a jóleső utóíz maga után hagyó vodka okozta könnyed örömét az sem rontotta el, amikor megpillantotta Batát és Münnichet. Az jutott eszébe, hogy ami még hiányzik, az egy jóleső fürdő. Háttha a szovjet elvtársak a nap folyamán, sőt akár a beígért hosszú munka előtt gondoskodnak erről is.

Ezúttal nem szeparálták el őket, hanem egyazon járműbe ültették mindhármat. A sofőr melletti ülést Brezsnyev foglalta el, és leghátulra Dzsuba is beszuszarkolta magát. Jókora katonai dzsip volt, ennek ellenére össze kellett húzniuk magukat benne. Kádárnak az jutott eszébe, hogy ezek a körülmények azért jócskán távol esnek a protokolláris fogadásoktól. Pedig hát mégiscsak a magyar kormány két jelenlegi és egy korábbi minisztere érkezett meg a Szovjetunió fővárosába – Batának ráadásul igaza is lehet abban, hogy amilyen forgandó odahaza a helyzet, még akár az is meglehet, hogy Münnich és ő már nem, ez a félszemű Beszkárt-alkalmazott pedig ismét tagja a Minisztertanácsnak. A szovjet elvtársak azonban láthatóan

magasról tettek a diplomácia szabályaira. Napóleon érezhette így magát – idézte föl olvasmányélményeit Kádár –, előbb Elba, azután Szent Ilona szigetén: rabláncot nem tettek a lábára, a kezeit se fűzték össze szíjjal, a kényelmét biztosították, az ellátásra nem lehetett panasza, ugyanakkor mégse tekinthette szabadnak magát, hiszen oda kellett mennie, és azt kellett tennie, amit a fogvatartói akartak.

Még épp csak hogy elkezdődött a nap, de Moszkvában már zakatolt az élet. Innen is, onnan is harsány dudák jelezték a munka kezdetét. A trolik irodistákkal, bolti eladókkal és értelmiségiekkel voltak tele, ők adták a tömegközlekedés második hullámát a hajnali munkástömeget követően. Ahogy beljebb haladtak a belváros felé, egyre sűrűbben találkoztak más autókkal, amelyek között a vörös csillagos katonai dzsip egészen idegennek hatott. Kádárnak az jutott az eszébe, hogy ez a harmadik útja a szovjet fővárosba, azonban még egyszer se látta a metrót. Nem hogy nem ült még egyetlen szerelvényen sem, az állomásokat sem mutatták meg neki, legföljebb kívülről, a felszíni részekre vethetett útközben, az autóból kinézve egy-egy pillantást. Az ittenieknek ez annyira természetes, része a mindennapoknak, meg se fordul a fejükben, hogy másokat érdekelhet. Pedig Kádár valóban kíváncsi lett volna rá. Metróval csupán képeken és híradós felvételeken találkozott. Például azon a híres fotón, amelyen

Sztálin az egyik metróállomáson mondja el a november 7-ét ünneplő beszédét, miközben a földfelszínen a fasiszta hordák ostromolják Moszkvát. Rákosiék ebben se akartak lemaradni tőle, nagy elánnal vetették magukat az építkezésbe, a tervek szerint mostanra már járniuk kellene a szerelvényeknek, aztán Nagy Imre első miniszterelnöksége idején technikai okokra hivatkozva fölfüggesztették az építkezést. Persze aki érti a beszédet, akkor is tudta, most is tudja, hogy ez mit jelent: elfogyott a pénz, az állam nem tudja finanszírozni a költségeket. A fölfüggesztés egyet jelentett a leállással, a metróból egyelőre nem maradt más, csak a titkos kormányzati bunker a Parlament és a pártkomplexum között, a felszínen pedig az építkezéshez használt fölvonulási épületek, amelyek lassan három éve üresen tátongnak, és elkezdte enyészni őket az idő. Ha majd rendeződnek odahaza a dolgok, jó volna folytatni a munkát, legalábbis clóvenni a terveket, osztani-szorozni, és megnézni, mire lenne lehetőség.

Vajon mikor veszik észre, hogy eltűnt?

Éles pengeként hasított Kádár fejébe a gondolat. Az órájára sandított – lopva, mintha még benne is meglenne a régi félelem a háború végéről, amikor szájról szájra szálltak a történetek az oroszok hírhedt óramániájáról. Végül hátrahúzta kabátjának és zakójának ujját, és megnézte, mennyi az idő. Megfeledkezett róla, hogy az órája megállt, úgyhogy most csak annyit

tudhatott, hogy ugyan itt két órával több van, mint Magyarországon, ám odahaza föltehetően már keresik, rájöttek, hogy eltűnt. Mária éjjel, volt férje lakásában biztosan azt hitte, hogy Kádár az utóbbi napok gyakorlata szerint nyugovóra tért a Parlamentben, legföljebb amiatt bosszankodott, amiért rendesen el se búcsúzott éjszakára tőle. Mostanra viszont már hiányolja. Nemcsak ő, hanem Nagy Imre és a többi vezető is. Moczár elvtárs csak annyit tud mondani, hogy Kádár és Münnich elvtársak az éjszaka folyamán elsiettek egy másik tárgyalásra, további sorsuk azonban ismeretlen. Azon talán nem csodálkoznak, hogy Münnich távozott, belőle kinézik, hogy másokhoz hasonlóan megelégteli a dolgot, és lelép a Szovjetunióba, de hogy éppen Kádár, az több mint furcsa – egyenesen döbbenetes. El se tudják képzelni, mi történt. Mária végképp nem. El kell érni a szovjet elvtársaknál – Kádár az idegességtől öklöbe szorította a kezét –, hogy legalább neki üzenhessen valamiként, a nagykövetségen keresztül, bárhogy. Legalább ő tudja, hogy él, és hogy a körülményekhez képest jól van.

De hát milyenek is ezek a körülmények?

A dzsip a Kreml egyik oldalsó bejárata mellett fékezett. Katonák szaladtak oda, szolgálatkészten nyitották volna az ajtókat, ám Brezsnyev megelőzte őket. Míg amazok a szalutálással voltak elfoglalva, ő kitessekelte a magyar vendégeket a gépkocsiból, majd mielőtt

búcsút vettek volna egymástól, Kádár markába nyomta a megkezdett csomag cigarettát.

– Erre még szüksége lehet.

Ezeket a szavakat Kádár most a szokottnál sokkal tisztábban és világosabban értette. Mielőtt azonban bármit is mondhatott volna, Brezsnyev sarkon fordult, és a következő pillanatban már csak a háta látszott, majd az is eltűnt a Kreml vörös téglás épületében. Kádárnak az jutott eszébe, hogy a szovjet elvtársak a jelek szerint megfélemlíthettek a cigarettáról. Úgy látszik, mégse tudnak róla mindent.

Aztán egyszer csak ott voltak azok az emberek, akiket Kádár addig jobbra hallomásból ismert. Nem egyszer látta már a fizimiskájukat újságokban és filmhíradókban, volt alkalmuk megjegyezni az ábrázatukat és a nevüket, leginkább azonban úgy, hogy számtalanszor emlegették őket, és hivatkoztak rájuk. A *Szabad Nép*-ben és a többi lapban időnként olyan áhítatos tisztelettel emlegették őket, mintha hősök lennének, és bálványok. Föltehetően sokak számára azok is voltak. A pártvezetőség ülésein a lapokban megjelenteknél is gyakrabban szóba kerültek, ám olyankor már nem a tiszteletlen volt a hangsúly, hanem a félelmen és az aggodalmon. Ezek az emberek nem csupán hivatkozási alapok voltak, hanem kérdőjelek is. A döntéseknél nem a racionalitás és a józan ész számított, hanem az, hogy ők majd mit fognak szólni hozzá.

Gyakran nem is említették őket név szerint. Annyit mondtak csupán, hogy Moszkva. Hogy figyelembe

kell venni Moszkva véleményét, sőt jószerivel kizárólag azt kell figyelembe venni. És tekintettel kell lenni arra, hogy Moszkva majd mit mond, és mit lép. Mert amihez nem sikerül Moszkva támogatását és kegyét elnyerni, az minden tekintetben veszett fejsze nyele.

És most itt ült Kádár előtt az a Moszkva, amelyre, az elmúlt évekhez hasonlóan, a legutóbbi napokban is tekintetek irányultak. A kérdés a felkelés napjaiban sem hangzott másként: vajon Moszkva mit lép, és mit fog szólni hozzá?

Az ülésterem tágas volt, díszes és pazarul berendezett. Meglehet, annak idején a cár tartott itt üléseket, esetleg fogadásokat – talán a terem túlsó végében, ahol egy Leninről készült hatalmas portré lógott a falon (a képet az elmúlt időszakban középre igazították, és bizonyára újrafestéssel gondoskodtak arról, hogy a korábban mellette lévő Sztálin-portrénak semmilyen formában ne maradjon meg a nyoma), állt egykoron a trónszék, amelyen ülve a cár atyuska fogadta alattvalói hódolatát. Természetesen a bojáróké, hiszen az egyszerű muzsikok nemigen tehették be ide a lábukat. Azt a drága és impozáns csillárt, meglehet, még a Romanovok idején akasztották föl a mennyezetre, de föltehetően a lambéria és a parketta is az ő idejükből való. A Kreml különösebb sérülések nélkül élte túl az évszázadok és a háborúk meg a forradalmak viharait. Se Napóleon, se Hitler csapatai nem tudtak nagyobb

kárt tenni benne, és a bolsevikok sem rombolták le, és nem is tették enyészet martalékává úgy, ahogyan más palotákat. Sőt, azt követően, hogy a nagy októberi szocialista forradalom óta ismét Moszkva lett a főváros, ez a hatalmas, vörös téglás, tornyos épület a világ történeleinek egyik mozgatórugójává vált, ahol népek és országok sorsa dől el.

Amint bevezették őket a terembe, Kádár tekintete Hruscsovot kereste. Végigpásztázta az arcokat, ám a főtitkár kopasz fejét nem látta sehol. Talán később érkezik? Ahogy első pillantásra föl tudta mérni, a többiek közül eddig személyesen kettővel találkozott: Mikojannal és Szuszlovval. Na meg most, pár órával ezelőtt Brezsnyevvel, aki az előbb a kaputól előreszaladt, nyilván azért, hogy jelenthesse a magyarok érkezését, és elfoglalhassa helyét a hosszú tárgyalóasztal egyik szegletében. A többiek szintén ismerősnek tűntek az újságokból és a filmhíradókból, Kádár be is tudta magában azonosítani őket.

Itt volt például Molotov, aki már Leninnel is együtt dolgozott, és noha többször tarthatott attól, hogy ő is más elvtársak sorsára jut, nemcsak a sztálini tisztogatásokat sikerült magas pozíciói ellenére túlélnie, hanem Sztálin bukását is: a nyáron híre kelt, hogy összekülönbözött Hruscsovval, sőt a vezetőségből is kizárták, ennek ellenére most itt ült. Csakúgy, mint Vorosilov, a Nagy Honvédő Háború egyik hőse, aki

a Szovjetunió marsalljaként egy szál pisztollyal szállt szembe a fasiszta tankokkal, később pedig, a felszabadulást követően a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjaként ténykedett Budapesten. Na és a többiek: Szaburov, Kaganovics meg mások... Minden aggodalma és félelme ellenére Kádár megilletődöttséggel vegyes tiszteletet érzett. Végére is ezek az emberek tartják a kezükben a világ egyik fő ütőerét. Rajtuk múlik számtalan dolog kimenetele. Szavaikat és tetteiket nem csak Budapesten vagy Varsóban figyelik, hanem Londonban, Pekingben és Washingtonban is.

Most pedig itt áll közöttük, és első ízben találkozhat azokkal személyesen, akiket hallomásból talán már úgy ismer, akár a tenyerét, ám eddigi moszkvai útjai során (Mikojan és Szuszlov kivételével) nem engedték a közelükbe sem.

Az jutott eszébe, annyit igazán megtehettek volna, hogy mielőtt ide, ebbe a terembe berángatják, elküldik zuhanyozni. Nem beszélve arról, hogy hiába kapta meg ezt a több váltás ruhát (tényleg, hol a koffer? Az előbb valaki kikapta a kezéből), most is ugyanazokban a már érezhetően átizzadt, cigarettaszagú és helyenként bepiszkolódott ruhákban van, amelyeket már akkor se lehetett szalonképes állapotúnak nevezni, amikor eljött Budapestről.

– Elvtársak – hallotta Dzjuba hangját –, a Szovjetunió Kommunista Pártjának elnöksége napok óta

ülésezik, hogy megoldást keressen a magyarországi helyzetre. És most az önök véleményét szeretné meghallgatni az elmúlt napok eseményeiről és a szóba jöhető lehetőségekről.

Dzjuba ezúttal úgy beszélt, akár egy ceremóniamester.

Kádár oldalra sandított. Münnich és Bata is megilletődött képet vágott. Ha tudtak is előzetesen bármiről, erre minden jel szerint nem számítottak. A szituációban kétségtelenül volt valami rémisztő. Ezek az emberek a világ eme fertályán, de azon túl is élet és halál urai voltak. Tovább szűkítve és konkretizálva a kört, jelen esetben az ő életük és haláluk felől is dönthetnek. Kádár jól ismerte a különféle történeteket a sztálini korszak nagy tisztogatásairól. Ki-ki vérmérséklete és meggyőződése szerint beszélt – vagy inkább suttozott – róluk. Volt, aki a megtisztulási folyamat részének, legfőljebb szükséges rossznak tekintette, és volt, aki terrort és rémségeket emlegetett, amelyeknek magyarok is áldozatul estek. Közülük a leghíresebb Kun Béla, az 1919-es kommün vezetője, akinek pontosan megnevezett bűnéről senki, még hajdani munkatársa, a főideológus Lukács György se tudott beszámolni, és akinek rejtélyes, lassan húsz évvel ezelőtti eltűnése halála olyannyira félelmetes és zavarba ejtő, hogy Kun nevét még egykori emigránstársai, a moszkoviták is ódzkodnak a szájukra venni.

Magyarországon is volt tisztoztatás, ott is voltak áldozatok, ám bármennyire fájdalmas Rajk, Zöld és mások halála – előbbi így, évek távlatából is, különösen az október eleji temetés révén egyfajta katalizátora lett a mostani eseményeknek –, a számok és az arányok messze elmaradnak a moszkvaiaktól.

Igaz, hogy az SZKP XX. kongresszusa óta Moszkvában új szelek fújnak, és a különböző üléseken és aktívákon nemcsak hogy föltárták a sztálini korszak elhajlásait, hanem el is ítélték azokat. Ám éppen a tanácskozások titkos volta jelzi, hogy a helyzet nem mindig fekete-fehér – sőt voltaképpen soha nem az –, a szelek bármikor megfordulhatnak, új irányt vehetnek, olyat, amely történetesen megegyezhet egy előzővel is. Lám, ennek egyik ékes jele éppenséggel Molotov jelenléte. Lehet, hogy az elmúlt években nem voltak tisztoztatások, legalábbis nem oly módon – bebörtönzésekkel és kivégzésekkel –, ahogyan azt nem is olyan régen Sztálin tette, ám arra semmi garancia nincsen, hogy a későbbiekben vagy talán a nem is olyan távoli jövőben nem lesznek ismét.

– Elvtársak – szakította félbe Kádár gondolatait Dzjuba újabb szónoklata –, a Szovjetunió Kommunista Pártjának elnöksége köszönetét fejezi ki azért, amiért eleget tettek a meghívásnak, és vállalkoztak a hosszú útra, hogy első kézből számolhassanak be

tapasztalataikról és a budapesti helyzetről. Jöjjenek, elvtársak, helyezték kényelembe magukat, foglaljanak helyet!

Ezek szerint – futott át Kádár fején – leülhetnek. A meghallgatás legalább nem lesz hasonlatos egy bírósági tárgyaláshoz.

Óhatatlanul a régi hasonlat jutott eszébe az elemi iskola hittanóráiról: Krisztust Pilátus elé vezetik.

Próbálta elhessegetni ezt az ide nem illő képet, ám egyszerűen képtelen volt szabadulni ettől a párhuzamtól. A helytartó meghallgatja a lázongót, akit a nép Messiásnak nevez, utána dönt a sorsáról. Helyesebben ő csak mossa kezeit, a folytatást a következményekkel együtt másokra bízta. De hol van most az igazi Pilátus? Kádár hiába járatta körbe újra meg újra a tekintetét, nem fedezte föl az arcok között Hruscsovét. Akinck pedig, ugyebár, föl kellett volna pattannia, és meleg szavakkal, hosszas kézrázással üdvözölni egykori partizántársát, Münnichet, akivel a sátrát is megosztotta. Vajon hol lehet? Az elnökség nélküle akarna dönteni? Ezek szerint nem is ítélik annyira súlyosnak és vészterhesnek a magyarországi helyzetet, hogy annak megoldásához elengedhetetlen lenne a főtítkárszava és véleménye? Netán – Kádár egészen belesápadt ebbe a gondolatba – az elmúlt órákban, amíg ők úton voltak, és el voltak zárva a hírektől és a világ

eseményeitől, fordulat történt? Lehetséges, hogy már is változott a szélirány, és Hruscovot menesztették, leváltották, már nem tényező? Akkor ki lehet most a vezér? Mikojan? Szuszlov? Molotov?

Nem csak az a kérdés azonban – pislantott megint a társaira Kádár –, hogy ki fogja alakítani Pilátus szerepét. Az se lényegtelen, hogy közben melyikük lesz Krisztus, és ki a két lator.

– Üljenek hát le, elvtársak.

Hogy nyomatékot adjon a szavainak, Dzjuba egymás után kihúzta a tárgyalóasztalnak a bejárathoz legközelebb eső végén lévő három széket, illetve egy negyediket saját magának is.

Elsőként Bata telepedett le, utána Münnich, végül Kádár, akinek közben megkordult a gyomra. Föltehetően olyan hangosan, hogy a többiek is hallhatták. Bocsánatos bűn, elvégre az utóbbi napokban nem evett rendesen, az a Munkácson elfogyasztott zsíros kenyér pedig éppen csak tűzoltásra volt elég. Most meg itt vannak étlen-szomjan, csapzottan. Még egy pohár vízzel se kínálják meg őket? Vajon legalább rágyújthat? Azt olykor még a börtönben is engedélyezni szokták. Kádár megtapogatta a zsebében a cigarettát, közben Brezsnyev tekintetét kereste, ám az nem rá nézett a vastag szemöldökök alól, hanem valahova a beláthatatlan messzeségbe révedt.

– Kádár elvtárs...

Amint a nevét hallotta, mint akit bolha csípett meg, Kádár fölpattant a székről.

– Kádár elvtárs – Dzjuba visszatuskolta –, üljön le, kérem... Az elnökség jelen lévő tagjai azt szeretnék, ha elsőként ön mondaná el, miként látja a budapesti helyzetet.

– Én?

– Igen, ön. Hiszen – Dzjuba megelőzte a következő kérdést – a jelen lévő magyar elvtársak közül ön van a legmagasabb rangban. Ön egyszerre államminiszter és a magyar kommunisták első számú vezetője.

„Ezt legalább elismerik” – gondolta Kádár.

Csak akkor vette észre, hogy megint a zsebében matat, amikor végre meghallotta Brezsnyev jól ismert, dörmögő hangját az asztal túlsó végéről:

– Gyűjtsen rá nyugodtan, Kádár elvtárs. Megvárjuk.

Dzjuba egy ki tudja, honnan elővarázsolt öngyújtót kattintott föl Kádár előtt.

Talán a cigarettát tartó kéz remegett túlságosan, talán – szovjet termék ide vagy oda – a dohány minőségével volt baj, mindenesetre beletelt némi időbe, mire Kádárnak sikerült rágyújtania. A következő problémát pedig az jelentette, hogy bár engedélyt kapott a dohányzásra, hamutálat nem látott a közelben, a hamut viszont mégse akarta a szép asztalra vagy a parkettára szórni. Végül némi szöszmötölés után csak föltalálta magát: széthajtotta a cigarettacsomag tetejét, és abba kezdett hamuzni.

Az elnökség jelen lévő tagjai mindezt rezzenéstelen arccal, némán nézték végig.

Odakinn ezen a kora novemberi délelőttön hétágra sütött a nap, a kívülről érkező fény beragyogta a tárgyalótermet, egyszeriben olyan erős megvilágítást adva, mintha fölkapcsolták volna az összes csillárt. A Vörös teret övező utcákban autók zúgtak, trolibuszok zötyögtek, még egy-egy gyári duda távoli, a műszakváltásokat jelző hangja is behallatszott néha. Mindez a városi lét

jól ismert, megszokott, egybefüggő morajlását idézte föl. A munka, a termelés, a béke hangjait. Azt, ami az elmúlt tíz napban Budapestről hiányzott.

Mi is van ma? – futott át Kádár fején. – Péntek? Az elmúlt időszak annyira sűrűre sikeredett, hogy képtelenség volt követni a naptárt. Akárhogy is, ez már a hétvége. Ilyenkor, bárhogy döntenek is, nem fog történni semmi.

– Az egész az értelmiségi körökből indult el. – Kétszer kellett nekifutnia, mert elsőre csupán rekedtség tört elő Kádár torkából. Krárogott egyet, de csak finoman, aztán megismételte a mondatot. Utána tartott egy kis szünetet, megvárta, amíg Dzjuba lefordítja. Így csinálta minden egyes mondat után. Amit nem bánt egyáltalán, mert igaz, hogy jóval lassabb lett a beszéd, de közben volt ideje átgondolni, mit akar a következő mondattal közölni. – Ugyanakkor elégedetlenség kétségkívül volt a népben. A dolgozók körében. Az egész társadalomban. Azt azonban az értelmiség mondta ki először, hogy baj van. Ők kezdték ezt sulykolni, és utána, akár egy fertőzés, átragadt más osztályokra is. Olyan ez, mint egy lappangó betegség. Érezzük, hogy van valami baj, hogy nem stimmel valami, de egészen addig nem tudatosul bennünk, amíg az orvos nem hívja föl rá a figyelmünket. Onnantól fogva betegnek érezzük magunkat. Most az értelmiség volt ez az orvos. De kissé, úgymond, felemásan járt el. Tudatosította a

bajt, csak éppen receptet nem kínált hozzá. Különösen a Nagy Imre körül gyülekező értelmiség. Az a fajta, aki a társadalom elitjének gondolja magát, azután, hogy járt külföldön, és elvégzett néhány egyetemet.

Egyszeriben sejtelmes gyűlölet támadt benne. Nem tudta volna pontosan megfogalmazni, mi iránt. Az a gondolat fészkelődött benne, hogy a fölszabaddalálással végre eljött az az idő, amikor neki már nem kellett az öccsével osztoznia az ágyon, végre rendes munkája lett, megbecsülték, és annak a szerencsétlen Borbálának is tudott olyan életkörülményeket biztosítani élete utolsó éveire, ami ha nem is volt Amerika, de amihez hasonlóra mindig is vágyott... De aztán jöttek az elégedetlenkedő értelmiségiek, morogni kezdtek, szervezkedni, gyűlésezni – egy-egy ilyen gyűlésre még Mező Imre is elment, nem törődve a retorziókkal –, és most ott tartunk, hogy mindaz, amiről az elmúlt egy évtized szólt, amikor végre eljutottak abba a történelmi helyzetbe, hogy a nép maga alakíthatja a sorsát, veszélybe került.

Vajon érti-e ezt az elnökség? Tudja-e, miről van szó? Meg tudja magyarázni nekik? Hiszen ahhoz egészen messzire kell visszamennie. Ha nem is Fiuméig vagy a szűkös és penészes egyszobás prolikakásig, ahol hármasan húzták meg magukat éveken keresztül, de mondjuk Nagy Imre első országlásáig, amikor az addig hallgató vagy hajbókoló értelmiség megszólalt,

ám ahelyett, hogy valódi megoldásokat kínált volna, rendre azt hajtogatta, hogy bajok vannak.

Mert bajok voltak. Az kétségtelen.

– A Nagy Imre körül összeverbuválódott csoportba engem is próbáltak beszervezni, de én hűséget fogadtam a pártnak, jóban-rosszban egyaránt hűséget, és ehhez tartottam magam. Azt gondoltam, hogy a bajokat a párton belülről elindulva kell orvosolni. Nagy Imréék ezt máshogy képzelték el. Aztán csodálkoztak azon, hogy géppisztolyos emberek sétálnak be a Parlamentbe.

Az jutott eszébe, hogy ezt eddig soha nem mondta el senkinek. Kiváltképpen nem Nagy Imrének. A szovjet elvtársaknak őt is el kellett volna ide hozniuk, és szembesíteniük ezzel az egésszel. De akkor már ide kellene hozni Rákosit is. Ő talán itt is van, alig pár lépésre tőlük. Például valami közeli szobában. Akár a bíróságon: szembesítsék őket egymással, és mondják csak el mindketten a véleményüket. Ne csupán azok alapján ítélkezzen az elnökség, amiket tőle hall.

Kádár a cigarettáért nyúlt. Mélyet, hosszan szíptantott. Sem fölfelé, a cári csillár felé, sem maga elé, az elnökség tagjai irányába nem akarta fújni a füstöt, egyszerűen csak kiengedte a szájából, maga köré, remélvén, hogy az majd védelmet, álcát nyújt.

Érezte, hogy még mindig remeg a keze. Ahogyan egyszer egy könyvben olvasta, igyekezett visszavenni lélegzetvételének ritmusát. Az ilyesmi állítólag

nyugtatólag hat. Bármennyire feszült a helyzet, nem szabad most idegesnek lennie. Nem szabad, hogy az indulatai vezessék. Azt amúgy se szokta engedni soha. Túlélte már sok mindent: Horthy és Rákosi börtönét, amerikai bombát, Németországba irányuló menetoszlopot, eltemette az anyját és az öccsét... Ezt is túl fogja élni. Csak nyugalom. A fő, hogy nyugodt maradjon.

– Mindez azonban nem történhetett volna meg – maga is csodálkozott, hogy most egyszeriben mennyire higgadtan beszél, mégis valósággal zeng a hangja –, ha az elmúlt években a Magyar Dolgozók Pártjának vezetése nem követi el azokat a konkrét személyekre visszavezethető hibákat, amelyeket elkövetett. Az elmúlt napok során jó pár tragikus esemény történt. Ezekről nyilván önök is értesültek – a cigarettafüstből kibújva most először járatta körbe a tekintetét, éppen csak egy-egy pillantást vetve a szemben ülőkre. – A tragédiákat a hibák elkerülésével meg lehetett volna előzni. Nagyon sokan voltunk a pártban, akik látták a hibákat. Ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy a felkelők soraiban számtalan párttag található. Azok, akik az elmúlt évek elhajlásai, törvénytelenégei és a személyi kultusz ellen szálltak harcba. Nekik az a céljuk, hogy azokat, akik a hibákat elkövették, és akik ténykedése nyomán az értelmiség egyébként joggal hívta föl a figyelmet a problémákra, egyszóval a hibákért felelős személyeket eltávolítsák az ország és a párt vezetéséből,

és megbüntessék őket. Ezek az elvtársak a felkelők soraiban ugyanazért harcolnak, amiért mi is küzdöttünk az illegalitás éveiben, a fasizmus idején: a népi demokráciáért, a függetlenségért, a szabadságért. Amikor a budapesti események hírére vidéken tömegtüntetések robbantak ki, ezeknek a tüntetéseknek az első szószókaik ugyancsak párttagok voltak, akiknek eszük ágában sem volt a népi demokratikus rendszert megdönteni, éppen ellenkezőleg: annak megerősítéséért emelték föl a hangjukat. Sajnos – Kádár megint megállt a beszédében, mert úgy érezte, hogy ennél a pontnál ismételtlen füstfelhőbe kell burkolóznia – mi ott követtünk el súlyos hibát, hogy az előző évek reflexeire hagyatkozva az első napokban, tehát október 23-án és 24-én azt mondtuk, hogy ami történik, az ellenforradalom, és akik fegyvert fogtak, azok ellenforradalmárok. Amiért ők megharagudtak, mert úgy érezték, hogy pont az a párt és az a rendszer fordult szembe velük, amelyet meg akarnak tisztítani.

Kádár Dzjubára nézett. A férfi ott ült a jobbján, egyenes derékkal, akárha iskolában lenne, és anélkül, hogy bármerre nézett volna, monoton hangon, hangsúlyok nélkül darálta egymás után az orosz mondatokat – Kádár azt remélte, pontosan úgy, ahogyan ő mondja, hű tükröként a magyar eredetinek.

– Az elmúlt napokban többször találkoztam párttagokkal, akik felkelők lettek. Mindegyik azt mondta,

hogya a népi demokráciáért harcol. A szocializmus ügyéért. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a napok múlásával a fegyveres csoportokon belül hangadók lettek az ellenforradalmárok, akik egyre harsányabban hallatták szavukat, és elkezdtek másfajta propagandát terjeszteni. Ők mondták először azt, hogy a szovjet csapatok vonuljanak ki Magyarországról. Amit aztán egyre többen, a párttagok is átvettek. Végül maga a kormány is a magáévá tette ezt a követelést. A tegnapi nap folyamán például, ugyebár, ahogy erről bizonyára értesültek az elvtársak, a Minisztertanács kinyilvánította azon akaratát, miszerint követeli a szovjet csapatok kivonását, egyúttal közzétett egy semlegességi nyilatkozatot. Ez javarészt a felkelő csoportok nyomására történt, akik azt mondták, hogy abbahagyják a ténykedésüket, és fölveszik a munkát, amint a szovjetek kivonulnak Magyarországról.

Nem tudta megállni, hogy ne mondjon véleményt a kormány működéséről. Arról a kormányéről, amelynek ő maga is a tagja. Legalábbis pár órával ezelőtt még egészen biztosan az volt. Mostanra föltehetően lemondtak róla. Valaki más ült a helyére. Akad épp elég jelentkező. Valaki, mondjuk Dudás, a géppisztolyos emberei élén megint bemegy a Parlament épületébe, és közli, hogy miniszter akar lenni. Ez már akkor szóba került, amikor először tárgyaltak, Nagy Imre akkor még tudott nemet mondani, de ahogy gyöngül óráról

óra a befolyása a dolgokra, legközelebb beleegyezik. Merthogy ennyi manapság a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának tekintélye. Senki nem veszi komolyan. Mindenki a pártszervezéssel van elfoglalva. Sorra jönnek elő azok a pártok, amelyek eltűntek a negyvenes évek végén, beleolvadtak a Hazafias Népfrontba, most azonban a pincékből, a padlásokról meg a szekrények mélyéről előkerülnek a régi pártjelvények, a gangos bérházak cselédlépcsőhöz közeli lakásaiból előmerészkednek a régi politikusok, és újjáalakítják hajdani pártjaikat. Persze mindegyik kormányozni akar, úgyhogy magasról tesznek a Minisztertanácsra, amelyben legföljebb egy félreállítandó, megdöntendő testületet látnak, hogy aztán minél előbb a helyére lépjenek.

Itt vannak például a szociáldemokraták. Annak idején egyesültek a kommunistákkal. Most azonban semmiféle közösséget nem vállalnak velük. Nagy Imre biztosított nekik egy helyet a szűkebb kabinetben, azt azonban ők nem töltötték be. Mert nekik az egész kell. Bezzeg annak idején Bethlennel meg Horthyval ki tudtak egyezni. Velük paktumot kötöttek, a népi demokrácia megtisztításában ellenben nem akarnak részt venni. Már ha beszélhetünk még egyáltalán népi demokráciáról. Nagy Imre ugyanis enged a reakciónak. Túrte, hogy a klérus vezetőjét, a Vatikán emberét, Mindszentyt a Magyar Néphadsereg katonái szabadítsák ki egy volt ludovikás tiszttől.

vezetésével a házi őrizetből, és vigyék diadalmenetben Budapestre. Nem csoda, hogy Magyarország nyugati határainál már gyülekeznek a régi urak, a Horthy-rezsim fasisztái, akik visszatérésre készülnek. Egy részük már bent is van az országban. Tőlük a kormány jobboldali tagjai is tartanak. Volt olyan kiszagda vezető, aki kerek perec kijelentette, hogy visszajöhetnek a régi pártok, ám a főszaadulás előtti programmal nem lehet már politizálni. Föltett szándék tehát, hogy a tőkés és a földesurak nem térhetnek vissza, és nem vehetik el a nép vagyonát. Csakhogy a jobbratolódási folyamatnak nincs ellensúlya. A Magyar Dolgozók Pártja nem létezik, tagságának egy része áttért a felkelőkhöz, más részét kivégezték, a többiek elmenekültek. A helyzet óráról órára változik. Már a saját emberei, mint Maléter vagy Király Béla, sem engedelmeskednek Nagy Imrének.

Kádár ekkor vette észre, hogy a cigaretta majdnem a körmére égett. Hirtelenjében nem tudta, mi a teendő: meggyújtson-e egy másikat, vagy inkább várjon még vele. Az se volna jó, ha idegesnek látszana.

Az átmeneti csöndet kihasználva valaki feltett egy kérdést. Kádár fölpillantott, és látta, hogy Vorosilov az. Neki nyilván különösen fontos az ügy, Mikojan és Szuszlov mellett ő ismeri legjobban a magyarországi helyzetet. Nagyjából értette is, mire kíváncsi, de azért megvárta Dzsiba fordítását:

– Kádár elvtárs, Vorosilov elvtárs az elnökség nevében azt kérdezi öntől, hogy miként történt ez a kormánynyilatkozat a semlegességről.

Kádár bólintott, és arra gondolt, hogy de hiszen ezt tudják. Nagyon is jól tudják. Andropov folyamatosan tájékoztatta őket mindenről. Erről különösen. Hiszen ez fajsúlyos kérdés. Világpolitikai. Már nem egy kis ország belső ügye, egy távoli felkelés, amelynek egzotikus híreit borzongó kíváncsisággal olvassák a nyugatiak. Itt már arról van szó, hogy Magyarország ki akar lépni a Varsói Szerződésből, ezáltal voltaképpen a szocialista táborból, ami beláthatatlan következményekkel járhat, és egyelőre még fölbecsülhetetlen folyamatokat indíthat el. Erre a dologra Moszkvában különösen odafigyeltek.

Nyilvánvalóan az ő verziójára kíváncsiak. Nagy Imréét már tolmácsolta feléjük Andropov. Rákosiét talán már meghallgatták ugyanitt, a Kremlben. Most ő következik.

Úgyhogy elmondta. A legjobb tudása szerint, minél hívebben az eseményekhez. Azt, hogy Záhony környékéről egyre csak érkeztek a bejelentések a szovjet csapatok bejövételéről, meg hogy a hírek szerint egyes városokat, így például Szolnokot, valamint a repülőtereket teljesen körbezárta a Vörös Hadsereg. És hogy Andropov mindenre azt mondta, hogy átcsoportosítás, és a sebesült katonákat szállítják el. Nagy Imre közben

megijedt attól, hogy megint bevonulnak Budapestre, és Tildyvel közösen azt kérték, hogy magyar tankok vegyék körbe a Parlament épületét. Ez egyelőre nem történt meg.

– A magyar kormány miért szavazta meg a semlegességet? – hangzott Vorosilov újabb kérdése.

– Ez egyfajta ultimátum volt – válaszolta Kádár.

– Ultimátum? Kihez?

Kádár arra gondolt, lehet, hogy az ultimátum túl erős kifejezés volt. Elvégre a Magyar Népköztársaság csak nem intézhet ultimátumot a Szovjetunióhoz. Nem értette, Dzjuba pontosan milyen kifejezést használt, de igyekezett finomítani:

– Inkább következménye valaminek. A magyar kormány úgy vélte, hogy Andropov elvtárs magyarázata nem elégséges, és nem fedti teljesen a valóságot. A Minisztertanács úgy döntött, hogy mivel Budapestet meg kell védeni a szovjet csapatoktól, Andropov elvtársnak meg kell mondani, hogy amennyiben nem állnak le a csapatmozgások, a kormány az ENSZ-hez fordul, és kinyilvánítja Magyarország semlegességét.

– A szovjet fél magyarázata maga szerint sem fedti a valóságot?

– A magyar kormányban sokan azt mondták, hogy a szovjet kormány nem fedti fel a teljes igazságot. De én a részemről ilyet soha nem állítottam. Nem is azonosultam ezzel az állásponttal.

– És a szavazásnál hogyan foglalt állást?

Ez Mikojan hangja volt. Kádár anélkül is megismerte, hogy feléje fordult volna.

Tudta, hogy nem mondhat mást, csakis az igazat. Hiszen úgymint tudják.

Továbbra se nézett rájuk, amikor válaszolt:

– Én is arra szavaztam, hogy nyilvánítsuk ki a semlegességet. A kormány helyzete szempontjából ez tűnt a legjobb döntésnek.

Miután Dzjuba lefordította a választ, észlelhető mozgólódás támadt az elnökség soraiban. Kádár lesütötte a szemét. Várta a haragot, a számonkérést. A büntetést.

Vagy legalább a kérdéseket.

Mert az következett megint. Ezúttal Molotovtól:

– Mi szükség volt a párt nevének megváltoztatására?

– Nem pusztán névváltoztatásról van szó – felelte Kádár. – Új pártot kellett létrehoznunk. A Magyar Dolgozók Pártja néhány nap alatt szétszilálódott. Szervezete megroppant, tagsága szétszéledt, irányítása kicsúszott a kezeink közül. Ezért láttuk szükségesnek inkább egy új kommunista pártot alapítani. Ennek a neve Magyar Szocialista Munkáspárt. Ehhez hasonló névvel működött már egyébként egy munkáspárt Magyarországon a háború előtt.

– Ön tehát – hangzott Molotov újabb kérdése, vagyis inkább megjegyzése Dzjuba tolmácsolásában – ismét föloszlott egy kommunista pártot.

A hangsúly sem fenyegető, sem számonkérő nem volt. Molotov tényt közölt. Kádár továbbra se nézett rá. Az jutott eszébe, hogy ezek tényleg tudnak mindent. Nem véletlenül ők irányítják a világ egyik felét.

– A Magyar Dolgozók Pártja a tömegek szemében súlyosan kompromittálódott. Nemcsak most, amikor ezek az események zajlanak, hanem már jóval korábban. Azt kell mondanom, hogy a párt akkor volt a csúcson, amikor megalakult. Amikor a kommunisták és a szociáldemokraták egyesülésével létrejött az új munkáspárt. Utána a népszerűsége folyamatosan zuhant. Már mindjárt az első tisztogatások és koncepciók perek aláásták a tekintélyét. Rajk kivégzése például... – Kádár egy pillanatra elhallgatott. Nem tudta, vajon a jelenlévők ismerik-e Rajk nevét. Természetesen annak idején tudtak a történekről. Ám azóta eltelt nyolc év, és rengeteg minden történt, nem csupán Magyarországon, hanem az egész szocialista táborban. Persze a temetés most volt, október elején, és ha Moszkvában figyelemmel kísérték az eseményeket, tudhatták, hogy a parázs ott kezdett izzásból robbanásveszélyes eleggyé alakulni.

Folytatta tovább:

– Az előző vezetés hibái és politikája meg a személyi kultusz bűnei nyomán az emberek bizalma megrendült a Magyar Dolgozók Pártjában. Elfordultak tőle, a felkelők kimondottan az ellenségüknek tekintik, elvégre a felkelés éppenséggel a párt vezetőinek tevékenysége

miatt robbant ki. Ezeket mérlegelve arra jutottunk, hogy nekünk, kommunistáknak új pártban kell tömörlőnünk, hogy amennyiben választásokra kerül sor, azon eredményesen szerepelhessünk. A szocializmus eredményeit és vívmányait ugyanis nem kívánjuk, és nem is szabad föladni. Ellenkezőleg: azokat minden erőnkkel meg akarjuk védeni. Ez azonban csak egy új párt létrehozásával lehetséges. Ezért alapítottuk meg a Magyar Szocialista Munkáspártot.

Néhány pillanatnyi csönd következett. Kádár körbesandított, és csak most tudatosult benne, hogy a kihallgatásról nem készül jegyzőkönyv. Sehol egy írnok, aki jegyzetelne, és az elnökség tagjai előtt sincs fehér papír. Csupán a rettenetes, nagy, üres asztal.

– Kádár elvtárs – hallotta Szuszlov hangját –, miként látja a jövőt? Ön szerint mi fog történni Magyarországon az elkövetkező napokban és hetekben?

Kádár tisztában volt vele, hogy ez a legfőbb kérdés. Ezen állhat vagy bukhat minden. Hátradőlt, tekintetét a cári csillárra szegezte. Most különösen jól jött, hogy minden mondat után ki kellett várni Dzjubát.

– Minden azon múlik, hogy miként alakul a csapatkivonás. Amennyiben sikerül megállapodni, és megszületik a döntés arról, hogy a szovjet csapatok mondjuk két-három hónapon belül elhagyják Magyarországot, úgy a kormány és az új párt sikerrel föl tudja venni a harcot az ellenforradalom térnyerése ellen. Akkor

ugyanis teljesül azok követelése, akik a függetlenségért és a népi demokráciáért fogtak fegyvert, és az ő elkeseredettségüket és csalódottságukat nem tudja tovább meglovagolni a klérus és az egyéb szélsőjobboldali elemek. Az a határozott benyomásom, hogy az emberek többsége meg akarja őrizni a szocializmus vívmányait. Amennyiben tudatosítjuk, hogy az új kommunista pártnak is ez a célja, akkor sikeresen tudunk szerepelni a választásokon. A szociáldemokraták, a kisgazdák meg a többi párt előbb-utóbb vissza fog térni a háború előtti programjához. Bármit is mondanak most. Nekünk azt kell hirdetnünk, hogy továbbra is azt akarjuk, hogy a gyárak meg a földek a munkások, a parasztok, a dolgozók kezén maradjanak. De ehhez az kell, hogy a felkelés befejeződjék. Ennek egyik sarokköve a szovjet csapatok kivonása. Ha a felkelés nem ér véget rövid időn belül, nagy a veszélye, hogy az egyre inkább kibontakozó ellenforradalom elsöpri nemcsak a kommunistákat, hanem a többi pártot is, és visszakanyarodunk a háború előtti idők politikai rendszeréhez. A másik lehetséges út természetesen a katonai beavatkozás. Ám véleményem szerint ez felelőtlenység lenne, és még annál is veszesebb következményei lennének. Például megrogyanna a kommunisták tekintélye belföldön és külföldön egyaránt. Az egész szocialista tábor megítélésére negatívan hatna egy ilyen fordulat. Nem beszélve arról,

hogy nincs garancia arra, hogy akár a közeljövőben bármelyik államban hasonló dolog nem ismétlődne meg.

Több kérdés nem érkezett Kádárhoz, aki hátradőlt, és megint a cigaretta után nyúlt. Senki nem szólt rá, hogy ne gyújtson rá. Az engedély ezek szerint érvényben maradt.

Münnich jóval rövidebben beszélt. Azt fejtegette, hogy mennyire sötétnek látja a helyzetet. Mindennek az az oka, hogy a vezetők elszakadtak a tömegektől. Most aztán a kommunisták futhatnak a hatalom után. Amit viszont csak a Szovjetunió segítségével tudnának megtartani. Magyarországon ugyanakkor erős szovjetellenes hangulat van. Nem csak most, az elmúlt években is így volt. Amikor például a futballválogatott a szovjet csapat ellen játszott, mindenki tényként kezelte, hogy legfőlőbb döntetlen lehet az eredmény, mert a szovjeteket úgymond tilos legyőzni. Ráadásul a Szabad Európa Rádió is évek óta a Szovjetunió ellen uszít. A felkelők és mögöttük az egész ország a szovjetek kivonását követeli. Ebből táplálkozik az ellenforradalom, amely még inkább rájátszik a szovjetellenes hangulatra. A kommunisták mögött pedig egész egyszerűen nincsen senki. A tömegek nem bíznak bennük, a fegyveres erők elpártoltak tőlük, az új pártnak nincs tömegbázisa. Ha a kommunisták bármilyen módon részesülni akarnak a hatalomból, azt megtartani vagy

megszerezni kizárólag fegyveres úton volna lehetséges. Csakhogy a kommunistáknak jelenleg nincs fegyverük.

Bata ennél is kurtább helyzetértékelést adott. Közölte, hogy a Nagy Imre-kormány ténykedése pusztán arra alkalmas, hogy tovább szítsa az ellenségeskedést. Hogy szándékosan-e, vagy sem, azt majd ki kell vizsgálni, de ő maga például a saját szemével látta, amint egy magyar katonai egység tüzet nyit a szovjetekre. Amazok viszont nem lőttek vissza, mert nem akartak fölülni a nyilvánvaló provokációnak. A Vörös Hadserg egy fegyelmezett erő, arra támaszkodva kell rendet teremteni az elkövetkező napokban. A szovjet csapatok Magyarországon tartózkodása valóban sarkalatos kérdés, de éppenséggel nem kivonni kellene őket, hanem ellenkezőleg, bevezetni egy átmeneti katonai diktatúrát, és úgy megkezdeni a rendteremtést.

Bata elhallgatott.

Csönd következett, rövid, ám annál súlyosabb csönd.

– Van még valamelyiküknek észrevétele vagy mondanivalója, elvtársak? – hangzott Mikojan kérdése Dzjuba tolmácsolásában.

Münnich és Bata a fejüket rázták.

Kádár lassan fölemelte a jobb kezét.

Nem nézett körbe, de érezte, hogy minden tekintet reá irányul.

– Annyit kérnék a tisztelt elnökségtől – hangja megint rekedt volt, ám ezúttal nem akarta krákogással megakasztani a gondolatmenetet –, hogy amennyiben fegyveres fellépésre kerülne sor, az elvtársak biztosítsák, hogy az igazi kommunisták sértetlenek maradjanak. Azok, akikre az elkövetkező éveket kell építenünk. Már így is nagyon sok kiváló embert veszítettünk. Én például most vesztettem el az egyik legközelebbi elvtársamat. Tapasztalt veteránként a budapesti párházát védte, és úgy mondják, hogy amikor kiment tárgyalni a felkelőkkel, lelőtték. Kórházba vitték, és mielőtt meghalt volna, az őt meglátogató feleségemen keresztül megüzente, hogy vigyázzak magamra... Szóval kevesen maradtunk. Mindenkire szükség van.

Egyvalami hiányzott abból a gyönyörű tanácsteremből, de az nagyon: egy falióra, amelyre pillantva az ember föltűnés nélkül megnézheti az időt. Kádárnak ott volt a csuklóján a karórája, ami még Budapesten megállt, ám ha járt is volna, akkor se tudta volna észrevétlenül előhúzni az ingujja alól. Miközben beszélt, amúgy sem az járt az eszébe, hogy vajon mennyit mutathat a veker. Éppen ellenkezőleg, mintha kizökkent volna az idő múlásából, csak annyit érzékelt, azt is valahonnan a tudata mögül, hogy a napfény a terem egyik ablakából előbb egy másikba, azután egy harmadikba vándorolt. Ám miután az ülés véget ért, Kádárnak hirtelen eszébe villant, hogy már órák óta ülnek itt, és még egy pohár vízzel sem kínálták meg őket. A cigaretta, amely immár behorpadt dobozban hevert a mahagóni asztalon, Brezsnyevtől származott, még az ülés kezdete előttől. Egyébiránt itt ültek kiszáradt torokkal, egyre türelmetlenebbül és hangosabban korgó gyomorral, anélkül hogy tudnák, mi következik.

Azt, ami az elmúlt órákban velük történt, sokkal inkább lehetett kihallgatásnak tekinteni, mint meghallgatásnak vagy konstruktív tanácskozásnak. Az elnökség tagjai az időnkénti mormogáson és a célzatos kérdéseken kívül semmiféle jelét nem adták se véleményüknek, se szándékuknak. A legbaljósabbnak az a csönd bizonyult, amivel az ülés legalábbis őket érintő része véget ért. Amint Kádár utolsó kijelentése elhangzott, hosszú másodperceken, de lehet, hogy percekre keresztül nem történt semmi. Leszámítva azt, hogy a Dzjuba által időközben fölkapcsolt cári csillár egyik izzója pontosan Kádár feje fölött egyszer csak zümmögni kezdett, majd rögtön utána megadta magát, és kialudt. Ha az ember nem meggyőződéses kommunista, aki úgy tartja, mi több, tudja, hogy a világot pontosan meghatározható és föltérképezhető logikai szálak és ok-oksági összefüggések mozgatják, és hogy a jelenségekre mindig találunk olyan magyarázatot, amely visszavezethető az anyag természetére, az izzó elsötétülését akár szimbolikusan is gondolhatná, és tarthatna a még előre nem látott, ám ilyenformán mégiscsak előre vetített eseményektől. Kádár azonban úgy vélte, az, hogy a fények hirtelen megváltoztak körülötte, legalábbis e tekintetben nem jelent semmit, egy wolframszál halálából pedig még nem lehet sem mire se következtetni. Az izzó kiégése mindazonáltal mégiscsak jelzésként hatott. A zümmögés megtörte

a csöndet, az elnökség tagjai pusmogva, a magyaroktól elfordulva néhány bizalmas szót váltottak egymással, majd mintegy varázsütésre, föltehetően egy láthatatlan jelre Dzjuba fölállt, ám ezúttal nem a csillárkapcsolóhoz ment azt föl kattintani, hanem magyar nyelven közölte, hogy a tanácskozás véget ért, és arra kéri a budapesti elvtársakat, legyenek szívesek kifáradni az ülésteremből.

Hazugság volt, amit mondott. Nem tanácskozás volt, hiszen senki nem cserélt a másikkal véleményt, nem hangzottak el érvek és ellenérvek, és még csak följegyzés sem készült arról, ami a cár trónjának hűlt helyén elhangzott. Kádár épp elég ülésen részt vett ahhoz, hogy tudja, vitának ritkán van helye egy kommunista párton belül. Annak idején, az illegalitás éveiben még volt rá példa, hogy nézetek és szempontok ütköztek, aminek végeztével mindenki valamiféle gazdagodás örömeivel tekinthetett a másikra és az elhangzottakra. Mint ahogy kétségtelen, hogy a felkelés kitörése óta is visszatérőben van ez a szellem. Egyébiránt azonban direktívák léteznek, amelyeket megfogalmaznak, megmagyaráznak és támogatnak. Legalábbis az elmúlt évek gyakorlata erről szól. Most viszont még ennyiről sem. Kitoloncolták őket a teremből, akár a vádlottakat ítélethirdetés előtt. Mert hogy – és ebben Dzubának megint csak nem volt igazsága – a tanácskozás még nem fejeződött be. Sőt, most

kezdődött el igazán. Az elnökség nem pusztán azért ült össze, hogy meghallgassa őket. Kikotyogták, hogy a testület már jó ideje ülésezik. Az ő kihallgatásuk csupán egy állomás volt a döntéshozatal előtt. Valamire készülnek, és kérdés, hogy az ő jelenlétük mennyiben fogja befolyásolni ezt a döntést. Amennyire az elmúlt évek mechanizmusait ismerni lehet, föltehetően semennyiben, vagy legalábbis kevésbé. Annak idején Rákosit is fölragatták Moszkvába, és közölték vele, hogy mennie kell. Amihez sem neki, sem más magyar párt- és állami vezetőnek nem lehetett szava.

Rákosit viszont – merengett Kádár a Kreml folyosóján – legalább nem lopva, emberrablásnak beillő körülmények közepette hozták ide, és előre tudhatta, hogy mit fognak neki mondani.

Dzjuba egy kisebb terembe vezette őket, ahol Kádárt súlyos töprengéséből a sült hús ínycsiklandó illata ébresztette föl. Az asztal gazdagon meg volt terítve, roskadozott az ételektől és az italoktól: húsok, mártások, szósok, tészták, pékárúk, vodka, vizek és üdítők. Még néhány nagyra hízott, élénk színű déligyümölcs is ott virított. Ekkora választék Pesten a pártvezetőket ellátó üzletben sem nagyon akadt, legföljebb a Bajza utcában, ahol a szovjet nagykövetség munkatársainak külön üzlet üzemelt, ahova azonban földi halandó nemigen tehetette be a lábát, Kádár is csupán hallo-másból ismerte.

Szemet kápráztató volt a látvány. Ahogy az ölből kiengedett, kiéhezett sertések hajdan Somogyban, később pedig Kádár emlékezetében, úgy csörtettek egymást taszigálva, félrelökve az asztalhoz. Le se ültek, állva láttak a marcangoláshoz. Azt se tudták, hová kapjanak, mihez nyúljanak, a bőség zavara egyszerre tette falánkká és idegessé őket. Zabáltak, mintha ez lenne az utolsó alkalom az életükben.

Kádárnak megint eszébe jutott a börtön, ahol egyes halálraítélteknek az volt az utolsó kívánsága, hogy mielőtt az akasztófa alá vinnék őket, még egyszer ches-senek egy jót.

Észre se vették, Dzjuba mikor hagyta magukra őket.

Amikor úgy érezték, hogy enyhült gyomruk követelése, és a zsíros ujjaktól fénylő poharak tartalma is csillapítóan hatott idegrendszerükre, úgy néztek egymásra, mintha azt akarnák kérdezni, mit keresnek ők itt. Talán Bata látszott a legnyugodtabbnak, elvégre az ő eredeti úti célja amúgy is Moszkva volt, ugyanakkor az a tény, hogy egyenest a Kremlbe hozták, őt is meglepte. Münnich magabiztossága is el-suhant: megilletődötten toporgott, nagy, busa fejét egyre csak körbeforgatva kereste a helyét, és úgy tűnt, ha magyarázatot nem is talált, de legalább próbálta tudatosítani magában, hogy hol van. Kádárnak pedig az járt a fejében, hogy mekkorát fordult körülötte a világ. Huszonnégy órával ezelőtt még Andropovval

alkudoztak, és leghagymázasabb gondolatai között sem fordult elő, hogy hamarosan a Szovjetunió Kommunista Pártjának elnöksége előtt kell számot adnia a magyar kormány lépéseiről.

Egy értelmiségi erre mondaná azt, hogy történelmet írunk, és hogy velünk együtt forog a történelem kereke.

– Vajon mikor találkozunk Rákosi elvtársékkal?

Kádárnak kis híján torkán akadt a falat. Naivan azt lehetett gondolni, hogy az eddiginél ijesztőbb és bizonytalanabb helyzet már nem áll elő, ám a név még eme körülmények között is rémisztőnek és idegennek hangzott. Úgy vetődött föl a nem is olyan távoli múlt rejtekéből, akár egy sötét árnyék.

Persze józanul gondolkodva számolni kell ezzel a lehetőséggel is. Rákosi, Gerő és a többiek szintén Moszkvában vannak. Őket ismerve csodaszamba men-ne nem beléjük botlani. Na de ki gondolkozik józanul a zsíros falatok mellé kísézőül elfogyasztott pár pohárka vodka után?

Münnich kérdezett Kádár helyett is:

– Már miért találkoznánk?

– Hogyne találkoznánk! – Bata hangjában fölháborodás csengett. – Azért vagyunk itt, hogy találkozzunk vele. Az elvtársak nem miatta jöttek Moszkvába?

De – gondolta Kádár. – Tulajdonképpen miatta. Ha Rákosi nincs, nem történt volna meg ez az egész.

– Rákosi elvtárs itt van?

– Hol máshol lenne? Ne vicceljünk, Münnich elvtárs. Természetesen Moszkvában tartózkodik a többiekkel együtt. Együtt fogunk visszatérni Budapestre.

Kádár hangos koppanással letette az asztalra a poharat. A vodka marni kezdte a torkát.

– Ők is itt vannak a Kremlben?

Bata vállat vont.

– Ezt nem tudom. De ha nem is itt, mármint ebben az épületben, nyilván nincsenek messze. Gondolom, előbb-utóbb találkozunk velük. Még mielőtt visszavinnének bennünket Magyarországra.

– Előbb-utóbb?

– Ez a rémálom legfőljebb már csak néhány napig tart. A szovjetek rendet csinálnak, szétverik a fasiszta csőcseléket, mi pedig szépen hazamegyünk, és olyan lesz megint minden, mint azelőtt.

Kádár elfordult. Végtelen keserűséget érzett.

I lát ezért hozták őket Moszkvába. Azért, hogy asziszisztáljanak Rákosi visszatéréséhez. Tőlük szereznek első kézből információkat arról, hogy mire számítsanak Magyarországon, aztán megindul a hadművelet. A tervek föltehetően már készen állnak. Meglehet, Vorosilov fogja irányítani, azért ült ma ő is bent az elnökségben. Vagy valaki más? Netán egyenesen Zsukov? A záhonyi vasutasok igazat beszéltek. A Vörös Hadsereg egységei egymás után vonulnak be a Magyar Népköztársaság területére. Igen, ahogy Andropov is

mondta, valóban csapat-átcsoportosítás történik. De annak nem a sebesültek elszállítása a célja. Hanem az, hogy előkészítsék a támadást Budapest és a nagyobb magyar városok ellen. Ha megtörténik, az ténylegesen háborút jelent két szocialista ország, a Varsói Szerződés két tagállama között. Kérdés, mit tesz majd Nagy Imre. Egyszer már leváltották a kormányfői posztról, aztán a felkelés ereje megint a miniszterelnöki székbe nyomta, de innen már nem lehet csak úgy lemondani, és visszavonulni az Orsó utcai villába. Bizonyára Nyugatra szökik, mint tíz éve az egyik kisczarda miniszterelnök, akinek a visszatérésétől még a saját párttársai is tartottak egy-két nappal ezelőtt. Hát, most legalábbis ettől nem kell félniük. Batának igaza van: az egész nem lesz hosszú. Még ha a Magyar Néphadsereg teljes állományát sikerül is Maléternek megmozdítani, a szovjet haderő ellen csupán igen rövid ideig tudják majd tartani magukat.

Az is világossá vált, hogy mit keres köztük Bata: ő az előző vezetés utolsó honvédelmi minisztere. Ismeri a magyar katonai potenciált. Tudja, melyik laktanyában milyen erők állomásoznak, és melyek a fölvonulási és az utánpótlási vonalak. És ő mindezt az információt készségesen ki is fogja szolgáltatni a szovjeteknek.

Münnich pedig a láthatatlan összekötő kapocs volt Andropov felé. Még úgy is, hogy arról talán nem volt tudomása, hogy hova fog vezetni ez az egész.

Kérdés, neki, Kádárnak milyen szerepet és sorsot szánnak.

Olyat, mint Kun Bélának? Megint börtön vár rá, ahonnan harmadjára már nem lesz kiút, és ő is itt lesz elkaparva valahol névtelenül?

Bata egyre vörösebb fejjel és egyre nekihevültebben magyarázott. Végül már szinte ordítva ecsetelte, hogy milyen lesz az ő dicsőséges visszatérésük. Ott állnak majd egy tank, egy vadonatúj T-54-es nyitott tetején, és Budapest megtisztított utcáin áthajtva ugyanazzal a lendülettel begördülnek a Parlament elé. De lehet, hogy nem is a Kossuth térre mennek elsőként, amely akkor még bűzleni fog az ellenforradalmároktól és a fasisztáktól. Hanem megállnak az Akadémia utcában, a pártközpontnál, amit megint birtokba vesznek. Újra lesz MDP, újra lesz *Szabad Nép*, és igyekeznek mihamarább elfeledni azt a sok mocskot, ami az elmúlt hetekben történt. Mármint – magyarázta Bata – elfeledtetni az emberekkel. Oly módon, hogy többet eszükbe se jusson ilyet csinálni. Mert a főkolomposokat természetesen meg kell büntetni.

– Nagy Imrét is? – kérdezte Münnich, már ugyancsak akadozó nyelvel.

– Természetesen – vágta rá Bata. – És valamennyi emberét.

Kádár élmeygett. Erős volt a vodka. Különösen, szokatlanul erős.

Azt megint csak nem vették észre, hogy Dzjuba mikor és hogyan termett közöttük. Egyszeriben ott volt megint. Talán el se ment, hanem odakint, az ajtó előtt hallgatta ordibálásukat.

Ételmaradványok, szaftfoltok, zsírpöttyök mindeütt. Nemcsak a tányérokra és a terítőn, de mindhár-muk zakóján is. A földre is lepotyogott néhány falat. A levegő meg olyan volt, akár egy szeszgyárban.

– Bata elvtársat várja egy gépkocsi – mondta rezzenéstelen arccal Dzjuba. – Elvisszük a családjához. Münnich és Kádár elvtársakat pedig a szállásukra kísérem. – Kevésbé szertartásosan tette hozzá: – Pi-henjék ki magukat az elvtársak. Holnap hosszú nap vár önökre.

– Mi lesz holnap? – Münnich levette a szemüvegét, és egy, a zakójából előrántott zsebkendővel törölgetni kezdte.

– Holnap folytatódik az elnökség ülése.

Bata láthatóan még kérdezni akart valamit, ám Dzjuba pillantása beléfojtotta a szót.

Úgy szedelőzködtek, akár a gyakorlaton lévő ipari tanulók, akiket tiltott italfogyasztáson és dohányzáson kapott a műhely felügyelője. Szégyenlősen visszagombolták a zakót, megigazították a válltömést, lesöpörték a morzsákat a nadrágjukról.

– Dzjuba elvtárs – szólta Kádár, amikor a többiek már kiléptek a folyosóra –, kérhetnék valamit? Szeretném,

ha a feleségemet értesítenék. Legalább arról, hogy
rendben vagyok. Már bizonyára nagyon aggódik.

Dzjuba habozni látszott.

– Utánezek, mit tehetek, Kádár elvtárs. Nem ígér-
rek semmit, de utánezek.

– Köszönöm. Nagy könnyebbség lenne nekem is.
Mármint ha tudnám, hogy nem aggódik.

Dzjuba biccentett, azután elhagyták az alkoholtól
és ételszagtól bűzlő szobát.

A koffer az ágy tetején várt rá. Ruhatára kiegészült egy
pár cipővel, amit az ágy mellé tettek. A többihez ha-
sonlóan szintén vadonatúj darab volt, még a bőr illatát
is érezni lehetett. Tetszetős modell, anyagának vastag-
ságán érződött, hogy bírja a hideget és a nedvességet,
ennek ellenére nem volt bumfordi és ormótlan, hanem
finom vonalú, kecses. Meglehet, nem KGST-gyárt-
mány, hanem külföldi darab. Vagy ha a békétábor-
ban készült is, akkor se a szokványos forgalmazásra
szánták. Erről nem derült ki semmi, mert Kádár hiába
forgatta, címkét és feliratot nem látott sehol.

Ahogy a szobába lépett, első dolga volt levenni a
cipőjét. Valamikor csütörtök hajnalban húzta föl, még
Budapesten, a parlamenti dolgozószobában, amelynek
heverőjén az elmúlt napok szokása szerint szender-
gett pár órát, föl-fölriadva, amikor is hosszú perce-
ken át fülelt, hall-e ágyúdörgést vagy fegyverropogást.
A cipő azóta is a lábán volt. Kádár most akkurátusan
kioldozta a fűzőt, aztán lehúzta a cipőt a lábfejeről,

gondosan ügyelve arra, hogy közben – ahogyan az anyja számtalanszor figyelmeztette – ne tapossa le a kergét. Még mindig arccal a padló felé beleszaglászott a levegőbe. Fintorgott. A lábának meg a cipőnek érezhetően szaga volt. Talán a szovjet elvtársaknak is föltűnt, ezért érkezett menet közben, az eddigiek kiegészítéseként a vadonatúj cipő. Mindenképpen célszerű tehát a holnapot az új cipővel kezdeni. Kérdés, mit tegyen a másikkal. Kidobja? Vagy egyszerűen hagyja az ágy alatt? Netán szóljon Dzjubának, hogy intézkedjen az elszállításáról? Mindkettő kellemetlen és kínos lehet mind neki, mind azoknak, akik levett cipőjének sorsáról gondoskodnak.

A fintor után vágott egy grimaszt. Mintha az lenne a legfontosabb, hogy mi lesz az átizzadt lábbelijével, miközben rövidesen ennél sokkal súlyosabb dolgok dőlhetnek el.

Na de – fűzte tovább a gondolatmenetet – a cipőkérdésre legalább van némi ráhatása. A többire nem föltétlenül.

Az új cipő úgy simult a lábára, akárha ráöntötték volna. Ezek szerint lábának pontos méretét is tudják. Talán nem is konfekciós, hanem egyedi darab. Cipész készítette. De mikor és ki vehetett az ő lábáról hajszálpontos szabásmintát? Álmában? A börtönben, amikor a verések után ájultan hevert? Elhessegette a gondolatot. Lám, mindenütt rémeket és összeesküvéseket lát. Ez lett

a következménye az évek óta tartó állandó bizalmatlanságnak. Ez történik, amikor nem hiszünk és nem bízunk semmiben és senkiben. Mindenütt titkokat és sejtelmeket meg rejtett törekvéseket és történéseket látunk.

Persze ezt is Rákosiék hintették el.

„Ha egyszer túljutunk végre ezen az egészen – merengett az új cipőre Kádár –, olyan világot kell építeni, amelyben az embereknek van bizodalmuk egymásban, és egy kézzszorítás valóban az, aminek szánják, nem kell közben hátsó szándékot kutatni a másik tekintetében.”

Ha túl lehet jutni egyszer... De hát mikor lehetne túljutni, amikor éppen arról van szó, hogy rövidesen visszatérnek Magyarországra Rákosiék?

Kádár szédült. Nem szokott ennyi alkoholt inni. A vodkában épp az a veszélyes, hogy az ember képes nyakló nélkül vedelni, mert akkor még nem, hanem inkább utána üt. A bőséges és zsíros estebéd is kezdte megfeküdni a gyomrát. Pedig van börtöntapasztalata, tudhatná, hogy koplalást követően kerülni kell a hirtelen zabálást. Az ember képtelen uralkodni magán, pláne, ha a csordaszellem és a kísértések egyaránt rossz irányba vezetik.

Kádár megcsóválta a fejét. A rosszallás saját magának szólt. Ennél jóval fegyelmezettebb és következetesebb embernek tartotta magát.

Itt az ideje véget vetni ennek a napnak, és fölkészülni a következőre.

A szállásra igazán nem lehetett panasza. Ha eddig fogolynak is tekintette magát, most legalább úgy érezhetett, akár egy magas rangú rab. Egy fogságba esett előkelőség, egy hadúr, akit nem a vár tömlöcébe vetnek, a patkányok közé, hanem, míg meg nem érkezik a váltságdíj, a lehetséges legjobb körülmények között tartják fogva. Szűkös volt a szoba, ám kényelmes. Tiszta, rendezett. Igaz, ablaka nem a Vörös térre nézett, ám ez legyen a legkevesebb, legalább csöndes volt – az elmúlt napok zajait követően időnként már-már zavaróan is hatott ez a mélységes, nyomasztó, szokatlan csönd. Egy kényelmes ágy, egy szekrény, íróasztal, szék, fotel. Az asztalon rádió. Talán, ha nagyon türelmes és kitartó, Budapestet is be lehet rajta hozni.

Kádár éhezett a hírekre. Egy teljes napja nem tudta, mi történt. Pedig mostanság mindennap történik valami, ami fordulatot jelent.

A vodka felhőjén keresztül is fölfedezte az íróasztal fiókjában a papírt és a ceruzát. El is határozta, hogy amint kitisztul a feje, leírja a tárgyalóteremben elhangzottakat. Ha már jegyzőkönyv nem készült, ő majd készít egy emlékeztetőt a megbeszélésről. Hogy kinek? Saját magának. Meg talán az utókornak. Háttha egyszer valaki kíváncsi lesz rá.

Talán a szovjet elvtársak se véletlenül hagyták itt az íróeszközöket. Meglehet, egyenest neki szánták ezt a feladatot.

A szoba sarkából mosdó nyílt. Mit mosdó: komplett fürdőszoba zuhanyzóval és öblítéses vécével. Itt a lehetőség rendesen megfürdeni! Persze egy normális alvás is ráfér. Kádár, miközben ültében két kézzel az ágy szélébe kapaszkodott, azon merengett, mihez fogjon előbb. A börtönben meg az illegálításban szerzett tapasztalatok kerekedtek felül: az ember tegye, amire az adott minutumban lehetősége van, és amiről tudja, hogy a következő órákban nem biztos, hogy alkalma lesz rá. Bár átfutott a fején, hogy majd reggel, a jegyzetek elkészítése és az alvás után fürdik meg, ezt ki egészítette azzal, hogy lehetőség szerint akkor is.

Föltéve, ha hajnalban nem keltik föl, és nem rángatják el a kivégzésére.

Levette a ruháit, és az ittasságtól kitelő legnagyobb műgonddal beakasztotta őket a szekrénybe. A régi cipőit is annak aljába tette, az újat pedig a szekrény elé. A használt fehérneműt egyelőre az egyik polcra helyezte, ha a koffer kiürült, a többi levetett ruhával együtt beleteszi. Amennyiben meg más megoldás nem akad, egyszerűen kidobja.

Az ágyra, a pléd alá törülközőt és pizzamát is raktak a láthatatlan kezek.

A meleg vízre nem kellett várni, azonnal érkezett. Mi több, nem csupán meleg volt, hanem kimondottan forró. Kádár csak most döbrent rá, hogy mennyire elgémberedtek a tagjai. Agya az idő múlásával utolsó

mentsvárként kikapcsolta a hidegérzetet, ami nem akart csillapodni a Kremlbe érkezéskor sem. Itt meleg volt, sőt nagyon is befűtöttek, Kádár mégis reszketett, amiről a tudata egy idő után nem vett tudomást, ám a csontig hatoló, külső és belső tényezők okozta hideg ettől még ott maradt a végtagjaiban, és csak a zuhany alatt távozott valamelyest, átadva helyét a forró víznek köszönhető kellemes ernyedtségnek.

Amikor kilépett a fürdőszobából, az alkohol és a zsíros falatok okozta émelygéstől eltekintve Kádár kimondottan jól érezte magát. Ezekben a könnyed, melengető pillanatokban még a helyzetéről is képes volt elfeledkezni. Testét átviharozta a meleg, bőre szappantól illatozott, tisztának és kellemesen tompának érezte magát.

Ha most odahaza lenne, egy könyvvel együtt bújna ágyba, és olvasna, míg el nem nehezedik a szempillája. Máriával rendszerint így csinálják: egyikük az ágy egyik, másikuk a másik oldalán, mindkettejük kezében könyv, és közben csönd van, végtelen, nyugodt csönd. Csupán a papír zizegése hallatszik, meg a falióra kattogása a szomszéd szobából. Ezekben a percekben a világ, amelyben élnek, élni kényszerülnek, megszűnik körülöttük, és átadja helyét egy másiknak – egy olyanak, amit ők választanak az aznapi olvasmányuk szánt könyvvel együtt.

De mindez megint annyira a távolba vészett, mintha sose létezett volna. Az elmúlt hetek egészen másról

szóltak. Az az élet végérvényesen elveszni látszott, és bármi is jön helyette, az egészen más lesz, mint az addigiak. Ezekben a pillanatokban valahogy teljes képtelenségnek tűnt az a gondolat, hogy minden ugyanúgy megy majd tovább. Lehetetlen. Igaza van az antik bölcseknek: kétszer nem lehet ugyanabba a folyóba belelépni. Az ember áltathatja magát, ám a folyó már nem lesz többé ugyanaz. Még akkor se, ha erőnek erejével visszaterelik medrébe a vizet.

A zuhany elernyesztette, de nem takarította ki belőle a zsíros vacsora és a vodka rossz szellemét. Kádár a pizsama felhúzása közben minden addiginál erősebb émelygést érzett. Egy darabig azon tépelődött, visszamenjen-e a fürdőszobába, mivel erős veszélyét érezte annak, hogy a sült hús és a pirog a szesszel együtt gejzirként távozik belőle. Aztán a háborgás mégiscsak alábbhagyott, különben is, Kádáron erőt vett az ólmos fáradtság, úgyhogy miután csillapodni tapasztalta a veszélyt, bebújt a takaró alá, és szinte azonnal mély álomba zuhant.

Amikor legközelebb kinyitotta a szemét, valaki állt az ágya mellett.

Kádár megrettent. Már hajnal lenne? Vagy még éjszaka kivégzik?

Az illető mindazonáltal egyedül volt, és a bekapcsolva maradt asztali lámpa fényében látszott, hogy nő. Mégpedig egy nagydarab, szőke nő. Kádár a rang-

jelzéseit kereste, azonban a nőn nem egyenruha volt, hanem pongyola. Hasonló ahhoz, amit ő Kínából hozott Máriának, csak nem annyira szűk, cserébe viszont a dekoltázst szabadon hagyta.

Kádár egy szót se tudott kinyögni. Nem csak azért nem, mert ahogy a nő fölébe kerekedett, egyből a szájához tapasztotta ajkait. Hanem azért se, mert megbénította a döbbenet. Próbálta fölidézni, látta-e a hölgyet napközben valamikor, de egyre csak arra jutott, hogy az elmúlt huszonnégy órában, amióta kilépett Budapesten a Parlament épületéből, kizárólag férfiakkal találkozott – leszámítva azt a katonanőt, aki a moszkvai repülőtéren átadta a kofferét. Lehetséges, hogy ez ugyanaz? Alkatilag hasonlított, az arcára pedig Kádár nem emlékezett. Mindenesetre el se tudta képzelni, honnan került most egyszeriben elő. Kicsoda egyáltalán? Fogalma se volt, noha a nő habozás nélkül kitárulkozott. A pongyola alatt nem viselt semmit. Amint egyetlen ruhadarabjától megszabadult, teljes meztelenségével ráfeküdt Kádárra.

Kádár levegő után kapkodott. A nőből éremlyítő kölniszag áradt. Hatalmas melleit a Magyar Szocialista Munkáspárt főtitkárának szájába tuszkolta. Közben úgy zihált, úgy fújtatott, akár egy indulásra kész mozdony.

Kádár érezte, ahogy a nő ujjai a pizsamán keresztül az ágyékánál matatnak. Kádár próbált menekülni,

ám a hivatlan vendég egyetlen határozott szorítással jelezte, hogy erről szó sem lehet. A mozdulattól a nő hónalja alól izzadságszag csapott fel.

Kádár becsukta a szemét.

A börtönben fordult elő vele legutóbb ilyen. Akkor szaggatták le róla így a ruhát, majd hol jéghideg, hol tűzforró vízzel locsolták, a szünetekben pedig pálcával verték véresre meztelen testét. Időnként meg ölmos bottal a heréit.

Vérésről ezúttal szó sem volt. Ahogy teltek előbb a másodpercek, azután a percek, úgy lanyhultak a nő mozdulatai. Már nem voltak annyira hevesek, gépiesebbnek érződtek. Megritkultak, majd el is maradtak. Végül fölemelte borzas fejét, és kérdőn nézett Kádárra. Amaz megérezte, hogy figyelik, kinyitotta a szemét. A nő tekintetében egyszerre látott csalódottságot és megvetést.

A nő lemászott róla. Mielőtt fölvette volna a szőnyegről az odahajított pongyolát, még megmutatta jókora valagát, azután sebesen fölöltözött. Hosszú ujjaival szőke fürtjei közé túrt, kicsit igazított rajtuk, majd anélkül, hogy hátrapillantott volna, kiloholt a szobából. Úgy vágta be maga mögött az ajtót, hogy odakünn zengett a folyosó.

Nem ő volt az első nő, akinek Kádár csalódást okozott.

Piroskával a VI. kerületi pártszervezetben ismerkedett meg, kevéssel a világháború kitörése előtt. Attraktív, csinos, vidám és művelt nő volt. Az a fajta, akibe rögvest beleszeretnek a férfiak: bájos arc, karcsú derék, ringó járás, magas homlok, dús, barna haj – mindehhez szellemenesen társalgott, okosan érvelt, és csilingelőn tudott kacagni. Nagyjából akkor kapcsolódott be az illegális munkásmozgalomba, amikor Kádár, csak őt az anyja nem dobta föl a rendőröknek, így elkerülte az első nagy letartóztatási hullámokat. Sőt, a családja még támogatta is ezt a tevékenységét, hősként tekintett rá, aminek az volt az oka, hogy Piroska szülei úgymond elméletben egyetértettek a szocializmus alapvetéseivel, ám konkrét cselekvésig már csupán életkorukból adódóan sem jutottak el. Ennek ellenére a família be volt ágyazódva a pártba, hiszen Piroska férje is aktivista volt.

Piroska elkötelezettségét mi sem bizonyította jobban, mint hogy bár egyetemre járt, külföldön tanult,

vagyis ő is élhette volna az értelmiségiek kényelmes életét, ennek ellenére egy textilgyárban kezdett el dolgozni, munkások között, és nem egyszer maga is kétékezi munkával kereste a kenyerét.

– Ha meg akarjuk ismerni a proletárok valós helyzetét, a problémáikat, és egyenesen ő magukat, akkor nekünk is proletárrá kell válnunk. A szocializmust nem az entellektüelek fogják fölépíteni.

Ilyeneket mondott Piroska Kádárnak bolyongásaik során. Nem szabadkozott, nem magyarázkodott. Egyszerűen, világosan, tisztán és logikusan érvelt. Megindokolta, miért érezte szükségesnek, hogy diplomával a zsebében beálljon a zakatoló gépek mögé.

– Matematikus szerettem volna lenni. De nem vettek föl az itteni egyetemre. Tudja, a numerus clausus miatt.

– Numerus clausus? – Kádár a homlokát ráncolta. Rémllett neki a kifejezés, hallott már róla, ám hirtelenjében nem tudta hová tenni. Mivel sem a személyes életében, sem a mozgalomban nem került kapcsolatba velük, az egyetemi ügyek meglehetősen távol estek tőle. Időnként sajnálta is, hogy noha járatosnak vélte magát a közéletben és a politikával kapcsolatos dolgokban, e téren borzasztóan tájékozatlan volt.

– A kvóta, amelyik azt szabályozza, hogy a hallgatók hány százaléka lehet zsidó – magyarázta Piroska. – Nem fértem bele. Így aztán elmentem Németországba tanulni. Ott viszont nem maradhattam

sokáig, mert ott meg még inkább elkezdtek üldözni a zsidókat. Olyan iskolát kellett választanom, amelyet hamar el lehet végezni. Elkezdtem az egyetemen matematikát hallgatni, de azt abba kellett hagynom, hogy minél hamarabb hazatérhessek. Maradt hát a textilipari főiskola. – Nevetve hozzátette: – De higgye el, Csermanek elvtárs, nincs ezzel semmi baj! Én jól érzem magam a bőrömben. Nem lettem sem kutató, sem tanár, helyette közvetlen közletről tanulmányozhatom a proletariátus életét. És ha megvalósul a szocializmus nálunk is, majd folytatom az egyetemet. Addig is tudom képezni magam.

Nevének hallatán Kádár idegesen körbenézett.

A séta bizonyult a legalkalmasabbnak a hosszú és elmélyült beszélgetésekre. Ott nem kellett tartani attól, hogy lehallgatják őket. Persze így se lehet kizárni, hogy detektívek szegődnek a nyomukba, ám legalább nem hallják, hogy miről beszélnek. Ha pedig megállította őket egy rendőr, hümmögve átnézte az irataikat, ám nem tehetett mást, legföljebb fejcsóválva tudomásul vette, hogy egy férjezett nő egy nőtlen férfival kóvályog, gyakran sötétedés után is.

Ennek ellenére mégse volt szerencsés az utcán egymást a nevükön, pláne elvtársként szólítani.

Piroskára azonban nem volt jellemző az óvatosság. Se ebben, sem másban.

Nappal az Andrássy úton bolyongtak, éjjel a Városligetben. Beszélgettek, álmodoztak, tervezgették a jövőt: a közös jövőjüket, amely természetesen elsősorban az ország jövőjét jelentette. Fölvázolták, kitárgyalták, milyen lesz, amikor a párt vezetésével a munkásosztály újra megszerzi a hatalmat, megvalósul ismét a proletárdiktatúra, és megszületik a második magyar tanácsköztársaság.

Piroska gyerekére ilyenkor a férje ügyelt. Zokszó és ellenvetés nélkül. Belátó volt, és alkalmazkodó. Ismerte a konspiráció szabályait, és tudta, hogy ezek az eszmecserék mind a párt, mind a magyar munkásmozgalom szempontjából roppant fontosak.

Kádár számára is egyre fontosabbakká váltak. Már nemcsak várta, hanem egyenesen kereste az alkalmakat az újabb és újabb diskurzusokra és találkozásokra. Nem egyszer megesett, hogy munkahelyéről egyenesen Piroskáékhoz sietett, hogy újabb megbeszélésre invitálja a nőt. Akit ilyenkor – ahogy egyszer kacagva mesélte Kádárnak – már előre figyelmeztettek a közelben lakó rokonai:

– Megint errefelé biciklizik az a piros nadrágos.

Piroska elpirult és elfordult, hogy ne lássák, amint arcának színe Kádár emlegetett pantallójához idomul. Igyekezett titkolni, de azért legalább saját magának kénytelen volt beismerni, hogy tetszik neki ez a

ruganyos léptű, határozott arcélű, szőke férfi. Aki vele ellentétben nagyon mélyről jött, de legalább annyira magasra kívánt emelkedni.

És már azzal is ki akar tűnni mások közül, hogy piros színű nadrágot hord. Ameddig persze a párt ezt engedte. Végül Rajk szólt neki, hogy legyen körültekintőbb, és ne keltsen föltűnést az öltözködésével, mert ezáltal mindnyájukat veszélyezteti.

Piroska korábbi sorsa abban is különbözött Kádárétól, hogy neki éppenséggel az apja akart kimenni Amerikába. Le is ment ugyanúgy Fiumébe, ahogy annak idején Csermanek Borbála. Csak éppen ő be is hajózott, és el is jutott New Yorkba. Ahol akár egyetemi tanár lehetett volna, ő azonban előbb a családját akarta kihozni maga után. Ezt viszont az itthon maradt rokonság nem engedte, így aztán Piroska édesapja visszatért Magyarországra. Nem sokkal ezután pedig megszületett Piroska, négy fivér után első leánygyermekként – szülei és később Kádár nagy öröme.

– Az elvtársak szóltak, hogy nem kellene érzelmi viszonyokat belevinni a kapcsolattartásba.

– Komolyan? Mikor?

– Pár nappal ezelőtt. Amikor – bár már alkonyodott, Piroska láthatóan elpirult – a szokottnál is később mentem haza.

– Kádár elkomorult.

Ezek szerint konkrétan egy elvtárs szólt. Mégpedig Piroska férje. Érthető, neki tűnt föl leginkább az asszonyka egyre gyakoribb és egyre tovább tartó kimaradozása.

Néhány elviselhetetlenül hosszú pillanatig hallgattak. Az Andrássy út végénél jártak. Szemben velük a Hősök tere, mögötte a Vajdahunyad várának sötét tornya. Előttük autók dübörögtek az Aréna úton. A Városliget felől idehallatszott a vurstli zaja és a mutatványosok kurjantásai. Virágillat úszott a levegőben. Bár valahol a messzeségben már dörögtek a fegyverek, hullottak a bombák, folyt a vér, és tombolt a világháború, errefelé ezernyi színében, illatában és hangulatában pompázott és ünnepelt a tavasz, amely egyúttal dalra kelt az ő szívükben is.

– És maga mit mondott?

Piroska kiegyenesedett, fejét fölcszegte, dacosan nézett Kádár arcába:

– Azt, hogy nekünk feladataink vannak.

– Érdekes – Kádár nevetett. – Én is ugyanezt mondtam.

– Kinek?

– Rajk elvtársnak. Mert engem meg ő kért számon. De közöltem vele, hogy mi csupán a munkánkat végezzük, és teljesítjük azokat a feladatokat, amelyekkel a párt megbízott. Egyébként pedig ne aggódjanak. Nem veszélyeztetünk senkit és semmit.

- Komolyan ezt gondolja?
- A lehető legkomolyabban.

Piroska biccentett.

Egy darabig csak álltak, és a lassan, de biztosan le-
szálló sötétben némán fürkészték egymás arcát. Egyet-
len szót sem szóltak. A tekintetük beszélt helyettük.
De az is alig néhány pillanatig csupán. Amíg végül
egymásba nem forrt.

- És most mi lesz?

Kádár berekedt. Pedig az elmúlt percekben nem is
gyűjtött rá. Piroska mellett időnként egészen megfe-
ledkezett arról is.

- Hogyhogy mi lesz? Megyünk az úton tovább.
- Merre?

Piroska határozott mozdulattal a Városliget felé
mutatott:

- Amerre eddig is. Arrafelé.
 - Jó lesz ez így?
 - Eddig nem volt jó?
- Kádár nem habozott:
- De jó volt.
 - Akkor miért ne volna jó ezután is?

Piroska elindult. Kádár követte.

A Műcsarnok oldalában jobbra fordultak. A Reg-
num Marianum-templom felé vették az irányt, ám még
jóval előtte bekanyarodtak a fák közé. A liget ezen fer-
tályán ilyenkor kevesen jártak, ők se voltak túlságosan

szem előtt, és a keskeny és rövid ösvényeken tudtak
úgy bolyongani, hogy az esetleg őket követő detektív
néhány perc után nyomukat veszíthette.

Lett volna bőven megbeszéltnivalójuk. A háború
új feladatokat szült. Magyarországnak eddig sikerült
kimaradnia a világégésből, ám érezhető volt, hogy ez
csupán átmeneti állapot. Hitlernek elvárásai voltak
a visszacsatolt területekért cserébe. Nem beszélve arról,
hogy ez utóbbi helyeken rájuk várt a proletariátus ideo-
lógiai felkészítése és a munkásmozgalom továbbépíté-
se. Ám ennél konkrétabb és közelebbi kötelességeik is
akadtak. Mostanság leginkább annak a félig-meddig
illegális szabadegyetem-félének a szervezése és bonyo-
lítása, amelyen többek között Piroska is előadott, és a
megszeppent gyári munkásokat okította nem csupán
a matematika rejtelseire, hanem számos egyéb másra is.

Kádárt lenyűgözte az asszony műveltsége. Úgy
érezte, hiába szerez újabb és újabb könyveket, és hiába
olvas éjjelente – kivívva az anyja és az öccse bosszús
megjegyzéseit –, soha nem fogja tudni utolérni. Főleg
úgy nem, hogy közben Piroska is folyamatosan kép-
zi magát. Kádár el sem tudta képzelni, hogy ez a nő
miként tudja beosztani az idejét. Végzi a munkáját a
gyárban, neveli a gyereket, ellátja a háztartást odaha-
za, közben dolgozik a mozgalomban, tanít és tanul.
Éppenséggel ő se volt az a nagy alvó, ám Piroska még
nála is kevesebbet aludt.

Már ha aludt egyáltalán, és nem a Városligetben bolyongott éjjelente vele.

– Most miért állt meg?

– Azért – válaszolta Piroska olyan hangon, mintha csak Marx és Engels valamelyik művét elemezné –, mert meg fogom csókolni magát.

– Itt?

– Hol másutt? Talán nálunk, ahol a férjem mindent megfigyel és szóvá tesz?

Kádár körbepillantott.

– Az előbb láttam egy rendőrt.

– Merre?

– Kicsit arrébb. Még az Aréna útnál.

Piroska kuncogott.

– Azt én is láttam. De maga nem jó megfigyelő, Csermanek elvtárs. Az nem rendőr volt, hanem tűzoltó.

– Miért nem a mozgalmi nevemen szólít?

– Szólítsam inkább úgy? Azt jobban szereti?

– Maga is nagyon jól tudja, az az egyik alapszabály, hogy a kilétünket titokban kell tartani.

– Ne aggódjon. Én titokban tartom magát. De mégis, hogyan szólítsam akkor?

Kádár egy pillanatig habozott:

– Szólítson úgy, ahogyan magának tetszik.

– Magának mi tetszik, János?

– Nekem maga tetszik, Piroska...

Végül nem lehetett eldönteni, ki csókolt először.

Egy évvel később Piroska elköltözött a férjétől, és beadta a válási papírokat. Azt mondta, ennek nem Kádár az oka, már az ő fölbukkanása előtt sem voltak igazán jó viszonyban a férjével. A helyzet viszont azóta tovább mérgesedett. Kádárnak ennek ellenére lelkiismeret-furdalása támadt. Elvégre bármennyire próbálják az ellenkezőjét sulykolni, neki mégiscsak köze lehet ahhoz, még ha az asszony tagadja is, hogy szétesett egy házasság, szétment egy család. A józan ész és a logika azt diktálta, hogy ha nem is a válás miatt, ami önmagában véve szomorú tény, hanem azért, mert ilyen hatást gyakorolt Piroskára, boldognak kellene lennie, ám ő ettől csak ideges lett.

A feszültség akkor se oldódott, amikor Piroskával találkozgatott.

– Ugye segítesz berendezni a lakást?

Kádár bólintott.

– Természetesen.

– Kicsit szűkösebb, mint az eddigi, de valahogy majd csak megleszünk. Szerinted is?

– Hogyne. Persze. Biztosan.

Habár már a kérdés elhangzásakor lehetett gyanakodni, teljes pontossággal ott, a Sas utcában, ahol lakást bérelt, derült ki, hogy a többes számot miként is gondolta Piroska.

– Nézd csak, János! Ennek a szekrénynek kicsit elengedett a hátulja. Néhány szöggel helyre lehet hozni.

Viszont az akasztó elég magasan van ahhoz, hogy a te zakód és kabátod is elférjen benne.

– Az én zakóm? – adta Kádár az értetlent. – Nem kell azt vállfára tenni. Éppen elég, ha fölterítem annak a székeknek a karfájára.

– De hát csak nem lehet ott állandóan azon a karfán.

– Állandóan nem is lesz.

– Azért mondom, hogy a szekrényben el fog férni.

– És hogy egészen világos legyen, mire is gondol, Piroska még azt is hozzátette: – Ott, azon a két polcon pedig lehet a többi ruhád. A biciklit pedig tarthatod a gangon, az ajtó előtt. Majd odalakatolod. Föltéve, hogy továbbra is biciklivel akarsz járn.

– Tudod, hogy azzal lehet a legkönnyebben lerázni a detektíveket...

– Hát, jó. Felőlem legyen. Néztem, elfér az is.

Kádár hallgatott, amit Piroska a beleegyezés jelének tekintett.

Megcsinált mindent szépen, amit az asszony kért. Meghúzta a csöpögő vízcsapot. Összéb ütötte a szekrényt. Kijavította a lepergett festéket. Visszaenyvezte a kijáró széklábat. Fölrakta a falra a virágtartót meg a polcot Piroska szekrényeiben. Levette, majd ablakpucolás és nagymosás után visszarakta a függönyt. Új küszöböket szerelt föl. Kiegyenesítette az eldeformálódott és nehezen csukódó ablakot, helyére igazította az állandóan kinyílni akaró ajtót.

Csak egy valamire nem volt hajlandó.

Húzta-halagatta, mire megmondta. Hetekbe telt, addig mindig talált valami szerelni- meg intézni valót. Végül már nem lehetett tovább kerülni. Piroska is sejtette, hogy nem stimmel valami, mert ekkor már kerek perec föltette a kérdést:

– Mikor hozod ide a holmidat, János? Elmenjek segíteni összepakolni?

– Isten ments! – kiáltott föl rémulten Kádár, mert lelki szemei előtt máris megjelent a kép, amint beállt az anyjához Piroskával.

Akíró! Borbála sokáig az égvilágon semmit nem tudott. Még csak nem is sejtette a létezését. Legföljebb magában furcsállta, hogy itt áll a fia már több mint harmincévesen, és bármennyire szép szál ember is, nincs senkije. Már persze ha gondolt egyáltalán Borbála ilyesmire. Annak van nagyobb esélye, hogy nem. Vaksi szemével föltehetően nem látott túl saját létének apró-cseprő dolgain. Így aztán az sem jutott el a tudatáig, hogy nemcsak a nagyobbik fia, de a kisebbik is időközben felnött lett. Ráadásul Jenő is a munkásmozgalom felé kacsingatott. Igaz, nem akkora vehemenciával, mint a bátyja – még csak annyira sem, hogy Hain Péter egyáltalán figyelmet fordítson rá –, de mégiscsak szimpatizált az eszmével.

Egyszóval azt, hogy oda bárki is beállítson egy nővel, ráadásul egy elvált asszonnyal, azt jó darabig

elképzelni se lehetett. Borbála – ettől tartott Kádár – kitért volna a hitéből, és úgy hányta volna a keresztet arra a szerencsétlenre, mintha egyenest az ördög érkezett volna hozzá. A balsejtelmek valóra is váltak, amikor Piroska erősködésére Kádár egyszer mégiscsak elvitte őt bemutatni az anyjának. Ám amit Piroska kapott akkor Borbálától, abban nem volt köszönet. Mindazonáltal úgy látszik, annyira nem rettentette meg a dolog, hogy amennyiben arra van szükség, ne menjen megint.

Kádár néhány hosszú pillanatig nem szólalt meg. A linóleumot nézte, mintha azon tanulmányozna valamit. Hátha van még ott egy repedés, amit ki kellene javítani, vagy egy festékpötty, amit le kell kapargatni.

– Nem tudok ideköltözni.

Amikor kimondta, kicsit megkönnyebbült. Úgy érezte, túljutott a nehezen. Pedig a java még nyilvánvalóan hátra volt: könnyen lehet, sőt nagyon is valószínű, hogy Piroska olyasmit mond erre, amitől ez az egész bimbózó valami menten darabokra szakad.

– De hát miért nem?

– Nézd – Kádár végre fölemelte a fejét, és ránézett a nőre –, nekem van egy beteg anyám. Akinek van egy beszűkült tudata. Nemhogy nem tudná ezt fölfogni, de még inkább bele is betegedne.

– De hát az Isten szerelmére! Mi köze van ennek az anyádhoz?

Kádár arra gondolt, hogy sok. Nagyon is sok. Még annál is több, mint amennyire eddig gondolt volna. Ám ezt más úgyse tudja megérteni. Csak az, aki benne él. És ismeri közelről mindkettejüket.

Piroska csak az egyiküket ismeri. A másikat nem. És ha a másikat nem, akkor azt se ismerheti közelről, akit egyébként igen.

– Sajnálom...

– Felnőtt ember vagy! Mikor akarsz az anyádtól elszakadni? Meddig akarsz még vele meg az öcséddel egy fedél alatt élni?

– Nézd, én tehetetlen vagyok...

– Azt látom.

– Beteg az anyám. Nem hagyhatom magára.

– Nem azt mondtam, hogy hagyd magára. Azt mondtam, hogy költözz hozzám, és éljél velem.

– De ő ezt úgy élné meg, hogy magára hagytam.

Piroska nézte Kádárt; aztán lassan megcsóválta a fejét.

– Csak azt nem tudom, és tényleg nem értem, hol van ilyenkor az a harcos kommunista vezető, akit eddig ismertem...

Kádár fölállt. Megnyugvással vehette volna tudomásul, hogy a konyhai szék, amelyet javított, nem billeg többé. De ez nem jutott el most a tudatáig. Egészen másfajta gondolatok és érzések kavargtak benne.

Lekanyarította a széktámláról a zakóját, és belebújt.

- Most mit csinálsz?
- Elmegyek.
- De hát miért mész el?
- Hát mit csináljak?

Piroska előbb összeszorította az öklét, aztán legyintett.

Csak azután sírta el magát, hogy Kádár kioldalgott a lakásból, és akkurátusan becsukta maga mögött az immár tökéletesen nyíló és csukódó ajtót.

Szakítani teljesen mégse lehetett.

Összekötötte őket a munka, a feladatok.

A párt, amelyik korábban arra figyelmeztetett, hogy nem jó ez a szoros kapcsolat, most egyszerűen elkezdte összekovácsolni őket.

A konspirációt folytatni kellett tovább. Nem teheték meg, hogy nem találkoznak. Éppenséggel egyre sűrűbben találkoztak. Már csak azért is, mert Piroska egy platformra került Kádárral abban az ötletben, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártját átmenetileg oszlassák föl, és hozzák helyette létre a Békepártot. Ezáltal meg tudják nyerni maguknak a békevágyó tömegeket is.

Hain Péterék még veszekedettebb hajzába kezdtek. Kádár nemcsak hogy nem költözhett Piroskához, de otthonról is el kellett hurcolkodnia. A detektívek mindenütt keresték, szemmel tartották az anyja lakását,

ugrásra készen várva, mikor bukkan föl. Hol itt, hol ott húzta meg magát.

Az álcához bajuszt növesztett. Sűrű, rövid és kemény szálabból álló kefebajuszt. Amiből itt-ott kikanalált egy-egy rakoncátlan szál, amely erősebbnek és magasabbnak képzelte magát a többinél.

– Ezeket azonnal el kell tüntetni – mondta Piroska.
– Még mielőtt bárkinek is föltűnne, hogy nincs gyakorlatod a bajusz gondozásában. Azonnal rájönnek, hogy mostanában növesztetted.

Apróska, körömvágáshoz használatos ollóval gondosan levagdosta a kikandikáló szőrszálakat. Közben egészen közel hajolt Kádár arcához, hogy még alaposabban tanulmányozhassa az inkriminált testfelületet. Nehogy bármi is elkerülje a figyelmét.

– Egyébként jól áll. Határozottan jól áll – hátrált egy lépést Piroska, hogy jobban lássa ténykedésének eredményét. – Legalább ennyi haszna lett a fokozott rendőri aktivitásnak.

– Nekem nem hiányzott – morgott Kádár. – Jól megvoltam eddig is bajusz nélkül. Alig várom, hogy megszabaduljak tőle.

– Ugyan. Ne légy ennyire merev, Csermanek, vagyis Kádár elvtárs... Vagyis hát mi is most a neved?

– Ezt nem mondhatom meg senkinek. Határozott pártutasítás.

- Még nekem se?
- Mondom: senkinek.
- Akkor hogyan szólítsalak?
- Kádár vállat vont.
- Ahogy tetszik.
- Nekem a János tetszik. Szólíthatlak így?
- Ha jónak látod.

A Sas utcában ültek, Piroska új albérletében. A gyerek iskolában volt, nem hallhatta őket senki, mégis halkán, majdhogynem suttogva beszéltek. Annyira megszokták már a konspirálást.

Ám hogy hallják egymást, közel kellett hajolniuk a másikhoz.

Kádár krárogott, majd fölállt. Addig ugyanazon a széken ült, amelyen akkor is, amikor megmondta Piroskának, hogy nem költözhét ide. A polcokon és a szekrényeken is ugyanúgy álltak a holmik, ahogyan ő azokat elhelyezte. Mintha senki nem nyúlt volna hozzájuk.

– Mennem kell. Nem maradhatok itt hosszú ideig. Nem sodorhatok senkit veszélybe. Engem többszörösen köröznék.

Piroska Kádár vonásait méregette. A bajusz kétségtelenül sokat enyhített rajtuk. Eltüntette a fölvert keménységet, a szigort. Az álcát, amelyet a férfi nap mint nap viselt – és nem csupán azért, mert ezt követelték a konspiráció előírásai. A bajusz mintha Kádár valódi

arcát rajzolta volna ki. Azt, amelyet – vélte Piroska – kevesen ismernek. Nemcsak a mozgalomban, hanem úgy általában sem. Föltehetően a saját anyja se láthatja meg. Pedig javarészt miatta került rá az a dacos és konok maszk.

– Jó. Hát menj. De ne feledd, mi dolgunk van.

– Nem felejttem – Kádár egészen berekedt.

Egy valamiről beszéltek, de egészen másra gondoltak közben.

Az akció színhelye Buda volt. Az a városrész, ahová a kommunisták akkor még nemigen tették be a lábukat. Ha mégis arra vitte őket a dolguk – igazság szerint ritkán, egyiküket se kötötte személyes vagy családi szál Budához –, gyanakodva és félve nézték az ottaniakat. Az aktivista-értekezleteken és a szemináriumokon rendszeresen előkerült, hogy miként kell a reakciót és a burzsoáziát behódoltatni. Ám amint átbicikliztek vagy átvillamosoztak Budára, mintha elfogyott volna az alkalmi iskolapadban szerzett tudomány. Nézték a sok sima arcot, a finom ruhákat, a gazdag eleganciát, az árnyas fák között sorakozó villákat, a hegyi utakon is könnyedén fölszaladó hatalmas autókat, és rájuk tört a szégyen. Egyszerre röstellték magukat, és dühöngtek miatta, de előjött belőlük a nemzedékről nemzedékre szálló, évszázados beidegződés, a megalázkodás, a félelem, az elkülönülés érzete, hogy ők nemcsak hogy most nem tartoznak ide, de nem is fognak soha ide tartozni, az ő világuk másutt van, és máshol is lesz

mindig. Budához legföljebb annyi közük lehet, hogy amikor vasárnap délelőtt fölkerekednek, és kirándulni mennek a hegyekbe, a villamos ablakából nézvést meg elevenedik előttük mindaz, amit a mások által eldobált és megunt képes magazinokban láthatnak, de akkor is csak egy kis időre, éppen úgy, mint amikor az ember átpörgeti a lapokat, majd félreteszi az újságot, és megy a saját dolgára.

– Proletár öntudat! – hangzott el újra meg újra a Csángó utcai vendéglő egyik elszeparált különtermében, ahol a párt hatodik kerületi szervezete az összejöveteleit és a szemináriumait tartotta, miközben a vendéglő elülső részében egy-egy pohár víz mellett képesek voltak órákon keresztül is elüldögni az álcázásra még csak fáradságot sem vevő detektívek.

Ám a proletár öntudat, minden erőfeszítésük ellenére, Budára érve elpárolgott belőlük. Maradt a tehetetlen vágy, hogy egyszer majd eltakarítják innen a tőkéseket és az arisztokratákat, és helyettük ők költöznek a hegyoldalakon sorakozó villákba, s azok teraszáról fogják szemmel tartani az ezüstösen csillogó Dunát, valamint a beláthatatlan messzeségekig szétterülő hatalmas várost, és egyszer majd velük fog kanyarogni az autó a szűk serpentineken.

Ám addig is bőven akad tennivaló.

Eldugott külvárosi nyomdákban, ahol a művezető szintén kommunista volt, a késő esti órákban, amikor

a tulajdonos már rég hazament, készültek a Békepárt falragaszai és szórólapjai, amelyeken öles betűkkel követelték a szakítást a fasisztákkal és a hitleristákkal, a keleti frontokon harcoló katonák azonnali hazahozatalát és a békekötést a Szovjetunióval. (Hosszú vita zajlott arról, hogy odaírják-e az angolszászokat is, ám végül leszavazták. Elvégre, ha a szovjetekkel békét kötnek, magától értetődő, hogy a szövetségeseikkel is. Arról viszont szó nincs, hogy az imperialistákkal békülni akarnának.) Ezeket a falragaszokat a rendőrök és a házmesterek azonnal letépték, akit pedig rajtakaptak, hogy épp készül csirizelni, letartóztatták és vallatni kezdték, hogy fedje fel társait. Veszélyes munka volt hát, nem lehetett akárcikre bízni, csak olyanra, aki kellő tapasztalatot szerzett a konspiratív tevékenységben. Piroška és Kádár ilyen volt, a pártvezetés mégse örült, hogy efféle feladatot vállalnak – ha netán lebuknának, akkor magukkal ránthatnak mindent, és dől a szervezet, akár egy dominó. Ráadásul Kádárt keresték a rendőrök, nem beszélve arról, hogy miután a németek megszállták Magyarországot, mindez hatványozott kockázatot jelentett. Végül mégse tudták nekik megtiltani: elvégre a fiataloknak és az újoncnak is látniuk kell, hogy a párt prominensei éppúgy kiveszik a részüket a napi operatív tevékenységből, mint bárki más.

Az előzetes félelmek ellenére minden úgy ment, akár a karikacsapás. Buda egyik kertvárosi negyedét

szemelték ki a sok közül, a hegyek oldalában elterülő villaövezetet a város nyugati peremén – csendes, kanyargós utcácskákat, ahol viszonylag egyszerű volt elrejtőzni a vaskos fatörzsek mögött és a hatalmas kőkerítések tövében, amennyiben fölbukkant volna valaki. De nem bukkant föl senki. Kora nyár volt, az első igazán meleg nap, amelyen ezeknek a hatalmas házaknak a tulajdonosai autóba ültek, és elrobogtak a Balaton vagy a Mátra felé. Szándékosan a hétvégét választották az akció kivitelezésére, mert így kirándulónak tudták álcázni magukat: Piroška nadrágot és blézert húzott, Kádár vadászzakót, és a kis fedeles kosarukkal meg a hátizsákjukkal úgy festettek, akár egy polgári pár, akik élvezni akarják a napsütést, a természetet és a friss levegőt – amíg megtehetik.

Merthogy afelől, hogy az idill látszat csupán, és az ország fölé egyre fenyegetőbben tornyosul a közelgő vihar, senkinek nem lehettek kétségei. Az utcákat német járőrök rótták, a főbb útvonalakat és közlekedési csomópontokat horogkeresztes harci járművek felügyelték, és minden szépítés ellenére a híradások nap mint nap arról szóltak, hogy a front kelet felől egyre csak közeleg. Ráadásul, miután az immár több helyről áramló hírek szerint az angolszászok partra szálltak Normandiában, mindenki megértette, hogy a Harmadik Birodalom harapófogóba került, és minden bizonnyal haláltusáját vívja.

Mint ahogy az is nyilvánvaló volt, hogy Hitler nem fogja megadni magát. Az utolsó töltényig, az utolsó leheletéig küzdeni fog. Egyszerűen nincs más választása. Semmit sem nehezebb elképzelni, mint azt, hogy ez a szörnyeteg fehér zászlót lengetve vonul az ellenségei elé, és engedelmesen maga elé tartja a kezét, hogy amazok rátehessék a bilincset. Inkább meghal, mintsem kapituláljon. És amíg ő meg nem hal, még sokan mások is elpusztulnak.

Ilyeneket mondott Kádár, miután elfogytak a kósárból és a hátizsákából a szórólapok és a falragaszok. Némelyiket a villamoson hagyták, némelyiket a villanegyed villanyoszlopaira és kerítéseire ragasztották. Kádár szeretett volna a fák törzsére is párat föltűzni, ám azt Piroska nem engedte, mondván, ne bántsák a fákat, azok nem tehetnek semmiről. Senki nem vette őket észre. Ha a villamoson látták is egyesek, amint az ülésekre tesznek néhány köteg papírt, majd úgy csinálnak, mintha ott felejtették volna, nem törődtek velük. Az emberek akkor már nemigen törődtek az effélékkel. Vasárnap volt, és nyár – és ők élni akartak, amíg lehet.

A villanegyedből kiérve rákeveredtek az egyik kitérőre. Az egyik pihenőhelynél hagyták az utolsó pár szórólapot, hátha a nap folyamán jár még arra valaki, és megtalálja a Béképárt üzeneteit. Utána mentek az ösvényen tovább. Maguk se tudták, merre, nem is figyeltek rá különösebben, élvezték a szabadságot, azt,

hogy nem kell folyton körbetekintgetni, látja-e, figyeli-e őket valaki, és nem kell ügyelniük arra, nehogy fölemeljék a hangjukat. Mentek és beszélgettek. Sok minden szóba került, leginkább persze a feladataik, az ország és a párt helyzete, a közeljövő, amiről még senki nem tudta, mit hoz, abban azonban mindenki egyetértett, hogy minden más lesz, mint az eddigiek.

Kádár attól tartott, hogy az angolok árulóvá válnak, és amennyiben Hitler különbékét ajánl nekik, elfogadják. Még az is lehet, hogy összefognak a németekkel, és az imperialista nagyhatalmak együtt harcolnak majd a szovjetek ellen. Piroska erre nem számított. Szerinte elég sok vér folyt már nyugaton ahhoz, hogy az ottaniak ne legyenek hajlandók Hitlerrel egyezkedni. Azt inkább elképzelhetőnek vélte, hogy a szövetségesek igyekeznek minél előbb legyőzni a németeket, azután viszont az angolok és a franciák a Szovjetunió ellen fordulnak. Kivéve, ha azokban az államokban nem erősödnek meg hirtelen a kommunista pártok, és a háborút követően nem tör ki a világforradalom.

– Igen, ez volna a legideálisabb – ismerte el Kádár. – De sajnos momentán ennek van a legkisebb esélye. A kommunistáknak most nem az az elsődleges feladatuk, hogy fölépítsék mindenütt a szocializmust. Hanem az, hogy legyőzzék a fasisztákat, és hogy a háború befejeződjék. Amihez viszont széles körű összefogásra van szükség. Mindenkiel szövetkezni

kell, aki a békéért harcol. Az elvtársak a pártban azt nem akarják megérteni, hogy amikor én erről beszélek, akkor kényszerű, átmeneti és taktikai szövetségről járatom a számat. Egyedül sajnos kevesek és gyöngék vagyunk ahhoz, hogy legyőzzük Hitlert. Márpedig ez az elsőrendű feladat. Aztán ha a béke megteremtődött, vissza lehet térni az osztályharchoz.

– Ezt magam is így gondolom – bólogatott Piroska.
– A feladatoknak prioritást kell adni. Ez nem jelenti azt, hogy eltévesztjük és elfeledjük a végső célt, csupán arról van szó, hogy egyetlen lépcsősort sem lehet úgy megmászni, hogy a közepével kezdünk, és kihagyjuk az alsó fokokat.

Annyira belefeledkeztek a diskurzusba, hogy nem vették észre a közelgő vihart. Mármost azt, amelyik ezúttal konkrétan, a maga kézzel fogható valóságában betört a kora nyári forróságba. Az egyik hegy mögül egyszer csak kibukkant egy fekete felhő, majd akkórát morajlott az ég, mintha ezer ágyú okádta volna a tüzet. A következő pillanatban már villámok cikáztak fölöttük, és ömleni kezdett az eső.

Piroska és Kádár futni kezdett. Hogy pontosan hova, nem tudták, ösztönszerűen menekültek az özönvíz és a körülöttük kopogó jégdarabok elől. A levegő pillanatokon belül lehűlt, a napnak nyoma sem volt, az addig gyönyörű, makulátlan kék ég mélyfeketévé változott. A szél úgy rázta a hegyoldalba lévő kiserdő

fáit, mintha gyökerestül akarná kitépni őket a helyükből. Folyamatosan mennydörgött, és félő volt, hogy a villámok valamelyik közeli fatörzsbe fognak belecsapni.

Menedékházban vagy fedett pihenőhelyben reménykedtek, ám helyettük egy barlangba botlottak bele. A szó szoros értelmében: Piroska átesett egy kövön, Kádár utánanyúlt, és mindketten belecúsztak a hasadékba. Nem volt túlságosan nagy és széles, kirándulási célnak például alkalmatlannak mutatkozott, hiszen ha valaki netán pusztán eme barlang, azazhogy inkább odú kedvéért vágott neki a meredeknek és az erdőnek, annak a végeredmény csalódást okozhatott. Számukra azonban a gondviselés küldte – ezekben a percekben valóban így érezték, kerülvén az ideológiát –: fedél került föléjük, és miközben körülöttük, a barlang keskeny száján kívül változatlanul zajlott az égszakadás-földindulás, ők biztos helyen várhatták ki a vihar elvonulását.

Melyik a jobb, levenni a csuromvizes, átázott ruhát, vagy magunkon hagyni, remélvén, hogy előbb-utóbb kisüt megint a nap, és akkor megszárad az álcaként szolgáló kirándulóöltözék? Az ember így is, úgy is didereg. Az ösztönök azonban dolgozni kezdenek, különösen, ha két mezítelen test összetapad. Amit pedig nem csak a hely szűkossége miatt volt képtelenség elkerülni. A hidegben és a félelemben az ember óhatatlanul menedéket keres. Különösen, ha élete évek óta folyton a bujkálásról, a titkolózásról és a kimondatlanul

is meglévő rettegésről szól. Ilyenkor minden másnál jobban esik két ölelő kar, a másik forró lehelete, bőrének tapintása, a simogatások, a kemény szavak helyett öntudatlanul feltörő becézések.

A két vihar egyszerre csillapodott le. Odakint egyre távolabbról hallatszott a dübörgés, a sötétséget már nem fényes villámok szelték újra meg újra ketté, hanem magától oszlani kezdett, a jégdarabok sem kopogtak már az erdei ösvényen, és az eső is alábbhagyott, majd teljesen el is állt. A hasadékból pedig Piroska és Kádár elengedték egymást. Mintha valamiféle szégyenérzet is ébredt volna bennük, amikor egymásnak hátat fordítva a ruháik után tapogatóztak. Még csuromvíz volt minden egyes darab. Mégis fölöltöztek, azt remélvén, hogy a vihar nyomában újra kisütő nap heve majd fölzáritja a vihar nyomait.

Kádár mászott ki először a hasadékból, majd karját nyújtva kisegítette Piroskát. A kosár és a hátizsák ott hevert a barlang szájánál, ahová dobták őket. Amikor fölemelték, mindkettőből csurgott a víz.

A sötét felhőtömeg továbbvonult Pest felé. Az is lehet, hogy lent, a városban ismét találkozni fognak vele. Mégse maradhattak tovább. Piroskát várták az anyai kötelességek. Visszafelé, az úton talán találnak egy nyitva tartó lacikonyhát, ahol bekaphatnak pár falatot. Mire a megállóhoz érnek, meglehet, a ruhájuk

is megszárad annyira, hogy nyugodtan föl tudjanak szállni a villamosra.

– Vidéken már szinte mindenütt összefogdosták a zsidókat – szólalt meg hirtelen Piroska, megtörve a hosszú percek óta tartó hallgatást. – Aki tudott, az Pestre menekült. De a többség nem tudott. Őket munkaszolgálatra vitték. Vagy ami még rosszabb: munkatáborokba, Németországba.

– Tudom – bólintott Kádár. – És borzalmas dolgokat lehet hallani ezekről a munkatáborokról. Az ember nem is akarná elhinni. Persze a fasisztáktól bármi kitelik.

– Csak azért mondom ezt – tette hozzá szelíden Piroska, mintha csak arról beszélne, hogy mi lesz a vasárnapi ebéd –, hogy a pesti zsidók is előbb-utóbb sorra kerülnek. Idő kérdése, hogy mikor.

Kádár megtorpant. Megragadta Piroska karját.

– Úgy gondolod, hogy...?

Piroska arrafelé nézett, amerre a fák mögött Pest távoli kontúrjait lehetett sejteni.

– Nem gondolok semmit. De számítok rá.

Megfordult, és egyenesen haladt tovább.

– Mi majd segítünk elrejtőzni – mondta Kádár, amikor utolérte. – A párt megvéd. A háborúnak hamarosan vége lesz. Addig elbújtatunk valahol.

– A gyereket leviszem vidékre. Hamis papírokkal. Amíg ide nem ér a front, és lehet mozogni az országban.

Ám engem nem lehet elbújtatni. Különösen azok nem tudnak, akik maguk is bujdosásra kényszerülnek.

– Én most Róna elvtárséknál rejtőzöm. Róna Ottónál. Nagy lakásuk van. Bőven van benne hely.

– Ismerem őket – így Piroska. – Persze hogy ismerem. A feleségét is. Mária a neve, ugye? Kedves aszszony. De nem akarok senkit veszélybe sodorni. Rád most ügyis feladatok várnak. Mész Jugoszláviába, találkozni Titóval. Ki tudja, mikor keveredsz onnan haza.

– Épp azért mondom. A helyemen addig elrejtőzhetsz.

Erre azonban nem került sor.

Kádárt még a határátlépés előtt elfogták, visszavitték Budapestre, és a Conti utcai börtönbe zárták. Anélkül hogy tudták volna a hatóságok, hogy ki rejtőzik a Lupták név mögött. Piroskának sikerült levinnie vidékre a gyereket, aztán amikor visszatért a fővárosba, elfogták a nyilasok. Nem azért, mert kommunista volt. Az momentán nem érdekelt senkit. Azért gyűjtötték be, mert zsidó. Még azelőtt bevagonírozták, hogy a Vörös Hadsereg egységei körülfogták volna Budapestet.

Több mint fél évvel később tért vissza a dachau koncentrációs táborból. Elsőként a családját szedte újra össze. Utána kezdett Kádárról kérdezősködni. Nem kellett messze mennie. Kádárnak addigra már nem csupán két öltönye volt, egy nyári meg egy téli, és

a piros nadrágnak se volt immár nyoma. Egy párt- és állami vezető nem öltözködhet akárhogyan.

Piroska ölelésre tárta karjait. Kádár viszonzta, ám érezni lehetett, hogy sokkal inkább kötelességből ölel, mint valódi lelkesedéssel.

– Örülök, hogy te is megmenekültél.

Hangja távolságtartón, hivatalosan csengett. Persze miként csenghetett volna másként itt, a Tisza Kálmán téri irodaépületben, ahol az újra és immár törvényesen működő Magyar Kommunista Párt székházat kapott?

Kissé hátrébb lépett, távolabbról nézte Piroskát. A nő lefogyott, arca beesett, vonásai mélyebbek lettek, de egyébként ugyanolyan harcra és tetterre készen villogott a tekintete, mint előtte bármikor.

– Most kezdődik az igazi munka. Újjá kell építenünk ezt az országot. És meg kell szabadítanunk a népet a történelem béklyóitól.

– Hogy megy a sorod? – kérdezte Piroska.

– Láthatod – Kádár teátrális mozdulattal körbemutatott a mészszagú irodában –, szokás szerint megtaláltak a feladatok. Minden emberre szükség van. Rákosi elvtársék hazatértek Moszkvából, és...

– Tudod, hogy nem erre gondolok.

Kádár megkapaszkodott a szék faragott karfájában. Az ülőalkalmatosság azelőtt valamelyik reakciós tisztviselő lehetett. Mostantól viszont a népi demokráciának fog szolgálatot tenni.

Érezte, hogy lángvörösbe borul az arca, ahogy Piroska ránézett. Ám ez most nem a forradalmi hevület színe volt.

Elfordította a fejét, mintha azt tanulmányozná, hogy a festő elvtársak alapos munkát végeztek-e a meszelés során.

– Én most Róna elvtárs feleségével... Máriával... hiszen te is ismered...

– Ezek szerint igaz, amit hallottam.

– Rosszban vannak a férjével – Kádár megköszönte a torkát. – El fognak válni. Nem miattam.

– Hát persze. Soha nem miattad válnak el a nők. Csak valahogy mindig úgy hozza a helyzet, ugye, Kádár elvtárs?

Piroska úgy csapta be maga mögött az ajtót, hogy azt lehetett hinni, menten kiszakad a helyéből. Pedig kár lett volna érte. Az épület felújítását végző elvtársak alapján véve kiváló munkát végeztek.

Kádár úgy ébredt föl, hogy hosszú percekre keresztül fogalma se volt arról, hol is van. Nézte a plafont, a szekrényt, a behúzott függöny résein keresztül beáramló fényt, de így is percekbe telt, mire tudatosult benne, hogy már nem alszik, ez már az ébrenlét állapota, ám hogy miféle ébrenléte, az csak nagyon lassan kezdett derengeni elméjében. Ez most nem afféle börtönébredés volt: a feje még a Piroskáról szóló álom képeivel volt tele, ugyanakkor, ahogy azok kezdtek eloszlanı – bármennyire is szeretne volna Kádár még tartóztatni őket egy kicsit –, mocorogni kezdtek benne egy másik emlékkép benyomásai. Ez utóbbi hatására Kádár hirtelen fölült, és ideges mozdulatokkal keresni kezdte az ágyban a nagydarab szőke nő itt jártának lehetséges hátramaradt bizonyítékait. Nem talált semmit: se egy hosszú, szőke hajszálat, se a gyévocska hónaljának az egyébként makulátlan párnára hagyományozódott orrfacsaró szagát.

Megtörtént egyáltalán, vagy az is álom lett volna talán?

A vodka hozta ki belőle a rémképeket?

Tanácsztalanul meredt az ajtóra, akárha onnan remélt volna feleletet.

Mintha csak erre vártak volna, mintha csak tudták volna, hogy most van az ideje, kinyílt az ajtó. Egy katonai egyenruhát viselő férfi lépett be – tiszt lehetett, ám hogy pontosan milyen rangban szolgált, azt Kádár még csak megtippelni se tudta –, és egy ezüstösen csillogó szervírozó kocsit tolt maga előtt. Könnyen elképzelhető, hogy a szerkezet nemcsak ezüstösen csillogott, hanem ténylegesen ezüsből is volt, formájából ítélve legalábbis a cári időkből származott, csakúgy, mint a Kreml több más berendezési tárgya. A szőke nőről szóló rémálom helyébe lépő nagyon is valóságos kép a szovjet tiszttel és az ezüst szervíz kocsiival olyannyira szürreálisnak tűnt, hogy Kádár kikerekedett szemmel figyelte, amint a férfi egyenként lepakolja a kocsirol a csészében gőzölő teát, a tányért, a vékonyra szeletelt, sötét színű kenyereket, a lekvárt, a vaját, a sajtot és egy kancsó vizet, utána anélkül, hogy egy szót szólt volna, Kádárra éppen csak egy pillantást vetvén tisztelgett, majd a zörgő kocsit továbbra is maga előtt tolva kiment a szobából, és gondos határozottsággal becsukta maga mögött az ajtót.

A reggeli bőséges volt, és ízletes, és bár még élénken élt gyomrában az előző esti zabálás és ivászat emléke, Kádár úgy döntött, rendesen és eleget eszik, elvégre ki tudja, mikor lesz rá legközelebb alkalma.

A nap jelentős részét a szobában töltötte, ahol egyszerre érezhette szállodai vendégnek és fogolynak magát. A reggelit követően megfürdött, fölöltözött, majd a koszos tányérokat félretéve leült a tiszta asztalhoz, és nekilátott az előző napi tárgyalásokról készült memorandumok megírásának. Már nem szédült, és képes volt kontrollálni a gondolatait. Fölkattintotta az íróasztali lámpát, maga elé húzta a papírt, ellenőrizte a ceruza hegyét. Nem kerek és szabatos mondatokat írt, hanem vázlatpontokat és címszavakat. Mindazonáltal igyekezett úgy fogalmazni, hogy azok alapján ne csupán ő tudja majd a későbbiekben rekonstruálni az elnökségi ülésen elhangzottakat, hanem mások is, akik egyszer majd ezeket a feljegyzéseket olvassák.

Nagyon bízott abban, hogy egyszer olvasni fogja valaki.

Ezt követően várta, hogy történjék valami, de nem történt semmi, leszámítva azt, hogy a tiszt visszatért a zörgő kocsival, és ugyanolyan némán, mint az előző látogatásakor, összeszedte a reggeli maradványait, majd távozott. Kádár ismét magára maradt. Egy darabig föl-alá járkált a szobájában, azt remélvén, hogy valaki meghallja a mászkálást, és rányit megkérdezni, hogy mit szeretne csinálni. Miután ez nem történt meg, ő maga ment az ajtóhoz, és kísérletképp lenyomta a kilincset. Arra volt kíváncsi, az ajtó zárva van-e, mert noha nem hallotta a tiszt távozásakor a zárnnyelv

fordulását, attól még léteznek olyan zárszerkezetek, amelyek némán és olajozottan, egyetlen hang nélkül működnek. Az ajtó nem volt bezárva, Kádár ki is nyitotta, és azt látta, hogy a folyosón egy szovjet katona, ugyancsak tiszt, áll szétvetett lábakkal, és kérdően néz rá. Kádár biccentett, oroszul elmormogott egy köszönést – nem biztos, hogy a másik meghallotta –, és becsukta az ajtót.

Visszafeküdt az ágyra. Nem vetkőzött le, és nem takarózott be, hanem úgy, ahogy volt, ruhástól heveredett le. Jócskán maradt még alváshiány benne, lecsukta hát a szemét, ám noha olykor-olykor pár percre elszenderedett, az agyát nem tudta kikapcsolni.

Egyre csak Bata fenyegetőzése járt a fejében, a lehetőség, hogy Rákosi visszatér Magyarországra, és folytatódik minden ugyanúgy. Kádárnak nem lehetett kétsége ugyanis afelől, hogy amennyiben meg is ússza élve ezt a moszkvai kalandot, Rákosi megint börtönbe fogja zárni.

Az ő szemében nem először vált árulóvá.

Első ízben akkor lett az, amikor Hain Péter emberei megkínózták, és ő beárulta az elvtársait. Másodjára akkor, amikor ha ideiglenesen is, de föloszlatta a Kommunisták Magyarországi Pártját, és annak fődíszvevőként létrehozta a fasizmus elleni népfrontos harc elvén működő Békepártot. Harmadjára akkor, amikor – noha pár vállatáson maga is részt vett – egy

idő után igyekezett kifarolni a Rajk elleni eljárásból. Negyedjére pedig most, amikor a felkelés hatására leváltott Gerő helyére lépett a párt élén, és csatlakozott Nagy Imre kormányához, amelynek tagjaként rádióbeszédében hitet tett a nemzeti függetlenség mellett, ily módon azonosulva a felkelők számos követelésével.

Mindezek tetejébe pár nappal ezelőtt megint föloszlatta a pártot.

Kádárban nagyon is élénken élt annak emléke, amikor a bebörtönzését, illetve szabadulását követően ismét találkozott Rákosival. Nemcsak azért, mert nem olyan régen történt, alig valamivel több mint két évvel ezelőtt. Hanem azért is, mert az volt az utolsó alkalom, amikor hosszabban beszéltek egymással. Persze ezt akkor még nem tudta egyikük sem.

Kádárnak fogalma se volt, miféle szelek fújnak éppen. Éveket töltött magánzárkában, úgy, hogy egyedüli társaságát a börtönőrök jelentették, akiknek viszont hallgatniuk kellett. Igaz, Kádár se faggatta őket: mivel volt már a rács mindkét oldalán, nagyon jól ismerte a börtön világát, amely minden körülmények között ugyanolyan marad, függetlenül attól, hogy éppen kik vannak hatalmon. Azt is egészen véletlenül tudta meg, hogy Sztálin meghalt – egy, az egyik börtönőr által egy padon felejtett könyvből. Nagyon friss kötet volt, ráadásul gyerekeknek szóló regény, Kádár csodálkozott is, hogyan került a rács mögé, talán valamelyik őr

vette a gyerekének, és arra várt, hogy a műszak letelte után hazavigye, de ez mindegy is. Kádár belelapozott, és pont ott nyílt ki, ahol az úttörők döbbenettel értesülnek arról, hogy a nagy vezér és tanítómester, Joszif Visszarionovics Sztálin meghalt. Ám hogy ezek után mi történt – nem a regényben, hanem a valós életében –, arról Kádár csak azt követően tudott meg többet, hogy a feljebbviteli bíróság ítélete nyomán a párt egyik titkára eljött érte, és Kádár előtt megnyíltak a börtön kapui.

A bíróság gyors ítéletet hozott. Azt nem lehet mondani, hogy Kádár nem számított volna arra, hogy újratárgyalják az ügyét. Éveken keresztül írogatta a leveleket, amelyekben igyekezett magyarázattal szolgálni a párt 1943-as felosztatásáért, és tagadta, hogy beszervezték volna Horthy spiclijének. Ezeket a leveleket odaadta a börtönőröknek, és megkérte őket, gondoskodjanak arról, hogy eljussanak Rákosi elvtárshoz. Választ soha nem kapott, abban sem lehetett biztos, hogy a címzett megkapta többoldalas irományait, és ha igen, elolvasta-e őket egyáltalán. Mindenesetre azt követően, hogy a gyerekregényből véletlenül a tudomására jutott, hogy Sztálin meghalt, megsejtette, hogy előbb-utóbb valamilyen módon az ő ügyét is újra előveszik. Az ugyanis, hogy Sztálin nincs többé, a logika szabályai szerint változást jelentett. Az persze onnan, a magánzárkából nem volt látható, hogy milyen irányú változást.

– Hogy van Rákosi elvtárs? – ez volt az első kérdése, amikor kilépett a börtön kapuján. Az utcán forróság volt, ezer ágra tűzött a nap. Kádár hunyorgott, és érezte, hogy a verejték elönti a testét. A zakó, amelyben annak idején letartóztatták, és amelyet most visszakapott, lötyögött rajta. Léptei rogyadoztak, mozgása bizonytalan volt, homloka gyöngyözött. Az utolsó hónapokban enyhítettek a szigoron, és megengedték például a sétát, a börtön szűk és folyton árnyékban lévő udvarára azonban soha nem jutott ennyi meleg és fény. Kádár amúgy sem szeretett ott sokat sétálni, az udvarról folyton Rajkék kivégzése jutott eszébe.

Az érte jövő titkár (akinek, mint később kiderült, általános feladatkörébe tartozott, hogy gondoskodjon a börtönből kiengedett párttagok rehabilitációjáról, és segítse a mindennapi munkába való visszatérésüket) kurtán annyit válaszolt, hogy jól. Később, már az autóban ülve elmondta, hogy tudomása szerint Rákosi elvtárs rövid időn belül találkozni kíván Kádár elvtárssal, ezért hamarosan megint érte fog jönni egy autóval, ezúttal majd a lakására, hogy a pártközpontba szállítsa. Kádár elvtárs addig is pihenjen, töltődjön föl, ne gondoljon semmire, ne rágódjon semmin, Rákosi elvtárs majd szépen elmondja, mi a további teendő. Mert feladat és munka van bőven, és a párt számít rá.

Azt már Mária beszélte el, hogy Rákosit tavaly leváltották, és helyette Nagy Imre lett a miniszterelnök.

Egyébként a Szovjetunióban is új idők járnak, Hruscsov, az új főtitkár Sztálin emberei közül sokat félreállított, Berija, a titkosszolgálat vezetője például eltűnt, hírére sem lehet hallani, egyesek azt suttojják, hogy kivégezték.

Ám a belső ügyekről Mária se tudott semmit. Őt férjének letartóztatása után elbocsátották az államvédelemről, és egy kis külvárosi üzemből kezdett dolgozni – asszonynevére, mert nem akarta, hogy a munkatársai ráismerjenek. Éveken keresztül vattával és rongydarabokkal tömte a játék mackókat, mielőtt azok testét összevarrták, hogy feszesek és tartósak legyenek. Tette mindezt viszonylag közel ahhoz a kőbányai szoba-konyhás lakáshoz, amelyet kiutaltak számára, miután a Cserje utcából is el kellett költöznie. Az új lakásban mindent beterített a dohszag, és – ahogy a költő, József Attila írta, akivel Kádár az illegalitásban párszor találkozott – a nyomor országairól térképet rajzolt a penész.

Kádárnak fogalma se volt arról, hogy majdnem tíz évvel a felszabadulás után, amikor immár a proletároké a hatalom, egyáltalán még léteznek ilyen nyomorúságos helyek. Azt is tanulságos volt hallgatni, amikor Mária arról beszélt, hogy nem sokkal korábban a belvárosban állítólag hatalmas tüntetések zajlottak: tízezrek vonultak az utcákra dühükben, amiért a futballválogatott nem nyerte meg a világbajnoki döntőt.

Persze erről is csak pusmogtak, konkrétumokat nem lehetett tudni, de volt, aki biztosan tudta, hogy a tömeget a karhatalom oszlatta föl, és sokakat letartóztattak.

Mindezen azonban sokat nem merenghetett Kádár, mivel a szabadulását követő első éjszaka után, mindjárt az első reggelen a rehabilitációs titkár megint érte jött. Szabadkozott, hogy ilyen hamar, mert noha ígérte, hogy majd jönni fog, ám arra ő se számított, hogy Rákosi elvtárs azonnal beszélni kíván Kádár elvtársal. Mutatta is az írásos utasítást, mintha attól tartott volna, hogy Kádár nem hisz neki. Ő viszont attól lett ideges, hogy ilyen külsővel kell odaállnia Rákosi elé: lötyögő öltönyében, táskákkal a szeme alatt, azzal az előnyösnek még véletlenül sem nevezhető frizurával, amelyet a börtönborbély eszkábált neki közvetlenül a szabadulása előtt. Úgy tervezte, az elkövetkező napokban összeszedi magát, hogy kinézzen valahogy, mikorra emberek közé megy. Addig itt bujdokolhat a Szállás utcában. Legfőlőbb arra kell ügyelnie, hogy a ruhája és a bőre ne szívja magába a lakás dohos szagát és a szomszédos hizlaldából áradó bűzt. De majd igyekszik rendesen megmosdani a lavórban, Mária pedig tesz egy szappant a szekrénybe a ruhái mellé.

Ellenvetésről szó sem lehetett. Nemcsak azért nem, mert hiába ingott meg állítólag a hatalma, mégiscsak a párt első embere várja, akinek a pártfegyelem szerint minden szava utasításnak számít. Hanem azért se,

mert amilyen gyorsan lehet, el kell mozdulni Kőbányáról. Ez nemcsak neki, hanem Máriának is érdeke, márpedig kifelé Rákosin keresztül vezet az út. Kádár visszavette hát lötyögős öltönyét, a mosdó fölötti repedt és csorba tükörben megigazította kusza, megfakult hajszálait – a helyiség egyszerre szolgált konyhaként, előszobaként és fürdőként –, fényesre törölte cipőjét, majd változatlanul rogyadozó léptekkel nekivágott.

Ideges volt. Évek óta készült erre a találkozásra, amelynek napja végül akkor érkezett el, amikor a legkevésbé számított rá. A magánzárkában ülve többször végigjátszotta magában, hogy mit fog majd Rákosinak mondani, és amaz miként reagál rá. Hol higgadtságot, hol logikus érvelést, hol indulatokat festett ebbe az elképzelt beszélgetésbe, most azonban egyszerűben el nem tudta képzelni, hogy milyen is lesz majd. Bárcsak ott lett volna Mária: még egyszer megölelné, és a maga nyugodt, megfontolt módján talán egy-két tanácsot is adna neki. Ám Máriának korán reggel munkába kellett mennie a játékkészítő kisüzembe, és fogalma se volt arról, hogy a férjét éppen ma fogják Rákosi elé citálni. Még az is meglehet, hogy amikor hazaér, ő még nem lesz idehaza. Mária akkor szörnyen megijed majd. Arra fog gondolni, hogy a férjét visszavitték a börtönbe. Ami – futott át Kádár agyán – nem is elképzelhetetlen.

Az Akadémia utcai pártközpont ugyanúgy nézett ki, mint amikor legutóbb, évekkel ezelőtt itt járt. Ugyanaz

a halotti csönd, ugyanazok a sötét és néma folyosók, ahol időnként föltűnt egy-egy lehajtott fejű, sietős léptű ember. Kádár minden szembejövőnek mormogott egy köszönésfélét, amazok viszont ügyet se vetettek rá. Mintha észre se vették volna. Persze az is lehet, hogy nem ismerték föl. Ezek itt már részben új emberek, akik nem tudják, ki az a Kádár – vagy ha tudják is, meg se fordulna a fejükben ennek a csontsovány, beesett arcú, félig kopasz, bizonytalan mozgású embernek a láttán, hogy ő az.

Rákosi a megszokott dolgozószobájában fogadta. Az irodabútor is ugyanaz volt, és ő maga is a régi fűgességgel pattant föl, és sietett Kádár elé. Megragadta a kezét, és olyan hevesen rázta, mintha soha nem akarná elengedni. Végül hellyel kínálta, ám nem az íróasztala előtti kihallgatószékre, hanem a sarokban lévő kanapéra mutatott. Rákosi pedig a szemben lévő fotelek egyikébe ült bele.

Ahogy lopva körbenézett, Kádárnak föltűnt, hogy két festmény hiányzik a falról Marx, Engels és Lenin portréi mellől: az egyik Sztálint, a másik magát a szoba tulajdonosát ábrázolta.

Rákosi szívélyesen és nyájasan beszélt. Sajnálkozását fejezte ki a történetek miatt. Elmondta, hogy nagyon figyelmesen elolvasta a feljebbviteli tárgyalásról készült jegyzőkönyveket, és a bíróság ítéletével maximálisan egyetért. Nehezményezte, hogy Kádár nem fordult

korábban hozzá. Ő ugyanis mindazon tények ismeretében, amelyek a bíróság előtt legutóbb elhangzottak, azonnal meggyőződött volna Kádár ártatlanságáról, és gondoskodott volna ügyének újratárgyalásáról. Ez esetben pedig sokkal hamarabb létrejöhetett volna ez a mindkettejük által régóta várt találkozó.

Kádár hallgatott. Nem említette meg, hogy több levelet is írt Rákosinak. Nézte ezt a vele szemben ülő, kistermetű, kopasz, kerek arcú és folyamatosan beszélő embert, és életében először érezte azt, hogy nem mond igazat. Az, akit évtizedek óta az apjaként tisztelt, akire akkor is tisztelettel gondolt, amikor a börtönében ült, és aki most, hatalmától félig megfosztva is úgy viselkedik, mintha mi sem történt volna, egyszeriben közönséges hazudozóvá töpörödött a szemében. Az igazság bajnokaként tetszeleg, föltehetően még saját maga előtt is, miközben ő végeztette ki Rajkot, miatta mérsárolta le a családját, és lett öngyilkos Zöld, és még lehetne sorolni a számtalan áldozatot, akiket ő küldött rács mögé avagy egyenesen a bitóra. Kádárban furcsa, egyes érzések kavarogtak. Egyszerre érzett haragot és szánalmat, valamint egyfajta elismerést azért, mert ezt az embert még Moszkva nyilvánvaló akarata ellenére se tudták elmozdítani. Kétségtelenül nagy harcos, aki a vélt igazáért foggal-körömmel tud küzdeni, és hiába fosztották meg kormánytiszségeitől, ő még mindig élet-halál ura a Magyar Népköztársaságban.

– Mik a terveid? Hol kívánsz dolgozni?

– Arra gondoltam – Kádárnak azóta, amióta leültek, először nyílt lehetősége megszólalni –, keresek magamnak állást a szakmámban. A háború előtt, a világválság idején is időnként el tudtam benne helyezkedni. Föltehetően most is megoldható lenne. Persze az írógépek azóta modernebbek lettek, de az alapműködésük ugyanaz, a többit pedig meg tudom tanulni.

– Szó se lehet róla – rázta a fejét hevesen Rákosi. – Nem veszíthetünk el egy ilyen tapasztalt, régi munkásmozgalmi harcost és jó elvtársat, mint te. Továbbra is a munkásosztályért fogsz dolgozni. A pártban, úgy, ahogyan eddig is. Milyen munkát szeretnél végezni?

– Kérem, Rákosi elvtárs, nekem még nem volt időm gondolkodni ezen – Kádárnak majdnem kicsúszott a száján, hogy tegnap ilyenkor még a börtönben ült, ám mielőtt végiggondolta volna, hogy jó-e ezt kimondani, Rákosi már hadarta is tovább:

– Ide figyelj! Van itt két megüresedés. Mindkettő kerületi vezetés. Momentán szükségünk volna egy-egy kiváló, erős kezű, agilis és megbízható párttitkára a VIII. és a XIII. kerületben. Melyiket vállalnád?

– Miféle megüresedésre gondol, Rákosi elvtárs?

– Az a két elvtárs, akik eddig ezekben a tisztségekben voltak, más feladatokat kapnak. Mindkettő klasszikus munkáskörnyék. A XIII. kerületnek van ugyan egy polgári része, de ott soha nem volt gond

a burzsoákkal. Na persze félre ne értsd, ezt nem azért mondom, mintha te nem tudnál megbirkózni velük – Rákosi kurtán fölnevetett. – Viszont értesz a munkások nyelvén. Ismered a közegüket, az életüket. – Kádár gyanakodva fülelt. Rákosi gúnyolódik? Biztosan tudja, milyen lakhatási körülmények közé kényszerült. – Tudod, hogy milyen szokásaik vannak, milyen elvárásaik, mit szeretnének, és különösen, hogy mit nem szeretnének. Szóval örülnék, ha elvállalnád valamelyik kerületi pártbizottság vezetését a kettő közül. Mit szólsz hozzá?

Rákosi egyenesen Kádár szemébe fúrta a tekintetét. Éppen úgy, mint évekkel korábban nem egyszer.

Mondjon itt bárki bármit, lehet, hogy már nem kormányfő, csak a párt főtitkára, de ettől még ugyanaz a személy, mint volt. Rákosi mindig is Rákosi marad. Efelől se akkor, az Akadémia utcai irodában, se két és fél évvel később, a Kreml cellaként is szolgáló pihenőszobájában nem lehettek Kádárnak kétségei.

Végül a XIII. kerületet vállalta el. Úgy vélte, azt mégiscsak jobban ismeri. Közelebb esik például a VI. kerülethez, ahol az illegalitás éveinek leginkább embert próbáló, ugyanakkor legizgalmasabb és legemlékezetesebb időszakát töltötte. Ráadásul a XIII. kerület nagy. Van ott feladat épp elég. Nem lesz majd ideje rágódni a múlton, és olyan dolgokon töprengeni, amelyeken nem érdemes forgatni agyának kerekeit.

Rákosi örült a döntésnek. Apró malacszeeme elégedetten csillogott, amikor a beszélgetés végeztével fölállt, és a megállapodás jeleként kezét rázott Kádárral. Azt is a lelkére kötötte, hogy még ne ugorjon azonnal a munkába. Maga is börtönviselt ember lévén tudja, hogy min ment keresztül. Az elkövetkező hetek legyenek a regenerálódásé. Személyesen gondoskodni fog például arról, hogy ő és a kedves felesége leutazhassanak a Balatonra, és a feltöltődés céljából igénybe vehessék a tihamyi pártüdülőt. Abba a szép kis házba, ahol korábban laktak, sajnos idővel más beköltözött, de aggodalomra semmi ok, rövidesen kiutálnak számukra egy minden igényt kielégítő, összkomfortos, takaros lakást.

– Utána azonban várnak a feladatok, János! – emelte föl figyelmeztetően a mutatóujját a búcsúzáskor Rákosi. – Mindnyájunkat. Az elkövetkező időszakban legelőször is azon kell dolgoznunk, hogy az elmúlt évek hibáit ne kövessük el újra. Történt, ami történt, köztük sajnos sok fájdalmas dolog is, ám mindennek hátat kell fordítanunk, és a múlttal véglegesen szakítani kell.

Igen. A múlttal szakítani kell – gondolta Kádár két és fél évvel később a moszkvai heverőn. – Kérdés, lesz-e mersze ezt szemébe mondani a Szovjetunió Kommunista Pártja elnökségének is.

Előzetesen senki nem tudatta velük, hogy az aznapi ülésen Hruscsov is jelen lesz. Egyáltalán az égvilágon semmit nem kötöttek az orrukra. Azt se, hogy ezúttal Bata miért nincs ott. Ellenben megvárakoztatták őket. Az elnökség már huzamosabb ideje tárgyalhatott – legalábbis erre következtettek a kiszivárgó hangokból, a folyamatos morajlásból és az időnkénti éles fölcattanásokból, amelyek tartalmából nem értettek semmit, ám az indulatok a csukott ajtón keresztül is érezhetőek voltak. Állniuk kellett a folyosón, amíg ki nem üzentek értük. Münnich próbált valamit kiszedni Dzjubából, tudja-e, mi történt eddig, és mi lesz most, a tolmács azonban kitérő válaszokat adott. Kádár úgy vélte, igazából neki sincs fogalma arról, hogy mi zajlik odabent. Miért is lenne? Ez megint egy zárt ülés, titkos tanácskozás, akár a tegnapi, amelyről nem készült jegyzőkönyv (kivéve az ő följegyzéseit). Münnich azt is tudakolni próbálta, hogy Bata elvtárs most miért nincs itt. Amire Dzjuba azt válaszolta,

hogy érte nem küldtek, ami azt jelenti, hogy nem hivatalos az ülésre.

Kádár megkérdezte Münnichet, hogyan telt a napja. „Olvastam” – hangzott a válasz. Ám hogy mit, annak bővebb kifejtésére nem volt mód. Valaki kinyitotta az ajtót, a résen Dzjuba, akár egy macska, becsúszott, majd szólt, hogy jöjjenek be.

Olybá tűnt, mintha az előző napi ülés véget sem ért volna, mintha az elvtársak azóta is tanácskoznának. A terem nehéz levegőjébe izzadságszag, cigarettafüst és férfi kölni illata keveredett. Valaki talán valamikor hagymát is evett. Amint leültek – ugyanoda, ahova az előző napon –, Kádár azonnal fölmérte, hogy a szovjetek ezúttal még többen vannak. Szám szerint tizenketten. Tekintve, hogy a magyarok immár csak ketten maradtak, jócskán megváltoztak az arányok – nem mintha ez bármit is számítana, mindazonáltal a létszám még így sem reprezentálta a valóságnak megfelelő módon a két ország eltérő erejét és lehetőségeit. Az újonnan érkezetteket sem mutatta be nekik senki. Igaz, a velük szemben ülő kopasz férfit nem is kellett bemutatni. Ő volt Nyikita Szergejevics Hruscsov, a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára, a Szovjetunió és ezáltal a teljes szocialista tábor első számú vezetője.

Ő kezdett elsőként beszélni. Kerek, olykor kissé hosszúra nyúlt mondatokban. Néha észbe kapott és leállt, hogy Dzjuba tudjon tolmácsolni. Látszott, hogy

nem rögtönöz: amit mond, az valaminek az eredménye. Konklúzió. Netán kompromisszum. Minden bizonnyal összefoglalója annak, ami eddig elhangzott.

Üdvözölte a két elvtársat, a munkásmozgalom régi és kiváló harcosait, akik közül Münnich elvtársat személyes ismerőseként köszönthette, Kádár elvtársról pedig rengeteg jót hallott. Kifejezte afeletti örömét, hogy a Szovjetunió kormánya két ilyen tapasztalt, józan gondolkodású és együttműködésre kész elvtárral dolgozhat együtt a magyar helyzet megoldásán. Egyúttal sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy az előző napi tárgyaláson nem lehetett jelen: csak reggel érkezett meg Jugoszláviából, ahol a szocialista országok vezetői közül utolsóként – ami természetesen nem rangsort jelent – Tito elvtárral egyeztetett. Az ő véleményét is kikérte bizonyos személyi kérdések vonatkozásában, elvégre Tito elvtárs abban a szerencsés helyzetben van, hogy az itt jelenlévő két magyar elvtársat személyesen ismeri: Münnich elvtárs nagykövetként dolgozott Belgrádban, Kádár elvtárs pedig nemrégiben tagja volt a Jugoszláviában tárgyaló magyar delegációnak. Mindazonáltal – hangsúlyozta Hruscsov – a megszületett döntés hosszas tárgyalássorozat eredménye, és valamennyi testvéri ország támogatásával jött létre.

Eszerint holnap, azaz november 4-én hajnalban kezdetét veszi a *Forgószél* elnevezésű hadművelet.

Ennek keretében a Vörös Hadsereg Magyarországon tartózkodó egységei körbeveszik a Magyar Néphadsereg laktanyáit és a repülőtereket, valamint megkezdik a támadást a Budapesten, illetve vidéken lévő felkelőgócok ellen. Az invázió sikerét, a mérete mellett, a meglepetés fogja biztosítani, elvégre vasárnap lévén a magyar kormány nem számít ilyesmire – még akkor se, ha az elmúlt napok hadmozdulatai kétségkívül joggal keltettek gyanút bennük.

– Különösebb ellenállásra amúgy se számítunk – folytatta Hruscsov. – A haditerv összeállítása Zsukov elvtárs irányításával történt. Konyev marsall pedig ígéretet tett arra vonatkozóan, hogy ha lesz is némi ellenállás, azt három napon belül felszámolja. Nem gondoljuk, hogy a Magyar Néphadsereg komolyabb erő kifejtésre képes lenne. Erről mind felderítőink, mind a napok óta Moszkvában tartózkodó magyar elvtársak meggyőzték minket. Egyes felkelőcsoportok ugyanakkor a hegyekbe és más eldugott helyekre menekülve ideig-óráig folytathatnak még gerillaharcokat, ám ezek felszámolása is belefér abba a három napba, amit Konyev marsall ígért.

Hruscsov anélkül mondta mindezt végig, hogy akár egyetlen percre is fölemelte volna a hangját. Szenvtelenül, érzelmek nélkül beszélt, mintha közleményt olvasna föl. Időnként szüneteket tartott, hogy hagyjon időt a tolmácsnak fordítani, ám beszédmódját alig

lehetett Dzsuba szárazan ledarált szavaitól megkülönböztetni.

– A hadműveletekben a Vörös Hadsereg egységei vesznek részt, azaz szovjet katonák. Ugyanakkor valamennyi szocialista állam támogatja akciónkat. A kínai elvtársak is – amikor őket említette, Hruscsov egyenest Kádárra nézett. – A műveleteket pedig személyesen a Varsói Szerződés egyesített szárazföldi haderejének parancsnoka irányítja. Ezáltal még a látszatát is el akarjuk kerülni annak, hogy a Szovjetunió hadat viselne Magyarország ellen. Éppen ellenkezőleg: magyar elvtársaink kérésének teszünk eleget, amikor segítséget nyújtunk a fasiszta veszély elhárításában. Kétségtelenül követtünk el hibát a késlekedéssel, ám javunkra írható, hogy igyekeztünk tájékozódni, és hosszú időn keresztül bízunk abban, hogy a magyarországi események valóban csupán a szocializmus építése során elkövetett hibák megjavításáról szólnak. Mostanára meggyőződünk arról, hogy sajnos nem erről van szó. Ugyanakkor a világpolitika állása is most vált igazán kedvezővé a katonai föllépéshez. A nyugatiak a Szuezi-csatorna körüli helyzettel vannak elfoglalva. Az imperialista kormányok tiltakozni fognak, a sajtójuk szokás szerint elítélően ír majd rólunk, a nagykövetségeink elé pedig tüntetéseket szerveznek, de ezek miatt nem szabad meghátrálnunk. Ráadásul az Egyesült Államok

kormányja nagykövete útján a minap tudásomra hozta, hogy az amerikaiak nem érdekeltek a jaltai világrend fölbomlásában. Egyetlen téglá erejéig sem óhajtják megbontani a status quót.

Kádár ezúttal tisztán érezte, hogy izzad a lába a szép, új cipőben is. Jó volna rágyújtani egy cigarettára. Brezsnyevre nézett, mintha tőle várna engedélyt, ám amaz, a többiekhez hasonlóan, lehajtott fejjel hallgatta Hruscsov szavait.

A főtitkár mondta tovább:

– A kérdés tehát nem a *Forgószél* hadművelet, ami eldöntött tény. Hanem az, hogy mi lesz ama bizonyos három nap után. Az világos, hogy a felkelők oldalára állt, és ezáltal a fasiszta veszély előidézésében is szerepet vállaló Nagy Imre és kormányja nem maradhat a helyén. Kérdés, kik váltsák föl őket. A Moszkvában tartózkodó magyar elvtársaink több beadványt intéztek hozzánk az elmúlt napokban. Köztük konkrét tervezetek is vannak egy új magyar kormány felállítására. Ezzel kétségtől hatalmas segítséget nyújtottak terveink kicsiszolásában. A minap, mielőtt elindultam volna a testvérpártok vezetőivel egyeztetni elképzeléseinket, és összehangolni a véleményeinket, ki is fejeztem a köszönetemet Rákosi elvtársnak éleslátásáért, Gerő elvtársnak pedig azért, mert a magyar vendégeink által megszövegezett dokumentumokat kérés nélkül oroszra fordította, és ily módon juttatta el nekünk.

Amint a két név elhangzott Hruscsov szájából, Kádár megborzongott. Lehajtott fejjel hallgatta végig Dzjuba kissé kuszára sikeredett mondatait, és várta, hogy a háta mögött megnyíljék a nagyterem ajtaja, és belépjen Rákosi, Gerő, Farkas meg a többiek, és elfoglalják helyüket a Szovjetunió Kommunista Pártja elnökségének tárgyalóasztalánál.

Erre nem került sor. Hruscsov továbbra is a gépelt papírokat tologatta ide-oda maga körül, és arról beszélt, hogy a dokumentumok szövege még nem tekinthető véglegesnek, azokat pontosítani kell, miután megállapodás születik az új magyar kormány vezetéséről és összetételéről. Rögtön utána átadta a szót a mellette ülő Mikojannak, aki először sokatmondóan fölemelt egyet az asztalon heverő iratok közül, és teátrálisan körbemutatta. Onnan, ahol Kádárék ültek, sok nem látszott belőle, csak annyi, hogy a papíron egy lista szerepel, amelyet azonban az eredeti, gépelt változat óta tollal többször átírtak.

– Napokon át kerestük az alkalmas személyt Magyarország vezetésére – jelentette ki Mikojan. – A jelenlévő elvtársak valamennyien tudják, mennyit töprengtünk, vívódtunk és vitáztunk ezen. Több lehetséges megoldást és forgatókönyvet fölvezeltünk, míg nem eljutottunk a véglegesnek tekinthetőhöz. Csak a rend kedvéért jelzem, amivel persze valamennyien tisztában vagyunk, hogy a Minisztertanács elnökének

jelölt személy neve még az utolsó pillanatokban is módosult. Mostanra azonban végre eljutottunk oda, hogy kimondjuk: Magyarország új kormánya Kádár János elvtárs irányításával fog megalakulni.

A csend mázsányi súllyal telepedett rájuk.

Münnich úgy kulcsolta össze a kezét, mintha imádkozna, oldalra fordult, és a tapintatot teljesen mellőzve, közvetlen közletről csodálkozott bele Kádár arcába.

Mint ahogy amúgy is minden tekintet Kádárra szegeződött.

Kádár a csillárt tanulmányozta, és konstataálta, hogy kicserélték benne a tegnap kiégett izzót. Önkéntelen mozdulattal a zsebeihez nyúlt, sorra végigtapogatta őket, mire valahonnan a távolból meghallotta Brezsnyev hangját, ahogy arra biztatja, hogy gyűjtson rá nyugodtan. Miután kiderült, hogy készlete kiürült, valaki – föltehetően Dzjuba – egy paklit dobott Kádár elé, aki rágyújtott, majd továbbra is anélkül, hogy a szovjetekre nézett volna, végre beszélni kezdett.

Először arról, hogy a szovjet elvtársak mindig is sokat segítettek nekik, magyar kommunistáknak. Egy hibát azonban akarattuk ellenére sajnos mégis elkövettek. Jelesül azt, hogy az elmúlt években csupán három magyar elvtársban bíztak meg maradéktalanul: Rákosiban, Gerőben és Farkasban. Az ő szemüvegükön keresztül nézték a Magyarországon történeteket, am azok pedig monopolizálták a szovjet elvtársakkal való

kapcsolattartást. Bármit tettek, mindenre azt mondták, hogy lépéseiket egyeztették a szovjet elvtársakkal, amit mások nem tudtak ellenőrizni, mivel egyedül ez a három személy volt kapcsolatban Moszkvával. A szovjet elvtársaknak pedig a főlsszabadulás óta nem volt különösebb ellenvetésük Rákosiékkal szemben. Ez az első eset, amikor a jelek szerint arról van szó, hogy nem bíznak meg bennük.

Kádár ennél a pontnál fölemelte a fejét, és körbenézett az elnökség tagjain. Várta, hátha valaki közbe akar szólni, netán ellenvéleménynek hangot adni, majd folytatta tovább:

– Annak idején, amikor két évvel ezelőtt Nagy Imrét kizárták a pártból, Rákosi elvtárs szokás szerint azt mondta, hogy ezzel a szovjet elvtársak is egyetértenek. Mostanra azonban az a helyzet állt elő, hogy Nagy Imre van a magyar kormány élén. Arról azonban nem lehet beszélni, hogy ő kormányozná az országot. Az országot jelenleg nem kormányozza senki. Mondom ezt úgy, elvtársak, hogy magam is ennek a kormánynak a tagja vagyok, vagyis hát voltam, mielőtt eljöttem Budapestről. – Kádár az „eljöttem” szó előtt egy pillanatra megtorpant, átfutott a fején, hogy vajon melyik a helyes és ide illő ige, végül úgy döntött, marad a semlegesnél. – Magyarországon kommunisztákat gyilkolnak. Néhány nappal ezelőtt lemészárolták a budapesti pártház védőit, és nem melleleg lelőttek

egy olyan kiváló elvtársat is, akinek semmi köze nem volt Rákosiék ténykedéséhez. És a kormány mindezt tehetetlenül nézi. – Kádár itt megint megállt a beszédben. Miközben várta, hogy Dzjuba tolmácsoljon, lassan, mélyeket lélegzett. Amikor csak Mező Imre halála eszébe jutott, mindig érezte magában a fortyogó dühöt. Pedig most nem szabad indulatba jönnie. Megköszörülte a torkát: – Mindazonáltal az az igazság, elvtársak, hogy meglátásom szerint a magyar nép alapjaiban véve, a tömegeket tekintve nem kívánja leváltani a népi demokratikus rendszert. Még akkor se, ha ez a rendszer több tekintetben is hibásan működött az elmúlt években. Az az egyik baj például, hogy többször megsértették Magyarországon a nemzeti érzéseket. Olyan fogalmakat és kifejezéseket akartak elültetni a köztudatba, amelyek idegenek a magyar néptől. A szimbólumokban és a külső megnyilvánulási formákban más mintákat követtek, amelyeket a magyar dolgozók, parasztok, az egyszerű emberek, de az értelmiségiek is idegenkedve fogadtak. Nem értették például, hogy a magyar katonák miért öltöznek szovjet egyenruhába. És én azt gondolom, elvtársak, hogy az efféle dolgokat nem lehet egy népre ráerőltetni. A felkelés egyebek mellett ezek miatt robbant ki. A nemzeti érzelmek elfojtása volt az egyik ok. Az például, hogy a felszabadulás óta nem lehet beszélni arról, hogy határainkon kívül is élnek magyar emberek. Igaz, hogy

ezek többsége valamely baráti ország állampolgára, de Erdély vagy a Felvidék akkor se a Magyar Népköztársaság területének része, és erről nem beszélhetünk, és nem magyarázhatjuk el az embereknek, hogy miért történt így, és hogy mi, kommunisták, mit gondolunk erről. Ugyanúgy lényegi kérdés a szovjet csapatok jelenléte. Ami szintén irritálja a magyarokat. A szovjet csapatok eredetileg azért tartózkodtak Magyarországon, hogy az átvonulási útvonalat biztosítsák a szövetségesek által megszállt Ausztria felé. Csakhogy Ausztria immár semleges állam, ez az indok megszűnt. Az új magyar kormánynak tehát erről is tárgyalnia kell majd a szovjet kormánnyal. Mint ahogy, elvtársak, én úgy gondolom, hogy nagyon sok megbeszélnivaló van a két ország között. Olyanok, amelyek természetesen nem érintik a szocializmus és közös céljaink, a barátságunk ügyét, de mivel kapcsolattartás az elmúlt években magyar részről három emberen keresztül történt, ezen változtatni kell. És az is nagyon fontos, hogy az új magyar kormány ne bábkormány legyen, hanem internacionalista kötelezettségeinek keretein belül képes legyen önálló cselekvésre. Ez elengedhetetlenül szükséges ugyanis ahhoz, hogy a nép melléje álljon, és ezáltal elháruljon az ellenforradalmi veszély.

Kádár elhallgatott. Úgy érezte, eleget és főleg elég súlyosakat mondott ahhoz, hogy most más szólaljon meg. A cigaretta meghozta bátorságát. A gomolygó

füst mögé megint el tudott bújni, és azt remélte, hogy a szavai nyomán keletkezett mélységes és nehéz csöndben össze tudja szedni a gondolatait.

A szovjetek szándéka váratlanul érte. Ugyanakkor tudta, hogy ha ilyen formában nem is gondolt effélére, valahogy mégiscsak számítania kellett rá. A jelenleg Moszkvában tartózkodó magyarok közül ő van a legmagasabb pozícióban: nem csupán államminiszter, hanem a kommunista párt vezetője is. A szovjetek nem véletlenül vele akartak találkozni. Ugyanúgy, ahogyan őt idehozták Budapestről, bárki mást el tudtak volna hozni. Még akár Nagy Imrét is. Ám az a kezdetektől fogva világos volt, hogy ők nem Nagy Imrében gondolkodnak. Bármennyire jól ismerik mint régi moszkovitát, és hiába ők javasolták kormányfőnek három évvel ezelőtt, Nagy Imre olyan pozícióba kormányozta magát, ahol a szovjetek szemében vállalhatatlan lett, és ahonnan nem is tud már úgy visszatérni, hogy a szovjetek számára tárgyalópartnerként szóba jöhessen. Az is nyilvánvaló, hogy a szovjetek nem akarják elengedni Magyarországot. Nem is akarták. Ha olykor-olykor úgy is tűnt az előző napokban, ez csupán a halogató taktika része volt. A kedvező széljárást és az alkalmat keresték, igyekeztek felmérni a helyzetet és a lehetőségeket. Mert ahogy ők maguk is beismerték, a kérdés nem az volt, hogy beavatkoznak-e a magyarországi eseményekbe,

vagy sem. Ez még csak a mérlegelés szintjén se vetődhetett föl, elvégre azt nem kockáztathatták, hogy akár egyetlenegy, a jaltai megállapodással az érdekszférájukba juttatott állam kiváljon a szocialista országok közösségéből, hiszen az dominóként boríthatná a többi is, a folyamat végén pedig eljutnánk oda, hogy a Szovjetunió ugyanúgy egymaga áll az imperialista országokkal szemben, ahogyan a világháború előtt. A kérdés az volt, hogy ki jöjjön Nagy Imre helyett. Egészen az elmúlt órákig Kádár abban a hitben élt, hogy minden valószínűséggel Rákosiék térnek vissza, és neki választania kell köztük és az újabb börtön, esetleg a bitófa között. Egyelőre az nem volt világos számára, hogy a szovjetek mikor és miért visszakoztak. Persze meglehet – szövögette tovább a gondolatmenetet –, hogy ez a lehetőség nem is merült föl náluk komolyan, mindössze Bata ültette a bogarat az ő fülébe is, meg hát az emigránsok bizonyára minden követ megmozgattak a körülmények számukra kedvező alakulása érdekében – Hruscsov ugyanakkor nem teheti meg, hogy miután szakított Sztálin politikájával és embereivel, az ő kegyeltjeit támogassa egy másik ország élén. Ez a forгатókönyv csak akkor valósulna meg, ha Moszkvában konzervatív fordulat következne be, és a sztálinisták kerülnének erőfölénybe, akár oly módon is, hogy Hruscsovot megbuktatják. Ennek azonban semmi jele nincsen. A generalisszimusz régi

hívei is, mint például Molotov, hallgatnak, és beálltak a főtitkár mögé. Hiába bombázták hát az emigránsok beadványokkal és tervezetekkel Hruscsovot, az, ha néhány ötletüket esetleg föl is használja, nem bennük gondolkodik.

Hanem – vonta le a következtetést Kádár – olyan valakiben, akit megbízható, régi, tapasztalt kommunistaként tartanak Moszkvában számon, ugyanakkor nem tartozott Rákosi belső klikkjéhez.

Ilyen pedig momentán valóban két ember akad Budapesten: Münnich Ferenc, aki beszédet mondott a koncepciós perek áldozatainak temetésén, és Kádár János, aki azon kevesek közé tartozik, aki Horthy és Rákosi börtönét is megjárta. Kettejük közül Kádár az, aki magasabb posztot foglal el, és ezáltal országosan is nagyobb ismertségnek örvend. Még az is lehet, hogy népszerűbb. Így kilogikázva nem is meglepő, hogy Kádárra esett a választás. Legföljebb azon lehet csodálkozni, hogy milyen hosszú és kacskaringós volt az út Fiumétől Moszkván keresztül Budapestig.

Kádár arra eszmélt, hogy Münnich beszél mellette. A belügyminiszter ismét egyenes háttal ült, láthatóan magához tért a meglepetés okozta sokkból, és azt ecsegette, hogy mennyire helyesnek tartja Kádár elvtárs tényfeltárását és helyzetértékelését. Ez azonban csupán pár perc haladékot jelentett. Utána ismét minden tekintet Kádárra szegeződött.

– Az ellenforradalom egyik központja Győr – Kádár újabb cigarettára gyújtott. – Arra a városra talán nagyobb figyelmet kellene fordítani, mint Budapestre. Mármost katonai szempontból. Merthogy közel van az osztrák határhoz, és a nyugatról érkező ellenforradalmárok könnyen a hatalmukba keríthetik. Mindazonáltal az is kérdés, hogy mi legyen a pártokkal. Mert ha Nagy Imre kormányát ellenforradalminak tekintjük, akkor nyilvánvaló, hogy a többi párt is...

– Kádár elvtárs – vágott a szavaiba a terem túlsó végéből Molotov –, arról nyilatkozzon, hogy vállalja-e a feladatot.

– Kérem, elvtársak – Kádár megigazította a válláról lecsúszott zakót – én személy szerint azon az állásponton vagyok, hogy a népi demokratikus rendszert meg kell védeni, a Szovjetunióval és a többi békeszerető, szocialista országgal pedig az eddigi barátságunk alapján továbbra is együtt kell működnünk...

– Világosan beszéljen, Kádár elvtárs – Molotov hangja türelmetlenné változott. – És fogalmazzon egyértelműen. Ugye, nem kívánja, hogy olyan embernek tartsuk, aki bizonyos helyzetekben nem tud cselekedni? Ugye, nem szeretné, ha híre menne annak, hogy egyes szituációkban nem tud férfi lenni?

A cigaretta elaludt. Kádár az ujjai között tartotta, de egyelőre nem gyújtotta meg megint.

– Az emberek időnként mindenfélét beszélnek – folytatta Molotov. – Olyan dolgokat is, amelyek egy adott személyre károsan hatnak, mert negatív színben tüntetik föl. Kétségbe vonják bizonyos képességeit. Ennek azonban elejét vehetjük azzal, hogy még időben elhallgattatjuk a szóbeszédeket.

Kádár Hruscsovra nézett. A tekintetét kereste. Amikor megtalálta, megszólalt:

– Elvtársak, a válaszom az, hogy igen. Vállalom. Kérem önöket, egyeztessünk, hogyan kezdhetek neki a feladat végrehajtásának.

Rákosi és csapata a jelek szerint az előző napokban igen alapos és mindenre kiterjedő munkát végzett. Az elnökség nagy asztalán géppel sűrűn teleírt, majd tollal több helyütt átjavított papírlapok sorakoztak, rajtuk neveket tartalmazó listákkal, proklamációkkal, a dolgozókhoz és a párttagokhoz intézett felhívásokkal, valamint a körülményekhez képest meglehetősen alapos kormányprogramokkal. Mint Hruscsov említette, ezeket Gerő írta át orosz nyelvűre, amiről valaki – föltehetően Dzjuba – visszafordította mindet magyarra. Egyszerűbb lett volna az eredeti szöveget elkérni, ugyanakkor Kádárt megnyugtatta és elégtétellel töltötte el, hogy a szovjetek láthatóan még annyira sem akarnak érintkezni a dokumentumok szerzőivel, hogy ezt a lépést megtegyék. Egyébként meg, ha voltak is használható elemek az anyagokban, Kádár ragaszkodott a stilizáláson túl további átalakításokhoz, kihúzásokhoz és betoldásokhoz. Az elnevezést mindjárt megváltoztatta: Magyar Ideiglenes Forradalmi Kormányról

Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányra, ezzel is hangsúlyozván, hogy ideiglenességről szó nincs, akik eddig nem kerültek be a vezetésbe, azok ezután sem fognak, és az új kormány népfrontos politikát kíván megvalósítani. A szovjetek abba is beleegyeztek, hogy a miniszterek névsorából Hegedüst és Pirost, az előző kormányok emblematisztikus figuráit, kihúzzák. A Kádár számára legfontosabb tartalmi módosítást mindazonáltal az jelentette, hogy az új kormány létrehozásának szükségességét magyarázó proklamációba a reakciósök és a fasiszták ostromozásán túl bekerült egy teljes bekezdés arról, hogy a dolgozók elégedetlensége jogos volt, mivel Rákosi és Gerő klikkje megsértette a törvényeket, és súlyos hibákat követett el.

Kádárnak az járt az eszében, hogy azzal, hogy ő elvállalta a kormányfőséget, Hruscsov helyzete is erősödött. Innentől fogva szövetségessé váltak, nemcsak a magyarországi ellenforradalom leverésében, hanem a téren is, hogy közösen kell föllépniük mindkettejük sztálinista ellenzéke ellen. Kádár sértve érezte magát Molotov célozgatásai közepette – az továbbra se volt világos számára, hogy az az éjszakai rettenet valóban megtörtént-e, vagy csak az alkohol és a zabálás okozta rémálom volt, ám a szovjetek eszerint tudnak arról is, hogy néhány évvel ezelőtt párszor alaposan elverték Rákosi börtönében, és a gumibotok nem egyszer a legérzékenyebb szervére mértek csapásokat. Ugyanakkor a

szovjeteknek más alternatívájuk nem nagyon volt. He-lyesebben egyetlen személy: az, aki immár harmadik napja Kádár útitársa, és akivel annyi időt töltött ez idő alatt, amennyit korábban egyhuzamban soha. Hrus-csov elismerte, hogy eredetileg másban gondolkodtak. Ez a más pedig kizárásos alapon kizárólag München lehetett. Kérdés, hogy mikor és miért változtatták meg a jelölt személyét. Az ő nemleges válasza esetén – spe- kulált tovább Kádár a dokumentumok szövegezésének röpké cigarettaszünetében – nyilván ismét München került volna elő. Csakhogy neki, azaz Kádárnak sem maradt döntési alternatívája. Nemleges választát min- den bizonnyal úgy tekintették volna, hogy elítéli a szovjet beavatkozást, és továbbra is Nagy Imre hívé- nek vallja magát. Ami viszont magával vonja az újabb letartóztatás és bebörtönzés kockázatát. Neki viszont esze ágában se volt harmadjára is rács mögé kerülni.

A dokumentumok megszüvegezését követően pár órájuk maradt némi pihenésre. Hajnalban ismét a szó szoros értelmében rátörték Kádárra az ajtót, ám nem a szervizkocsit toló tiszt tért vissza, hanem Dzjuba érke- zett, és közölte, hogy indulni kell. Kádár nem kérdezte, hogy hova. Tudta, hogy Magyarországra. A pontos for- gatókönyv még nem volt ismert előtte, annak minden részletét föltehetően a szovjetek sem látják még, pár dolog annak függvényében fog alakulni, hogy miként

változik a magyarországi helyzet. Mert az ezekben az órákban valóban percről percre változott. A moszkvai repülőtér betonján állva Kádár megtudta Brezsnyevtől, hogy a terveknek megfelelően kezdetét vette a *Forgó- szél* hadművelet. Moszkvai idő szerint valamivel reggel hat óra után a Vörös Hadsereg megkezdte bevonulását a magyar fővárosba, hogy elfoglalja és ellenőrzése alatt tartsa annak kulcsfontosságú részeit, különös tekintet- tel a kormányzati épületekre. A hadművelet jelenleg is zajlik, a legutóbbi hírek szerint az előrenyomuló szovjet katonák a várakozásoknak megfelelően egyes helyeken több-kevesebb ellenállással találkoztak, a cél az, hogy ezeket a pontokat minél előbb fölszámolják.

– És most hova megyünk?

– Egyelőre Ungvárra – válaszolt Brezsnyev helyett Dzjuba, anélkül hogy lefordította volna a kérdést. – Ott várják önöket a további utasítások.

„Utasítások” – ismételte magában Kádár, azt azon- ban már nem mondta ki, hogy a jövőben tartózkodni kellene az efféle kifejezésektől. Az éjszakai egyezte- tések egyik fontos eleme az volt, hogy a jövőben a magyar és a szovjet fél egyenrangú partnerként fog a tárgyalóasztalhoz ülni. Lépéseiket természetesen továbbra is egymáshoz fogják igazítani, ám innentől fogva Moszkvából nem lehet Budapestnek utasításo- kat adni.

– És maga?

– Az én feladatom véget ért. Önöknek már úgy sincs szükségük tolmácsra. Legalábbis egyelőre.

– A többi elvtárs mikor csatlakozik hozzánk?

– Milyen elvtársakra gondol, Kádár elvtárs? Az elnökség döntése szerint Brezsnyev elvtárs mellett Mikojan és Malenkov elvtárs is Ungvárra utazik. Minden további ott fog kiderülni a hadművelet fejleményeinek tükrében.

– A kormánytagokra gondolok – Kádár kis szünet után pontosított: – A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagjaira. Egyáltalán tudnak már a feladataikról?

– Főlkutatásuk jelenleg is folyik. De ne aggódjon, Kádár elvtárs, Magyarországon tartózkodó elvtársaink teszik a dolgukat – Brezsnyev közben türelmetlenül intett, úgyhogy Dzjuba sietve hozzátette: – Kérem, szálljanak be a gépbe. Indulni kell.

Ahogy a távolodó és egyre kisebbé váló Moszkvát nézte a repülő ablakából, Kádárnak egyre csak Budapest járt az eszében. Vajon milyen lehet a helyzet? Mit szoltak az ottaniak? Persze mit szólhatnak... borzalmasan meglepődtek. És minden bizonnyal el is vannak keseredve. Kádár megpróbált az este folyamán némi információt kiszedni az elnökség tagjaiból arra vonatkozóan, hogy mi történt az ő távollétük alatt Magyarországon, ám vagy nem történt semmi lényeges változás, vagy nem akarták az orrára kötni. Arról

sem szerezhették egyértelmű bizonyosságot, hogy Máriát értesítették-e valamilyen módon az ő hollétéről, netán várható érkezéséről. Így aztán kénytelen volt a saját fantáziájára hagyatkozni. Annyi bizonyos, hogy vasárnap hajnal volt Budapesten, amikor a hadművelet megkezdődött. Az az időpont, amikor az emberek legkevésbé számítanak effélére. Igazság szerint rettenetes dolog vasárnap hajnalban ágyúörgésre és lánctalpak dübörgésére ébredni. Ilyen utoljára az ostrom alatt fordult elő. A háború idején. És ez így most, akárhogy is fogalmaztak az éjszaka az elnökségben, mégiscsak háború.

Három nap. Ennyit kell kibírni. Utána elhallgatnak a fegyverek, és az élet visszatér a megszokott kerékvágásba.

A lényeg, hogy minél gyorsabban rend legyen. Mielőbb bizalmat kell ébreszteni az emberekben az új vezetés iránt. Megmutatni, hogy nem a Rákosi-korszak tér vissza, és minden a jövő, az ország érdekében történik. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány célja, hogy megvédjék a szocializmus vívmányait, és elhárítsák a fasiszmus ismét fenyegető veszélyét – még mielőtt a világháború után nyugatra menekült sok nyilas és reakciós (köztük Horthy) visszatér, és elveszi a dolgozóktól meg a parasztoktól azt, ami végre az övék lett.

Ungváron azonnal a helyi rádió épületébe vitték őket, mikrofont dugtak az orruk alá, és beolvastattak

velük az éjjel Moszkvában végleges formába öntött proklamációk közül kettőt. Azokat, amelyeknek eredeti szövege Gerőtől származott. Münnichnek jutott a keményebb: dörgő hangon tudatta ország-világgal, nem tűrhették tovább, hogy a tehetetlen Nagy Imre-kormány asszisztálása mellett gyilkolni kezdték a kommunistákat. Kádár valamivel szelídebb hangon bejelentette a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulását, ismertette annak összetételét, és a betoldottak értelmében tudatta a magyar közvéleménnyel, hogy a felkelés egyik kiváltó oka a Rákosi-Gerő-klikk ténykedése volt. Mostantól azonban velük is szakítanak, nemcsak Nagy Imréekkel.

Innentől fogva már csupán arra jutott idő, hogy bekapjanak pár falatot, miközben Brezsnyev közölte velük, hogy rövidesen indulnak Szolnokra.

– Nem Budapestre? – csodálkozott Kádár, majd helyesbített: – Vagyis Tökölre?

– Budapesten és környékén harcok folynak – közölte Brezsnyev. – Az a döntés született, hogy egyelőre ne a magyar fővárosba térjenek vissza. A hadműveletet amúgy is Szolnokról irányítják. Konyev marsall is ott tartózkodik.

Aztán a zsebébe nyúlt, és megint átnyújtott Kádárnak egy pakli cigarettát. Mintegy búcsúzóul. Meg hát különben is szüksége lesz rá.

Bár még soha nem járt Szolnokon, Kádár nagyjából tisztában volt azzal, hogy miért ezt a várost választották a hadművelet irányítása helyszínének. Erre egyszerre több körülmény is alkalmassá tette. Egyrészt az, hogy elég közel volt mind Budapesthez, mind az ország középpontjához ahhoz, hogy onnan – harcászati szempontból nézve – viszonylag gyorsan el lehessen jutni a fővárosba, ugyanakkor Szolnokról az ország más pontjai is belátható időn belül elérhetők. Másrészt viszont elég messze is volt Budapesttől a tekintetben, hogy amennyiben ott nem a vártak megfelelően alakulnak a dolgok, akkor annak hullámaint távol lehessen tartani. Mindezekon felül Szolnok közlekedési csomópont, jókora teherpályaudvarral, amelyet a világháború alatt nem egyszer súlyos bombatámadás ért. Persze az se mellékes körülmény, hogy mivel a város a Kenderesre, Horthy szülőfalujába vezető út mentén fekszik, annak idején az ország aszfaltútjai közül az elsők egyikét

vezették keresztül rajta, azért, hogy a kormányzó családja zökkenőmentesen és minél gyorsabban el tudjon jutni nyári pihenőhelyére. Nem beszélve a Tiszáról – merengett tovább Kádár –, amely Szolnokot a hajózás terén is megkerülhetetlen tényezővé teszi, valamint a város repülőteréről, amelyet már napokkal korábban megszálltak a Vörös Hadsereg egységei, akiknek akciója nem sokkal később odáig terjedt, hogy az egész várost körbevették a szovjet páncélosok. Onnantól fogva se ki, se be. Az egyetlen lehetséges megközelítési mód a légi út maradt.

Az új miniszterelnök egy szál magában érkezett, és egyszeriben ismét elveszettnek érezte magát. Az a néhány órai önbizalom, amely Moszkvában kelt életre benne, röpké idő leforgása alatt elszállt. A déjá vu érzését csak fokozta, hogy Ungváron egy ugyanolyan kicsiny és viharvert gépbe ültették, amilyenek a fedélzetén két és fél nappal korábban a Szovjetunió területére vitték – azzal a különbséggel, hogy Münnich ezúttal nem tartott vele.

– Neki más feladatai lesznek – közölte Brezsnyev, amikor a két magyar ennek okáról próbálta faggatni, majd egy háritó kézmozdulattal jelezte, hogy ne is kérdezzék, többet nem fog erről mondani.

Így aztán a két útitárs, aki ezeket a mindenki számára emlékezetes napokat a történelem adta kényszerűségből együtt töltötte, búcsút vett egymástól – persze

csak röviden, hosszas és érzelgős elköszönésre se idő, se mód nem volt –, és mindketten fejest ugrottak az ismeretlenbe.

Szó se róla, a gép akkorka volt, hogy rajtuk és a személyzetén kívül mások amúgy se fértek volna el a fedélzetén, Kádár azonban ettől függetlenül megint csak megállapította, hogy bármennyire is kormányfőnek kellene most tekintenie magát, a körülmények továbbra is távol vannak attól, ami egy ilyen posztnak kijár. A magyar miniszterelnököt lopva, egy billegő szárnyú gépen vitték egy számára egyelőre minden tekintetben ismeretlen városba, hogy megkezdhesse országglását. Arra végeredményben nem számíthatott – töprengett Kádár, igyekezőn megvizsgálni az érem mindkét oldalát –, hogy az alkalomhoz méltó bevonulást szervezzenek neki, az ilyesmi ellen amúgy is tiltakozott volna, azt azonban joggal elvárhatja, hogy több információt osszanak meg vele. Ugyanakkor az érem másik oldala, hogy bárhogya is csűrjük-csavarjuk a szavakat, háború van, óráról órára változik a helyzet, és bizonyára a szovjetek sincsenek tisztában vele, hogy a következő napokban pontosan mi fog történni.

Szolnokon hideg volt, ám korántsem annyira, mint amikor Kádár elhagyta Magyarországot. Az idő legálább enyhülni látszott. Mielőtt landolt volna, a gép tett egy kört a város felett. Kádár az ablakhoz tapasztotta az arcát, és hálát adott a sorsnak, amiért nem

örökölte Borbála rövidlátó, vaksi szemeit. Így legalább láthatta a Tiszán átívelő hídon sorakozó sötét pontokat. Fentről úgy néztek ki, mintha hangyák lennének. Gyerekkorában, Somogyban sokszor megcsodálta, milyen szép, egyenes oszlopban tudnak vonulni, hogy aztán zokszó és ellenvetés nélkül, pontosan és szépen végrehajtsák a kitervelt feladatokat. Abban, ahogy cselekedtek, egyetlen hibát sem lehetett találni. Ha a kis Csermanek és valamelyik pajkos társa meg is zavarta őket, mondjuk azzal, hogy egy pálcával némelyiket kisodorta a társai közül, netán eltaposta őket, a sor csupán rövid időre bomlott föl, a hangyák kisvártatva ismét rendezték magukat, és az elesett társakat hátrahagyva máris vonultak tovább.

Nemcsak a hídon, hanem a városból kivezető utakon is végig álltak a T-54-es harckocsik. Mert nyilvánvaló, hogy azok voltak. Abban különböztek a hangyák menetoszlopától, hogy ezek nem mentek sehova. Kádár azonnal megismerte őket: talán ugyanezeket látta az ungvári éjszakában két és fél nappal ezelőtt.

Legalább el tudta képzelni, hogyan festhetnek most Budapest utcái. Ott föltehetően nemcsak sorakoznak, hanem vonulnak is a tankok. Az emberek pedig bizonyára az óvóhelyekre menekültek. Éppen úgy, mint tizenkét évvel ezelőtt, amikor megkezdődött a főváros ostroma. Azzal a különbséggel, hogy

akkor fölszabadítóként köszönthették a bevonuló szovjet harckocsikat, akik a békét hozták el. Most viszont a háborút.

Kádár nyakig begombolta a frissen kapott kabátot. Nem azért, mert fázott. Hanem azért, mert úgy érezte, muszáj páncélt öltenie magára.

A szolnoki repülőtér betonján néhány szótlan szovjet tiszt fogadta, valamint egy kerek arcú, kellemes megjelenésű fiatalember, aki kezét nyújtott, és Erdélyi néven mutatkozott be.

– Engem rendeltek arra, hogy az elkövetkező napokban ön mellett legyek, és segítsem mindenben a munkáját – tette hozzá magyarázatképpen. – Üdvözlöm Szolnokon, Kádár elvtárs!

Kádár gyanakodva megszorította a feléje nyújtott kezét. Meg akarta kérdezni, hogy kicsoda rendelte a férfit erre, és milyen felhatalmazásból, de aztán úgy döntött, most vannak fontosabb dolgok is a személyeskedésnél. Különben is, nem a fiatalember tehet róla. Ő nyilván csak utasítást hajt végre. Mindazonáltal a jövőre vonatkozóan érdemes ezeket a dolgokat minél előbb tisztázni. Remélhetőleg akad hamarosan valaki, akivel kormányfői beosztásának megfelelően tárgyalhat.

Egyébiránt a fiatalember kellemes benyomást keltett. Öltözéke és modora kifogástalan volt, megjelenése ápolt, tekintete csillogott. Egész valójáról lerítt

a lelkesedés. Kádár kicsit úgy érezte, mintha fiatalkori önmagával került volna egyszeriben szembe.

– Erdélyi elvtárs, ugye, azt mondta, hogy ez a neve... meg tudná mondani, mennyi az idő?

– Moszkvai vagy magyar idő szerint kérdezi, Kádár elvtárs?

– Természetesen magyar idő szerint.

Erdélyi megmondta, Kádár pedig végre beállíthatta a napokkal ezelőtt megállt karóráját. Annyit legalább elkönnyelhetett, hogy első miniszterelnöki intézkedésében sikerrel járt.

– Hát, mi a helyzet, Erdélyi elvtárs? Hogyan alakulnak az ország dolgai?

– Kádár elvtárs, kérem, legyen szíves befáradni a fogadóépületbe. Gondolom, elfáradt a hosszú út alatt, és meg is éhezett. Némi kis ebéddel várjuk. Utána áttekintjük a teendőket.

– Azt mondja meg – Kádár kissé fölemelte a hangját –, hogy Nagy Imre mit csinál?

A repülőgép motorja még mindig fülsüketítően dübörgött pár lépésre tőlük. Ilyen körülmények között csak ordítani lehetett, csendesen beszélni nem. Erdélyi intett, hogy menjenek innen, azután elindult. Kádár engedelmesen lépdelt mellette. A szovjetek két lépéssel lemaradva követték.

A repülőtér betonja körül is T-54-esek álltak. Sehol nem lehetett látni magyar egyenruhát, mindenütt csak

szovjetet. A fogadóépület tetején is a sarló-kalapácsos vörös zászlót lengette a szél.

– Nagy Imre lemondott?

Erdélyi kinyitotta Kádár előtt a bejárati ajtót.

– Nem. Egyelőre nem mondott le.

– Akkor elhagyta az országot?

– Tudtommal még a helyén van.

– Nézze, Erdélyi elvtárs, ne kerteljen itt nekem. Azt mondta, magának az a feladata, hogy mindenben a segítségemre legyen. Ahhoz azonban, hogy én bármit is tudjak cselekedni, információkra van szükségem. Úgyhogy mondja el, mi történik most az országban.

– Talán üljön le, Kádár elvtárs... Utána szívesen elmondok mindent, amit csak tudok. Viszont jelzem, hogy a telefonvonalak nem működnek. Én is kizárólag a rádióból tájékozódok. Meg abból, amit az elmúlt napokban itt hallottam.

– Maga mióta van itt?

– Tegnapelőtt érkeztem ide. Azt követően, hogy a munkahelyem forradalmi bizottsága fölfüggesztett az állásomból. Annak ellenére, hogy tapasztalt diplomátának mondhatom magam, és a munkámra soha nem volt panasz... Mindazonáltal még szerencsésnek tekinthetem magam, hiszen nem húztak föl egy lámpavasra. Lehet, hogy akartak, de azt már nem vártam meg. A szovjet elvtársak segítségével eljutottam Tököldre, ahonnan aztán ide küldtek.

– Hol volt a munkahelye?

– Legutóbb a Külügyminisztériumban. Azelőtt titkár voltam Moszkvában, a nagykövetségen.

Egy nagyobb terembe értek. Most teljesen üres volt, leszámítva az egyik sarokba fölállított asztalt meg körülötte néhány széket. Föltehetően étkezdeként szolgálhatott, legalábbis erre utaltak az egyik falon sorakozó, most azonban zárva lévő tálalóablakok.

– Parancsoljon, Kádár elvtárs. Fogyasszon.

Kádár intett, hogy még elszívja a cigarettát.

Az ellátás valóban szegényesnek tűnt a moszkvaihoz képest, noha a kenyér friss volt, és a füstölt kolbász is ínycsiklandozóan illatozott. Valahonnan egy-egy jókora darab szalonnát és sajtot is rekviráltak. Kádár hajnalban bekapott pár falatot, most viszont még egyáltalán nem volt éhes. Ennek ellenére leült az asztal mellé, és maga elé tett egy kevéske ételt.

Nyomasztotta a hír, miszerint Nagy Imre még a helyén van. Arra számított, hogy a szovjet támadást követően külföldre menekül. Ám nem így történt. És az, hogy az országban maradt, bajt fog okozni. Hiába állították félre annak idején Rákosiék is, Nagy Imre népszerűségével nem tudtak mit kezdeni.

Erdélyi vigyázállásban maradt az asztal előtt, és anélkül hogy bárminemű kommentárt fűzött volna hozzá, ismertette a legutóbbi eseményeket. Eszerint a Vörös Hadsereg hajnali négy óra után megkezdte

bevonulását Budapestre. Az akció azonban (legalábbis így szólnak az értesülések) – Erdélyi érezhetően igyekezett óvatosan fogalmazni, ám a tény ettől még tény maradt – a vártnál nagyobb ellenállásba ütközött: a főváros határában a Magyar Néphadsereg egységei vették föl a harcot a szovjetekkel, bentebb, a belső kerületekben pedig ismét élénkké váltak az elmúlt napokban elcsitulni látszó felkelőgócok. Azok, akik a várt és a látszat alapján kétségkívül kibontakozni tűnő konszolidáció reményében a hétvégén letették a fegyvert, most ismét fölvetették, és ugyanazzal az elánnal fogadják a Budapest utcáin vonuló szovjet csapatokat, ahogyan küzdöttek ellenük egy héttel ezelőtt.

– Azaz – tette hozzá Erdélyi – Budapesten újra ropognak a géppisztolyok, és a felkelők Molotov-koktélok dobálnak a tankok útjába. A különbség az eddigiekhez képest az, hogy a szovjet elvtársak nagyobb és korszerűbb fegyverzetet vetnek be.

Kádár letette a kést, arrébb tolta a szalonna- és a kolbászhejat, elvett az asztalról egy szalvétát (kemény volt, akár a smirgli), megtörölte a száját és az állát, majd a szalvéta fedezéke mögül azt kérdezte:

– És akkor Nagy Imrével most mi van?

Erdélyi összecsapta a bokáit. Egyáltalán nem volt az a katonás alkat, ám az általa elmondottak a jelek szerint előhozták belőle az egyenruhában töltött szolgálati éveket:

– Nagy Imre a hadművelet megkezdése után egy órával beszélt a rádióban. Alig néhány mondatot mondott csupán. Ismertette a szovjet támadás tényét, majd közölte, hogy a kormány a helyén van, és a magyar csapatok harcban állnak.

– Harcban állnak?

– Így mondta.

Kádár az étkező sakkmintás kövezetét nézte.

Egyikük sem erre számított. Az éjszaka éppenséggel ő beszélt arról a Szovjetunió Kommunista Pártja elnökségének, hogy Nagy Imre nem különösebben bátor ember. Ráadásul, noha az utóbbi napokban melléjük állt, a felkelők nem bíznak benne. Végére is kommunista, mi több, moszkovita, Rákosiékkal együtt tért haza a háború után a Szovjetunióból, és annak idején az ő feladata volt a beszolgáltatások ellenőrzése. Ami a parasztok szemében azt jelentette, hogy ő söpörtette ki a padlást, és vitte el a terményt az utolsó szemig. Az a szellem pedig, amelyet kiszabadított a palackból, mostanra jócskán túlnőtt rajta. A jobboldali pártok számára Nagy Imre egy átmeneti figura, akinek a helyére a saját embereik közül akarnak valakit tenni. Tulajdonképpen az a pár híve maradt meg mellette maradéktalanul, akik már évek óta amúgy is körülötte csoportosulnak, és akik annak idején őt, azaz Kádárt is megpróbálták maguk közé beszervezni. Ezek az értelmiségiek azonban képtelenek a helyes

valóságérzékelésre, realitás helyett ideák között élnek, és az elmúlt napokban is rossz tanácsokat adtak a kormányfőnek. Aki, nem lévén más választása, a határozott szovjet fellépés hatására bizonyára emigrációba vonul, de szerencsés esetben le fog mondani. Kérdés, hogy utána mi legyen a sorsa. Az éjjel erről nemcsak hogy nem döntöttek, de nem is beszéltek. Hruscsov egy fél mondatban utalt arra, hogy ez a jövő zenéje, egyébként szíve szerint futni hagyná. Nagy Imre régi munkásmozgalmi harcos, ugyanakkor öregember, engedni kell nyugdíjba vonulni. Kádár ehhez azt tette hozzá, hogy két évvel ezelőtt Rákosiék is hasonlóképpen gondolkodtak: nyugdíjazták Nagyot, aztán tessék, most itt van megint. De erről aztán ő se beszélt többet, annyira meglepődött saját magán, hogy Rákosival valamiben egy platformra helyezkedett. Ám arra, hogy a miniszterelnök csőre töltött fegyverrel fogadja az intervenciót, nem számított. Föltehetően nemcsak ő, hanem más sem. Így aztán egyelőre megghiúsulni látszik az a forgatókönyv, miszerint miután Nagy lemond vagy emigrál, Kádár fölutazik Budapestre, ahol találkozik kormányának tagjaival, és leteszik együtt a hivatali esküt Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke előtt. Úgy, ahogyan az alkotmányosan elő van írva.

– Mondja csak, Erdélyi elvtárs, az elmúlt napokban szó esett itt rólam?

– Mire gondol, Kádár elvtárs?

– Arra, hogy keresett-e valaki. Mármint utaltak-e bárhol bármilyen módon arra, hogy én az elmúlt napokban eltűntem szem elől.

– Nem hallottam effélét. De az igazat megvallva magam is csak a rádióból tudtam tájékozódni. És hát nekem is csak tegnap este, amikor a szovjet elvtársak tájékoztattak az új megbízatásomról, tűnt föl, hogy Kádár elvtársat utoljára talán két nappal korábban halottam megnyilvánulni. Azóta nekem sem volt semmiféle értesülésem önről. De hát mások is eltűntek. A rádió azt is bemondta, hogy Malétert is keresik.

– Maléter? Kicsoda?

– Az volt a közleményben, hogy Maléter tegnap este tárgyalni ment Tököltre a szovjetekkel. Ezt magam is csak most tudtam meg. A rádióban bemondták, hogy haladéktalanul menjen a Parlamentbe. Föltételezem, hogy az ő feladata lenne az ellenállás irányítása.

Kádár bólintott. Igen, ez nyilvánvalóan így van. Nagy Imre azért rendelte maga mellé, mert abban bízik, hogy Maléter vezetésével legalább ideig-óráig föl tudják venni a harcot. Mint ahogy a szovjetek is tudják, hogy Maléter képzett és jó katona. De talán mégse annyira okos ember. Különben nem sétált volna bele a nyilvánvaló csapdába. Avagy túlságosan elvakult. Esetleg naiv.

– Egyébiránt – tette hozzá Erdélyi –, a másik proklamáció is elhangzott. Az új kormány megalakulásáról. A Kádár elvtársé meg a Münnich elvtársé.

– A Kossuth Rádióban?

– Nem a Kossuthon. Valahol másutt. Egy másik adón sugározták. A Kossuthon zene megy, amit a miniszterelnök hajnali közleményének ismétlésével időnként megszakítanak.

– Hol egy rádió? Szerezzен egyet.

Erdélyi biccentett, és sarkon fordult. Mielőtt azonban elrohanhatott volna, Kádár utánaszólt:

– Mondja csak, fiam... maga hova valósi?

– Túrkevei vagyok, Kádár elvtárs.

– Túrkeve... Az merre is van?

– Nincs innen túlságosan messzire. Miért kérdi, Kádár elvtárs?

Kádár elgondolkodva végigmérte, azután legyintett:

– Csak érdeklődtem. Hogy kicsit jobban megismerjük egymást. De várjon csak. Megyek én is magával, és leülünk egy rádió mellé, amíg kiderül, hogy mi a feladatunk. Előbb-utóbb azt is csak közli velünk valaki.

Kádárnak a későbbiekben minduntalan az öccse jutott Erdélyről az eszébe. A gondolat akkor vert gyökeret a fejében, amikor egyik pillanatban, pusztán azért, hogy életben tartsa a társalgást, megkérdezte a fiatallembert, hogy mennyi idős.

– Huszonnyolc – felelte amaz, amihez Kádár magában rögvést azt tette hozzá, hogy éppen annyi, mint amennyi Csermanek Jenő volt, amikor meghalt. Onnantól fogva, akárhányszor ránézett, bármennyire próbált szabadulni a gondolattól, mindig az öccsét látta Erdélyiben.

Tulajdonképpen lehetett is találni hasonlóságokat: a testalkat, a szőkésbarna haj, a mélyen ülő, mégis lágy vonások az arcon, a tüskésre vágott haj, az időnkénti erőltetett katonás mozdulatok...

Piroska egyszer azt mondta Jenőről, hogy olyan, mintha a bátyjáról készült karikatúra lenne. Rögtön utána bocsánatot kért, pedig nagyon is találó megjegyzés volt. Mások is megállapították, hogy a két

fivér hasonlít egymásra, csak éppen míg a láthatatlan szobrász Kádár vonásait azok markánsságával együtt is finomra munkálta, addig Jenőét hol elnagyolta, hol meghagyta durvábbra. Ugyanez vonatkozott a belső tulajdonságokra is. Talán Jenőben is lett volna némi ész, legalábbis több, mint amennyit röpke életében föl tudott mutatni, azonban nem volt semmi, ami ezt előmozdítsa.

Példának okáért mögötte nem állt egy Piroska, aki arra inspirálta volna, hogy könyvet vegyen a kezébe. De más nő se állt mögötte. Ha lehet, neki még kevesebb nőügye volt, mint a bátyjának. Vagy hogy egészen pontosan fogalmazzunk, Jenőnek egyáltalán nem voltak nőügyei. Kádár legalábbis nem tudott effélékről.

Szegény Borbála, aki pedig fiatalkorában jócskán megtapasztalta az ilyen ügyeket – aminek következtében két fiút is szült két ismeretlen apától – sóhajtozott is épp eleget emiatt.

A Conti utcai magánzárkában Kádárnak gyakran eszébe jutott az öccse, és emiatt rendre lelkiismeretfurdalást érzett. Úgy gondolta, neki is volt köze ahhoz, hogy Jenő ennyire nyomorúságos életet élt. Mert az öccse élete még akkor is nyomorúságos volt, ha az benne nem föltétlen tudatosult. Egyszerűen nem kapott lehetőséget, hogy másként éljen. Amint kamaszkorból ifjúkorba lépett, világra nyiladozó értelmével érdeklődni kezdett azon dolgok iránt, amelyekkel a bátyja

foglalkozott. Éppen eleget hallott róluk, elvégre odahaza gyakran előkerült a téma, leginkább veszekedés tárgyaként, miszerint ahelyett, hogy a tanult szakmájában dolgozna, és nem különködne, hanem rendesen telnének a napjai, mint bárki másnak, János nemcsak hogy zavaros eszméért rajong, hanem mindezek tetejébe bűnözőként tartják nyilván, és állandóan rettegni kell attól, hogy mikor kerül rács mögé. Persze voltak periódusok, amikor Borbála kísérletet tett a marxi elméletek és a kommunizmus alapvetéseinek megértésére. Valakitől kölcsönkért egy szemüveget, és azt az orrára nyomva böngészte az ágy alatt rejtegetett brosúrákat meg szórólapokat. Sőt, egyszer váratlanul és hívatlanul a fia egyik előadására is elment a Csángó utcai vendéglő különtermébe, amitől aztán amaz annyira zavarba jött, hogy belezavarodott a mondanójába, és tőle szokatlan módon elkezdett összevissza makogni. Meg is jegyezte utána Rajk, hogy mennyire indiszponált volt, és talán némi pihenőre volna szüksége, ám Kádár nem árulta el, hogy erről szó nincs, egyszerűen lebénította a látvány, ahogy az anyja ott ül a hátsó sorok egyikében, és szokás szerint vaksin pislog bele a világba.

Amikor viszont Jenő kezdte el lapozgatni ezeket a füzeteket és kiáltványokat, Kádár erőszakosan és határozottan kivette őket a kezéből. Úgy gondolta, éppen elég, ha egy mozgalmár van a családban, semmi

szükség arra, hogy mindkettejüket körözze a rendőrség, az eddiginél is nagyobb fejfájást okozva az anyjuknak. Aki amúgy is gondoskodásra szorult, szóval Jenőt már csak praktikus okok miatt is távol kellett tartani a kommunizmustól – Kádár lelki szemei előtt ugyanis rendre megjelent az a kép, hogy Jenő meg ő is börtönben ülnek, Borbála pedig elhagyatottan és elveszetten tengeti napjait, miközben nincs mellette két erős kar, amely akár csak az utca másik oldalára átvezetné.

Csermanek Jenő tehát legfőljebb távolról figyelhetné bátyja ténykedését, és amíg amaz teljes fizikai valójában illegalitásba kényszerült – ami annyit jelentett, hogy bajszot növesztve bujkált Budapest különböző pontjain, és csak ritkán, a legváratlanabb, előre be nem jelentett pillanatokban jelent meg a családi fészekként szolgáló földszinti, udvarra néző szoba-konyhás lakásukban –, addig ő maradt az anyja mellett. Alkalmi munkákból szerzett némi jövedelmet, egyébként minden idejét Borbálával töltötte. Akkor is ő vigyázott Borbálára, amikor a front közeledtekor Kádár levitte mindkettejüket Somogyra. És amikor a bátyja makulátlan, fess öltönyben, fekete állami autóval értük ment, egyike lett azoknak, akik minden porcikájukkal és érzékszervükkel átélhették a felszabadulást.

Nem sokkal azután, hogy visszatértek Budapestre, rendőrnek jelentkezett. Ezzel föltehetően a bátyját igyekezett utánózni, hiszen abban az időben Kádár

a fővárosi rendőrfőkapitány-helyettes posztját töltötte be. Kétségkívül pikáns szituáció volt az üzött vad szerepéből a másik térfélre átkerülni. Jenő is megcsodálta, ahogy az addig bujkálásra kényszerült bátyját szirénázó autó hozza-viszi, ám ezúttal saját akaratából, és János úgy parancsol az egyenruhásoknak, mintha világeletemben erre készült volna. Azt ugyanakkor Kádár el akarta kerülni, hogy Jenő bármilyen módon is a beosztottja legyen, és ő arra kényszerüljön, hogy neki is parancsoljon. Azt javasolta inkább, hogy amennyiben mindenáron egyenruhát akar öltetni, menjen az államvédelemhez. Oda is elkél néhány ember.

Ráadásul arrafelé is voltak kapcsolatai. Mária és annak bátyja, Ferenc is az államvédelemnél teljesített szolgálatot.

Máriát éppenséggel Piroska révén ismerte meg. Vagyis abból a készletéből, hogy olvasson. Az asszony falta a könyveket, és képes volt elképesztő bűvészműtatvánnyal az olvasásra szánt – nem kevés – időt is belegyömöszölni amúgy is bokros napi teendői közé. Kádár tőle tanulta meg, hogy az étel kavargatása közben is lehet olvasni, vagy addig, amíg az ember arra vár, hogy fölforrjon a víz, netán fölmosás után megszáradjon a konyha köve. És ha nem biciklivel megyünk mindenhova, hanem villamossal (és persze van is pénzünk villamosjegyre), akkor a járműveken is lehet olvasni két megálló között.

Borbálának odahaza nem voltak könyvei. Legföljebb mások által megunt képes magazinjai, amelyeket az utcáról vagy azokból a lakásokból szedett össze, ahová takarítani járt. Hely amúgy se nagyon volt a lakásban könyvek tárolására, pénze pedig egyiküknek se volt rá. Maradtak hát a Piroskától kölcsönkapott könyvek. Azon túl meg – mert Kádár meg akarta mutatni az asszonynak, hogy önszántából is olvas, nem csupán azt, amit Piroska a kezébe ad – a szakszervezeti könyvtár. Ahol egy időben kisegítőként Mária is dolgozott.

– Orosz regényt szeretnék olvasni – jelentette ki nagy hévvel Kádár, majd rögtön pontosított: – Vagyis hát szovjetet. Azaz nem múlt századit, hanem egy igazi, mai szovjet regényt.

– Nem akarom elkészeríteni az elvtársat – Mária körbesandított azon a néhány polcon, amelyen a szakszervezet könyvtári vagyontát tárolták –, de sajnos szovjet regényünk nem nagyon van. Nagy kár és nagy veszteség, de a modern szovjet irodalom lefordítása egyelőre még várat magára. A mi egyik majdani feladatunk lesz, hogy megismertessük a modern szovjet regényművészettel a magyar dolgozókat. Hanem – tette gyorsan hozzá Mária, látva Kádár elkámpicsorodott ábrázatát – egyvalami mégiscsak van itt. Ezt jó szívvel oda tudom adni az elvtársnak. Nem kimondottan mai regény, még a cári időkben írták, és akkor is játszódik, de érdemes elolvasni. Bennünket mindenképpen

érdekelhet, hiszen igen jól és érzékletesen ábrázolja a forradalom kirobbanása előtti társadalmi helyzetet. Kicsit hasonlít a mostani magyar állapotokhoz.

Mária a háta mögötti polcra nyúlt, és levett onnan egy szakadozott fedelű, láthatóan sokat forgatott kötetet, majd Kádár kezébe nyomta.

– Gorkij – olvasta hangosan amaz a szerző nevét.

Ismerősen csengett. Egyszer Piroska tartott róla egy előadást. Kádár elsősorban tőle tudta, hogy kiváló író, ráadásul elkötelezett kommunista. Közeli kapcsolatban állt Leninnel és Sztálinnal is.

– A szocialista realizmus első, korai megnyilvánulásaként emlegetik – szólalt meg hirtelen Mária, mire Kádár összeresztette.

Egy pillanatra nem tudta, hogy Piroska vagy az ugyancsak csinos és roppant kedves könyvtáros elvtársnő beszélt-e hozzá.

– *Az anya* – olvasta tovább Kádár a címlapot, és Máriának ehhez is volt hozzáfűznivalója:

– A regény központi alakja egy orosz édesanya, akinek felnőtt gyermekei a munkásmozgalomban harcolnak. Az idős nő mélyen vallásos, ám lassacskán megérti, hogy a fiatalok milyen eszmékért rajonganak és küzdenek, és a végén ő maga is a szocializmus eltökélt híve lesz.

– Komolyan? – tört ki Kádárból, és rögtön bele is lapozott a könyvbe.

– Igen – felelte Mária. – A regény ennek az orosz anyának a jellemfejlődését mutatja be. Azt, hogy miként szabadul meg egy idős nő a klerikális reakció méltelyétől, és válik az emberiséget valóban megjavítani szándékozó, kézzelfogható és realista gondolkodás követőjévé. Mindezt persze az adott személytől elvonatkozva, általános érvényűként kell tekintetni.

– Ez engem érdekel – Kádár becsukta a könyvet, és úgy szorította a zakójához, mintha attól félne, hogy valaki el akarja venni tőle. – Szeretném kikölcsönözni. Segít ebben az elvtársnő?

– Természetesen – felelte Mária, majd mielőtt elindultak volna a kölcsönzőpult felé, egy lopott, de azért Kádár számára érzékelhető pillantással végigmérté ezt a fess, olvasni vágyó fiatalembert.

Kár – legalábbis az ő számára mindenképpen az –, hogy Kádár családja egyáltalán nem hasonlított a Gorkij-regényben ábrázolthoz. Az anyja végképp nem. Az pedig, hogy Jenőből mi lett volna, sajnos nem derült ki soha.

A könyvtárosnővel való ismeretség a későbbiekben sem szakadt meg. A Róna házaspár az illegalitás legnehezebb időszakában bujtatta Kádárt. A felszabadulás után Mária az államvédelemnél kapott a párttól feladatot. Kádár akkor már természetesen elköltözött tőlük, hiszen semmi szüksége nem volt arra, hogy albérletben húzza meg magát. Amikor viszont az öccse

bejelentette az egyenruha iránti igényét, Kádár azonnal megkereste Máriát, hogy segítsen.

Jenőre, ahogy az élet minden területén, a munkájában sem volt panasz. Rendben elvégezte mindig, amivel megbízták. Időnként még lelkesedést is föl lehetett fedezni rajta. A ranglétrán is haladt fölfelé: rövid idő leforgása alatt közlegényből hadnagyig verkedte föl magát. Pedig a szolgálat nem volt egyszerű. Kádár többször figyelmeztette, hogy legyen óvatos, mert tudomása volt róla, hogy egynémely hajdani nyilas az államvédelem soraiban keresett, mi több, talált is menedéket. Tartott attól, hogy amazok valami elborult ideológiával megzavarják öccse amúgy sem képzett fejét. Aztán rövidesen kiderült, hogy félme alaptalan volt. Ha akadtak is egykori nyilasok az államvédelem soraiban, azok csöndben maradtak, sőt teljes mértékben azonosultak a szocializmus eszméivel. Nem bomlasztottak, nem akadékoskodtak, nem álltak ellen a céloknak és az ideáknak. Sötét múltjuk ellenére az osztályharc legkeményebb elkötelezettjei lettek.

Jenő viszont huszonnyolc éves korában meghalt. Váratlanul, tragikus körülmények között. Gorkij sem tudott volna külön halált kitalálni neki.

Elköltözhettek volna szebb és elegánsabb helyre, ám Borbála makacsul ragaszkodott a régi házhoz. Kádár annyit tudott csupán elérni, hogy a földszinti lakásból

pár emelettel följebb húzódkodtak, és az ablakaik immár nem a sötét gangra, hanem az utcára néztek.

A balesetről késő este értesült. Nehezen lehetett utolérni, akkoriban zajlottak a két munkáspárt egyesüléséről folytatott tárgyalások, és Kádár megállás nélkül ingázott a szociáldemokrata és a kommunista pártfunkcionáriusok között. Az egyeztetések időnként az éjszakába nyúltak. Az egyik megbeszélés ért akkor is éppen véget a Tisza Kálmánból akkorra Köztársaság térivé lett pártszékházban, amikor szóltak neki, hogy telefonon keresik.

– Kicsoda? – kérdezte Kádár, miközben arra gondolt, hogy föltehetően Mária az. Amin valamelyest csodálkozott is, elvégre ő nem szokott ilyen sokáig a munkahelyén maradni. Kivéve, ha telefonálni akart. Ez persze megeshet, hiszen mindketten roppant elfoglalt emberek lévén többnyire késő este tudtak szakítani egymásra némi időt.

– Az édesanyja.

Kádárnak hirtelen megnyúlt az ábrázata.

– Az anyám? – Majd fogta az addig a kezében tartott aktát, a hóna alá csapta, és rohant az irodába a készülékhez.

Tudta, hogy ha Borbála telefonál, annak különösen fontos, mi több, nem mindennapi oka van. Sok más technikai eszközhöz hasonlóan, Borbála a telefonnal sem ápolt közeli barátságot. Zavarta, hogy a tárcsán

alig tudja kisilabizálni a számokat, reszkető ujjait pedig nem bírja a tekeréshez szükséges lyukakba beledugni.

– Jenő meghalt. Azonnal gyere haza.

Mielőtt Kádár bármit mondhatott volna, egy recsenés, és a vonal megszakadt.

Mire a fekete állami autó odaért, Csermanek Jenőt már koporsóba fektették. A mentő még ott állt, de immár dologtalanul, csupán arra vártak, hogy Kádárnak jelentést tegyenek.

– Fogadja őszinte részvétemet, Kádár elvtárs – egy rendőr lépett az autó mellé, és kinyitotta az ajtaját, majd tisztelgés közepette rögtön ezzel fogadta Kádárt. – Sajnos baleset történt. Csermanek elvtárs a munkáosztály vörös lobogóját akarta kitűzni arra az erkélyre, amikor az leszakadt alatta.

– Azonnal elhunyt – tette hozzá az időközben ugyancsak odasiető mentőorvos. – Nem tudtunk rajta segíteni. Több emeletet zuhant. A bordái, a gerince, a csigolyái mind eltörték, és mindezekon felül súlyos koponyatörést szenvedett. Valamennyi munkatársam nevében fogadja őszinte részvétemet.

Kádár fölváltva nézte hol az épület sötétbe borult homlokzatát, hol az utcán heverő jókora kődarabokat.

Nem az övék volt az a lakás. Jenő csak becsöngetett, hogy a másnapi ünnepre való tekintettel – május elseje volt a naptárban következő nap – kitűzze az erkélyükre a vörös zászlót. Persze beengedték – ki merészelt

volna nem beengedni egy államvédelmi tisztet? Eddig nem látszott, hogy az erkéllyel bármi baj lenne: nem omlottak belőle se vakolat-, se tégladarabok, repedés sem futott rajta. Ami persze nem jelentette azt, hogy a háború alatt nem szerezhettek rejtett sérülést. A folyamatos ágyúzás és a láncotalpak dübörgése miatti rezgés más épületekben is okozott olyan kárt, ami csak évekkel később jelentkezett.

A koporsó fedelét már föltették, de még nem szögezték oda. Amikor Kádárt megkérdezték, akarja-e látni utoljára az öccsét, határozottan nemet intett. Az orvos már fölvilágosította, hogy Jenő borzalmas sérüléseket szenvedett. Jobb, ha nem így marad meg az emlékezetében.

Borbála megállás nélkül jajveszékelt. Kádár némán, kissé zavartan állt mellette. Kereste magában a megrendülést, de egyre csak az jutott eszébe, hogy meghalt a kisfiú, akivel ő egészen felnőtt koráig egy ágyban aludt, és aki miatt annak idején olyan sokat csúfolták a pajtásai.

– Az egyetlen fiam! Oda az egyetlen fiam! – zokogta Borbála, és Kádár arra gondolt, hogy az anyjának igaza van: a másik fiát, azaz őt, már sokkal korábban elveszítette.

Talán mindjárt akkor, amikor pár hónapos korában kényszerűségből nevelőszülőkhöz adta Somogyban.

Borbála nem bírta sokáig viselni a fájdalmat. Jenő elvesztésébe egészen belerokkant. Rövid idő leforgása

alatt látványosan összetöpörödött, meggörnyedt, vonásai elmélyültek, arca beesett, hangja rekedtté, tekintete zavarossá vált. Nem telt el egy év, és követte a sírba a fiát.

A temetését követő napon pedig Kádár azt mondta Máriának:

– Most már szeretném végre feleségül venni. Hozzám jön?

Mária igent mondott. Nem kérdezősködött, nem akadémizálódott, nem hánytorgatta föl az addig történeteket. Kádár sokat mesélt neki korábban az anyjáról. Azt is őszintén, kérészetlen szavakkal elmondta, hogy nem mer hozzá nőt vinni. Volt neki korábban egy menyasszonya – nem nevezte meg, de Mária tudta, hogy kiről van szó –, akit egyszer bemutatott odahaza, de az anyja mindjárt kényes úri kisasszonynak titulálta, és olyan becsmérő szavakkal illette, hogy utána heteken keresztül neki kellett helyette bocsánatért esedezni.

És hát Borbála Máriáról is tudott. Ki tudja, honnan, de tudta, hogy van. Talán Jenő fecsegte el, talán valaki más. Nem ez a lényeges. Hanem az, hogy noha Kádár gondoskodott róla, hogy soha ne találkozzon vele, Borbála mégis rendre mások előtt is szidalmazta az újabb elvált nőt, aki a fia nyakába akarja varrni magát.

Az esküvőt fél évvel a lánykérés után tartották. Kádár Péter Gábort, az államvédelem parancsnokát, Mária főnökét kérte föl tanúnak. A személyes kapcsolatokon túl akkoriban amúgy is sokat találkoztak.

Kezdetét vette a Rajk elleni eljárás, amelyben belügyminiszteri mivoltából kifolyólag Kádárnak is tevékenyen részt kellett vennie. Nem volt egyébként túlságosan nagy esküvő, ám így is híre ment. Azt beszéltek a pártban, hogy Kádár végre megszabadult az anyjától, és szerzett helyette egy másikat.

A Vörös Hadseregnek két laktanyája is volt Szolnokon: az egyik a város keleti szélén, a Zagyva folyón túl, a másik a nyugati részén, nem messze a Budapestre vezető főúttól, nagyjából egyforma távolságra a belvárostól és a városhatártól. Előbbit a *Forgószél* hadművelet parancsnoksága vette birtokába, itt tartózkodott Konyev marsall is, de – mint azt Kádár később megtudta – néhány nappal korábban Zsukov is megfordult benne, hogy fölmérje a terepet. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány székhelyéül viszont a másikat jelölték ki. Erről tájékoztatta legalábbis egy megjegyezhetetlen nevű szovjet tiszt Kádárt, amikor hirtelen belépett a repülőtéri étkezdébe, és mintegy jelezvén a falatozás végét, közölte, hogy itt az ideje indulni.

A fogadóépület előtt egy páncélozott csapatszállító jármű várakozott járó motorral. Erdélyi heves buzgal-mában föltépte az ajtaját, azt azonban csak akkor vette észre, hogy Kádár mennyire közel van már az autóhoz, amikor a nehéz vasajtó a Moszkvából akkreditált

miniszterelnök fejéhez csapódott. Kádár és Erdélyi egyszerre kiáltott föl, utóbbié volt hangosabb és ré-mültebb, mi több, a fiatalember láthatóan elsüllyedt volna ijedt szégyenében, zsebei után kapdosott, és sűrű bocsánatkérések közepette remegő kézzel jókora ken-dőt rángatott elő az egyikből.

– Semmi baj – mondta Kádár, aki közben ugyan-csak kendőt keresett, ám nem talált a ruhájában. Mária mindig be szokott készíteni szépen összehajtva egyet valamelyik zsebébe, ám ezt a ruhát most nem ő adta rá, és úgy látszik, a moszkvai elvtársak gondoskodása nem terjedt ki mindenre. – Legalább elmondhatom, hogy én is megsebesültem a felkelés alatt.

Ebben a pillanatban jött rá, hogy nem a helyes kifejezést használja, úgyhogy rögtön megismételte a mondat másik felét, ezúttal ellenforradalmat említ-ve. Erdélyinek azonban ez nem tűnt föl. Valósággal reszketett abbéli félelmétől, hogy mi lesz tetteinek következménye, és már olyan zavaróan ismételtette, hogy mennyire sajnálja, hogy Kádár dühösen legyintett egyet, majd a zsebkendőt a homlokához szorítva beült a páncélautóba.

– Ilyennel se utaztam még – közölte a kisvártatva melléje telepedő Erdélyivel, aki viszont azt tudakolta, hogy nincs-e szüksége orvosra, nem volna-e jobb meg-mutatni a sebet egy szakembernek. – Semmi szükség rá – mondta Kádár. – Induljunk.

A Vörös Hadseregnek két laktanyája is volt Szolnokon: az egyik a város keleti szélén, a Zagyva folyón túl, a másik a nyugati részén, nem messze a Budapestre vezető főúttól, nagyjából egyforma távolságra a belvárostól és a városhatártól. Előbbit a *Forgószél* hadművelet parancsnoksága vette birtokába, itt tartózkodott Konyev marsall is, de – mint azt Kádár később megtudta – néhány nappal korábban Zsukov is megfordult benne, hogy fölmérje a terepet. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány székhelyéül viszont a másikat jelölték ki. Erről tájékoztatta legalábbis egy megjegyezhetetlen nevű szovjet tiszt Kádárt, amikor hirtelen belépett a repülőtéri étkezdébe, és mintegy jelezvén a falatozás végét, közölte, hogy itt az ideje indulni.

A fogadóépület előtt egy páncélozott csapatszállító jármű várakozott járó motorral. Erdélyi heves buzgal-mában föltépte az ajtaját, azt azonban csak akkor vette észre, hogy Kádár mennyire közel van már az autóhoz, amikor a nehéz vasajtó a Moszkvából akkreditált

miniszterelnök fejéhez csapódott. Kádár és Erdélyi egyszerre kiáltott föl, utóbbi volt hangosabb és rémültebb, mi több, a fiatalember láthatóan elsüllyedt volna ijedt szégyenében, zsebei után kapdosott, és sűrű bocsánatkérések közepette remegő kézzel jókora kendőt rángatott elő az egyikből.

– Semmi baj – mondta Kádár, aki közben ugyan-csak kendőt keresett, ám nem talált a ruhájában. Mária mindig be szokott készíteni szépen összehajtvá egyet valamelyik zsebébe, ám ezt a ruhát most nem ő adta rá, és úgy látszik, a moszkvai elvtársak gondoskodása nem terjedt ki mindenre. – Legalább elmondhatom, hogy én is megsebesültem a felkelés alatt.

Ebben a pillanatban jött rá, hogy nem a helyes kifejezést használja, úgyhogy rögtön megismételte a mondat másik felét, ezúttal ellenforradalmat említve. Erdélyinek azonban ez nem tűnt föl. Valósággal reszketett abbéli félelmétől, hogy mi lesz tetteinek következménye, és már olyan zavaróan ismételtette, hogy mennyire sajnálja, hogy Kádár dühösen legyintett egyet, majd a zsebkendőt a homlokához szorítva beült a páncélautóba.

– Ilyennel se utaztam még – közölte a kisvártatva melléje telepedő Erdélyivel, aki viszont azt tudakolta, hogy nincs-e szüksége orvosra, nem volna-e jobb megmutatni a sebet egy szakembernek. – Semmi szükség rá – mondta Kádár. – Induljunk.

A járművet mindjárt a repülőtérről kifelé menet megállították, és állig fölfegyverzett szovjet katonák hajoltak be az ismét kinyitott ajtón, meghallgatták a sofőr tőszavakban, hadaró orosz beszéddel elmondott közlését, végigmérték Kádárt, aztán intettek, hogy mehetnek tovább. A jelenet nem sokkal később a Tisza fölött átívelő híd keleti, majd nyugati lábánál is megismétlődött, mint ahogy a belvároson keresztülhajtva annak több pontján is ugyanerre került sor. Az óvatosság indokolt – magyarázta útközben az ijedségből lassan magához térő Erdélyi –, hajnalban ugyanis kisebb incidensre került sor a város harmadik, a Magyar Néphadsereg kezén lévő laktanyájánál, a Zagyvarékasra vezető út mentén. A hadműveletek megkezdésekor a szovjetek be akartak vonulni ebbe a laktanyába is, a magyarok azonban föltartóztatták őket. Tűzharc bontakozott ki, aminek következtében többen életüket vesztették. Szerencsére a laktanya parancsnoka ésnél volt, és mielőtt az összecsapás jobban kiterjedhetett volna, kitűzette a fehér zászlót.

Az utolsó ellenőrzési pont már a laktanya bejáratánál volt, ahol a szovjet katonákon kívül egy átlagos küllemű, simára borotvált férfi is várta őket. Kádár első pillantásra meg tudta róla állapítani, hogy kicsoda. Miután a börtönből való szabadulását követően a XIII. kerületi pártbizottság éléről átkerült a Pest Megyei Pártbizottság élére, azt vette a fejébe, hogy nemcsak

irányítani és felügyelni akarja a rá bízott területet, hanem közelről megismerni is. Ennek megfelelően járnival kezdte a megyét, annak legkisebb településére is elment, és beszélt mindenkivel, aki csak akart találkozni vele. Ezen a sovány férfin is azonnal látta, hogy ő a helyi párttitkár. Kissé divatjamúlt konfekció öltönyt viselt, amihez nem kötött nyakkendőt. Kálmán Istvánként mutatkozott be, majd örömét fejezte ki, amiért a főtitkár és miniszterelnök elvtárs a városba látogatott, ő pedig a többi párttag nevében azonnal följajánlja szolgálatait, és azon lesz, hogy az itt töltendő napok minél emlékezetesebbek legyenek Kádár elvtárs számára.

– Köszönöm – mondta Kádár, és arra gondolt, hogy ez az ember a jelek szerint már mindent tud. Az is lehet, hogy többet, mint ő. – Mi a helyzet Szolnokon, Kálmán elvtárs?

Míg átvágtak a laktanya udvarán, hogy elérjék a Kádár szállásául kijelölt, sárgára vakolt, egyébként tetszetős épületet, a párttitkár elhadarta, hogy bár Szolnokon is sor került ellenforradalmi megnyilvánulásokra, szerencsére olyan jellegű felkelés nem robbant ki, mint amilyen a rádióadások alapján Budapest tekintetében legalábbis innen elképzelhető. A diákok már a pesti egyetemistákkal egy időben, október 23-án elkezdtek tüntetni, mint ahogy itt is megtörtént a szovjet emlékművek lebontásának kísérlete (sikertelenül, mivel az emlékműveket időtálló módon, kellően

bebetonozva emelték), továbbá történtek felvonulások, és megalakult a munkástanács is. Az egyetlen veszélyesebb incidens akkor zajlott le, amikor október 25-én a Budapestre vonuló, és Szolnokon keresztülhaladó szovjet katonai kontingenst megdobálták, és egy kő sajnos fejen találta az egyik tiszt elvtársat. Szerencsére azonban – ecsetelte Kálmán – a szovjet elvtársak hatalmas önfegyelmet és önmérsékletet tanúsítottak, az esetet semmiféle megtorlás nem követte, mindössze arra kérték a szolnokiakat, hogy legyenek tekintettel arra, hogy ők parancsot teljesítenek, és senki számára nem volna jó, ha bárki bármilyen módon megakadályozná őket feladataik végrehajtásában. Egyébként a szovjet elvtársak immár negyedik napja érezhetően jelen vannak Szolnokon, folyamatosan járőröznek, és gyakran vonulnak át nagyobb egységeik is a városra. Rendszeresen előfordul az is, hogy magas rangú katonai vezetők érkeznek hosszabb-rövidebb időre ide. Minden bizonnyal ez az oka annak, hogy a ma hajnali sajnálatos laktanyai eseményt leszámítva Szolnokon rend és nyugalom honol.

Negyedik napja? – töprengett Kádár. November 1-jén még Andropovval tárgyaltak a csapatkivonásról, majd nem sokkal később Nagy Imre bejelentette a semlegességet.

Ezek szerint az intervenció még elseje előtt eldöntett. Ebből is látszik, hogy a Nagy Imre-kormány

képtelen volt kezelni a helyzetet. Hiszen az ország minden pontjáról érkeztek jelentések a szovjet csapatmozgásokról. A vak is láthatta, hogy október vége óta valami készül. Gerő mindjárt az események kezdetekor behívta Budapestre a szovjeteket, ám az az egy, Székesfehérvárról érkezett hadtest egyedül kevésnek bizonyult. A Vörös Hadsereg azonban legyőzhetetlen – nem is olyan régen térdre kényszerítette Hitlert és a Harmadik Birodalmat –, és a szovjetek nincsenek hozzászokva ahhoz, hogy vereséget szenvedjenek. A második csapást már nem akarták elhibázni. Nem is fogják.

– Igazából nem akarnám Kádár elvtársat zavarni, vagy a munkájában feltartani – mondta Kálmán –, gondolom, elég sok a teendője, mégis arra kérném, ha megteheti, látogasson el hozzánk, a pártbizottságba. Az a helyzet ugyanis, hogy az elmúlt napokban elbizonytalanodtunk. Olyanokat mondtak a rádióban, meg olyanokat lehetett olvasni a pesti újságokban, amelyek nagy részével egyetértettünk. Közben azonban nem értettük, hogy merre haladnak a dolgok, és mi is az az irány, amit követnünk kellene. Úgyhogy arra szeretnénk kérni Kádár elvtársat, hogy jöjjön el egy óracsakára, és igazítson el minket.

A laktanya központi épületéhez értek. A bejáratnál Erdélyi – aki a helyzetet fölmérendő előrement –, valamint egy magasabb rangú tiszt, föltehetően a laktanya

parancsnoka várta Kádárt, aki, mielőtt belépett volna, megállt, és azt mondta a párttitkárnak:

– Nézze, Kálmán elvtárs, megmondom őszintén magának, hogy ebben a pillanatban nem tudom, hogy az elkövetkező órákban mit fogok csinálni. Ez leginkább attól függ, hogy miként alakulnak az országban a dolgok. De amennyiben megtehetem, szívesen el látogatok önökhöz egy kis beszélgetésre. Esetleg jöj-jön vissza néhány óra múlva, akkor valószínűleg már okosabbak leszünk.

– Mérhetetlenül hálás vagyok, Kádár elvtárs – Kálmán mélyen meghajolt. – Hamarosan jelentkezni fogok. Addig is jó munkát kívánok.

Megfordult, és ugyanazon az úton, amelyen jöttek, elindult vissza. Egy géppisztolyos szovjet kiskatona követte.

– Ez az ember elhívott egy beszélgetésre a pártbizottságra – magyarázta Kádár már bent, az épületben Erdélyinek. – Maga mit szól ehhez? El lehet menni?

– Utánezek – bólintott Erdélyi. – Egyeztetek a parancsnoksággal.

– Igazság szerint szívesen elmennék. Idejét se tudom, mikor voltam utoljára vidéken, és mikor beszéltem vidéki emberekkel. Az ő gondjukat, bajaikat, nézeteiket is meg kell ismerni. Az ország nem csak Budapestből áll.

– Tökéletesen igaza van, Kádár elvtárs. Utánajárok, miként tudjuk a dolgot kivitelezni.

– Nem kell különösebben utánajárni – fortant föl Kádár. – Szerezzon egy járművet, és odamegyünk. A párttitkár azt mondta, hogy a városban rend van. Mi is láttuk, hogy minden utcáskon szovjet katonák állnak. Félni tehát nem kell. Különben meg nekem akkor is mozognom kellett Budapesten, amikor ropogtak a fegyverek. Intézze el, Erdélyi elvtárs. Vagy netán engedélyt kell kérni valakitől?

Kádár ezt egyáltalán nem költői kérdésnek szánta, Erdélyi mégse válaszolt. Helyette kinyitotta Kádár előtt a szoba ajtaját, és kézmozdulattal jelezte, hogy fáradjon beljebb. Meglehet, ő maga már járt itt, és előzetesen megmutattak neki mindent, hogy hova kell menni.

Az sincs kizárva – jutott Kádár eszébe –, hogy nem csupán azzal bízták meg, hogy segítő legyen. Hanem azzal is, hogy minden lépését figyelje. A kocka még nincs elvetve egészen. A szovjetek kószolgtatják őt is. És ha nem úgy cselekszik, és nem úgy teljesít, ahogyan elvárják tőle, más megoldást léptetnek életbe. Bevezetik a Bata által szorgalmazott katonai diktatúrát, esetleg Magyarországot teljes egészében szovjet megszállás alá vonják, úgy, ahogyan a németek tették a háború utolsó évében. Hiába szajkózza a Szabad Európa Rádió, a nyugatiak nem fognak beavatkozni. El vannak foglalva a Szezi-csatornával, és különben is megmondták Hruscsovnak, hogy szabad kezet adnak neki.

Hruscsov pedig meggyőzhető. Ugyanúgy, ahogyan valakik vagy valaki meggyőzte arról, hogy Münnich helyett Kádárban lássa a jövőt, amennyiben a szükség úgy hozza, arról is meggyőzhető lenne, hogy ültesse vissza inkább Rákosit a trónra. Vagy ha nem is konkrétan őt magát, akkor valamelyik emberét. Például Hegedüst.

Kádár úgy nézett Erdélyire, hogy az ijedtében megkérdezte:

– Valami baj van, Kádár elvtárs? Nem tetszik a szoba?

A szobával nem volt semmi baj. Tágas volt, kényelmes, világos, modern bútorokkal berendezett. Kicsit hasonlított a moszkvaihoz.

A baj ellenben az volt, hogy Kádár szorongani kezdett. Minden korábbinál erősebben tört rá az érzés, hogy nem lesz egyszerű. Sőt, nehéz lesz, nehezebb, mint ahogy azt korábban gondolta. Nemcsak meg kell találni azt a keskeny pallót, hanem egyensúlyozni is kell rajta. Egyszerre kell megfelelni a szovjeteknek és a magyaroknak. Vigyázni arra, hogy Moszkva hite ne inogjon meg benne, és ne állítsanak a helyébe egy keményvonalast, közben meg ügyelni arra, hogy a nép elfogadja a helyzetet, és ne akarjon ismét fegyvert fogni.

– Vannak újabb hírei?

– Egyelőre nincsenek. De utánajárok ennek is. Meg annak is, amit kért, Kádár elvtárs. Addig pihenjen egy kicsit.

Kádárnak nem kellett kétszer mondani. Amint Erdélyi becsukta maga mögött az ajtót, ruhástól végigfeküdt az ágyon.

Arra riadt, hogy Erdélyi ott áll az ágya mellett, és szölongatja.

Hirtelen talpra ugrott. Erre bármikor képes volt. A börtönben volt ideje begyakorolni, miként lehet az álomból azonnal ébrenlétbe kerülni. A smasszerek nem költögették kíméletesen az embert. Aki az első ordításra nem reagált, és még dörgölte a szemét, azonnal ütötték.

– Mi van Nagy Imrével?

Ez a kérdés jutott elsőként eszébe. Közben fölkatintotta az ágy melletti kis lámpát. A szobában már eléggé sötét volt.

Erdélyi aggodalmas arckifejezéssel méregette a homlokát:

– Ne hívjuk ide a laktanya orvosát, Kádár elvtárs? Kiváló szakember.

Kádár megtapogatta a sebét, aztán megrázta a fejét:

– A kérdésemre válaszoljon. Nagy Imre lemondott?

– Nem mondott le.

– Hát akkor hol van?

– A hírek szerint a jugoszláv nagykövetségre menekült.

– Hova? – Kádár valójában jól hallotta a választ, csupán meglepetésében kérdezett vissza.

– Több emberével együtt a jugoszláv nagykövetségen kért menedéket.

– És adtak neki?

– Jelenleg ott tartózkodik. Mások viszont máshova mentek. Mindszenty például az amerikaiakhoz.

Kádár a cipője orrát méregette. A szép moszkvai lábbelit se rúgta le, mielőtt végigfeküdt volna az ágyon. Pedig hajnal óta jócskán bekoszolódott.

– Erdélyi elvtárs – mondta egészen szelíd hangon –, úgy látom, maga otthonosan mozog az itteni dolgokban, és bejáratos mindenhova. El tudja intézni, hogy beszélhessek a feleségemmel?

– Kérem, Kádár elvtárs...

– El tudja intézni a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa elnökének, hogy fölhívja a feleségét?

Maga is tisztában volt vele, hogy a címzés furcsán hangzott: azáltal, hogy Nagy Imre nem mondott le, még mindig ő a miniszterelnök. Kádár János legföljebb egy ellenkormány vezetőjének nevezhető. Egy olyan ellenkormányénak, amely a gyakorlatban eddig egyetlen tagból áll. És az is tehetetlenül várakozik egy különben szépen berendezett szobában, egy vidéki szovjet laktanya mélyén.

Münnich vajon hol lehet? Őt hová vitték Ungvárról?

– Kádár elvtárs, az a helyzet, hogy a telefonvonalak továbbra se működnek.

– Miért nem működnek?

– Talán a városon belüli, helyi hívások kivitelezhetők. De Budapestet nem lehet hívni. Budapesten harcok folynak. A külső kerületekben a hadsereg állt ellen a szovjet bevonulásnak, a belső városrészekben pedig a felkelők ismét aktivizálták magukat.

Nyomasztó csend telepedett közéjük.

Az intervenció ezek szerint a vártnál nagyobb ellenállásba ütközött. A hadműveletek mégse úgy zajlanak, ahogyan azt Moszkvában elképzelték. Vajon elég lesz mindenre a Konyev által ígért három nap? A magyarok sokat tűrnek, ha kell, akár éveken, évtizedeken keresztül, azonban végül képesek az utolsó csepp vérükig harcolni az ügyükért. Nagy Imre pedig bátrabbnak és határozottabbnak mutatkozik, mint amit ki lehetett nézni belőle. A jugoszláv nagykövetség csak első pillanatra tűnhet örült és meglepő ötletnek, jobban belegondolva van benne logika: Nagy Imre kommunista, az volt, és föltehetően most is annak vallja magát. Nyugati nagykövetségekre nem akart menni. Az egyetlen lehetséges megoldás, amennyiben nem akarja megadni magát, és el akarja kerülni, hogy a szovjetek fogságába essen, ha a jugoszlávoktól kér menedéket. Mégiscsak egy szocialista állam, amely ugyanakkor az utóbbi években a Sztálin által kijelölt helyett a saját útját igyekezett járni. Más kérdés, hogy Nagy Imre ezzel a jugoszlávokat hozta nehéz helyzetbe. Most aztán főhet Tito feje, hogy miután Hruscsov vele is egyeztetett

az intervencióról, mit kezdjen a hozzá futott magyar miniszterelnökkel, aki azzal, hogy ellenállt a szovjeteknek, egyszeriben – mindenki számára némiképp váratlanul – a felkelés első számú vezetőjévé lépett elő.

Amennyiben pedig végül mégis külföldre menekül, ő lehet az új Kossuth. Mint ahogy Haynau szerepére is megvan már a jelölt.

– Kádár elvtárs – törte meg a töprengést Erdélyinek valahonnan a messzeségből érkező hangja –, Kálmán elvtárs odakint várja. Azt szeretné megtudni, hogy...

– Menjünk – Kádár fölpattant ültéből. – Menjünk a pártbizottságra. Föltéve, hogy a szovjetek engedik.

Mást úgyse nagyon lehet most tenni. Kimozdulni, járni egyet, másokkal találkozni még mindig jobb, mint kuksolni a szobában, és várni, hogy történjen valami.

Mindezeket csak gondolatban fűzte hozzá Kádár, hangosan nem mondta ki.

A pártbizottság egy néhány évtizeddel korábban emelt, nem túl nagy, de egyébként fess és rendben lévő épület volt Szolnok belvárosában, a főutca és az arról nyíló egyik mellékutca találkozásánál. Ugyanaz a páncélauto vitte oda őket, amelyikben a repülőterről idefelé is ültek, az út sima volt, a járóőröző meg mindenütt posztoló szovjet katonákon kívül a városban egy lélek sem mutatkozott. Nem véletlenül – tudta meg Kádár Kálmántól –, elvégre kijárási tilalmat rendeltek

el. A pártbizottság fogadótermében viszont összegyűlt vagy tíz-tizenöt riadt tekintetű, idegesnek látszó ember, akik hangos székszörgéssel mind egyszerre fölálltak, amikor Kádár belépett.

– Jó estét, elvtársak.

A terem majdhogynem üres volt, csak székek és pár asztal sorakozott benne. Egyik sarkában egy szekrény állt, amelynek az egyik ajtaját leverték, úgyhogy látszott, hogy teljesen üres. A bejárattal szemközt falon a mennyezetről lógó villanykörték fényében tisztán látszott az eltávolított címer helye. Meg körülötte a képeké. Kádár megsámolta: öt darab. Szokás szerint Marx, Engels, Lenin, Sztálin, Rákosi. Sztálin talán már korábban lekerült, és a helyére föltették Gerőt. Most viszont sehol senki közülük.

Marx, Engels és Lenin idővel vissza fognak kerülni.

A terem egyetlen hatalmas kérdőjelnek tűnt. Ugyanúgy a tanácstalanságot tükrözte, ahogy a benne összegyűlt emberek arca is.

Kálmán előresietett, és hellyel kínálta Kádárt. A középső asztalon zsíroskenyér szeletek sorakoztak. Kádárnak az jutott eszébe, hogy már elege van az efféle ételekből. Szívesebben enne végre egy jó krumplilevest meg grízes tésztát. Olyat, amilyet Mária szokott főzni. Annak sehol a világon nincsen párja. A pálinka viszont ízlett. Bár még élénken élt benne a moszkvai vodka emléke, nem kérte magát, egy kupicával fölhalt

belőle. Ezekben a hideg és bizonytalan napokban kell némi lélekerősítő.

– Megsebesült, Kádár elvtárs? – kérdezték többen is aggódalmasan.

Kádár megtapogatta a fejét.

– Én is az ellenforradalom áldozata vagyok. Bevertem a fejem a jármű ajtajába.

Néhányan óvatosan együtt nevettek vele.

Kálmán kezdte. Pár mondatban elmondta, amit a többiek amúgy is tudtak, hogy a nap folyamán találkozott Kádár elvtárrsal, és megkérte, tartson nekik egy kis ankétot. Egyébként nagyon nagy megtiszteltetés, hogy Kádár elvtársat a városban fogadhatják. Most úgy néz ki, mintha maroknyian lennének, hiszen az elmúlt napok eseményei több elvtársukat elsodorták mellőlük, ám akik itt vannak ebben a teremben, mind kitartottak, és most is elszántan küzdenének a szocializmus ügyéért. Csak éppen némi eligazításra volna szükségük, hogy ezekben a zavaros időkben miként és merre menjenek. Mert hát az elmúlt pár nap olyan viharos változásokat hozott, hogy képtelenség követni a dolgokat. Az ember egyik nap lelkesedik, aztán apátiába zuhan, utána megint elkezd reménykedni. Most pedig érkezett a hír, hogy új kormány alakult – nagyon jó érzés, hogy pont Szolnok városában, az embert büszkeség tölti el, amikor ott lehet a történelem fontos pillanatainál, különösen akkor, ha maga is formálója

lehet az eseményeknek. Viszont ehhez az kell, hogy tudja, merre kell menni.

A párttitkár monológját csönd követte. Minden szem Kádárra tapadt, aki érezte, hogy a fején lüktetni kezd a seb. Nem akart odanyúlni, nem akart gyengének és sebzettnek látszani. Lassan körbejáratta a tekintetét. Ezek az emberek itt, vele szemben és körülötte munkások, parasztok, értelmiségiek. Dolgozók, a nép fiai. Tőle várnak most magyarázatot és megoldást. Azt akarják, hogy mutassa nekik az utat. Az elmúlt évek beidegződései még élnek, azonban világossá kell tenni, hogy a jövő más lesz. Egészen más, mint a múlt bármelyik szelete. Nem ő lesz a világító lámpás, amit követni kell, és nem is várhatják el tőle, hogy a bölcs vezér szerepében tetszelegjen. Azt eljátszották mások, mindenki láthatja, mi lett belőle. Nem ő fogja megtalálni azt a keskeny pallót, amely ebben a politikai helyzetben a boldogulásukhoz vezet. Azt közösen kell megtalálniuk.

– Nagyon jó ez a pálinka. Idevalósi?

– Nem egészen – válaszolta Kálmán. – Cegléd melletti. Csemő a tanyavidék neve. Az már Pest megye, de nincs innen messzire. Nagyon jó, homokos arrafelé a talaj. A sokfajta gyümölcs mellett a szőlő is megterem. Tölthetek, Kádár elvtárs?

– Hagyja csak, Kálmán elvtárs. Majd én intézem.

És a szolnoki párttagok nézték, ahogy Kádár János, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány miniszterelnöke,

a Magyar Szocialista Munkáspárt főtitkára föláll, és enkezével önt magának a csemői gyümölcspálinkából.

Aztán beszélni kezdett. Úgy, mintha a Parlamentben lenne, és ez volna a kormányfői expozéja. De mégse egészen úgy. Arra törekedett, hogy világos és egyszerű mondatokban szóljon. Kertelés nélkül. Az a fontos, hogy mindenki megértse, és mégse érezze senki, hogy most egy atya magyaráz tanulásra kötelezett fiainak.

Ők most mindnyájan munkások. Egy szocialista brigád tagjai, és közösen megbeszélik a teendőket.

Messziről kezdte. A börtöntől, ahol először találkozott Rákosi Mátyással. Fölnézett rá, hiszen számukra ő volt a legenda, a megtestesült mítosz, a munkásmozgalom nagy harcosa, jószerivel az egyedüli számításba vehető túlélő a Tanácsköztársaság vezetői közül. Azt nem mondta el, hogy első találkozásuk alkalmával Rákosi megmosta a fejét, amiért tapasztalatlansága miatt mindenkit beköpött – igaz, nem sokkal utána már engedékenyen úgy nyilatkozott, hogy ez a fiatalágára való tekintettel bocsánatos bűn. Helyette arról számolt be, hogy Rákosi később azért haragudott meg rá, mert ő a háború éve alatt föloszlatta a pártot. Ami nem volt igaz, hiszen nem oszlatta föl, hanem az illegális egy új formáját találta ki, ráadásul jött a Komintern-határozat, miszerint az első számú cél most a fasizmus legyőzése, amit széles körű, népfrontos

összefogással lehet megvalósítani. Rákosi azonban ezt képtelen volt megérteni, mint ahogy sok minden mást is kizárólag a saját maga szemüvegén keresztül nézett, és mások véleményét a sutba dobta. Így esett, hogy ő, azaz Kádár megjárta mind Horthy, mind Rákosi börtönét. Tudja hát, a saját bőrén tapasztalta, milyen az ellenforradalmi klerikális-reakciós rendszer kegyetlensége és a személyi kultusz elhajlása. Az elmúlt napok tragikus eseményei ez utóbbi miatt történtek: a párt vezetése súlyos hibákat követett el, szembement a dolgozók akaratával és elképzelésével, eltiporta az ellenvéleményeket és a nemzeti érzéseket egyaránt, ami súlyos feszültségekhez, majd robbanás-hoz vezetett. Ez azonban nem állt meg a szocializmus megjavításának szándékánál, hanem továbbsoodródott abba az irányba, amely már a Horthy-korszak restaurációját készíténé elő. Ezt kell most megakadályozni. Nem szabad, hogy a múlt visszatérjen: se a régmúlt, se a közelmúlt a maga bűneivel. Az egyetemisták követelése helyesek voltak, a kommunisták többsége egyet is értett velük. A baj az, hogy a kibontakozó nemzeti mozgalomba fasiszta és imperialista elemek keveredtek, akik egyre inkább diktálni kezdték a folyamatokat. A vöröskeresztes konvojokkal nyugati ügynökök érkeztek az országba, akik tovább szították a feszültséget. Nagy Imre és kormánya az elmúlt pár napban bebizonyította, hogy cselekvésre

képtelen, pusztán sodródik az eseményekkel: ahelyett, hogy keményen szembeszállt volna a föléledő reakcióval, a békülés lehetőségét kereste vele. Ezért döntött úgy néhány tettere kész elvtárs, hogy új pártot és új kormányt alakít. A cél a szocialista vívmányok és a népi demokrácia megőrzése – de úgy, hogy még véletlenül sem szabad elhajolni a személyi kultusz torzulásai felé. A szovjet csapatok azért vannak itt, hogy az átmenet békésen, vér nélkül valósuljon meg. Ehhez föl kell számolni a bűnöző bandákat, akik az elmúlt napok során fegyverhez jutottak, és most valamiféle szabadságharcosnak képzelik magukat. Szerencsére a rosszakaratú ember valójában kevés. A megtévesztett, ám jó szándékú emberek vannak többségben. Őket kell meggyőzni arról, hogy tegyék le a fegyvert, és csatlakozzanak az új párthoz és az új kormányhoz, mert együtt, közösen kell építeni a jövőt. A cél egy demokratikus és független Magyarország, amely a szocializmus útját járja, és baráti viszonyt ápol a többi szocialista országgal.

– Azt kell megértetni mindenkivel, elvtársak, hogy mi nem úgy akarunk az emberekre tekinteni, ahogy Rákosiék tették. Éppen ellenkezőleg. Nem ellenségként, hanem szövetségesként nézünk rájuk. Dolgozni és együttműködni akarunk. Persze aki továbbra is ellenségeskedik, annak muszáj lesz viselnie tettei következményeit. Mint ahogy azokat is meg kell

büntetnünk, akik miatt a helyzet odáig fajult, ahol most tartunk.

Kádár fölkel, és megint az asztalhoz ment. Kiszáradt a torka. Töltött a csemői pálinkából. Jólesett. A moszkvai vodkával ellentétben ez zamatos volt, és könnyű.

Onnantól fogva, hogy a páncélozott autó a pártbizottság épületéből visszahozta, az újdonsült kormányfő ki se dugta az orrát a szovjet laktanyából. Egyszerűen nem volt miért: Szolnok járőrökkel meg tankokkal teli utcái semmit nem ígértek, azok pedig, akik szót kívántak váltani vele, fölkereshették Kádárt a rezidencián. Az indulás perceit folyamatosan lebegtették és tolták arrébb. Kádár időnként egy járó motorú autónak érezte magát, amely arra vár, hogy sofőrje végre rátegye a lábát a gázpedálra és ő kikanyarodhasson az útpadka mellől. A sofőr azonban egyre csak késleltette a dolgot. Arra viszont gondolni sem akart senki, hogy a motort leállítsák, hiszen ha eljön a várva várt pillanat, akkor minél előbb indulni kell.

Három nap – visszhangzott Kádár fejében, miközben nem mindig tudta eldönteni, hogy érdemes-e olyannak lennie, akár egy kisdíák, aki ujjait tördelve várja a vakáció közeledtét, avagy jobb, ha minél később kerül sor arra a pillanatra, amikor nem csak címileg és névlegesen, hanem tényszerűen elfoglalja a kormányfői széket.

Noha a szovjetek Erdélyi által rendre azt közölték vele, hogy a *Forgószél* hadművelet a terveknek

megfelelően halad, a laktanya körüli nyüzsgésből, illetve az elcsípett rádióadásokból továbbra is azt lehetett leszűrni – Kádár a szobájában lévő készüléken a Szabad Európát is be tudta fogni –, hogy az ellenálás a vártnál nagyobb és elszántabb. Afelől senkinek nem lehetett kétsége, hogy a túlerő győzni fog, ám az elkeseredett gerillaharcok, valamint az a tény, hogy az egyes gócpontokon kialakult összetűzések nyomán komoly harcászati és katonai szakértők akár már háborút is emlegethetnének a magyar és a szovjet fél között, arra figyelmeztették Kádárt, hogy a Budapestre való bevonulás korántsem lesz diadalmenet.

Arról nem beszélve, hogy a folytatás legalább annyira kétséges. A felkelők végül kénytelenek lesznek letenni a fegyvert, azonban a neheze még ezután következik: el kell intézni, hogy ennek a nyakas és makacs népnek esze ágában se legyen megint géppisztolyt ragadni – közben azonban a szovjeteknek se legyen ellenére semmi. Azokat, akiket a tragikus őszi napokért felelősség terhel, természetesen meg kell büntetni, a főkolomposoknak börtönben a helyük, mindenki számára egyértelművé téve, hogy a szocializmusnak nincs alternatívája Magyarországon, és aki ellene tevékenykedik, az a társadalmi renddel fordul szembe. Ugyanakkor az ostort nem lehet a végtelenségig csatogtatni, ha megtörtént a büntetés, utána megbocsátani és simogatni kell. Legfőképpen pedig kiegyezni.

Az osztrákoknak egy évszázaddal ezelőtt ez húsz évükbe telt, most azonban ennyi idő nincs, manapság két évtized alatt kétszer fölfordul fenekestül a világ. A levert felkeléseket apátia és az ellenállás passzív formája követi, ezt most kerülni kell, az országot föl kell rázni, az embereket az új kormány és az új párt mellé állítani, és világossá tenni, hogy minden, ami történik, a politika és a tények adta kényszerűségből fakad. A világgal nem lehet szembemenni, mert azért hatalmas árat kell fizetni. Akinek nem tetszik a népi demokrácia, az mehet, és kipróbálhatja az imperializmust, a kapitalizmust.

A fegyverek újbóli dörgése mellett az is aggodalomra adott okot, hogy egyelőre rengetegen döntöttek úgy, hogy nem kívánnak a szocializmus újjáépítésében részt venni. A határ nyugat felé nyitva, őrizetlenül állt, és tömegével tódultak ki nap mint nap rajta, főleg fiatalok, akik pedig a jövőt jelentették volna, és akik életkorukból fakadóan nem tudhatták, hogy milyen világ volt itt a felszabadulás előtt. Nemcsak a felkelő csoportok tagjai disszidáltak: nekik még volt is okuk elmenekülni a felelősségre vonás elől, és igazság szerint – vélte Kádár – nem is baj, hogy elhagyják az országot. Csak ne szivárognak vissza a későbbiekben, és ne uszítsanak, ne akarják megint a bajt. Az ellenben elkeserítő volt, hogy fiatalok ezrei, mi több, tízezrei választották inkább a nyugati menekülttáborokat ahelyett, hogy

visszaültek volna az iskolapadokba vagy a munkagépek mellé, és folytatták volna azt a munkát, amelyet végeztek október huszonharmadika előtt. Magyar rendvédelmi szervek egyelőre nem léteztek, a szovjeteknek pedig nem volt kapacitásuk még arra is, hogy lezárják a nyugati határt. E téren is sürgős intézkedésekre volt tehát szükség.

– Mától kezdve mi is lövünk.

Marosán György jelentette ki ezt nagy vehemenciával, miután egy népes társaság tagjaként Szolnokra érkezett.

Kádár nem tudott kiigazodni ezen az emberen. A szociáldemokratáktól keveredett ide, egyike volt azoknak, akik a két párt egyesülését a leginkább szorgalmazták, azután pedig, immár a Magyar Dolgozók Pártja keretein belül, kommunistább lett egyes kommunistáknál is. Nem az ideológia volt a kenyere, hanem a cselekvés. Mégpedig a határozott, könyörtelen cselekvés. Hamar indulatba jött, és olyankor hagyta, hogy érzéseit és tetteit ezek az indulatok vezessék. Elveiben mindazonáltal vakon hitt. Hiába viselt miniszteri tisztséget, Rákosi őt is börtönbe zárta, mint számos hajdani szociáldemokratát. Ám parthűségét ez sem törte meg. Jóval Kádárt követően, öt és fél év után szabadult, mégis első dolga volt munkára jelentkezni Rákosinál és Gerőnél. Pár hónappal később már a Minisztertanács elnökhelyettese lett.

Legutóbb akkor találkoztak, amikor október 23-án a Jugoszláviából éppen csak hazaérkezett Gerő összehívta a párt és a kormány vezetőségét, azért, hogy elemezzék a kialakult helyzetet, és megbeszéljék a lehetséges lépéseket. Miközben azon vitatkoztak, hogy feloldják-e vagy sem azt a rendeletet, amelyben a belügyminiszter megtiltotta az egyetemistáknak a felvonulást, Marosán verni kezdte az asztalt, és követelte, hogy az államvédelem és a katonaság lőjön a tömegbe. Még mielőtt – így fogalmazott – elszabadul a pokol.

Utána eltűnt. Mint kiderült, a felkelők egy csoportja fölkereste a lakását, és letartóztatta, majd a Maros utcai rendőrkapitányság épületében őrizte.

– Törvénytelenül – magyarázta megint csak vörösbe borult arccal Kádárnak a laktanya egyik, berendezése és díszítése alapján föltehetően tisztii eligazításra és ideológiai továbbképzésre szolgáló termében. – Mondtam nekik, hogy mutassanak valamiféle végzést vagy parancsot, hogy kinek az utasítására cselekszenek, és egyáltalán mivel vádolnak, de csak a vállukat vonogatták. Szerintem azt se értették, hogy mit kérdezek, vagy mit akarok tőlük. A sok agyalágyult! Egy nő vezette őket, egy kis csitri, aki akár a lányom is lehetett volna. Mindenesetre, ha megtalálom, börtönbe fogom vetetni, de ő aztán nem fog olyan könnyen szabadulni, ahogyan én.

– Ezek szerint könnyen szabadultál?

– Sejtettem, hogy ha nem lépek időben, annak nem lesz jó vége. Falhoz állítanak a második kerületi kapitányság udvarán, és föbbe lőnek. Nagy mázlim volt, mert valaki a kapitányságon fölismert, és szólta, hogy tűnjek el, mielőtt nagyobb baj lesz. Én pedig hazamentem, összepakoltam, fogtam a családot, és más elvtársakkal egyetemben a szovjeteknél kértem menedéket. Ők előbb Tökölre vitték, aztán meg ide. De ezt már én kértem tőlük, miután hallottam, hogy Szolnokra érkeztek.

Marosán tegezett mindenkit a pártban. És elvárta, hogy visszategezzék. Ez alól talán egyedül Rákosi volt a kivétel.

– Mikor hallottad? És kitől?

– Tegnap, Münnichtől.

– Hol?

– Tökölön.

Kádár bólintott. Ezek szerint Münnichet Ungvárról Tökölre vitték. Végtére is van benne ráció. Háborús helyzetben bármilyen eshetőséggel számolni kell. Azaz is, hogy a kormány kijelölt vezetőjével történik valami, és akkor másvalaki kell hogy a helyére lépjen – az, aki éppen ezért biztonsági okokból másutt tartózkodik.

– Nagyon örülök, hogy visszajöttél! És éppen időben, amikor már kezdtek elfajulni a dolgok. Még mielőtt teljes mellszélességgel dühöngeni kezd a fasizmus. De mostantól ennek vége. Eddig ránk vadásztak, ránk

lőttek, bennünket akartak fölakasztani. Innentől fordul a kocka.

– Tudtad, hogy hol voltam?

– Münnich mesélte, hogy Moszkvában, és találkozott Hruscsovval is.

– Előtte nem hallottál rólam semmit?

Marosán a homlokát ráncolta. Miközben Kádár az arcát fürkészte, megint megállapította róla, hogy tényleg nagy, széles feje van. Valóban illik rá a „Buci Gyuri” név, ahogy a háta mögött hívják ezt a hajdani péket.

– Mindenféle szóbeszédet. Hogy eltűntél. És hogy Nagy Imre egy darabig kerestetett. De aztán letett rólad.

– Letett rólam? Miért?

– Valaki azt mondta neki, hogy átálltál az oroszokhoz. De hát ez így is történt, nem? Hál’istennek. Azahogy szerencsére. Vagyis hogy is mondjam...

Marosán idétlenül röhögött.

Kádárnak a falon függő Lenin-képmáson akadt meg a tekintete.

– A feleségemről tudsz valamit?

– Semmit. Miért, hol van?

– Fogalmam sincs. Remélem, hogy Róna Ottóéknál. A nagyobb baj az, hogy ő se tud rólam semmit.

– Valamit biztosan tud. Én is tudtam, hogy elkezdte végre cselekedni, pedig én aztán nem voltam a vezetés közelében. Azokkal az emberekkel még véletlenül se

akarok közösködni! Visszamegyünk Pestre, és rendet csinálunk. Addig itt kitaláljuk, hogyan tovább. Na de csak most látom, hogy te is megsebesültél. Mi történt? Megtámadtak? Még Budapesten? Úgy veszem észre, itt, Szolnokon rend van, teljes egészében mi tartjuk kézben a dolgokat. De, meglátod, ez így lesz nemso-kára Budapesten meg az egész országban is.

„Mi tartjuk kézben a dolgokat? – gondolta Kádár. – Inkább a szovjetek. Akik nélkül mi sehol nem lenénk. Legföljebb a Maros utcai rendőrkapitányság pincéjében.”

De ezt ismét csak megtartotta magának, helyette megtapogatta a fejét.

– Erre gondolsz? Egy apró horzsolás.

– Fejbe vágta?

– Igen. Azahogy fejbe vágott egy ajtó. Nem kell törődni vele. Az új titkárom a kelleténél kicsit vehemensebb volt. De az is lehet, hogy én voltam túl gyors. Még nem vagyunk teljesen egymáshoz csiszolódva.

– Titkár?

– Az a fiatalember, aki téged is idevezetett. Erdélyi elvtárs.

– Na de hát ő nem titkár...

Kádár legyintett:

– Tudom, tudom, manapság mást jelent a titkár, mint azelőtt. Maradjunk abban, hogy a személyi kísé-
rőm. Kinyitott előttem egy ajtót, én meg belcrohantam.

– Borogasd. Vagy kérj rá az orvosoktól kenőcsöt, hogy elműljék. Bár a fene tudja. Lehet, hogy nem is olyan rossz, ha látják majd Pesten. Elmondhatod, hogy megsebesültél a fasiszták elleni harcban.

Marosán nem egyedül jött, ám akiket Kádár a leginkább várt, azok közül csak Kossa István érkezett meg Szolnokra. Néhány nappal korábban még Nagy Imre mellett dolgozott pénzügyminiszterként, noha különösebb feladata nem volt. Azok a napok nem a pénzügyekről szóltak. Amikor viszont Nagy Imre bevonta a hajdani koalíciós pártokat is a kabinetbe, Kossa kikerült onnan. Moszkvában pedig a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány összeállításakor Kádárnak ő jutott eszébe a pénzügyminiszteri posztnál.

A többi miniszter nem jött el Szolnokra. Leginkább objektív okokból nem. Münnichet a szovjetek Tökölön tartották, csakúgy, mint Apró Antalt. Dögei Imréről senki nem tudta, merre lehet. Horváth Imre külföldön rekedt. Rónai Sándort a hírek szerint a felkelők letartóztatták.

Kádár abban sem lehetett biztos, hogy ezek az emberek tisztában vannak-e azzal, hogy ők a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagjai. Hallották a rádióközleményeket? Olvasták a hirdetményeket? Pedig jó volna mielőbb összetrombitálni őket, hogy mehessenek Dobi Istvánhoz, az Elnöki Tanács elnökéhez, aki előtt

az alkotmány előírása szerint leteszik az esküt. Mostantól ugyanis nemcsak arra kell ügyelni, hogy gondoskodjanak a törvényesség látszatáról, hanem valóban be is kell tartaniuk a törvényeket. Ebben is különbözni kell a Rákosi-időktől. A törvénytelenységek visszaütnek, és az emberek nem felejtenek.

„A törvényeket viszont mi fogjuk hozni” – fűzte tovább a gondolatait Kádár. Marosánnak pedig igaza van abban, hogy mostantól nem a felkelők ujjá lesz a ravaszon. Éppen ellenkezőleg. Azt a Dudást például az elsők között kell felelősségre vonni.

Ahhoz azonban, hogy az új kormány végre működjék, először is föl kellene jutni Budapestre.

A miniszterek helyett érkeztek mások. Volt, aki Tökölről, volt, aki Ungvárról – attól függően, hogy merre tartott éppen a menekülésben, amikor hírért vette a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulását. Jöttek, és rögvest föl is ajánlották szolgálataikat az új vezetésnek. Sorra adták egymásnak a kilincset a tisztek képzésére szolgáló teremben, a laktanyában, elpanaszolták, hogy mi mindenben kellett az elmúlt napokban keresztülmenniük, az asztalt csapdosták, és fogadkoztak, hogy mostantól minden másként lesz. Jól ellátják az ellenforradalmárok és a fasiszták baját. Megtanítják őket kesztyűbe dudálni. Példát statuálnak, de úgy, hogy ezeknek az elvetemült bűnözőknek

és börtöntölteléknek örökre elmegy a kedvük attól, hogy fegyvert fogjanak a népi demokrácia, a munkás-hatalom, a proletárdiktatúra ellen.

Bevetették magukat a megyei tanácsnak a város közepén, nem messze a Tiszától magasodó gyönyörű, neoklasszikus épületébe, összeültek, egyeztettek, tanácskoztak, és ha olyan ötletük támadt, amelyet halaszthatatlanul elő kellett adni, a laktanyába vitették magukat, hogy egymás szavába vágva mondják el Kádárnak, hogy mit gondolnak a közeljövőről.

Először is mielőbb új karhatalmi és államvédelmi egységeket kell föllálmítani. Nagy Imre, elvtársait elárulva, föloszlatta az előzőt, az új kormánynak viszont szüksége van egy saját fegyveres erőre. A néphadse-
regben nem lehet megbízni: igaz, hogy Malétert le-
foglák a szovjetek, de a honvédség még mindig tele
van reakciós elemekkel. Amúgy se alkalmas az ilyen
feladatokra. Párt- és kormányhű fegyveres alakulatot
kell létrehozni, amihez össze kell toborozni a legmeg-
bízhatóbb elvtársakat, azokat, akik az elmúlt napokban
nem inogtak meg, és készek fölvenni a harcot az el-
lenforradalmár banditákkal. A Vörös Hadseregnek és
az önzetlen szovjet segítségnyújtásnak sokat köszön-
hetnek, ám az irreguláris felkelő egységeket csak az
övékéhez hasonló harcmodorral lehet legyőzni. Erre
pedig a könnyűfegyverzetű, gyors mozgású egységek a
legalkalmasabbak. (Kádár emlékezett rá, hogy ilyenek

föllálmítását jó egy héttel korábban Mező Imre is java-
solta a Katonai Bizottság egyik ülésén.)

Továbbá minél hamarabb meg kell találni a módot
arra, hogy a párt üzenetei eljussanak a dolgozók széles
tömegeihez. Ennek megfelelően itt, Szolnokon újrain-
dítják a *Szabad Népet*, amit Nagy Imréék betiltottak.
Innentől fogva ismét ez a lap lesz a párt és a kormány
szócsöve, ez ad útmutatást és eligazítást az emberek-
nek. Munkásnak, parasztnak, értelmiséginek egyaránt.

– A *Szabad Népet* nem tiltotta be senki – horkantott
Kádár. – Egyszerűen egy idő után nem jelent meg.

– Nem jelent meg, mert nem kapott lehetőséget a
megjelenésre – jelentette ki Andics Erzsébet harciasan,
ahogy robusztus természetével a széken ülő Kádár fölé
magasodott. – Megfojtották. Elvették tőle a papírt,
a nyomdagépeket. Az újságírókat pedig megfélemlítet-
ték. Amíg megjelent, sok helyre csak tankkal lehetett
kivinni, mert attól kellett tartani, hogy ha valaki meg-
látja, mi van a futárnál, agyonlövi. Mostantól viszont
újraindulunk. Már intézkedtem is a megjelenéséről.

– Na de elvtársak... és elvtársnők... Van már egy
lapunk. A *Népszabadság*. Mi szükség másakra?

– A *Népszabadság* nem a mi lapunk – mondta har-
sányan Berei Andor, aki Andics Erzsébet férje volt,
és a felkelés első napjaiban feleségével együtt az első
között menekült a Szovjetunióba. – A *Népszabadság*ot
Nagy Imre emberei írják és szerkesztik.

– A *Népszabadság* – így Kádár – a Magyar Szocialista Munkáspárt lapja.

– Annak a pártnak a tagja – replikázott Andics – Nagy Imre is. Meg az emberei. A *Népszabadság*ot az ő csoportja csinálja.

Nagy Imre-csoport – Kádárnak az a kérdés futott át a fején, vajon mikor is hallotta először ezt a kifejezést.

– A Magyar Szocialista Munkáspártnak én vagyok a vezetője – közölte.

Berei a fejét csóválta:

– Kádár elvtárs, ön a Magyar Dolgozók Pártjának a főtitkára. A Politikai Bizottság annak választotta meg. Az a mi pártunk.

Farkasszemet néztek.

– A *Szabad Nép* a mi édes gyermekünk – Andics egyre csak kötötte az ebet a karóhoz. – Nem engedjük meghalni. Különben is, az ellenforradalmárok uralták a sajtót, volt egy csomó újságjuk, amelyeken keresztül uszítottak, és hazugságokkal tömték az emberek fejét. Mi meg sehol nem tudtuk elmondani a véleményünket.

Kádár erre nem tudott mit mondani. Igyekezett inkább távol tartani magát a megyei tanácsnak a Monarchia idején emelt sárga palotájától. Az ott gyűlésezők viszont, anélkül hogy fölhatalmazásuk lett volna rá, kinevezték magukat az új kormány tájékoztatási hivatalának.

Az első igazán jó hír a harmadik nap estéjén érkezett, amikor Erdélyi bekopogott hozzá, és közölte, hogy sikerült üzenni Kádárné elvtársnőnek.

– Tényleg? – Kádár fölpattant ültéből. – És hogy van Mária?

– Jól. Nincsen semmi baja.

– Mikor beszélhetek vele?

– Sajnos csak üzenetet tudtunk továbbítani neki a szovjet elvtársakon keresztül, amit nyugtázott, és csak annyit válaszolt, hogy várja Kádár elvtársat.

– Vár? Hol? És mikor?

– Ha minden a tervek szerint alakul, holnap reggel. Azt az utasítást kaptuk, hogy induljunk haladéktalanul Budapestre.

Kádár már meg se kérdezte, honnan jött az az utasítás.

Végte is ez a harmadik nap estéje. Konyev három napot ígért. Ezek szerint betartotta. Vagy legalábbis úgy tesz, mintha betartotta volna. Annak idején Sztálin is kitűzött egy határnapot Magyarország felszabadítására, amit Zsukov teljesített is: a megadott napon közölte Sztálinnal, hogy Magyarországot megszabadították a fasisztáktól. Igaz, hogy az ország egyes nyugati pontjain még dörögtek a fegyverek, voltak szórványos harcok, de a kívánt napon leadta az elvárt jelentést.

– Mikor indulunk?

– Épp az előbb említettem, Kádár elvtárs: haladéktalanul.

Kádár maga dobálta be a holmiját a moszkvai kofferba. Perceken belül készen volt.

Indulás előtt még egyszer belenézett a fürdőszoba tükrebe. Egészen kipihentnek és frissnek látta magát. Legalábbis kisimultabbnak, mint amikor elhagyta Budapestet. Mikor is? Öt nappal ezelőtt. Egy örökkévalóságnak tűnt. Azóta megfordult vele a világ. Hogy jó irányba-e, azt a jövő fogja eldönteni. Ám ha másra nem, arra mindenképpen elég volt ez az idő, hogy itt, Szolnokon kicsit kialudja magát.

A laktanya udvarán ott állt Kossa és Marosán. Szemlátomást őket is most ugrasztották ide a belvárosban lévő szállásukról. A parancs ezek szerint hirtelen érkezett. A páncélauto járó motorral várakozott. Erdélyi ki akarta nyitni az ajtaját, azután megtorpant.

– Óvatosan, elvtársak...

Marosán előrefurakodott, ő ült be elsőként, aztán Kádár, a legvégén Kossa.

– Ebben az ócskavasban fogunk Budapestig szorogani? – dühöngött Marosán.

Nem így történt. Szolnok határában, az egyik ellenőrző pontnál a páncélauto megállt. Kívülről valósággal föltépték az ajtaját. Egy szovjet tiszt állt a novemberi éjszakában, ordítva mondott valamit, amit Erdélyi sebesen lefordított:

– Usakov hadnagy a 60. szovjet légvédelmi tüzérosztály 419. légvédelmi tüzérezredének 3. ütegéből arra kéri Kádár elvtársat, hogy üljön át ebbe a másik járműbe.

– Melyikbe? – kérdezte Kádár.

A hadnagy is érthette a magyar nyelvű kérdést, mert válasz gyanánt maga mögé mutatott.

Kádár kikászálódott, és döbbsen nézte a duruzsoló motorral az út közepén várakozó tankot.

Egy T-54-es. Vadonatújnak látszott. Az is lehet, hogy egyike volt azoknak, amelyeket Kádár és München november elsejének éjszakáján Ungváron megpillantott.

Úgy tűnt, mintha ezer évvel ezelőtt történt volna.

– Tankkal megyek Pestre?

A kérdés hallatán Marosán is kinézett a páncélautóból, és röhögni kezdett:

– Miért? Mi a baj vele? Horthy fehér lovon érkezett meg Budapestre. Lássuk be, hozzánk jobban illik a tank. Meg a helyzethez is.

– Még soha nem ültem tankban.

– Hát lovon?

– Lovon se.

– Na látod. Akkor már inkább a tank.

Usakov türelmetlenül integetett. Erdélyi segített Kádárnak fölhúzódkodni előbb a tank alsó peremére, majd onnan is tovább, hogy a tornyon keresztül

bemászhatson a harckocsi belsejébe. Sikerült a koffert is keresztültuszkolni a fedélzeti nyíláson. Ám amikor Erdélyi követni akarta Kádárt, Usakov egy határozott kézmozdulattal megállította, és a páncélautóra mutatott.

Odabent sötét volt, meleg és olajszag. Utóbbi a téli hadviseletnek megfelelően öltözött személyzet izzadt testének kipárolgásával keveredett.

Mindennek tetejében zaj. Borzalmas zaj. Kádár úgy érezte, mintha a fejében zakatolnának a motor dugattyúi, és ott dübörögnének a lánckerekek is. A saját gondolatait se hallotta. Se pihenni, se töprengeni nem tudott. Nem volt kívül szót váltania se. Igaz, az ebben a robajban nem is lett volna lehetséges.

Dohányozni se lehetett. Amikor elővette a zsebéből a paklit – Terv cigaretta volt, Erdélyi szerezte, ki tudja, honnan –, Usakov ugyanúgy, ahogyan bemutatkozásakor tette, rákiáltott, és integetett, hogy ne gyújtson rá.

A tank lassabban haladt, mint ahogy remélték. Ráadásul gyakran megállt. Usakov ilyenkor kinyitotta a fedélzeti nyílást, kimászott, ám azt nem engedte meg, hogy Kádár kövesse. Továbbra is ott kellett kuporognia a kofferjén, a verejtékszagú kiskatonák között. Mivel óráját indulás előtt elfelejtette fölhúzni, és az útközben meg is állt, a fentről beszűrődő fényeken keresztül próbálta megállapítani, hogy mennyi az idő. Egyszer se járt sikerrel. Az égbolt minden alkalommal komor,

áthatolhatatlan sötétségbe burkolózott. Csupán annyit lehetett kideríteni, hogy éjszaka van. Végeláthatatlan, kiszámíthatatlan éj.

A körülmények ellenére Kádárt hajnal felé mégiscsak elnyomta az álom.

Arra riadt, hogy Usakov egy kormányfőnek járó udvariassággal, ám kellő határozottsággal megrázza a vállát.

Kádár szeme a börtönrutinnak köszönhetően azonnal föl pattant.

A tank állt. Ezúttal nem úgy, mint az éjjeli ellenőrző pontoknál: a motorját is lekapcsolták. A nyitott tetőn át látszott a szürkésen derengő égbolt.

Usakov valamit mondott, amit Kádár nemcsak a hadarás és a nyelvtudás hiánya miatt nem értett, hanem azért se, mert még mindig zúgott a feje és a füle. Annyit azért föl tudott fogni, hogy a hadnagy kiszálásra biztatja.

Ösztönösen a kofferja után nyúlt, ám Usakov intett, hogy egyelőre hagyja. Ellenben segített kikászálódni a fedélzeti nyíláson.

Kádár körbepillantott. Már reggel volt. Ha még nem is teljes egészében, de láthatóan elkezdődött a nap. Világos volt, még úgy is, hogy komor felhők borították az eget. Kicsit szemetelt is az eső.

A tank a Kossuth téren állt, a Parlament előtt, szemben az épület keleti oldalával és a főkapuval.

Az oromzaton magyar lobogó lengett. Nem a lyukas, amit a felkelők használtak. Igaz, ennek a közepén se volt ott a Rákosiék által használt címer, de legalább érintetlen volt a trikolór, nem hiányzott belőle egyetlen négyzetcentiméter sem.

Közvetlenül mellette vörös zászló. A tank tetejéről nem lehetett látni, hogy a munkásmozgalom lobogója-e, vagy a Szovjetunióé.

Kádárnak az jutott eszébe, hogy november 7-e van. Ünnepe. A nagy októberi szocialista forradalom évfordulója. Ami egyúttal egy másik, ugyancsak októberi és ugyancsak szocialista forradalom végét jelenti.

A tér szélén, körben, végig harckocsik sorakoztak.

Csönd volt. Nagy, nyomasztó csönd. Se fegyverropogás nem hallatszott, se a motorok zaja, se a sirályok rikoltozása a Duna felől.

Usakov lesegítette Kádárt, aki a Kossuth tér betonján végre talajt fogva először is körbenézett. Kereste a másik járművet, a páncélautót, ám nem látta sehol. Lemaradtak? Vagy föltartóztatták őket valahol?

A hadnagy intett, hogy menjen a Parlament felé.

Kádárnak az jutott eszébe, hogy most akár le is lőhetik – a szovjetek, a magyarok, a felkelők, akárki. Az épületek tetején lövészek rejtőzhetnek, a tér szélein sorakozó tankok is tüzet zúdíthatnak rá. Éppen úgy, ahogy az megtörtént ugyanitt – mikor is? Majdnem két héttel ezelőtt, amikor ismeretlenek a tüntetők közé lőttek.

A tér most teljes némaságba borult, csupán Kádár lépte kopogtak a betonon.

A tankok csöveinek vizslató tekintetétől pásztázva Kádár különösen magányosnak érezte magát.

A feje fölött csattogott a novemberi szélben a két zászló, fenyegetően és ijesztően, akár két hatalmas ragadozó madár, és Kádár arra gondolt, hogy de hát ő mindig egyedül volt. Világéletében egyedül. Mindig mindent egyedül kellett megoldani, soha nem volt mellette senki. Se Somogyban, se az anyja nyomorúságos lakásában, se a mozgalomban, se a pártban. Folyton voltak körülötte emberek, nők és férfiak, ennek ellenére egyedül kellett minden utat bejárnia.

Már a lépcső aljánál járt, amikor észrevette a fentről elébe penderülő női alakot.

Azonnal fölismerte Máriát. Az utolsó lépcsőfokokat futva mászta meg.

Ölelésre tárta a karjait, ám Mária arca haragos volt. Hosszú pillanatokon át csupán álltak, és nézték mozdulatlanul és némán egymást, aztán a felesége végre megszólalt. Hangja úgy dörgött, talán belezengett az egész Kossuth tér, és az ő szavait visszhangozták a házak és a körben sorakozó T-54-es harckocsik.

– Hát pont neked kellett ezt a szart megcsinálnod?

Kádár leeresztette a karjait.

– Menjünk haza – mondta. – Csinálj nekem grízes tésztát. Olyat, amilyen csak minálunk van.

A szerző jegyzete

A *Kádár hét napja* című könyv regény – úgy is lehetne mondani, hogy történelmi regény, amennyiben elfogadjuk ennek a kissé könyvesbolt ízű kategorizálásnak a létjogosultságát. A regény pedig – tudjuk jól – soha nem maga a valóság, hanem annak egy, az író által részleteiben önkényesen kiragadott, irodalmi eszközökkel megformált és átalakított, továbbgondolt variánsa. A történelem és az emberi élet egyaránt lehet regényes, mi több, gyakran az is, ám a regény soha nem történelem, és nem is életrajz, hiszen írója választja ki és szedegeti össze különböző szempontok szerint azokat az építőköveket, amelyekből aztán saját akarata és képességei szerint épít föl egy önálló és új művet. Magyarán ő dönti el, hogy a valóság elemeiből mit hagy ki, és mit tesz bele.

Kádár János életének 1956. november 1. és 7. közötti eseményeiről mindazonáltal a korábbi téves információk, illetve találgatások helyett napjainkban már számos forrás és feldolgozás áll rendelkezésünkre.

Ezek közül jó néhány számomra is inspirációt adott, és fontos adalékokkal szolgált Kádár életének korábbi epizódjaihoz is, vagyis e források segítenek minket abban, hogy tisztábban lássuk Kádár 1956. novemberi árulásának körülményeit.

Ennek megfelelően e regény írása közben sokat forgattam Huszár Tibor emlékezetes életrajzát (*Kádár 1–2.*, 2005), valamint Majtényi György *Vezércsel. Kádár János mindennapjai* (2012) című, roppant olvasmányos munkáját. Utóbbi elsősorban a pártfőtitkár személyes arcvonásainak fölskicceléséhez nyújtott támpontokat; csakúgy, mint az 1956-os Intézet Oral History Archívumának életútinterjúi (*Kádár János a kortársak emlékeiben*).

A moszkvai kint tartózkodás dokumentumait – benne Kádár feljegyzéseivel – a Századvég Kiadó jelentette meg 1993-ban *A „Jelcin-dosszié”* címmel.

A teljességhez hozzátartozik, hogy az összkép árnyaltsága végett szükségesnek tartottam Moldova György ugyancsak kétkötetes, szubjektív életrajzának tanulmányozását is (*Kádár János*, 2006).

A Moszkvából oktrojált miniszterelnök Szolnokon eltöltött napjairól, valamint a forradalom szolnoki eseményeiről bőséges és átfogó ismereteket közöl Cseh Géza *Válogatás az 1956-os forradalom levéltári dokumentumaiból. Szolnok megye* (2006) című munkája.

Ugyanitt még meg kell említenem Wirth Gábornak *A szolnoki Damjanich Rádió az 1956-os forradalomban* (2002) című tanulmányát.

Kádár magánéletéhez érdekes és értékes adalékokkal szolgál Makra Ildikó Döme Piroskával készített interjúja (Centropa, 2004).

Nem sokkal a halála előtt készült, de már a halála után jelent meg könyvalakban, dokumentumokkal kiegészítve az a hosszú életútinterjú, amelyet Kádár Kanyó Andrásnak adott (*Végakarat*, 1989).

Fontos inspirációkat meríthettem Kornis Mihály *Kádárné balladája* (1999) című művéből is.

A forradalom eseményeihez, illetve Kádár életpályájának további vonatkozásaihoz számos, fentebb fel nem sorolt hosszabb-rövidebb cikk és tanulmány, valamint internetes oldal és eredeti dokumentum nyújtott még újabb és újabb támpontokat.

Mindezekon felül, végezetül, ám természetesen nem utolsósorban hálás köszönettel vettem Majtényi György és Tóth Eszter Zsófia történészek, valamint szerkesztőm, Takács M. József aranyat és regényt érő észrevételeit, tanácsait. Mint ahogy köszönetemet fejezem ki a kiadó munkatársainak is – továbbá dr.Máriásnak, aki a borítón látható érzékletes festményt készítette.

B. Sz.